

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ГАРАСИМ ПАВЛО СТАНІСЛАВОВИЧ

УДК 343.811:35.072.6

ДИСЕРТАЦІЯ

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО
КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ

12.00.08 – Кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право
081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Ідентичність всіх примірників дисертації

ЗАСВІДЧУЮ:

*Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради*

І. О. Личенко

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

П. С. Гарасим

Львів – 2025

АНОТАЦІЯ

Гарасим П. С. Теоретико-прикладні засади здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2025.

У дисертації репрезентовано результати наукового дослідження проблем, що стосуються змісту, форм і принципів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України, а також сформульовано науково обґрунтовані шляхи їх усунення й удосконалення правового механізму з означених питань.

Окреслено періоди виникнення, розвитку та функціонування інституту громадського контролю у вказаній галузі суспільних відносин (радянський (1970–1991 рр.) та період незалежності України (1991–2024 рр.)).

Своєю чергою, радянський період класифіковано (в основу покладено історико-правовий метод пізнання змісту громадського контролю у вказаній галузі суспільної діяльності) на такі етапи: а) 1922 р. (створення СРСР та входження в його склад України) – 1925 р. (ухвалення першого ВТК УСРР); б) 1926–1940 рр. (етап політичних репресій і беззаконня, включаючи сферу виконання покарань); в) 1941–1953 рр. (етап продовження репресій і беззаконня у системі виконання покарань, який був зумовлений війною та її наслідками на території СРСР); г) 1954–1970 рр. (етап так званої хрущовської відлиги, коли певною мірою були відновлені законність і дотримання прав громадян, зокрема засуджених осіб); ґ) 1971–1991 рр. (етап дії ВТК УРСР, прийнятого у 1970 році).

Натомість період незалежності України поділено на такі етапи: 1) 1991–2003 рр., коли питання здійснення громадського контролю за сферою виконання покарань регулювались суттєво видозміненим ВТК України;

2) 2004–2012 рр., коли зазначені суспільні відносини забезпечувались відповідними нормами КВК України, який вступив у дію з 01 січня 2004 року;

3) 2013–2024 рр., коли на нормативно-правовому рівні у сфері виконання покарань України було реалізовано низку законодавчих, організаційних та інших реформ, які, проте, не стосувалися змісту, форм і методів здійснення громадського контролю у цій галузі суспільних відносин, унаслідок чого його ефективність на практиці залишається низькою.

При цьому, зважаючи на результати дослідження, зроблено висновок про те, що на всіх рівнях (законодавчому, правозастосувальному, доктринальному, організаційному тощо) цій тематиці приділялась недостатня увага, через що досі ефективність громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації є низькою та такою, що становить одну з детермінант, яка негативно впливає на стан правопорядку в органах і установах виконання покарань, а також знижує рівень безпеки перебування ув'язнених під вартою і засуджених у місцях позбавлення волі.

Сформульовано поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань», під яким запропоновано розуміти унормовану суспільну діяльність відповідних громадських об'єднань та їх уповноважених представників, включаючи й міжнародні неурядові організації, а також у передбачених в законі випадках – окремих громадян, що спрямована на встановлення відповідності вимогам Конституції України, законам та іншим нормативно-правовим актам стану забезпечення прав, законних інтересів та основоположних свобод як суб'єктів, так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин, яка ґрунтується на вимогах Основного Закону та інших законодавчих актів України, що регулюють порядок здійснення громадськістю такого виду соціального моніторингу та реалізується у межах їхніх повноважень.

Доведено також теоретичне та практичне значення запропонованої у цій дисертації кримінально-виконавчої правової категорії. Зокрема, теоретичне

значення цього поняття полягає у тому, що його змістові системоутворювальні елементи можуть слугувати певними орієнтирами та окремими частинами предмета подальших досліджень з означених питань та основою для формування законотворчих проєктів, спрямованих на удосконалення в цілому сутності, форм і методів здійснення громадського контролю не тільки за дотриманням прав засуджених до певних видів покарань (позбавлення волі, арешту та обмеження волі), але й загалом за процесом виконання-відбування покарань. Натомість практична цінність сформульованого поняття виражається в тому, що воно може бути використано законодавцем при доповненні ст. 25 КВК України у виді аналогічної за змістом примітки, тобто під час здійснення так званого автентичного тлумачення закону.

З'ясовано також сутність, зміст і роль обраної для даного наукового дослідження методології дослідження питань, що стосуються змісту, форм і методів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань, на цій підставі сформульовано її авторське поняття: це система методів, прийомів і засобів наукового пізнання зазначеного інституту кримінально-виконавчого права, які застосовуються на концептуальній основі та спрямовані на досягнення мети і реалізації визначених завдань дисертації з урахуванням отриманої та опрацьованої об'єктивної, точної та узагальненої інформації, що стосується змісту предмета її дослідження.

Виходячи з цього доведено, що теоретичне значення вищенаведеного у цій роботі поняття полягає у тому, що за його допомогою розширено доктринальні засади узагальненої наукової категорії «методологія наукового дослідження», яке й досі є предметом дискусій учених та потребує вдосконалення їхніх підходів з означеної проблематики. У свою чергу, практична цінність такого поняття виражається в тому, що його змістові елементи можуть слугувати методологічним підґрунтям для використання іншими ученими, які досліджують проблеми, що виникають у процесі виконання-відбування покарань в Україні.

Доведено, що визначені у кримінально-виконавчому законодавстві України форми здійснення громадського контролю за станом дотримання прав засуджених є архаїчними і такими, що не співвідносяться зі змістом і правовими засадами діяльності громадських об'єднань, а також принципами та позитивною практикою, яка сформувалася в цивілізованих державах (Норвегії, Швеції, Великобританії, США та ін.).

Встановлено, що за такого законодавчого підходу в Україні поза межами вказаного виду соціального моніторингу залишаються законні інтереси й основоположні свободи засуджених до позбавлення волі, арешту та обмеження волі, а також осіб, які на законних підставах перебувають в установах попереднього ув'язнення.

Доведено також, що законодавець не передбачив у Кримінально-виконавчому кодексі України здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених, які відбували інші види кримінальних покарань, осіб, звільнених від покарання та його відбування, а також персоналу органів і установ виконання покарань, що суперечить конституційному принципу рівності громадян перед законом.

Крім цього, в роботі з'ясовано соціально-правову природу демократичного цивільного контролю за діяльністю органів державної влади та його особливості реалізації у галузі кримінально-виконавчих правовідносин, а саме: у будь-якій цивілізованій державі світу вказаний вид соціального моніторингу та його форми чітко визначені у законі і ґрунтуються на відповідних принципах.

Констатовано, що відсутність в Україні принципу громадського контролю у чинному кримінально-виконавчому законодавстві нівелює його вплив на стан правопорядку в органах і установах виконання покарань, особливо з питань, пов'язаних із забезпеченням прав, законних інтересів та основоположних свобод як суб'єктів (засуджених і персоналу органів та установ виконання покарань), так і учасників кримінально-виконавчої діяльності (близьких

родичів засуджених, представників громадськості, органів місцевого самоврядування тощо).

Встановлено також, що серед детермінант, які спричинюють та зумовлюють низький рівень результативності громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України, особливе місце посідають ті з них, які пов'язані з визначенням порядку діяльності закріплених у законі суб'єктів такого соціального моніторингу, а саме: це здійснюють місцеві державні адміністрації, що недопустимо з огляду на принципи діяльності громадських об'єднань, пріоритетним із яких є принцип невтручання держави у роботу громадських об'єднань, за винятком випадків, чітко передбачених у Конституції України.

Обґрунтовано, що у контексті підвищення рівня ефективності громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань також важливою постає проблема якісної видозміни взаємодії громадськості з відповідними державними контрольно-наглядовими органами, органами місцевого самоврядування, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, міжнародними неурядовими організаціями тощо.

З метою вирішення зазначених та інших дотичних проблем у дисертації розроблено науково обґрунтовані критерії оцінювання громадськістю ефективності діяльності щодо дотримання прав, законних інтересів і основоположних свобод осіб, засуджених до всіх видів кримінальних покарань, а також інших суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин, зокрема, аргументовано потребу їх законодавчого забезпечення шляхом доповнення ч. 1 ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання» пунктом 5-2 такого змісту: «У випадках, визначених у законі, громадські об'єднання та їх уповноважені представники мають право здійснювати громадський контроль за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування, а також за дотриманням прав людини і громадянина на підприємствах, організаціях та установах, незалежно від форми їх власності».

Крім цього, запропоновано Закон України «Про громадські об'єднання» доповнити ст. 21-1 «Повноваження громадських об'єднань при здійсненні контрольних функцій» такого змісту: «Під час здійснення цивільного (демократичного) контролю у випадках, передбачених законом, громадські об'єднання та їх уповноважені представники мають право застосовувати методологічні перевірки та критерії оцінки, які визначені на нормативно-правовому рівні для органів державної влади, органів місцевого самоврядування та міжнародних суб'єктів моніторингу, акредитованих на території України згідно з міжнародними договорами. Результати перевірки та висновки щодо їх оцінки громадські об'єднання у місячний термін зобов'язані оприлюднити на своїх вебсайтах та в друкованих офіційних виданнях, а також у письмовій формі направити Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини та Генеральному прокурору для відома і відповідного правового реагування. Адміністрація об'єктів контролю зобов'язана розглянути надані для неї письмові висновки за результатами перевірки, вжити невідкладних заходів щодо усунення виявлених порушень прав людини і громадянина та письмово повідомити про наслідки розгляду такого висновку суб'єкта, який здійснював перевірку».

Також доведено потребу видозміни правових норм, що регулюють форми, прядок і організацію здійснення громадського контролю за сферою виконання покарань України, яка передбачає: а) розширення форм і видів цього виду соціального моніторингу у вказаній галузі суспільних відносин; б) невтручання держави у процес формування, організацію діяльності та функціонування громадських об'єднань, які здійснюють моніторинг за процесом виконання-відбування покарань, за дотримання останніми конституційних принципів з означених питань; в) заборону втручання у діяльність представників громадськості, які здійснюють соціальний моніторинг у сфері виконання покарань; г) оприлюднення результатів проведеного громадського контролю за процесом виконання покарань та висловлення у

зв'язку з цим недовіри відповідним керівникам органів і установ виконання покарань; г) участь громадських об'єднань у здійсненні подвійних інспекцій (зовнішніх і внутрішніх) сфери виконання покарань; д) гармонізацію порядку та організацію здійснення громадського контролю у вказаній галузі суспільної діяльності згідно зі загально визнаними стандартами Європейського Союзу та кращими міжнародними практиками.

Ключові слова: громадський контроль, покарання, виконання покарань, сфера виконання покарань, виконання-відбування покарань, органи і установи виконання покарань, пенітенціарна система, суб'єкти і учасники кримінально-виконавчих правовідносин, засуджені, права, законні інтереси і свободи засуджених, законодавчий акт, міжнародно-правовий акт, ефективність.

ANNOTATION

Harasym P. S. Theoretical and applied principles of public control in the field of execution of sentences in Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for Doctor Degree in Legal Sciences, specialty 12.00.08 – Criminal law and criminology; criminal executive law. – Lviv Polytechnic National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2025.

The dissertation deals with the results of a scientific study of problems related to the content, forms and principles of public control in the execution of sentences in Ukraine. Scientifically substantiated ways of their elimination and improvement of the legal mechanism on the specified issues are formulated.

The author outlines the periods of emergence, development and functioning of the institution of public control in this area of social relations (Soviet (1970–1991) and the period of Ukraine's independence (1991–2024)).

In turn, the Soviet period is classified (based on the historical and legal method of cognition of the content of public control in this area of social activity) into the following stages: a) 1922 (creation of the USSR and Ukraine's accession to it) – 1925 (adoption of the first Corrective Labour Code of the Ukrainian SSR); b) 1926–1940

(the stage of political repressions and lawlessness, including the penal system); c) 1941–1953 (the stage of continued repressions and lawlessness in the penal system, which was caused by the war and its consequences in the USSR); d) 1954–1970 (the stage of the so-called Khrushchev Thaw, when the rule of law and respect for the rights of citizens, including convicted persons, were restored to a certain extent); e) 1971–1991 (the period of operation of the Corrective Labour Code of the Ukrainian SSR adopted in 1970).

Instead, the period of Ukraine's independence is divided into the following stages: 1) 1991–2003, when the significantly amended Corrective Labour Code of Ukraine regulated the issues of public control over the execution of sentences; 2) 2004–2012, when those social relations were ensured by the relevant norms of the Criminal Executive Code of Ukraine, which came into force on January 1, 2004; 3) 2013–2024, when some legislative, organisational and other reforms were implemented at the regulatory level in the penitentiary sector of Ukraine, which, however, did not concern the content, forms and methods of public control in that area of social relations, and as a result, its effectiveness in practice remains low.

At the same time, taking into account the results of the study, it is concluded that insufficient attention was paid to this topic at all levels (legislative, law enforcement, doctrinal, organisational, etc.). That is why the effectiveness of public control in the execution of sentences and probation is still low, which is one of the determinants that negatively affects the state of law and order in penal and correctional institutions and reduces the level of security of detainees and convicts in places of deprivation of liberty.

The author formulates the concept of «public control in the field of execution of sentences». It is the regulated public activity of relevant public associations and their authorised representatives, including international non-governmental organisations and, in cases provided for by law, individuals. Their activity aims to establish compliance with the requirements of the Constitution of Ukraine, regulations, and

other normative and legal acts to ensure the rights, legitimate interests, and fundamental freedoms of both subjects and participants in criminal executive relations. The activity is based on the requirements of the Fundamental Law and other legislative acts of Ukraine regulating the procedure for the public to carry out this type of social monitoring and is implemented within their powers.

The author also proves the theoretical and practical significance of the criminal executive category proposed in the dissertation. In particular, the theoretical significance of this concept lies in the fact that its substantive system-forming elements can serve as specific guidelines and individual parts of the subject matter of further research on these issues. These elements can be the basis for the formation of legislative projects aimed at improving the essence, forms and methods of public control not only over the observance of the rights of persons sentenced to certain types of punishment (imprisonment, arrest and restriction of liberty) but also over the process of execution and serving of sentences in general. Instead, the practical value of the formulated concept is expressed in the fact that it can be used by the legislator when supplementing Article 25 of the Criminal Executive Code of Ukraine in the form of a similar note, i.e., when carrying out the so-called authentic interpretation of the law.

The essence, content and role of the methodology chosen for this scientific research to study issues related to the content, forms and methods of public control in the execution of sentences are clarified. On this basis, the author formulates the concept of the methodology. It is a system of methods, techniques and means of scientific knowledge of the specified institution of the criminal executive law. They are applied on a conceptual basis and aim to achieve the purpose and implementation of the defined tasks of the dissertation, taking into account the objective, accurate, and generalised information received and processed regarding the content of the subject of its research. It is proven that the theoretical significance of the concept presented in this paper is that it expands the doctrinal foundations of the generalised scientific category «research methodology», which is still debated among scholars and requires improvement of their approaches to this issue. In turn, the practical value

of such a concept is expressed because its content elements can serve as a methodological basis for other scholars who study problems arising in the execution and serving of sentences in Ukraine.

The forms of public control over the observance of convicts' rights defined in the criminal executive legislation of Ukraine are archaic and do not correspond to the content and legal framework for the activities of public associations, as well as to the principles and positive practices established in civilised countries (Norway, Sweden, the UK, the USA, etc.).

It is established that under such a legislative approach in Ukraine, the legitimate interests and fundamental freedoms of persons sentenced to imprisonment, arrest and restriction of liberty and persons legally held in pre-trial detention facilities remain outside the scope of this type of social monitoring.

The author also proves that the legislator did not provide in the Criminal Executive Code of Ukraine for public control over the observance of the rights of convicts who served other types of criminal sentences, persons released from punishment and serving their sentences, and the staff of penal institutions. It contradicts the constitutional principle of equality of citizens before the law.

In addition, the paper clarifies the socio-legal nature of democratic civilian control over the activities of state authorities and the peculiarities of its implementation in the field of criminal executive relations, namely: in any civilised state of the world, this type of social monitoring and its forms are clearly defined in the law and are based on the relevant principles.

It is stated that the absence of the principle of public control in the current criminal executive legislation of Ukraine reduces its impact on the state of law and order in penal bodies and institutions. Especially on issues related to ensuring the rights, legitimate interests and fundamental freedoms of subjects (convicts and staff of penal bodies and institutions) and participants in penal activities (close relatives of convicts, public members, local self-government bodies, etc.).

A special place among determinants causing and defining the low effectiveness of public control in the execution of sentences and probation in Ukraine is occupied by those related to determining the procedure for the activities of the subjects of such social monitoring enshrined in the law. This activity is carried out by local state administrations, which is unacceptable given the principles of activity of public associations, the priority of which is the principle of non-interference of the State in the work of public associations, except for cases provided for in the Constitution of Ukraine. It is substantiated that in the context of increasing the effectiveness of public control over the process of execution and serving of sentences, it is also essential to address the qualitative changes in the interaction of the public with the relevant state control and supervisory bodies, local self-government bodies, the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, international non-governmental organisations, etc.

To solve the above and other related problems, the author develops scientifically based criteria for the public to assess the effectiveness of activities in observing the rights, legitimate interests and fundamental freedoms of persons sentenced to all types of criminal punishments, as well as other subjects and participants in criminal executive relations. In particular, the need for their legislative support is argued by supplementing Part 1 of Article 21 of the Law of Ukraine «On Public Associations» with paragraph 5-2 of the following content: «In cases specified in the law, public associations and their authorised representatives have the right to exercise public control over the activities of state authorities and local self-government bodies, as well as over the observance of human and civil rights at enterprises, organisations and institutions, regardless of their form of ownership».

In addition, it is proposed to supplement the Law of Ukraine «On Public Associations» with Article 21-1 «Powers of Public Associations in the Exercise of Control Functions» as follows: «When exercising civilian (democratic) control in cases provided for by law, public associations and their authorised representatives have the right to apply methodological inspections and assessment criteria defined at the regulatory level for public authorities, local self-government bodies and

international monitoring entities accredited in Ukraine by international agreements. Within one month, public associations are obliged to publish the results of the inspection and conclusions on their assessment on their websites and in printed official publications, as well as to send them in writing to the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights and the Prosecutor General for information and appropriate legal response. The administration of the control objects is obliged to consider the written conclusions on the inspection results, take immediate measures to eliminate the identified violations of human and civil rights and notify the entity that inspected of the consequences of considering such a conclusion in writing».

The need for amending the legal norms regulating the forms, procedure and organisation of public control over the execution of sentences in Ukraine is also proven, which provides for: a) expansion of the forms and types of social monitoring in the specified field of social relations; b) non-interference of the state in the process of formation, organisation of activities and functioning of public associations that monitor the process of execution and serving of sentences, provided that the latter comply with the constitutional principles on the specified issues; c) prohibition of interference in the activities of representatives of the public who carry out social monitoring in the execution of sentences; d) publication of the results of the public control over the process of execution of sentences and expression of distrust to the relevant heads of bodies and institutions of execution of sentences; e) participation of public associations in carrying out double inspections (external and internal) of the execution of sentences; e) harmonisation of the procedure and organisation of public control in the specified field of public activity in accordance with generally recognised standards of the European Union and best international practices.

Key words: public control, punishment, execution of sentences, field of execution of sentences, execution and serving of sentences, bodies and institutions of execution of sentences, penitentiary system, subjects and participants of criminal

executive relations, convicts, rights, legitimate interests and freedoms of convicts, legislative act, international legal act, effectiveness.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких відображено основні наукові результати дисертації

1.1 Монографія

1. Гарасим П. С., Колб О. Г., Гумін О. М., 2022. Громадський контроль: поняття, зміст, сутність та особливості реалізації у певних сферах суспільної діяльності України. Деліктологія: монографія. Куновіце: Академія ГУСПОЛ, 2022. Т. 7. С. 39–60. (*Особистий внесок: підготовано підрозділ 2.3 Розділу II, де розкрито особливості реалізації можливостей громадськості у воєнний час, розроблені пропозиції, спрямовані на удосконалення правового механізму здійснення громадського контролю, з урахуванням законодавчих підходів і практики їх реалізації в умовах відкритої агресії російської федерації проти нашої держави*).

1.2 Публікації у наукових фахових виданнях України

2. Гарасим П. С., 2022а. Громадський контроль у сфері виконання покарань України: сучасні законодавчі підходи та практика їх реалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. С. 298–300. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/70>.

3. Гарасим П. С., 2022б. Історико-правова генеза виникнення та розвитку інституту громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України (1970–1991 рр.). *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9. С. 399–401. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/97>.

4. Гарасим П. С., 2022в. Основні принципи здійснення громадського моніторингу за процесом виконання-відбування покарань в Україні. *Юридичний бюлетень*. Вип. 26. С. 188–193. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.25>.

5. Гарасим П. С., 2022г. Про роль і місце громадського контролю у запобіганні тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими в Україні. *Юридичний вісник*. № 6. С. 77–83. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2022.10>.

6. Гарасим П. С., 2022г. Роль і місце громадського контролю у правовому механізмі запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються персоналом органів та установ виконання покарань. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 6 (47). С. 124–127. DOI: <https://doi.org/10.32782/ryuv.v6.2022.25>.

7. Гарасим П. С., 2022д. Про вплив міжнародно-правових актів на ефективність громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. № 1(18). С. 55–61. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2022.1.06>.

8. Гарасим П. С., 2022е. Про деякі змістовні системоутворюючі ознаки, які складають сутність поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань». *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5. С. 467–469. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/111>.

9. Гарасим П. С., 2022є. Про роль і місце системоутворюючих ознак у формуванні змісту поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань». *Право та державне управління*. № 1. С. 112–116. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.1.16>.

10. Гарасим П. С., 2022ж. Про роль і місце громадського контролю у виправленні засуджених в Україні. *Juris Europensis Scientia*. Вип. 6. С. 68–71. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2022.13>.

11. Гарасим П. С., 2023а. Взаємодія суб'єктів громадського контролю з іншими органами моніторингу у сфері виконання покарань України. *Держава та регіони. Серія: Право*. № 1 (79). С. 157–161. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2023.1.25>.

12. Гарасим П. С., 2023б. Вплив громадського контролю на стан реалізації завдань кримінально-виконавчого законодавства України. *Правові новели: науковий юридичний журнал*. № 19. С. 110–116. DOI: <https://doi.org/10.32847/ln.2023.19.15>.

13. Гарасим П. С., 2023в. Історико-правові аспекти становлення інституту громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Право та державне управління*. № 1. С. 138–143. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2023.1.20>.

14. Гарасим П. С., 2023г. Про деякі проблеми здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод військовополонених в Україні та Російській Федерації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2. С. 417–419. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/98>.

15. Гарасим П. С., 2023г. Роль громадського контролю у забезпеченні реалізації мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства України. *Право і суспільство*. № 1. С. 246–250. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.1.35>.

1.3 Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав

16. Гарасим П. С., 2022з. Про деякі особливості здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України у воєнний час. *Knowledge, Education, Law, Management*. № 5 (49). С. 138–141. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.5.22>.

17. Гарасим П. С., 2022и. Роль і місце представників громадських об'єднань у діяльності національного превентивного механізму України. *Knowledge, Education, Law, Management*. № 8 (52). С. 149–153. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.8.24>.

18. Гарасим П. С., 2022і. Форми громадського контролю у сфері виконання покарань України: проблеми реалізації на практиці та шляхи їх вирішення. *Knowledge, Education, Law, Management*. № 7 (51). С. 135–139. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.7.19>.

19. Garasim P. 2022i. Draft regulation on monitoring commissions: content and role in changing public control in the sphere of penalty and probation in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 4. P. 52–56. (Проект положення про спостережні комісії: зміст та роль у зміні громадського контролю у сфері виконання покарань та пробації в Україні).

20. Garasim P. 2022й. The role and place of public control in the legal mechanism for the prevention of penitentiary crime in Ukraine. *Scientific journal of Polonia university. Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej. Częstochowa*. Vol. 55. № 6. P. 145–150. DOI: <https://doi.org/10.23856/5519>. (Роль і місце громадського контролю в правовому механізмі запобігання пенітенціарній злочинності в Україні).

21. Harasym P., Ortynska N., Kantsir V., Soroka S., Bondarchuk A., 2023 Public control over the observance of the rights of the convicted in the field of execution of punishments. *Baltic Journal of Law & Politics*. № 16 (1). P. 517–523. DOI: <https://doi.org/10.2478/bjlp-2023-0000038>. (Особистий внесок: визначено нормативно-правові засади здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України, основні проблеми у цій сфері та обґрунтовано шляхи їхнього вирішення).

22. Harasym P., Humin O., Shai R., Soroka S., Bondarchuk A., 2023. Legislative perspectives of ensuring public control over the observance of the rights of convicts in Ukraine *Cuestiones Políticas*. № 41 (79). P. 290–300. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4179.19>. (Особистий внесок: сформульовано законодавчі перспективи забезпечення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених в Україні).

1.4 Статті у виданнях, що включені до наукометричних баз даних

Scopus / Web of Science

23. Chystokletov L., Khytra O., Yarmol L., Harasym P. European Court of Human Rights practice of the in health matters *ECS Transactions*. № 107 (1). P. 18413–18421. DOI: 10.1149/10701.18413ecst (Особистий внесок: здійснено

аналіз практики Європейського суду з прав людини у справах охорони здоров'я та виокремлено принципи, якими керується суд при постановленні рішень, здійснено формулювання висновків).

24. Harasym P., Sybirna R., Ortynskiy V., Shai R., Maskovita M. Prospects for improving public control over the observance of the rights of convicts. *Cuestiones Políticas*. 2023. № 41 (78). P. 203–217. URL: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.14>. (Особистий внесок: визначено перспективні шляхи та засоби, спрямовані на вдосконалення громадського контролю за дотриманням прав засуджених у сучасних умовах реформування сфери виконання покарань і пробації України).

25. Harasym P., Chernetska O., Galagan S., Patyk A., Patyk L., Humin O. Public participation in crime prevention in Ukraine. *Revista De Gestão Social E Ambiental*. 2024. № 18 (6). P. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.24857/rgsa.v18n6-062> (Особистий внесок: здійснено літературний огляд, визначення методології, формулювання висновків).

2. Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

26. Гарасим П. С., 2022к. Зміст сучасної державної політики у сфері пробації з питань громадського контролю. *Поговоримо про пробацію: історія становлення, розвиток та перспективи: матеріали круглого столу* (Одеса, 11 лютого 2022 року). Одеса: ОДУВС. С. 42–44.

27. Гарасим П. С., 2022л. Сучасні проблеми здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Хмельницький, 25 лютого 2022 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ. С. 89–91.

28. Гарасим П. С., Василюк І. М., 2022. Громадський контроль як один з елементів превентивного механізму запобігання порушенням права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності. *Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т. А. Денисової:*

збірник матеріалів (Запоріжжя, 10 березня 2022 р.). Запоріжжя: КПУ. С. 101–102. (Особистий внесок: сформульовано пропозиції щодо удосконалення змісту громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України, здійснено визначення завдань запобігання вчиненню кримінальних правопорушень щодо осіб, які тримаються у кримінально-виконавчих установах закритого типу).

29. Гарасим П. С., Гумін О. М., 2022. Про деякі історичні детермінанти, що обумовлюють сучасний стан громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції: збірник матеріалів Всеукраїнської конференції (Львів, 25 березня 2022 р.). Львів: СПОЛОМ. С. 10–12. (Особистий внесок: здійснена періодизація детермінант, які негативно впливають на стан громадського контролю у сфері виконання покарань України та які сформувались на протязі 1991-2022 років).*

30. Гарасим П. С., 2022м. Про деякі проблеми, що обумовлюють низький рівень громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань в Україні. *Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права, кримінології та судочинства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 200-річниці з дня народження Френсіса Гальтона (Київ, 20 травня 2022 року). Київ: ДУІТ. С. 145–147.*

31. Гарасим П. С., 2022н. Щодо змісту та сутнісних ознак поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань». *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 8 червня 2022 року). Львів: Видавництво Львівської політехніки. С. 85–87.*

32. Гарасим П. С., 2022о. Про деякі детермінанти, що обумовлюють низький рівень ефективності громадського контролю у сфері виконання покарань. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та*

поведінкових наук – 2022: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (Чернігів, 10 червня 2022 р.). Чернігів: Академія ДПТС. С. 138–140.

33. Гарасим П. С., 2022п. Співвідношення міжнародно-правових та національних актів, що стосуються громадського контролю у сфері виконання покарань. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції.* (Чернігів, 04 листопада 2022 р.). Чернігів: Академія ДПТС. С. 147–149.

34. Гарасим П. С., Дучимінська Л. М., 2022. Деякі правові прогалини, що стосуються здійснення громадського контролю за дотриманням прав військовополонених в Україні та Російській Федерації. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвідомчого науково-практичного круглого столу* (Київ, 24 листопада 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ. С. 171–173. (Особистий внесок: визначено особливості здійснення громадського контролю за дотриманням правового статусу військовополонених в умовах воєнного стану в Україні, пропозиції удосконалення правового механізму з означених питань).

35. Гарасим П. С., 2022р. Роль не обов'язкових для України міжнародно-правових актів при удосконаленні громадського контролю у сфері виконання покарань. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.* (Одеса, 25 листопада 2022 р.). С. 225–226.

36. Гарасим П. С., Грицюк І. В., 2023. Сучасні нормативно-правові підходи щодо удосконалення діяльності спостережних комісій в умовах воєнного часу в Україні. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Хмельницький, 16 березня 2023 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 69–71. (Особистий внесок: визначено особливості діяльності громадських об'єднань у сфері виконання покарань і пробації в Україні в умовах воєнного стану, їхній вплив на суб'єктів нормотворчої діяльності з питань громадського контролю).

37. Гарасим П. С., 2023д. Роль громадського контролю у запобіганні кримінальним правопорушенням, що вчиняються персоналом державної кримінально-виконавчої служби України. *Прикладна економіка: від теорії до практики: матеріали доповідей учасників Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції* (Луцьк, 27–28 березня 2023 р.). Луцьк: Волинський інститут ім. В. Липинського ПрАТ «ВНЗ «МАУП». С. 269–271.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	24
ВСТУП	25
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЗМІСТУ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ПРОЦЕСОМ ВИКОНАННЯ-ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ..	37
1.1. Стан наукових розробок, пов'язаних з організацією і здійсненням громадського контролю у сфері виконання покарань.....	37
1.2. Сутність і зміст кримінально-виконавчої категорії «громадський контроль у сфері виконання покарань».....	58
1.3. Методологія дослідження питань, що стосуються змісту, форм і методів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань.....	78
Висновки до першого розділу.....	101
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН, НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ, МЕТОДИ І ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ	110
2.1. Сучасний стан здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань.....	110
2.2. Законодавче забезпечення громадського контролю за дотриманням прав засуджених і утримуваних під вартою.....	132
2.3. Суб'єкти, форми і методи здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених.....	151
2.4. Принципи діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників, що стосуються здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань.....	176
Висновки до другого розділу.....	197

РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ЗДІЙСНЕННЯМ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ, ЇХ ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ І СВОБОД.....	209
3.1. Міжнародні нормативно-правові акти з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених.....	209
3.2. Зарубіжна практика здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання покарань.....	234
3.3. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на зміст громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України...	257
Висновки до третього розділу	277
РОЗДІЛ 4. ГОЛОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАСАД ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ І ПРОБАЦІЇ.....	284
4.1. Сучасна державна політика України у сфері виконання покарань і пробації та її роль в удосконаленні правових засад здійснення громадського контролю.....	284
4.2. Шляхи підвищення рівня взаємодії громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольної-наглядової діяльності у сфері виконання покарань і пробації	315
4.3. Науково-методологічні підходи до якісної видозміни критеріїв оцінки громадськістю результативності діяльності органів і установ виконання покарань із питань забезпечення прав людини.....	335
Висновки до четвертого розділу.....	352
ВИСНОВКИ.....	360
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	385
ДОДАТКИ.....	445

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БК – Бюджетний кодекс України

ВТК – Виправно-трудоий кодекс України

ГУВП – Головне управління виконання покарань

ДДУПВП – Державний департамент України з питань виконання покарань

ДІЗО – дисциплінарний ізолятор

СІЗО – слідчий ізолятор

ДПтС – Державна пенітенціарна служба України

ДКВС – Державна кримінально-виконавча служба України

ЄПП – Європейські пенітенціарні правила

ЄКПТ – Європейський комітет із запобігання тортурам

КВК – Кримінально-виконавчий кодекс України

КК – Кримінальний кодекс України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС – Міністерство внутрішніх справ України

ОРД – оперативно-розшукова діяльність

ПКТ – приміщення камерного типу

ПВР УВП – Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань

УВП – установи виконання покарань

ВСТУП

Актуальність теми. Результати вивчення офіційних джерел інформації та аналізу наукової літератури засвідчують, що однією з проблем, яка виникає у процесі виконання-відбування покарань в Україні та суттєво впливає на його ефективність, є низький рівень діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників, пов'язаної зі здійсненням громадського контролю у сфері виконання покарань.

В умовах реформування кримінально-виконавчої системи України громадський контроль виступає важливим механізмом запобігання порушенням прав людини, сприяє адаптації засуджених до соціального життя та зміцненню довіри суспільства до органів правопорядку. Досліджуване правове явище є дієвим інструментом демократизації цієї сфери, сприяє прозорості діяльності органів виконання покарань, виявленню та усуненню системних недоліків, а також запобіганням зловживанням і порушенням прав засуджених. У науково-практичному аспекті це питання дозволяє оцінити ефективність наявних механізмів громадського контролю, сформулювати рекомендації для їх удосконалення, а також сприяти гармонізації українського законодавства із міжнародними стандартами та зобов'язаннями.

Крім того, інтеграція у європейський правовий простір вимагає відповідності українських стандартів у сфері виконання покарань найкращим міжнародним практикам, що також підкреслює практичну важливість наукового дослідження вказаної проблеми.

Особливої актуальності проблеми громадського контролю у сфері виконання покарань набули в умовах відкритої війни, розв'язаної російською федерацією проти України в лютому 2022 року, яка триває донині, враховуючи, що в умовах воєнного стану, як це передбачено ст. 64 Конституції України, призупиняється діяльність деяких громадських об'єднань, зокрема й тих, що

мають право здійснювати соціальний моніторинг за процесом виконання-відбування покарань.

Водночас навіть у такій ситуації до стратегічних цілей, завдань та очікуваних результатів, які закріплені в Стратегії реформування пенітенціарної системи до 2026 року, належить створення прозорого та ефективного механізму, який призначений забезпечити дотримання прав засуджених і осіб, взятих під варту, через запобігання катуванням і жорсткому поводженню.

Отже, слід визнати, що виникла складна прикладна проблема, яка має бути вирішена і на доктринальному рівні. Також варто зазначити, що науковці постійно та доволі активно упродовж періоду сучасної історії України досліджують різноаспектні питання, які стосуються змісту, організації та здійснення громадського контролю за діяльністю органів державної влади, місцевого самоврядування та їхніх посадових і службових осіб. До таких учених можна віднести, зокрема: К. А. Автухова, О. Ф. Андрійко, В. А. Бадиру, О. І. Баїк, О. В. Баклана, О. М. Бандурку, Є. Ю. Бараша, І. Г. Богатирьова, В. М. Бурдіна, О. І. Бучеру, В. В. Василевича, Т. І. Возну, В. А. Гладкова, Б. М. Головкина, О. М. Гуміна, О. М. Джужу, О. В. Джафарову, Є. Є. Додіну, І. М. Жаровську, С. В. Ківалова, Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, М. В. Клімова, О. Г. Колба, В. Я. Конопельського, І. М. Копотуна, О. А. Мартиненко, В. О. Меркулову, А. П. Мукшименко, О. І. Осауленка, М. С. Пузирьова, О. В. Романенко, А. С. Романову, М. В. Романова, А. Х. Степанюка, В. П. Тарануху, Д. В. Ягунова, І. С. Яковець, О. Н. Ярмиша та інших.

Крім того, потрібно констатувати, що питання змісту, меж, форм, методів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України на науковому рівні досліджені однобічно, неповно та тільки у контексті оцінки дотримання права окремих категорій засуджених (до яких застосовано позбавлення волі, арешт та обмеження волі), як це передбачено чинним кримінально-виконавчим законодавством України (ч. 2 ст. 25 КВК), що активізує потребу вивчення вказаної проблематики на більш комплексній основі, враховуючи принцип рівності всіх громадян перед законом (ст. 24

Конституції України та ст. 5 КВК), а також вимоги норм міжнародно-правових актів у цій галузі суспільних відносин (зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) та інші сучасні реалії, що виникли у сфері виконання покарань України.

З огляду на це можна визнати, що обрана тема є актуальною і такою, що має теоретичне та практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до положень Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24.03.2021 р. № 119, Програми діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої постановою Уряду України від 12.06.2020 р. № 471; Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021, 2023, 2023–2026 роки; Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р та інших державних програм, що стосуються здійснення громадського контролю.

Дисертація узгоджується з науковим напрямом Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»: «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні», схваленим Вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» від 24 червня 2014 р. (протокол № 5). Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи кафедри міжнародного та кримінального права «Концептуальна доктрина правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах розбудови правової держави» (№ держреєстрації 0122U000732, термін виконання: січень 2022 – грудень 2026 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є формування науково обґрунтованих концептуальних положень, рекомендацій і пропозицій, спрямованих на удосконалення правового механізму організації та здійснення

громадського контролю у сфері виконання покарань, з урахуванням міжнародних та європейських стандартів захисту прав людини, практики ЄСПЛ та позитивних гарантій низки зарубіжних держав.

Для досягнення вказаної мети поставлено такі *завдання*:

- визначити стан наукових розробок, пов'язаних з організацією і здійсненням громадського контролю у сфері виконання покарань України;
- з'ясувати сутність і зміст кримінально-виконавчої категорії «громадський контроль за процесом виконання-відбування покарань»;
- репрезентувати авторську методологію дослідження питань, що стосуються змісту, форм і методів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань;
- проаналізувати сучасний стан здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України;
- узагальнити законодавче забезпечення громадського контролю за дотриманням прав засуджених і утримуваних під вартою в Україні;
- визначити суб'єкти, форми і методи здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань в Україні;
- здійснити аналіз змісту принципів діяльності громадських об'єднань і їхніх представників, що стосуються здійснення соціального моніторингу у сфері виконання покарань;
- з'ясувати сутність і зміст міжнародно-правових актів з питань здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань;
- вивчити зарубіжну практику здійснення громадського соціального моніторингу у сфері виконання покарань;
- визначити роль і вплив рішень ЄСПЛ на зміст громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань;
- встановити зміст і спрямованість сучасної державної політики України у сфері виконання покарань та її роль в удосконаленні правових засад громадського контролю;

– визначити найбільш ефективні шляхи підвищення рівня взаємодії громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольної діяльності у сфері виконання покарань України;

– з'ясувати зміст і спрямованість науково-методологічних підходів щодо якісної видозміни критеріїв оцінювання громадськістю результатів діяльності органів і установ виконання покарань;

– розробити науково обґрунтовані заходи, спрямовані на удосконалення правового механізму з питань здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань в Україні, а також усунення у зв'язку з цим наявних правових прогалин і колізій.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають та охороняються нормами права у зв'язку зі здійсненням громадського контролю у сфері виконання покарань України.

Предмет дослідження – теоретико-прикладні засади здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України.

Методи дослідження. Методи дослідження репрезентовано системою загальнонаукових і спеціально-наукових методів, які обрано відповідно до теми цієї наукової роботи. Методологічну основу дисертації становить *діалектичний метод*, за допомогою якого оцінено сучасний стан та ефективність здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань в Україні (усі розділи дисертації). Натомість *історико-правовий* метод використано для визначення стану наукових досліджень, пов'язаних із організацією і здійсненням громадського контролю у сфері виконання покарань України (підрозділ 1.1); *догматичний метод* застосований для з'ясування сутності та змісту кримінально-виконавчої категорії «громадський контроль за процесом виконання-відбування покарань» (підрозділ 1.2); *метод наукового опису* – для обґрунтування використаної у дисертації відповідної методології дослідження питань, що стосуються змісту, форм і методів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань (підрозділ 1.3); *метод дедукції* – з метою

встановлення сучасного стану здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України (підрозділ 2.1); *метод системного аналізу* – задля вивчення організації і спрямованості законодавчого забезпечення в Україні громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань (підрозділ 2.2); *системно-структурний метод* – для визначення суб'єктів, форм і методів здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань в Україні (підрозділ 2.3); *метод індукції* – з метою здійснення аналізу змісту принципів діяльності громадських об'єднань і їхніх представників, що стосуються здійснення соціального моніторингу у сфері виконання покарань (підрозділ 2.2); *порівняльно-правовий метод* – для з'ясування сутності та змісту міжнародно-правових актів та вивчення зарубіжної практики здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань (підрозділи 3.1 та 3.3); *логіко-семантичний метод* – задля визначення ролі та впливу рішень ЄСПЛ на зміст громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань (підрозділ 3.3); *метод сходження від абстрактного до конкретного* – для встановлення змісту і спрямованості сучасної державної політики України у сфері виконання покарань та її ролі в удосконаленні правових засад громадського контролю (підрозділ 4.1); *формально-юридичний метод* – задля визначення найбільш ефективних шляхів підвищення рівня взаємодії громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольної-наглядової діяльності у сфері виконання покарань України (підрозділ 4.2); *методи моделювання та екстраполяції* – з метою формування критеріїв оцінювання громадськістю результативності діяльності органів і установ виконання покарань, а також формування науково обґрунтованих заходів, спрямованих на удосконалення правового механізму здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань (підрозділ 4.3); *соціологічні методи* – анкетування, спостереження, інтерв'ювання тощо для вивчення думок різних категорій респондентів з означеної тематики дослідження (вступ і усі підрозділи дисертації); *методи документального та статистичного аналізу* – задля виявлення правових

прогалин і колізій та визначення у зв'язку з цим відповідних шляхів їх усунення (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.3, 4.1, 4.2, 4.3).

Емпіричну базу дослідження становить статистична та аналітична інформація Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, матеріали Європейського Комітету запобігання тортурам та міжнародних неурядових і правозахисних організацій, а також вітчизняних громадських об'єднань, що стосуються цієї проблематики, результати анонімного опитування персоналу органів та установ виконання покарань та засуджених, які відбували покарання в установах виконання покарань, проведеного у 2020–2021 рр. в органах та установах виконання покарань, які розташовані на території Волинської, Запорізької, Київської, Львівської та Харківської областей.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у всебічному, системному та комплексному вивченні проблем, що стосуються змісту, форм і методів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України, формуванню на цій основі, з урахуванням вимог міжнародно-правових актів і стандартів, переліку науково обґрунтованих заходів, спрямованих на удосконалення наявного правового механізму з означених питань та практики його застосування. У роботі сформульовано низку доктринальних положень, висновків і рекомендацій, які мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

уперше:

– розроблено комплекс сучасних науково обґрунтованих заходів, спрямованих на вдосконалення правового механізму з питань, що стосуються змісту, форм і методів здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань, які відповідають європейським стандартам, принципам гуманізму та верховенства права;

– сформульовано визначення поняття «громадський контроль за процесом виконання-відбування покарань» та встановлено, що це унормована діяльність громадських об'єднань, їх уповноважених представників, міжнародних неурядових організацій, а в певних випадках – окремих громадян, спрямована на моніторинг відповідності стану забезпечення прав, законних інтересів і свобод суб'єктів та учасників кримінально-виконавчих правовідносин вимогам Конституції, законам та нормативно-правовим актам України; ідентифіковано ознаки громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань;

– згруповано детермінанти, які негативно впливають на здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України та запропоновано системні нормативні зміни, що усувають можливість дії таких детермінант;

– з'ясовано правову природу взаємодії громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольної-наглядової діяльності у сфері виконання покарань і пробації України та запропоновано удосконалення понятійно-категоріального апарату у цій сфері;

– розроблено критерії оцінки ефективності здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань та доведено потребу унормування їх на законодавчому рівні;

– запропоновано зміну правової ідеології державної політики України у сфері виконання покарань і пробації на концептуальному, законодавчому, нормативному, управлінському та правозастосовному рівнях через доведення потреби розширення предмета, сфери та переліку суб'єктів громадського контролю у досліджуваній сфері;

– рекомендовано сучасне розуміння принципів діяльності громадських об'єднань та їхніх уповноважених представників щодо здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації та розроблено комплекс принципів, які відповідають соціально-правовій природі цього кримінально-виконавчого інституту у демократичній державі;

удосконалено:

– періодизацію генезису громадського контролю у сфері виконання покарань, що дозволило простежити розвиток цього інституту в історичному, соціальному та правовому контекстах;

– теоретико-прикладні підходи, які стосуються впливу рішень Європейського суду з прав людини на правову сутність громадського контролю у сфері виконання покарань України;

– юридичне розуміння суб'єкта здійснення громадського контролю у сфері виконання покарання через розширення переліку осіб, які мають право здійснювати такий суспільний моніторинг у досліджуваній сфері;

– теоретичні підходи, пов'язані з гармонізацією вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства та законодавства ЄС з питань, пов'язаних зі здійсненням громадського контролю через висвітлення ключової ролі міжнародних договорів для досягнення ефективності національної практики;

– тлумачення позитивної практики низки зарубіжних країн через репрезентування затребуваних механізмів та гарантій здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод суб'єктів та учасників процесу виконання покарань;

набули подальшого розвитку:

– положення про періодизацію процесу формування доктринальних підходів щодо розуміння головних засад організації та здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України;

– методологічний інструментарій та структуризація джерельної бази за предметом дослідження;

– положення про систематизацію міжнародних нормативно-правових актів з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених;

– теоретико-правове розуміння гарантій реалізації громадського контролю через умотивування потреби закріплення на законодавчому рівні права громадських об'єднань застосовувати методологічні перевірки та критерії оцінки, розроблені для державних органів, органів місцевого самоврядування та міжнародних моніторингових суб'єктів, що сприятиме ефективнішому здійсненню демократичного контролю;

– теоретичні та практичні підходи з питань законодавчого забезпечення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених і утримуваних під вартою через упровадження теоретико-прикладної моделі зазначеного виду суспільно-державної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення цієї дисертації використовуються, зокрема, у:

– *законодавчій діяльності* – для удосконалення нормативно-правової основи здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України шляхом формування проєкту змін до кримінально-виконавчого законодавства та законодавства у сфері громадського контролю (*листи Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності та Комітету Верховної Ради України з питань правової політики від 10.03.2023 за вих. № 04-27/12-2023/49307; та від 14.04.2023 № 04-26/11-2023/78202*);

– *навчальному процесі* – для удосконалення навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни «Кримінально-виконавче право України», покращення її викладання, підготовки навчально-методичної літератури, зокрема підручників, посібників, які стосуються кримінально-виконавчого права (*довідка про використання в навчальному процесі Національного університету «Львівська політехніка» результатів дисертаційного дослідження від 07.01.2025 р. № 67-01-18*);

– *правозастосовній діяльності* – задля підвищення рівня взаємодії органів і установ УВП з питань здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань;

– науково-дослідній сфері – з метою розширення сфери наукового дослідження процесу виконання-відбування покарань, формування наукових висновків, пропозицій у цій сфері.

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення, що становлять наукову новизну роботи, сформульовані автором особисто. Використання результатів наукової роботи інших авторів супроводжуються відповідними посиланнями на літературні джерела.

Апробація результатів дисертації. Результати зазначеного дослідження оприлюднені на наукових, науково-практичних конференціях і круглих столах, основними з яких є такі: *«Поговоримо про пробацію: історія становлення, розвиток та перспективи»* (м. Одеса, 11 лютого 2022 року); *«Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності»* (м. Хмельницький, 25 лютого 2022 р.); *«Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т. А. Денисової»* (м. Запоріжжя, 10 березня 2022 р.); *«Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції»* (м. Львів, 25 березня 2022 р.); *«Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права, кримінології та судочинства»* (м. Київ, 20 травня 2022 року); *«Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави»* (м. Львів, 8 червня 2022 р.); *«Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2022»* (м. Чернігів, 10 червня 2022 р.); *«Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи»* (м. Чернігів, 04 листопада 2022 р.); *«Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення»* (м. Київ, 24 листопада 2022 р.); *«Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності»* (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.); *«Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану»*

(м. Хмельницький, 16 березня 2023 р.); *«Прикладна економіка: від теорії до практики»* (м. Луцьк, 27–28 березня 2023 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображені у 37 наукових публікаціях, з них 1 монографія, 14 статей у наукових фахових виданнях України, 7 статей у наукових періодичних виданнях інших держав, 3 статті у виданнях, які включені до наукометричних баз Scopus /Web of Science, 12 тез доповідей на конференціях та інших науково-практичних заходах, які демонструють апробацію результатів дисертації. Загальний обсяг публікацій становить 53,79 друк. арк., з яких автору належить 14 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, що містять 13 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (556 найменувань, розміщених на 60 сторінках) і десяти додатків на 55 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 499 сторінок, із них основний текст – 360 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЗМІСТУ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ПРОЦЕСОМ ВИКОНАННЯ-ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ

1.1 Стан наукових розробок, пов'язаних з організацією і здійсненням громадського контролю у сфері виконання покарань

Практика засвідчує, що розгляд у будь-якій дисертації питання щодо стану наукових досліджень має на меті вирішити певні завдання: а) за отриманими результатами дослідження сформулювати додаткові аргументи, які би підтверджували потребу активізації наукових пошуків з означеної тематики, її наукову новизну, теоретичне і прикладне значення [533]; б) визначити закономірності (об'єктивно наявного, постійного і потрібного зв'язку між предметами, явищами або процесами, що зрозуміло з їхньої внутрішньої природи, сутності) [38, с. 234] виникнення, функціонування та розвитку відповідного правового інституту, категорії, норми тощо [544, с. 10–12]; в) встановити залежність і вплив на зміст предмета дослідження того чи іншого виду політики, а також суб'єктів її формування і реалізації у відповідній галузі суспільних відносин [170, с. 180–240]; г) обґрунтувати системні елементи предмета конкретної наукової роботи, визначити її мету і завдання.

Саме вказаний методологічний підхід і став пріоритетним при здійсненні аналізу стану наукових доробків, пов'язаних з організацією і реалізацією на практиці громадського контролю у сфері виконання покарань України.

Водночас слід наголосити, що, незважаючи на те що в чинному КВК України (ч. 2 ст. 25) предмет розглядуваного виду соціального моніторингу (безперестанного стеження за якимсь процесом, що має за мету виявити його відповідність бажаному результату) [170, с. 383] зведений тільки до контролю громадськості за дотриманням прав засуджених в ході виконання кримінальних

покарань у таких установах, як виправні колонії, арештні доми, виправні центри, слідчі ізолятори, – у дисертації йтиметься не тільки про законні інтереси, права і свободи вказаних осіб, а й про контроль за цими елементами правового статусу як персоналу органів і УВП, так і учасників кримінально-виконавчої діяльності, перелік яких визначений у законі (близьких родичів засуджених; представників громадських і релігійних об'єднань; посадових і службових осіб органів місцевого самоврядування тощо) [343, с. 15–32].

І це, як видається, можна віднести до однієї з особливостей предмета наукового пошуку [59, с. 138–143].

Ще однією відмінною ознакою від інших наукових досліджень є те, що у зазначеній дисертації буде акцентовано не на аналізі праць науковців, які у відповідні історичні періоди функціонування незалежної України (з 1991 р.) досліджували проблеми, що стосуються змісту, форм і методів здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань, а на отриманих ними результатах і їх сутнісній спрямованості [58, с. 399–401].

Такий авторський підхід дав змогу підвищити презентабельність (публічно представити отримані результати) зазначеного дослідження, його наукову новизну, теоретичне і практичне значення. При цьому ідентифікація наявних у сфері виконання покарань України проблем, що пов'язані із здійсненням громадського контролю, у дисертації ґрунтується на сучасних наукових пошуках, а також доктринальних положеннях, законодавчих актах та державних програмах.

Зокрема, як встановлено під час виконання запропонованої дисертаційної розвідки, нині досить активно та продуктивно над окресленою проблематикою працюють такі учені, як О. Г. Колб [186], І. О. Колб [184, с. 34–45], В. Я. Конопельський [319, с. 136–137] та ін., які у своїх роботах сформулювали перелік найбільш суттєвих проблем, що впливають на ефективність громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань, а також зумовлюють потребу їх вирішення у контексті реформи пенітенціарної системи, затвердженої Кабінетом Міністрів України у грудні 2022 року [484].

Цікавими та системними за минулі роки (2021–2022 рр.) виявились наукові праці К. Ф. Погребної, що стосуються вивчення стану наукових досліджень в руслі організації та здійснення в Україні громадського контролю в сфері виконання покарань [314, с. 45–48]. Так-от, названа дослідниця, застосувавши історико-правовий критерій, вивела та обґрунтувала особливості виникнення, функціонування закономірностей розвитку цього інституту кримінально-виконавчого права, які сформувалися впродовж таких історичних періодів:

1. грудень 1970 р. – серпень 1991 р., коли питання досліджуваної проблематики регулювали закони та інші нормативно-правові акти СРСР, зокрема Української РСР [218, с. 104–124]. Основним правовим джерелом у той час був ВТК Української РСР, який був прийнятий ще у грудні 1970 року [374];

2. серпень 1991 р. – липень 2003 р., коли питання громадського контролю за процесом виконання й відбування покарань регулювались частково видозміненим (у вигляді змін і доповнень) кримінально-виконавчим законодавством України [314, с. 45–48];

3. січень 2004 р. – грудень 2010 р., коли сферою виконання покарань управляв ДДУПВП як центральний орган виконавчої влади, що реалізовував державну політику у цій галузі суспільних відносин [314, с. 45–48];

4. 2011 р. – 2024 рр., коли спершу частково (2010–2012 рр.) [403], а далі в повному обсязі з 2012 року на законодавчому рівні за Міністерством юстиції України було закріплено усі функції центрального органу виконавчої влади, що займається реалізацією державної політики у сфері виконання покарань України [354] та здійсненням у цьому напрямі низки відповідних заходів [314, с. 45–48].

Такий доктринальний підхід, без сумніву, має значення не тільки теоретичне, а й практичне, надто в аспекті забезпечення реалізації положень Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року [484].

Одночасно доречно з цього приводу зауважити, що під час застосування в зазначеному випадку суто історичного методу пізнання соціально-правових явищ

і процесів періодизацію виникнення, функціонування та розвитку громадського контролю у сфері виконання покарань України можна сформулювати так:

1. Перший період припадає на так звану радянську епоху перебування України у складі СРСР (1922–1991 рр.) [23, с. 338–383], коли про цей вид соціального моніторингу за процесом виконання-відбування покарань на всіх рівнях (нормативно-правовому, організаційному, навчально-методичному тощо) не йшлося. Як у зв'язку з цим зробила влучний висновок О. В. Сокальська, суворий централізм й адміністративно-командне управління були головними принципами кримінально-виконавчої системи того часу, через що забезпечити покладені на неї функції повною мірою вона не могла [186, с. 112].

Як видається, саме у цей історичний період зародились оті закономірності негативного розвитку інституту громадського контролю у кримінально-виконавчому праві України.

Додатковим аргументом у цьому сенсі виступають ті історичні матеріали, що стосуються сутності й змісту вказаного виду соціального моніторингу, які можна класифікувати на такі етапи розвитку цієї галузі суспільних відносин, а саме:

а) 1922 р. (створення СРСР та входження до його складу України) [23, с. 338–350] – 1925 р. (ухвалення першого ВТК Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР), який мав назву «Поправно-трудоий кодекс УСРР») [219, с. 97].

У цей період хоча й був прийнятий зазначений Кодекс, а також КК 1922 р. [23, с. 342–350], низка інших нормативно-правових актів, жоден із них не передбачав реальних правових механізмів, які б забезпечували реалізацію змістових положень, що стосувались громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань; тобто перші «підвалини» тих закономірностей, які сформувались та в подальшому знижували рівень здійснення вказаного виду соціального моніторингу, були закладені саме у 1922–1925 рр.

Водночас не змінили ситуації навіть положення Поправно-трудоого кодексу УСРР, які передбачали створення двох видів комісій – спостережної та розподільчої, до складу яких поряд з адміністрацією органів і УВП входили представники суду та громадськості, позаяк основним завданням останньої було

підвищення розумового рівня і політичного рівня розвитку засуджених [156, с. 125], а не власне здійснення громадського контролю за цим процесом [219, с. 98–99];

б) 1926–1940 рр. (історичний етап політичних репресій і беззаконня, включаючи й сферу виконання покарань) [23, с. 350–357].

До основних правових джерел того часу, які безпосередньо стосувалися досліджуваної у цій дисертації проблематики, слід віднести: КК УСРР 1927 р., Статут служби у виправно-трудовах установах, який вступив у силу з січня 1926 р., Основи кримінального законодавства СРСР і союзних республік 1929 р. та інші нормативно-правові акти (постанови Ради Народних Комісарів (РНК) від 11.07.1929 р. «Про використання праці кримінальних арештантів»; «Положення про виправно-трудоий табір» від 07.04.1930 р.; «Про доповнення Основних засад кримінального законодавства СРСР і союзних республік» від 1958 р. та ін.) [219, с. 99–107].

Саме в цей період посилили свій вплив та набули негативного розвитку тенденції, зумовлені неможливістю здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань у 1922–1925 рр.

Ба більше, у 1926–1940 рр., особливо в часи жорстоких репресій 1933–1937-х, була згорнута діяльність громадськості щодо надання різних видів допомоги для засуджених до позбавлення волі (у виді посилок, передач та ін.) [46, с. 54–57]. І це при тому, що станом на 1 січня 1941 року у всіх місцях позбавлення волі СРСР перебувало майже 2 млн засуджених (у таборах – понад півтора мільйона осіб (1 500 524), а в колоніях – більш ніж чотириста тисяч (429 205)) [89, с. 75];

в) 1941–1953 рр. (етап продовження репресій і беззаконня у системі виконання покарань, який був зумовлений війною та її наслідками на території СРСР (1941–1945 рр.) та свавіллям сталінського режиму) [219, с. 106–108]. Так, згідно з офіційними даними, тільки впродовж 1941–1942 рр. від незадовільних умов відбування покарання померли 248 тис. 877 осіб, тобто понад 10% від загальної кількості засуджених, які тримались у всіх місцях позбавлення волі [219, с. 107].

Звертає на себе увагу й той факт, що у 1944 році була створена спеціальна служба з нагляду за поведінкою засуджених, яка сприяла зміцненню

правопорядку в органах і УВП та дисципліни серед засуджених [219, с. 107], проте так і не стала аналогом суб'єкта, що здійснює громадський контроль у сфері виконання покарань.

Крім цього варто зауважити, що у зазначеному сенсі певну роль у вказаному напрямі виконали й прийняті у той час нормативно-правові акти, які регулювали процес виконання-відбування покарань в Україні (Інструкція про режим тримання й охорону засуджених у виправно-трудовах таборах і колоніях Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) СРСР 1942 р.; Указ Президії Верховної Ради 1942 та 1952 рр.; таємна постанова Ради Міністрів СРСР (забороняла всі види пільг для засуджених тощо)) [219, с. 107–108], які, проте, також не сприяли розвитку безпосередньо інституту громадського контролю в сфері виконання покарань, а лише посилили зміст тих закономірностей, які чинять негативний вплив на ефективність і результативність вказаної діяльності сьогодні;

г) 1954–1970 рр. (етап так званої хрущовської відлиги, коли в СРСР деякою мірою були встановлені законність і дотримання прав громадян, включаючи засуджених) [219, с. 108–111].

На той час до найбільш близьких до теми громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань можна віднести такі нормативно-правові акти, як: Положення про виправно-трудові колонії і тюрми (1958 р. та 1961 р.), Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про умовне звільнення з місць позбавлення волі засуджених, що стали на шлях виправлення, для роботи на будівництві підприємств народного господарства» від 26.07.1966 р., Закон СРСР від 11.07.1969 р. «Про затвердження Основ виправно-трудового законодавства Союзу РСР і союзних республік», у яких власне й були започатковані перші елементи здійснення громадського контролю за діяльністю органів і УВП [219, с. 111];

г) 1971–1991 рр. (етап дії ВТК Української РСР, прийнятого у грудні 1970 року) [374].

Зокрема, у цьому Кодексі, як у Загальній (ст. 9), так і в Особливій частинах (глава 22 (ст. ст. 122–126)), було створено спеціальний підінститут «громадський контроль за діяльністю установ і органів, що виконують вироки судів до позбавлення волі і виправних робіт без позбавлення волі» в такому інституті виправно-трудового законодавства Української РСР, як «участь громадськості у виправленні і перевихованні засуджених».

При цьому у ВТК було закріплено норми, які функціями суб'єктів здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань наділили і спостережні комісії (ст. 122), і комісії у справах неповнолітніх (ст. 123) та інших суб'єктів, діяльність яких хоча й не була передбачена цим Кодексом, проте керувалася загальними положеннями та принципами виконання кримінальних покарань, що були визначені у виправно-трудоному законодавстві України (ст. 126).

Отже, у ВТК зміст предмета громадського контролю був ширшим, ніж у нині чинному КВК (ч. 2 ст. 25), позаяк його елементами були не тільки права засуджених, але й у цілому діяльність органів і УВП, що можна віднести до особливостей правового регулювання цього питання у той період (1971–1991 рр.) та однозначно – до однієї з детермінант, яка сьогодні негативно відбивається на ефективності реалізації на практиці заданого виду соціального моніторингу щодо виконання покарань в Україні.

2. Другий період функціонування і розвитку закономірностей виникнення інституту громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань в Україні припадає на 1991–2024 роки. Зазначений часовий відрізок, якщо покласти в основу історико-правовий метод пізнання соціальних явищ, можна класифікувати на такі етапи:

а) 1991–2003 рр., коли питання здійснення цього виду соціального моніторингу регулювались суттєво видозміненим ВТК України, який діяв до 31.12.2003-го – до вступу в силу з 1 січня 2004 року КВК.

Зокрема, загалом не змінивши змісту закріплених у ВТК норм підінституту виправно-трудового законодавства з питань здійснення громадського контролю, його суб'єктів і форм, на практиці у ході реалізації вимог досліджуваного соціального моніторингу мали враховуватись положення як цього Кодексу, так і інших законодавчих актів (як-от Конституція України 1996 року (ст.ст. 8, 36, 37, 63, ін.), Закон України «Про об'єднання громадян» [401], Закон України «Про міліцію» [394] та ін.).

Тимчасом, як свідчила судова практика [372], включаючи рішення ЄСПЛ [289], на жаль, суттєвих змін щодо ставлення органів і УВП до здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України у зазначеному періоді не відбулось [118].

Зокрема, як було зазначено з цього приводу у Доповіді Уряду України Європейського комітету (ЄКПТ) щодо запобігання тортурам за результатами візиту, який відбувався 15–23 липня 1999 року, підготовлена Комітетом доповідь про перший його візит у лютому 1998 року в межах програми періодичних відвідувань України містила стурбованість щодо поводження та умов утримання осіб, позбавлених волі, в пенітенціарних установах.

Зважаючи на це, Комітет сформулював низку рекомендацій, зокрема термінових, з метою поліпшення зазначених умов відбування покарання в місцях позбавлення волі. Проте і під час другого візиту ЄКПТ в Україну в липні 1999 року вказані проблеми стали предметом критики та стурбованості [119].

Як доводять результати дослідження, аналогічні зауваження з цього приводу ЄКПТ висловлював і в подальших своїх щорічних доповідях упродовж 2000–2003 рр. [120].

Показовим у цьому сенсі можна назвати рішення ЄСПЛ, яке він прийняв у справі «Полторацький проти України» 29 квітня 2003 року, а саме: суд визнав порушення статті третьої Конвенції про захист прав і основоположних свобод щодо заявника у частині неналежних умов відбування ним кримінального покарання у виді позбавлення волі, констатувавши, що дефіцит засобів у

державі не може виправдати умови, які є настільки незадовільними, що перевищують допустимі межі поводження із засудженими.

Крім цього, ЄСПЛ констатував також, що економічні проблеми України у будь-якому випадку не можуть виправдати й окремі умови тримання осіб у місцях позбавлення волі, які у справі «Полторацький проти України» були цим судом визнані недопустимими та такими, що порушують положення ст. 3 вказаної вище Конвенції щодо заборони катувань [289, с. 27–30].

I, знову ж таки, зазначений у рішенні ЄСПЛ факт катувань на національному рівні відповідними контрольно-наглядовими державними органами (ст. 10 ВТК (основи відомчого контролю) та ст. 11 цього ж Кодексу (засади прокурорського нагляду за виконанням покарань), а також можливостей громадського моніторингу за діяльністю органів і УВП (ст. ст. 9, 122, 123) виявлений не був, що можна віднести до однієї з негативних закономірностей, які сформувалися ще у радянський період функціонування сфери виконання покарань (1922–1991 рр.) та у дещо видозміненій формі проявлялись у досліджуваному в цій дисертації історичному етапі впродовж 1991–2003 рр.;

б) 2004–2012 рр., коли питання здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань в Україні регулювались прийнятим КВК (ч. 2 ст. 25), а також спеціальною постановою Кабінету Міністрів України від 01.04.2004 р. № 429, якою були затверджені «Положення про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах» [331].

Серед інших, дотичних до цього питання нормативно-правових актів того часу, можна виокремити такі з них, як Закон України від 18.03.2004 р. «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [369], від 25.06.2004 р. № 1906-IV «Про міжнародні договори» [393], від 23.06.2005 р. «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [361] та ін.

Дещо активізувало та надало «другого дихання» (нового припливу сил) [125] підвищенню рівня ефективності здійснення громадського контролю за

процесом виконання-відбування покарань прийняття 19.06.2003 року Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» [358].

Зокрема, вперше в історії незалежної України громадською організацією «Донецький Меморіал» [117] у 2005 році був здійснений соціальний моніторинг стану дотримання прав засуджених і ув'язнених під варту в нашій державі, правову основу діяльності якого становили зазначені вище законодавчі акти [123].

При цьому результати проведеного громадського контролю були спрямовані для відома та реагування керівництву ДДУПВП, але останній просто дав формальну підписку з цього приводу.

Не змінився стан взаємодії громадських організацій з ДДУПВП і в подальші роки, коли перші здійснювали аналогічні моніторингові заходи з питань дотримання прав засуджених і ув'язнених під варту (у 2007 р. [117]; 2008 р. [124], ін.).

Особливо показовою зазначена проблематика стала у відносинах ДДУПВП та територіальних органів і УВП з визначеними у КВК суб'єктами громадського контролю (ч. 2 ст. 25: спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах).

До речі, ось що з цього приводу зауважила І. С. Яковець: саме мрія певних керівників ДДУПВП про безконтрольність з боку суспільства, або вже якщо й про контроль, то такий, до якого можна не прислуховуватися та не виконувати його вимог, – саме це, як видається, і є головною «цінністю», яку сьогодні у відносинах з громадськими організаціями, що здійснюють соціальний моніторинг у сфері виконання покарань України, проголошує ДДУПВП [531, с. 132].

Таку ж позицію, на жаль, зайняв ДДУПВП й у відносинах з міжнародними неурядовими організаціями, які здійснювали громадський контроль за дотриманням прав засуджених і ув'язнених під варту в Україні, даючи формальні відписки на зауваження і рекомендації щодо усунення виявлених порушень. Так,

ще у 2001 році Комітет ООН проти катувань у своїй доповіді звернув увагу на низку питань, що викликають стурбованість, а саме:

1) численні випадки, які вказують, що катування усе ще регулярно практикуються в Україні, і що, за повідомленням Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, 30% засуджених і ув'язнених під варту є жертвами катування;

2) відмова частини органів влади провести негайне, всебічне розслідування тверджень про такі дії, а також піддати суду і покарати за це винних осіб;

3) недоліки відповідного навчання персоналу органів і УВП щодо їхніх обов'язків згідно зі законом і щодо прав засуджених;

4) інші порушення [41, с. 165–166].

Проте і в подальші періоди, зокрема у 2005 році [121, с. 339–359], ефективність співпраці усіх без винятку суб'єктів громадського контролю за дотриманням прав засуджених з ДДУПВП не підвищилась.

Таким чином, і впродовж другого етапу (2004–2012 рр.) функціонування сфери виконання покарань ті негативні тенденції, що сформувалися у радянську епоху та перші роки незалежності України (1991–2003 рр.) і стосувались взаємодії органів та УВП, включаючи центральні органи виконавчої влади, які реалізовували державну політику у вказаній галузі суспільної діяльності (МВС України – впродовж 1991–1998 рр. [430] та ДДУПВП – з 1999 до 2010 рр. [403], ДПтС України – з 2011–2012 рр. [354]), знижували як рівень захисту прав засуджених, так і ефективність громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань загалом.

Ба понад це, такий стан взаємозв'язку ДДУПВП та суб'єктів означеного виду соціального моніторингу виступив однією з детермінант, яка зумовлювала вчинення рецидивних злочинів засудженими та іншими особами, а також поглиблювала інакші суспільно небезпечні явища у сфері виконання покарань України (високий рівень смертності засуджених, велику питому вагу захворюваності цих осіб на туберкульоз та інші тяжкі хвороби, суцільне безробіття в УВП, ін.) [183, с. 55–64].

Саме у цей історичний період становлення і розвитку інституту громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань набула характерних негативних рис ще одна тенденція з цього приводу, що була пов'язана з впертим небажанням органів і УВП та їх вищих управлінських структур належно співпрацювати зі суб'єктами здійснення громадського контролю.

Таким же шляхом пішли й суб'єкти нормотворчої діяльності, що теж можна віднести до негативних тенденцій, які сформувались у досліджуваному періоді (2004–2012 рр.) та суттєво впливають на ефективність цього виду соціального моніторингу.

Найперше йдеться про те, що в чинному КВК України, на відміну від відповідних норм ВТК, предмет громадського контролю у сфері виконання покарань безпідставно звужений та зведений по суті до моніторингу стану дотримання тільки прав засуджених (ч. 2 ст. 25).

По-друге, цей вид соціального контролю охоплює тільки осіб, які засуджені до позбавлення волі, арешту та обмеження волі.

По-третє, моніторинг охоплює лише процес виконання покарань, залишаючи осторонь діяльність уповноважених органів пробації та відповідних об'єктів апробаційних програм (ст. 13 КВК).

По-четверте, поза межами громадського контролю залишилися законні інтереси і основоположні свободи засуджених, які є невід'ємними складовими елементами правового статусу цих осіб (ст. 7 КВК).

І, врешті, якщо дотримуватися змісту ст. ст. 1, 5, 6 КВК України, то нелогічним видається те, що законодавець з предмета цього виду соціального моніторингу додержання прав і законних інтересів та свобод виключив не тільки персонал органів та УВП (Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», ст. 14), а й також учасників кримінально-виконавчих правовідносин (близьких родичів засуджених, представників громадськості, органів місцевого самоврядування) [343, с. 15–32].

У цьому, власне, й проявляється зміст тієї негативної тенденції, яка сформувалась у кримінально-виконавчих правовідносинах упродовж 2004–2012

рр. та суттєво впливає на результативність здійснення громадського контролю і в цілому на стан правопорядку в органах та УВП;

в) 2013–2024 рр., коли на нормативно-правовому рівні у сфері виконання покарань України реалізовано низку організаційно-правових перетворень, які, однак, не зачепили ні змісту, форм і методів, ні інших сутнісних елементів, що стосуються процедури здійснення громадського контролю, та не створили відповідних перешкод щодо подальшого розвитку і впливу на процес виконання-відбування покарань тих негативних тенденцій, які сформувались з означеної проблематики дослідження у попередні роки (1991–2012 рр.).

Показовими у цьому контексті можна назвати деякі державні програми та проекти законів, які стосуються сфери виконання покарань України.

Зокрема, незважаючи на те, що ще у 1991 році в Основних напрямках реформ кримінально-виконавчої системи Української РСР були закріплені методологічні та нормативні засади співпраці ГУВП МВС України з громадськістю, які включали принципи відкритості та демократичного контролю за сферою виконання покарань [297], а також випуск спеціального відомчого інформаційного бюлетеня з питань організації оперативно-службової і виробничо-господарської діяльності органів і УВП [112], – взаємодія центрального органу виконавчої влади як реалізатора державної політики у сфері виконання покарань та пробації, відповідно до положень ч. 1 ст. 11 КВК, і громадських об'єднань, які здійснюють відповідний соціальний моніторинг за станом додержання прав засуджених в ході виконання кримінальних покарань (ч. 2 ст. 25 цього Кодексу), залишається на доволі низькому рівні [315, с. 25–26].

І, що викликає стурбованість, ні в Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України 2017 року [196], ні в Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року [484], ні в проекті Закону про пенітенціарну систему, внесеному 2021-го до Верховної Ради України Кабінетом Міністрів України відповідно до положень ст. 93 Конституції України (як суб'єктом законодавчої ініціативи) [409], ні в проекті «Положення про

спостережну комісію» [332] питання здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації до пріоритетних проблем і завдань, які потребують вирішення, не віднесені.

І це знову ж таки при тому, що в Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», який вперше в історії нашої держави був прийнятий у 2005 році, до основних принципів діяльності органів і УВП були віднесені як їх взаємодія з об'єднаннями громадян, так і відкритість системи ДКВС України для демократичного цивільного контролю (п. п. 7, 8 ч. 1 ст. 2) [361].

Крім цього, аналогічні принципи були закріплені й у відповідних положеннях, які регулювали діяльність центральних органів виконавчої влади, котрі свого часу реалізовували у сфері виконання покарань та пробації державну політику (ч. 1 ст. 11 КВК) («Про Положення про Державний департамент України з питань виконання покарань» (1998 р.) [410], «Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України» (2011 р.) [377] та «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» (2014 р.) [378]).

З приводу вищенаведеного доцільно зазначити, що однією з передумов, яка досі негативно позначається на цьому, стала втрата чинності у 2018 році Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» [358].

Суть озвученої проблеми криється в наступному.

Прийнявши у червні 2015 року Закон України «Про Національну безпеку України» [398], законодавець, натомість, відмінив дію Закону України «Про Демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» [358], який поширювався й на органи та УВП, що за законом входять до правоохоронних органів [360].

Тимчасом у Законі України «Про Національну безпеку України» ДКВС України та підпорядковані їй органи і підрозділи як складники сектору безпеки і оборони (ст. 12) не включені, а отже, положення розділу III цього законодавчого акта «Демократичний цивільний контроль» на органи і УВП не поширюються.

Водночас ні в КВК, ні в інших законах, що стосуються сфери виконання покарань і пробації України, відповідні зміни і доповнення не внесені, тобто на практиці, через наявність зазначеної правової прогалини (відсутність законодавчої регламентації певних суспільних відносин, що потребують правового регулювання) [142, с. 271], створені об'єктивні та суб'єктивні перешкоди для здійснення ефективного громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань.

І це можна віднести ще до однієї зі закономірностей та одночасно детермінант, що негативно впливає на результативність зазначеного виду соціального моніторингу.

Отже, узагальнивши в підсумку заналізовані результати з питань нормативно-правового забезпечення здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України в історичному контексті (з 1922 до 2024 рр.), можна виокремити такі негативні тенденції, що сформувалися на правозастосовному рівні у зв'язку з реалізацією відповідних положень, які стосуються зазначеної проблематики, а саме:

1. Як у радянський період (1922–1970 рр.) функціонування органів і УВП України, так, власне, і в часи її незалежності (1991–2024 рр.) громадському контролю на всіх рівнях (законодавчому, організаційно-управлінському, політичному тощо) з боку держави приділялась мінімальна увага (а на перших етапах перебування України у складі СРСР (1922–1970 рр.) – вона була взагалі відсутня), що призвело до формування специфічного детермінаційного комплексу (причинного ланцюга (сукупності взаємопов'язаних причин, умов та корелянтів)) [60, с. 191], який не тільки занижує ефективність реалізації на практиці нормативно-правових засад зазначеного виду соціального моніторингу, але й такою ж мірою впливає в цілому на процес забезпечення прав, законних інтересів і свобод засуджених.

2. Заперечуючи радянські підходи, національний законодавець з часу прийняття та набуття чинності у 2004 році КВК України безпідставно звужив

предмет громадського контролю (з моніторингу за діяльністю органів і УВП до контролю лише за дотриманням прав засуджених), що є нелогічним кроком з огляду на діалектичний та нероздільний взаємозв'язок двоєдиної змістової діяльності як суб'єктів, так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин, пов'язаної з перебігом виконання-відбування покарань.

Така законодавча конструкція (нормотворча техніка) [495, с. 216–220] на практиці призвела до того, що громадський контроль перетворився на «мертвонароджене дитя» (формалізм, рух у нікуди, алогізм тощо), позаяк, здійснюючи оцінку лише частини сфери виконання покарань без урахування впливу на неї низки інших складових елементів процесу виконання-відбування покарань, неможливо отримати цілісне уявлення про причинний ланцюг (комплекс), який зумовив те чи інше порушення прав засудженого.

3. Як у радянський час, так і в період незалежності України об'єктами громадського контролю були і є засуджені до позбавлення волі (арешту) або обмеження волі (аналог – до відбування покарання у колоніях-поселеннях (ст. 16 ВТК)), що є грубим порушенням рівності громадян перед законом, який закріплений у ст. 24 Конституції України та ст. КВК.

І, знову ж таки, як і в попередніх випадках, законодавець порушив логіку речей, відповідно до якої діяльність щодо виправлення та ресоціалізації засуджених (ст. 6 КВК) є нероздільним, взаємозв'язаним і взаємодіючим процесом, у якому без виправлення неможлива ресоціалізація звільнених від подальшого відбування покарання осіб.

4. Правовий статус будь-якої особи [495, с. 237], включаючи й засудженої до певного виду покарань (ч. 1 ст. 7 КВК), охоплює не тільки права, але й законні інтереси та основоположні права, а тому їх невключення у предмет є нелогічним кроком вітчизняного законодавця, навіть з огляду на рішення ЄСПЛ, які оцінюються цим судом саме у 3-членній структурі соціального становища будь-якого суб'єкта, що закріплено у законі [289].

5. У виведені в цій дисертації періоди (радянський та періоди незалежності України) та етапи (1922–2024 рр.) на законодавчому й інших нормативно-правових рівнях більше йшлося про інститут права, що отримав назву «участь громадськості у виправленні та ресоціалізації засуджених» (ст. 9 ВТК, ст. 5 КВК), та лише у формальній площині – про «громадський контроль за дотриманням прав засуджених», оскільки реальних правових механізмів реалізації положень останнього створено не було.

Таким же шляхом йшла і практика реалізації законодавчих підходів, а також наука [314, с. 45–48].

Отже, отримані результати дослідження історико-правових засад виникнення, розвитку та функціонування інституту громадського контролю у кримінально-виконавчому праві України дозволяють констатувати, що виникла складна прикладна проблема, яка потребує вирішення на теоретичному рівні.

Вивчення наукової літератури засвідчило, що на доктринальному рівні дослідників, які розробляли і зараз аналізують це питання, доцільно розподілити на кілька груп, як-от:

1) учені, які студіювали питання участі громадськості у виправленні та ресоціалізації засуджених та ототожнювали цю діяльність зі змістом громадського контролю у сфері виконання покарань (В. П. Артамонов, О. І. Бажанов, І. М. Гальперін, Е. А. Говорухін, А. І. Зубков, В. М. Бризгалов, Л. А. Ігнат'єв, М. П. Мелент'єв, П. П. Михайленко, А. Е. Наташев, Б. С. Нікіфоров, П. Г. Пономар'єв, О. Б. Пташинський, І. М. Рагімов, Л. А. Ременсон, А. С. Севрюгін, А. Ф. Сизий, М. О. Стручков, Ф. Р. Сундуков, Ю. М. Ткачевський, Г. А. Туманов, Б. С. Утевський, М. Д. Шаргородський, І. В. Шмаров, А. М. Яковлєв та ін.) [314, с. 45–48].

Серед українських учених у цьому сенсі можна виокремити роботи П. П. Михайленка (зокрема монографію «Рецидивна злочинність і її запобігання органами внутрішніх справ») [252] та В. Г. Лихолоба («Органи внутрішніх справ у боротьбі зі злочинністю (морально-правовий аспект

реалізації закону)» [236], у яких лише частково йшлося про потребу здійснення громадського контролю за діяльністю органів внутрішніх справ, у складі яких функціонували й органи та УВП до 1999 року включно [351].

Як із цього приводу зауважили О. В. Лисодед і К. С. Остапенко, які досліджували діяльність органів та УВП у виді позбавлення волі (1917–2004 рр.), відсутність наукових досліджень, що були пов'язані з організацією належного соціального контролю за процесом виконання й відбування покарань, вкрай негативно впливала на ступінь реалізації мети і завдань виправно-трудоного, а в подальшому – кримінально-виконавчого законодавства України, що були визначені в законі, істотно знижуючи цим їх ефективність [232, с. 44–45];

2) учені, які лише частково досліджували проблеми здійснення громадського контролю і зводили його тільки до моніторингу за дотриманням прав засуджених до позбавлення волі, арешту та обмеження волі, здійснюючи доктринальний супровід законодавчих положень, що були закріплені з цих питань у кримінально-виконавчому законодавстві України (І. Г. Богатирьов, Є. М. Бодюл, С. Г. Братель, В. В. Василик, Л. В. Годлевська-Коновалова, О. М. Гумін, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, І. Л. Жук, В. М. Іванов, Р. А. Калужний, Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, М. В. Клімов, І. М. Копотун, В. В. Лопоха, О. А. Мартоненко, В. О. Меркулова, В. С. Наливайко, О. І. Олійник, О. І. Осауленко, Т. В. Попельнюк, М. С. Пузирьов, Г. О. Радов, І. І. Резник, О. В. Романенко, В. І. Рудник, І. С. Сергєєв, В. М. Середницький, В. М. Синьов, В. В. Сулицький, Б. М. Телефанко, О. В. Ткачова, В. М. Трубников, С. Я. Фаренюк, О. С. Христюк, Ю. В. Чакубаш, Ю. А. Чеботарьов, В. О. Човган, О. О. Шкута, Т. А. Шуленко, О. Х. Юлдашев, Д. В. Ягунов, А. О. Яровий, І. П. Яцина та ін.) [314, с. 45–48].

Показовою у цьому сенсі є позиція Г. О. Радова, який серед першочергових проблем пенітенціарної політики України хоча й виокремлював питання щодо потреби громадського контролю за дотриманням прав засуджених [444, с. 12–16], але у своїх працях, включаючи й фундаментальну –

«Доктринальна модель Закону «Про пенітенціарну систему України» [445], так і не запропонував дієвий правовий механізм його здійснення у сфері виконання покарань і пробації.

Так, закріпивши у Доктринальній моделі принцип відкритості і гласності та створення умов для всебічного контролю за діяльністю пенітенціарної системи, включаючи й за участі інститутів громадського суспільства (ст. 3), Г. О. Радов у подальшому в цьому проєкті Закону так і не обґрунтував свою позицію щодо того, як цей вид соціального моніторингу має реалізовуватись на практиці, звівши його по суті до участі громадськості (об'єднань громадян (ст. 14) та засобів масової інформації (ст. 15)) в діяльності пенітенціарних установ [445, с. 20–22].

Такий самий погляд на вирішення цієї проблематики виклали у своїй монографії «Доктрина пенітенціарного права України» І. Г. Богатирьов, М. С. Пузирьов та О. О. Шкута [20];

3) учені, які постійно, активно й обґрунтовано розробляють наукову доктрину з питань підвищення ефективності, розширення форм і методів здійснення громадського контролю не тільки за дотриманням прав засуджених до позбавлення волі, але й за станом реалізації цими особами законних інтересів та основоположних свобод, а також доводять потребу включення у предмет цього виду соціального моніторингу у цілому всю сферу виконання покарань України (К. А. Автухов, В. А. Бадира, Д. С. Белкіна, О. П. Букалов, В. В. Василевич, А. П. Гель, Є. Ю. Захаров, І. О. Колб, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, С. А. Косінов, А. П. Мукшименко, М. Р. Наливайко, К. Ф. Погребна, В. Ф. Погорілко, Л. П. Рогатіна, А. А. Романова, М. В. Романов, А. Х. Степанюк, М. В. Терещенко, Ю. М. Тодика, Л. М. Усаченко, О. Х. Юлдашев, І. С. Яковець та ін.) [314, с. 45–48].

Зокрема, важливі, як видається, в теоретичному та практичному аспектах положення, що стосуються змісту громадського контролю, сформульовані: в дисертації А. П. Мукшименко «Адміністративно-правове забезпечення громадського контролю за дотриманням прав людини при виконанні

кримінальних покарань» (2010 р.) [265]; авторським колективом наукового видання «Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України» (2009 р.) за загальною редакцією Є. Ю. Захарова [435]; у навчальному посібнику «Діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України: адміністративно-правовий аспект» (2011 р., редакційна колегія: В. П. Петков (голова) та ін.) (розділ III «Організаційно-правові засади здійснення контролю за діяльністю органів та установ виконання покарань ДКВС України») [114]; у науково-практичному посібнику «Загальні засади діяльності спостережних комісій» (2014 р., за загальною редакцією А. Х. Степанюка) [139] та ін.

Крім цього, віднедавна (2020–2022 рр.) доволі продуктивно працює над вирішенням проблем, що виникають при здійсненні громадського контролю за процесом виконання й відбування покарань, К. Ф. Погребна, предметом наукових пошуків якої є ті питання, що стосуються: сутності та змісту поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань» [318, с. 19–24]; міжнародно-правового виміру цього виду соціального моніторингу [313, с. 356–358]; ролі та місця громадського контролю у запобіганні кримінальним правопорушенням у процесі виконання-відбування покарань [312, с. 154–155] тощо.

Попри все наведене вище доречним буде висновок, що досі комплексних і системних досліджень з означеної тематики в Україні не проведено. Окреслене підвищує рівень теоретичного і практичного значення пропонованої дисертації, а також виступає додатковим аргументом щодо її мети та обраних завдань. Про потребу активізації наукових пошуків, пов'язаних з означеною проблематикою, свідчать і отримані під час нашого дослідження результати опитування відповідних респондентів.

Зокрема, на питання «Чи влаштовують Вас результати наукових досліджень з питань громадського контролю у сфері виконання покарань?» опитані з персоналу органів і установ виконання відповіли:

– «так» – 403 респонденти, або 40% від загальної кількості осіб, які взяли участь в анонімному опитуванні (1017 осіб);

– «ні» – 148 респондентів (14%);

– «частково» – 466 респондентів (46%), тобто більшість з опитаних (ті, які заявили «ні» та «частково» (614 респондентів, або 60% у їх загальній структурі)), вважають, що науковці мають активізувати свою роботу з означеної проблематики (додатки В, Г).

У свою чергу, тільки 14% респондентів (130 із 1017 осіб, які були об'єктами анонімного опитування) із засуджених до позбавлення волі, задоволені результатами наукового дослідження, які висвітлюють зміст громадського контролю у сфері виконання покарань; а ще 65% респондентів (666 осіб) вважають, що така діяльність науковців є «частковою»; натомість 21% респондентів (221 особа) незадовільно оцінюють стан наукових досліджень з озвучених питань (заявили – «ні») (додатки Д, Є).

Цікавими у заданому сенсі є й результати відповідей вказаних респондентів на питання «Чи володієте Ви інформацією щодо змісту і спрямованості наукових досліджень з означеної проблематики?», а саме:

а) персонал органів і УВП з цього приводу повідомив:

– «так» – 35% (349 з 1017 опитаних);

– «ні» – 15% (161 особа);

– «частково» – 50% (507 осіб), тобто більшість вказаних респондентів («ні» та «частково» (65%)) не володіють чи не повною мірою мають відомості щодо наукових досліджень, котрі репрезентують громадський контроль у сфері виконання покарань (додатки В, Г);

б) засуджені до позбавлення волі:

– «так» – 7% (55 з 1017 опитаних);

– «ні» – 82% (833 особи);

– «частково» – 11% (119 осіб) (додатки Д, Є).

Таким чином, підводячи підсумки дослідження стану наукових праць, присвячених організації та здійсненню громадського контролю у сфері виконання покарань в Україні, можна стверджувати, що їх результати сьогодні

не повною мірою задовольняють потреби практики діяльності суб'єктів цього виду соціального моніторингу у вказаній галузі суспільних відносин, що зумовлено наявними у зв'язку з цим негативними тенденціями, які сформувалися впродовж певного періоду виникнення, розвитку та функціонування вказаного інституту кримінально-виконавчого права та законодавства [55, с. 6–45], а також інших детермінант, що спричиняють і зумовлюють низький рівень здійснення громадського контролю за перебігом виконання й відбування покарань у нашій державі.

З огляду на все вищеперелічене доцільно обрану тему пропонованого дисертаційного дослідження, його мету, завдання і предмет вважати актуальними й такими, що мають теоретичне і практичне значення, позаяк спрямовані вони на вирішення питань та усунення проблем прикладного характеру (правових прогалин, колізій, удосконалення правового механізму з питань здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань тощо).

1.2 Сутність і зміст кримінально-виконавчої категорії «громадський контроль у сфері виконання покарань»

Як доводить практика, відсутність розуміння сутності і змісту тієї чи іншої правової категорії негативно впливає на ефективність будь-якого виду суспільної діяльності [81, с. 85–87].

Зазначений висновок повною мірою стосується і поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань», яке, як встановлено під час означеного дослідження, на законодавчому, правозастосовному і доктринальному рівнях досі не сформульовано, що вважається вагомою детермінантою, котра чинить негативний вплив на ефективність здійснення цього виду соціального моніторингу [87, с. 39–60].

Враховуючи зазначене, вказана обставина і стала вирішальною при визначенні завдання даної наукової роботи. При цьому під час формулювання авторського поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань» застосовано метод «від загального до конкретного», завдяки якому встановлено сутність ознаки таких слів і словосполучень, як «контроль», «громадський контроль», «цивільний контроль», «демократичний цивільний контроль» та «соціальний моніторинг» [70, с. 68–71].

Зокрема, у тлумачних наукових джерелах слово «контроль» означає перевірку відповідності контрольованого об'єкта встановленим вимогам [38, с. 307].

Натомість під громадським контролем назагал науковці розуміють такий вид перевірки, який проводиться за участі певної сукупності людей задля досягнення відповідного результату на визначеній території, але ці дії не є персоніфікованими, тому що представляється колективний інтерес, який і є основним об'єднувальним фактором [467, с. 15].

Своєю чергою, в більш конкретному висвітленні словосполучення «громадський контроль» на доктринальному рівні трактують як суспільну діяльність громадських об'єднань, предметом якої є здійснення нагляду за відповідністю діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб Конституції України, законам України, іншим нормативно-правовим актам та за дотриманням ними прав, законних інтересів і свобод людини і громадянина [100].

В одному з проєктів Закону України «Про громадський контроль» його визначено як таку діяльність суб'єктів громадського контролю, що включає нагляд, перевірку та оцінку діяльності об'єктів громадського контролю на предмет її відповідності вимогам, передбаченим законодавством України, і суспільним інтересам [356].

В окремих наукових статтях громадський контроль дефінують як системну діяльність інститутів громадянського суспільства чи окремих громадян із метою вирішення суспільно значущих завдань, захисту й

забезпечення прав і свобод людини, задоволення потреб та інтересів суспільства в цілому, встановлення відповідності функціонування органів публічної влади вимогам законодавства у процесі їхньої соціальної взаємодії з громадськістю, що спрямована на забезпечення ефективності державно-громадських відносин [100].

Як свідчать результати окресленого дослідження, немало визначень наукового характеру надано і щодо поняття «цивільний контроль». Зокрема, цивільний контроль у сфері діяльності Збройних Сил України учені розуміють як один із ключових принципів забезпечення національної безпеки демократичної країни, основний напрям державної політики у такій сфері, як державна безпека, що передбачає беззастережну підлеглість Збройних Сил України й інших військових формувань демократично обраній політичній владі [516].

Натомість у нормативно-правових актах словосполучення «демократичний цивільний контроль», наприклад, у сфері безпеки та оборони, тлумачиться через зміст терміна «демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави», під яким розуміють комплекс правових, організаційних, інформаційних заходів, що здійснюються відповідно до Конституції і законів України, задля забезпечення неухильного дотримання законності й відкритості в діяльності всіх складових Воєнної організації та правоохоронних органів держави, сприяння їх ефективній діяльності і виконання покладених на них функцій, зміцненню державної та військової дисципліни [358].

У свою чергу, поняття «соціальний моніторинг» учені тлумачать через зміст словосполучення «моніторинг соціологічний», яке означає системне спостереження за станом соціальних об'єктів, явищ, процесів з використанням системи показників і організаційних заходів, що забезпечують можливість регулярного отримання інформації, потрібної для оцінювання, контролю та прогнозу соціальних змін у певній сфері життєдіяльності суспільства [263].

У своїх працях науковці з галузі кримінально-виконавчого права громадський контроль у сфері виконання покарань також називають діяльністю

визначених на законодавчому рівні громадських об'єднань чи окремих громадян, скерованою на перевірку змісту процесу виконання-відбування покарань і здійснюваною в межах їхніх повноважень і з дотриманням вимог щодо питань регулювання інформаційного забезпечення в нашій державі з метою установалення відповідності його закріпленим у законі цілям, завданням і принципам указанного виду суспільних відносин, а також для захисту прав, законних інтересів і свобод усіх суб'єктів та учасників кримінально-виконавчої діяльності [318, с. 21–22].

Як видається, загалом позитивно оцінюючи сформульоване вченими зазначене поняття, варто у зв'язку з цим зробити декілька зауважень методологічного характеру, а саме:

а) по-перше, авторка, яка вивела цю кримінально-виконавчу правову категорію, метою громадського контролю визначила захист прав, законних інтересів і свобод що суб'єктів (засуджених і персоналу органів та УВП), що учасників кримінально-виконавчих правовідносин (близьких родичів засуджених; прокурорів, які здійснюють нагляд у сфері виконання покарань і пробації; представників релігійних та громадських організацій), що дещо не коригується зі змістом законодавчих актів України, які регулюють питання контрольно-наглядової діяльності [406], а також із сутністю терміна «контроль», тлумачення якого надано у вітчизняних доктринальних джерелах [38, с. 307];

б) по-друге, на думку авторки, суб'єктом громадського контролю мають бути окремі громадяни (і це безперечно!), поряд з цим нічого не сказано про здійснення окресленого соціального моніторингу за сферою виконання покарань уповноваженими від громадських об'єднань особами, що важливо у контексті реальної, а не формальної діяльності юридичних осіб (громадських організацій, релігійних організацій, громадських фондів тощо), позаяк від їхнього імені завжди діють конкретні уповноважені суб'єкти;

в) по-третє, авторкою громадський контроль зведений до моніторингу тільки процесу виконання-відбування покарань, а не, власне, всієї сфери виконання покарань України, враховуючи, що ці кримінально-виконавчі правові

категорії не є тотожними за об'ємом, а саме: перша із них є складовим змістовим елементом другої.

Отже, і на науковому рівні досі немає однастайності думок щодо семантичного значення словосполучення «громадський контроль у сфері виконання покарань», що вкотре підтверджує наявність проблеми, яка має бути вирішена у межах доктринальних пошуків, а також свідчить про її актуальність, теоретичне і практичне значення.

Такий висновок аргументується, зокрема, отриманими в ході нашого дослідження результатами анонімного опитування відповідних респондентів.

Так, на запитання «Чи зрозумілим для Вас є словосполучення «громадський контроль у сфері виконання покарань»?» особи з персоналу ДКВС України дали такі відповіді:

1) «так» – 50%, або 511 із 1017 респондентів, які були залучені до проведення дослідження;

2) «частково» – 39% (394 особи) опитаних осіб або зовсім не знають, що означає вказана правова категорія, або володіють знаннями з цього приводу лише поверхнево;

3) «ні» – 11% (112 осіб) (додатки В, Г).

Натомість засуджені до позбавлення волі, які взяли участь в опитуванні, на зазначене питання дали такі відповіді:

1) «ні» – 53%, або 544 особи;

2) «частково» – 33%, або 337 респондентів, які були залучені до дослідження;

3) «так» – 14%, або 136 із 1017 респондентів (додатки Д, Є).

У такому ж сенсі були отримані й відповіді вказаних респондентів на запитання «Чи варто на науковому рівні сформулювати поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань»?», а саме:

а) персонал органів та УВП на ці питання дав такі відповіді:

– «так» – 61%, або 622 з 1017 учасників опитування;

– «частково» – 31%, або 317 респондентів;

- «ні» – 8%, або 78 осіб (додатки В, Г);
- б) відповіді засуджених до позбавлення волі мали такий вигляд:
  - «так» – 48%, або 487 з 1017 осіб, які були залучені до дослідження;
  - «частково» – 36%, або 375 зазначених осіб;
  - «ні» – 16%, або 155 цих респондентів (додатки Д, Є).

Таким чином, якщо узагальнити законодавчі та інші нормативно-правові підходи, а також наукові погляди на зміст досліджуваного у цій дисертації поняття, то під громадським контролем у сфері виконання покарань варто розуміти унормовану суспільну діяльність відповідних громадських об'єднань та їх уповноважених представників, включаючи міжнародні неурядові організації, а також у передбачених в законі випадках – окремих громадян, що спрямована на встановлення відповідності вимогам Конституції України, законам та іншим нормативно-правовим актам стану забезпечення прав, законних інтересів та основоположних свобод як суб'єктів, так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин, яка ґрунтується на вимогах Основного Закону та інших законодавчих актів України, що регулюють порядок здійснення громадськістю означеного виду соціального моніторингу, та реалізується у межах їхніх повноважень.

Без сумніву, сформульоване визначення не можна віднести до зразкових у теоретичному аспекті положень [69, с. 112–116], а тому потрібно надати більш детальну характеристику вжитого у ньому певного слова, яке разом з іншими становить зміст поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань» та належить до його системоутворювальних ознак, а це:

1. Суспільна діяльність.

Сутність цієї ознаки полягає в тому, що такий вид соціального моніторингу передбачає, що його суб'єктом може бути тільки громадськість (громада), тобто певна група індивідів, поєднаних схожістю становища та спільністю інтересів, які виникають або стосуються суспільства [38, с. 149].

Такий висновок зрозумілий зі змісту ст. 36 Конституції України, яка декларує, що громадяни України мають право на свободу об'єднання у громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів.

Аналогічний підхід з цього приводу закріплений також статтею 1 Закону України «Про громадські об'єднання» [357].

Стосовно наведеного слід зауважити, що навіть у випадках залучення уповноважених громадськими організаціями чи спілками осіб до здійснення контролю у сфері виконання покарань у складі національного превентивного механізму (ч. 7 ст. 24 КВК) чи інших державних органів (наприклад, прокуратури (ст. 26 Закону України «Про прокуратуру» [417])) громадськість здійснює перевірку певного об'єкта не як суб'єкт державного контролю, а як представник громадськості у межах змісту його суспільної діяльності та своїх повноважень.

2. Такий вид соціального моніторингу, який можуть влаштовувати лише визначені на нормативно-правовому рівні громадські об'єднання та їхні уповноважені представники.

Зміст цієї системоутворюючої ознаки зумовлений положенням ч. 7 ст. 7 Закону України «Про громадські об'єднання», відповідно до якої ці суспільні утворення мають реєструватись у встановленому законом порядку [357].

Зокрема, така процедура передбачена Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [362].

У свою чергу, як це випливає зі змісту ч. 2 ст. 9 Закону України «Про громадські об'єднання», в протоколі їхніх установчих зборів повинні міститись відомості про рішення щодо визначення особи (осіб), котрій (котрим) надається право представляти це об'єднання у правовідносинах із державою та іншими особами, зокрема вчиняти дії від його імені без додаткового уповноваження.

Крім цього, інститут уповноважених осіб (представництва) передбачений у цивільному законодавстві України [515].

Саме у такому контексті і правовому значенні, як видається, й має розглядатись діяльність уповноважених осіб, які здійснюють громадський контроль у сфері виконання покарань, а також у їх взаємовідносинах з персоналом ДКВС України та адміністрацією органів і УВП.

3. Діяльність міжнародних неурядових організацій, які в установленому порядку зареєстровані в Україні.

Юрисдикція (простір, територія діяльності, компетенція тощо) міжнародних неурядових організацій визначається її Статутом. При цьому зазначені суб'єкти громадського контролю наділені міжнародною правосуб'єктністю (правом вчиняти дії чи уникати їх вчинення) тією мірою, в якій така правосуб'єктність визначена тим чи іншим міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надала Верховна Рада України (ст. 9 Конституції України).

Класифікація міжнародних неурядових громадських організацій здійснюється вітчизняними науковцями за різними критеріями, а саме:

- а) за змістом діяльності (оперативна та адвокатська);
- б) за оперативністю (реалізація проєктів);
- в) за спрямованістю (агітаційна);
- г) за скомбінованістю (агітаційна та оперативна) [279].

Як доводить практика, найбільш активно діють у сфері виконання покарань України такі міжнародні неурядові організації, як Європейське Бюро міжнародної асоціації тюремного служіння (МАТС), Дитячий фонд ООН (UNICEF), UNDOC, UNAIDS, ПРООН/UNDP, Всесвітня організація охорони здоров'я тощо.

Водночас міжнародний моніторинг здійснюють такі неурядові організації: Європейський Комітет щодо запобігання тортурам [118], Комітет ООН проти катувань [41], International Society for Right (ISHR) [547] та інші.

Як видається, важливим є той юридичний момент, що приписи, які надаються суб'єктами міжнародного контролю для України чи інші письмові рекомендації, спрямовані на усунення виявлених уповноваженими особами міжнародних неурядових організацій порушень, пов'язаних з посяганням на

права, законні інтереси і свободи засуджених, є обов'язковими для реагування відповідними державними органами, зокрема шляхом запобігання або усунення наявних джерел суспільно небезпечного характеру у сфері виконання покарань [121], чого досі не здійснюється за результатами проведення громадського контролю вітчизняними суб'єктами означеного виду суспільного моніторингу, за винятком візитів і перевірок органів і УВП представниками національного превентивного механізму, що передбачено ч. 7 ст. 24 КВК і ст. 19-1 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».

Саме вказана обставина, що пов'язана з правовою прогалиною з питань здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань в Україні, й детермінує, як встановлено під час цього дослідження, низьку ефективність діяльності суб'єктів громадського моніторингу та є проблемою, яка потребує вирішення на законодавчому, організаційному, доктринальному та інших рівнях.

4. Діяльність з цього приводу, у визначених в законі випадках, окремих фізичних осіб.

Результати пропонованої розвідки засвідчили, що форми участі означених суб'єктів у здійсненні громадського контролю за додержанням прав, законних інтересів та свобод засуджених в ході виконання кримінальних покарань в Україні є різноманітними, а саме:

а) у виді усних і письмових звернень до відповідних органів державної влади, включаючи органи і УВП, з питань, що стосуються життєдіяльності засуджених у процесі виконання-відбування покарань (ст. 40 Конституції України, закони України «Про звернення громадян» [386], «Про доступ до публічної інформації» [366], «Про інформацію» [387], КВК (ст. ст. 8, 107, 113));

б) у виді залучення окремих осіб як фахівців і спеціалістів до діяльності національного превентивного механізму (ч. 7 ст. 24 КВК);

в) в інших формах, передбачених у відповідних законодавчих актах (у виді викривачів (ст. ст. 53–59-9 Закону України «Про запобігання корупції» [370]), у виді негласних співробітників (п. 13 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [402]), ст. ст. 246, 275 КПК [212], ст. 104 КВК).

До речі, завдяки проведеному аналізу вказаного виду здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України можна висновувати той факт, що всі державні органи, до яких звертаються окремі громадяни, зобов'язані перевірити отриману від них інформацію та дати письмову відповідь зазначеним суб'єктам соціального моніторингу.

5. Діяльність, спрямована на встановлення відповідності вимогам Конституції України, законам та іншим нормативно-правовим актам стану забезпечення прав, законних інтересів та основоположних свобод як суб'єктів, так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин.

У наукових джерелах словосполучення «встановлення відповідності» тлумачать як обрання правдивих і хибних варіантів із запропонованих [52].

Аналогами вказаної діяльності виступають такі його різновиди, як експертиза [422], здійснення ревізії [407], інспектування [335], моніторинг [371] тощо.

Проведений науковий пошук демонструє, що уповноважені представники громадських об'єднань у передбачених законом випадках залучаються до реалізації вказаних вище видів контролю за процесом виконання-відбування покарань. Зокрема, Уряд України вдається до такої процедури, як проведення громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади [384].

При цьому на нормативно-правовому рівні громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади розглядається як складова механізму демократичного управління державою, що передбачає проведення інститутами громадянського суспільства, громадськими радами оцінки діяльності органів виконавчої влади, ефективності прийняття і виконання такими органами рішень, підготовку пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх врахування органами виконавчої влади у своїй роботі (п. 2 Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади) [384].

Своєю чергою, експертизою як дією певного фахівця (спеціаліста тощо), що здійснюється у випадках, визначених у законі (наприклад, у ст. 242 КПК України), називають розгляд чи дослідження якоїсь справи або якогось питання для того,

щоби зробити правильний висновок і надати правильну оцінку певному явищу [38, с. 207].

Як доводить практика, одним із видів експертиз, до проведення яких залучаються уповноважені представники громадських об'єднань, зокрема у сфері виконання покарань і пробації України, є кримінологічні експертизи, тобто такі експертні дослідження і прогнозування зміни кримінологічної ситуації у певній сфері суспільних відносин (у цьому випадку – у галузі кримінально-виконавчої діяльності) у зв'язку з новими обставинами (умовами) її функціонування [142, с. 196].

На думку Л. М. Усаченко (і це не викликає заперечень), громадську експертизу слід віднести до однієї з форм громадського контролю [507].

Аналогічні підходи можна простежити у працях М. М. Терещенко [496], В. П. Тимощука [497], М. В. Туленкова [502] та ін.

Натомість лексема «моніторинг» вживається у нормативно-правових актах у різних словосполученнях, але має спільнокореневе походження.

Так, у п. 16 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» закріплено таку дефініцію державного фінансового моніторингу: це сукупність заходів, що вживаються суб'єктами державного фінансового моніторингу і спрямовуються на виконання вимог цього Закону та інших актів законодавства у сфері запобігання та протидії [371].

Водночас варто зауважити, що представники громадськості залучаються до здійснення зазначених заходів у різних формах (як експерти, викривачі, негласні працівники тощо) [538, с. 191–195].

Отже, у якій би формі не здійснювався громадський контроль у сфері виконання покарань (перевірки, експертизи, моніторингу тощо), його сутністю, змістом і призначенням має бути встановлення відповідності процесу виконання-відбування покарань чинному кримінально-виконавчому законодавству (ст. 2 КВК України) (у контексті нині чинної ч. 2 ст. 25 цього Кодексу – встановлення відповідності змісту кримінально-виконавчої

діяльності вимогам законодавства, що регулює дотримання прав засуджених до позбавлення волі, арешту або обмеження волі).

б. Діяльність, предметом якої є стан забезпечення прав, законних інтересів та основоположних свобод як суб'єктів, так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин.

Слово «предмет» означає річ, конкретний матеріальний об'єкт, що сприймається органами чуття (у науці – частина об'єкта, певний його аспект, досліджувані в якомусь конкретному випадку) [345].

Своєю чергою, слово «стан» тлумачиться ученими як обставина чи умова, в якій перебуває або існує хто-небудь чи що-небудь; також ситуація, що зумовлена певними обставинами або умовами [476].

Натомість слово «забезпечення» розуміється в науковій літературі у такому сенсі: це постачання чогось у достатній кількості; задоволення кого-, чого-небудь у якихось потребах [135].

Таким чином, у контексті досліджуваної в цій дисертації проблематики зміст громадського контролю за станом забезпечення прав, законних інтересів і свобод суб'єктів та учасників кримінально-виконавчих правовідносин полягає у тому, щоб оцінити (встановити відповідність згідно з передбаченим законом порядком виконання-відбування покарань), як ці об'єкти правової охорони задовольняються на практиці (у кримінально-виконавчій діяльності).

У науці загально визнаним є підхід, відповідно до якого правом особи вважається гарантована нормами права міра її можливої поведінки [495, с. 238].

Водночас за структурою право будь-якої особи передбачає такі елементи:

а) право на власні дії (оскільки це передбачено чинним кримінально-виконавчим законодавством України, засуджені мають право на звернення в територіальні органи охорони здоров'я з питань, що стосуються забезпечення їхнього особистого здоров'я у ході відбування кримінального покарання) [495, с. 239];

б) право на чужі дії (зокрема, відповідно до положень ст. 10 КВК, засуджений має право звертатись до адміністрації УВП щодо забезпечення своєї особистої безпеки в процесі виконання-відбування покарань) [495, с. 239];

в) право на дії уповноважених осіб (наприклад, засуджені мають право на надання їм правової допомоги, яку здійснюють особи з юридичною освітою або адвокати) [495, с. 239].

У загальному права засуджених визначені у розділі II Конституції України (ст. ст. 21–68), за винятком тих правообмежень, що зрозумілі зі змісту закону, який закріплює порядок виконання-відбування відповідного кримінального покарання, що призначено цій особі на підставі обвинувального вироку суду (ч. 3 ст. 63 Основного Закону).

Попри те, так звані специфічні загальні права засуджених (для всіх їх категорій) закріплено в ст. ст. 8, 10 КВК, а конкретні – у відповідних статтях зазначеного Кодексу, які регулюють процес виконання-відбування окремого кримінального покарання (як-от у ст. 107 КВК визначено права засуджених до позбавлення волі).

Натомість загальні права персоналу органів та установ виконання покарань також визначені найперше в Конституції України, а спеціальні та індивідуальні – у ст. 16 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [361] та в інших законодавчих актах, котрими регулюється сфера виконання покарань і пробації.

У такому ж сенсі сформульовані права й учасників кримінально-виконавчих правовідносин (уповноважених представників громадських об'єднань, органів місцевого самоврядування, близьких родичів засуджених).

Водночас потрібно додати те, що і в Конституції України, і в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, і в КВК та інших законах, які висвітлюють зміст процесу виконання-відбування покарань, йдеться не тільки про правову охорону прав вказаних суб'єктів (учасників) кримінально-виконавчої діяльності, але й про захист їхніх свобод і законних інтересів.

Ба понад це, саме ці елементи правового статусу є предметом розгляду та оцінки, з погляду їх захищеності на правозастосовному рівні, ЄСПЛ [289], а також міжнародними неурядовими організаціями [464].

Саме з цих міркувань важливо з'ясувати й зміст вказаних понять.

Отож під законними інтересами засуджених науковці розуміють закріплені в правових нормах конкретні намагання та прагнення засудженого володіти тими чи іншими благами, що задовольняються головню за результатами оцінювання адміністрацією УВП та її посадовими особами, прокуратурою й судом поведінки засудженого під час виконання-відбування покарання [219, с. 251–252] (скажімо, законним буде прохання особи, яка відбуває покарання, щодо проведення урочистого обряду одруження, вінчання, народження дитини тощо).

Знову ж таки, на думку вчених, зміст законних інтересів засуджених (як, власне, і персоналу ДКВС України, і учасників кримінально-виконавчих правовідносин) складається з трьох системних елементів; і це:

а) прагнення отримати передбачене законом матеріальне чи духовне благо [219, с. 252] (як-от: взяти участь у творчому чи художньому конкурсі; удосконалити житлово-побутові умови проживання у виділеній адміністрацією УВП кімнаті; підвищити свій професійний рівень шляхом складання атестаційних іспитів для отримання більш високого рівня кваліфікації (розряду, класу тощо));

б) можливість клопотати (але не вимагати) перед посадовими особами органів та УВП, прокуратурою й судом про здійснення ними відповідних дій щодо реалізації законних інтересів засуджених [219, с. 252] (наприклад, клопотати перед адміністрацією УВП про переведення в установу, в якій засуджений відбуває покарання, своїх близьких родичів; про переведення дитини, яка проживає у дитячому будинку при УВП, у спеціальний дитячий заклад територіального органу освіти; про виділення спального місця у більш

комфортній житловій кімнаті за наявності певних захворювань, вікових та інших особливостей; і т. ін.);

в) можливість звернення до компетентних органів щодо захисту законних інтересів [219, с. 252] (зокрема, клопотати про забезпечення опіки дітей засуджених; перестарілих батьків; про додаткові заходи щодо забезпечення особистої безпеки [368]).

Тимчасом під основоположними свободами особи науковці розуміють здатність людини чинити відповідно до власних бажань, інтересів, цілей на основі знання про об'єктивну дійсність (тобто це можливість вибору варіантів дій) [465].

Отже, здійснюючи громадський контроль у сфері виконання покарань і пробації, суб'єкти його реалізації мають перевіряти (оцінювати, встановлювати відповідність тощо) не тільки стан забезпечення прав, але й законних інтересів і свобод усіх суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин, враховуючи водночас нерозривність і взаємозумовленість елементів єдиного процесу виконання-відбування покарань [481, с. 798].

7. Діяльність, об'єктом якої є як суб'єкти, так і учасники кримінально-виконавчих правовідносин.

Наукою кримінально-виконавчого права до суб'єктів зазначених суспільних відносин відносяться не тільки персонал органів та УВП, а також засуджені до певних видів покарань [214, с. 16].

Натомість учасниками кримінально-виконавчих правовідносин виступають ті особи, які причетні до процесу виконання-відбування покарань, позаяк не наділені повноваженнями щодо реалізації мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства та не несуть юридичної відповідальності за ефективність цього виду суспільної діяльності [214, с. 16].

Знову ж таки, зазначений підхід має свою логіку, а саме: здійснюючи громадський контроль тільки за дотриманням прав засуджених, його суб'єкти залишають без реагування детермінанти, що породжують та зумовлюють протиправні посягання на вказані об'єкти (всю сукупність кримінально-виконавчих явищ, процесів, фактів, проявів, з якими вони взаємопов'язані та взаємозумовлені)

[142, с. 184], тобто не беруть до уваги змістові елементи кримінально-виконавчої діяльності, суб'єктом якої є також персонал ДКВС України, а учасниками – інші причетні (дотичні, залучені до процесу тощо) особи.

8. Діяльність, яка ґрунтується на вимогах Конституції України та інших законодавчих актів, що регулюють порядок здійснення громадськістю цього виду соціального моніторингу.

Потреба включення цієї системоутворювальної ознаки у зміст поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань» зумовлена, як видається, правовими засадами організації та здійснення процесу виконання-відбування покарань і, що важливо, законодавчими актами, які регулюють діяльність громадських об'єднань в Україні.

До таких найперше слід віднести Конституцію України, згідно з положеннями якої лише закони України регулюють організацію і діяльність органів та УВП (п. 14 ст. 92), робота яких при цьому має здійснюватися тільки на підставі, в межах та у спосіб, що передбачені Основним та іншими законами України (ч. 2 ст. 19), а також шляхом залучення громадськості у встановлених законом випадках до діяльності органів, УВП (ст. ст. 36, 37 Конституції України).

Щодо інших законодавчих актів із питань кримінально-виконавчої діяльності, які стосуються питань здійснення громадського контролю, то про них йдеться у ст. 2 КВК України. Попри це потрібно пам'ятати, що, згідно з Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство») від 09.07.1998 № 12-рп/98, до законодавчих актів України належать такі нормативно-правові джерела:

- а) Конституція та закони України;
- б) міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- в) постанови Верховної Ради України;

г) укази Президента України;

г) постанови (декрети) Кабінету Міністрів України [452].

Натомість діяльність громадських об'єднань, зокрема і здійснення громадського контролю, регулюють ст. ст. 36, 37 Конституції України й Закон України «Про громадські об'єднання» [357], а сферу виконання покарань – ст. ст. 5, 6, ч. 2 ст. 25 КВК, а також Положення про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах [331].

Доречним буде додати, що, як і в інших галузях суспільної діяльності, при здійсненні громадськими об'єднаннями контролю за процесом виконання й відбування покарань не дозволяється їх втручання в оперативно-службову діяльність органів і УВП, а також в інших випадках, визначених у законі, в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я або захисту прав і свобод людей, та коли така діяльність спрямована на пропаганду насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі тощо (ст. ст. 36, 37 Конституції України).

9. Діяльність, що здійснюється громадськими об'єднаннями та їх уповноваженими особами, у межах чітко визначених на законодавчому рівні повноважень.

Науковці у своїх розвідках повноваження зазвичай трактують як право на певну діяльність і ведення справ, що його кому-небудь надано офіційно. Опосередковують повноваження в теорії управління головно владні відносини між керівними і підлеглими учасниками таких відносин, а в теорії держави і права це вважається засобом впливу суб'єктів на правову поведінку об'єктів [310].

Саме у сенсі засобу впливу громадськості на процес виконання-відбування покарань і розглядається у нашій дисертації словосполучення «повноваження громадських об'єднань».

На законодавчому рівні цей інститут права закріплений, зокрема, в ст. 36 Конституції України, у якій визначено, що громадяни наділені правом на свободу об'єднання у громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод

(це так званий загальноправовий підхід до визначення повноважень громадських об'єднань, а також їхніх уповноважених представників).

Своєю чергою, більш конкретні та змістовні повноваження цих суб'єктів соціального моніторингу, надто у сфері виконання покарань, відображено у ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання» [357], а також у Положенні про спостережні комісії [331], що, згідно з вимогами ч. 2 ст. 25 КВК, віднесені до безпосередніх уповноважених осіб (як фізичних, так і юридичних), на які покладено функції здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених.

При цьому у ч. 3 п. 1 даного Положення з цього приводу зазначено, що спостережні комісії здійснюють такий вид соціального моніторингу у взаємодії з громадськими об'єднаннями, що кореспондується, у свою чергу, зі змістом ч. 2 ст. 25 КВК, у якій мова ведеться про те, що у випадках, встановлених цим Кодексом та законами України, громадський контроль можуть здійснювати громадські об'єднання.

Такий законодавчий підхід додатково акцентує увагу на тому юридичному факті, що спостережні комісії хоча й включають у свій склад представників громадськості, за визначеною у законі соціально-правовою природою не можуть вважатись повноцінними суб'єктами громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України, позаяк створюються не громадянами, а державними органами та органами місцевого самоврядування, яким вони є підконтрольні, а тому об'єктивно не мають змоги повною мірою та без відповідних упереджень і застережень з боку органів, які їх створили, моніторити процес виконання-відбування покарань, маючи чітко визначені повноваження з цього приводу (пп. 3, 4, 5 Положення про спостережні комісії) [331].

Так назагал виглядає теоретична модель кримінально-виконавчої категорії «громадський контроль у сфері виконання покарань» за умови включення у його зміст визначених у дисертації всіх без винятку системоутворювальних ознак [64, с. 467–469].

При цьому важливість його теоретичного визначення та з'ясування соціально-правової природи є очевидними, позаяк від цього залежать, принаймні, ефективність реалізації двох напрямів суспільної діяльності:

1. Перший із них пов'язаний з характером, спрямованістю та предметом наукових пошуків, що стосуються потреби удосконалення й підвищення ефективності та рівня, на якому належить здійснювати громадський контроль за процесом виконання покарань.

Саме цим, власне, й обґрунтовується теоретична значущість сформульованого у пропонованому дослідженні поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань» та його наукова новизна в контексті наявних на доктринальному рівні аналогічних визначень.

2. Другий із них безпосередньо пов'язаний з відповідними суб'єктами законодавчої ініціативи, зокрема їх нормотворчою діяльністю (ст. 93 Конституції України), одним із принципів якої є науковість, відповідно до змісту якого у зазначеній роботі враховуються і практично використовуються напрацювання та рекомендації юридичної науки [495, с. 213].

Враховуючи викладене, логічно було б, як видається, ст. 25 КВК України «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань» доповнити такою приміткою:

«Під громадським контролем у цій статті Кодексу слід розуміти такий вид унормованої суспільної діяльності відповідних громадських об'єднань та їх уповноважених представників, зокрема міжнародного характеру, а також у передбачених у законі випадках – окремих громадян, що спрямована на встановлення відповідності вимогам Конституції України, законам та іншим нормативно-правовим актам стану забезпечення прав, законних інтересів та основоположних свобод суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин, яка ґрунтується на вимогах законодавчих актів України, що регулюють порядок здійснення громадськістю даного виду контролю у межах їх повноважень».

Такий нормативно-правовий підхід дозволить не тільки ліквідувати наявну в кримінально-виконавчому законодавстві України прогалину (відсутність поняття громадського контролю) [495, с. 271], але й шляхом так званого автентичного тлумачення (авторського роз'яснення законодавцем вжитого у нормі закону слова чи словосполучення або в цілому всього тексту) [495, с. 290] надасть офіційності (легітимності) діяльності громадських об'єднань і їхніх уповноважених представників з означених питань у сфері виконання покарань.

Тим більше, що в законодавчих актах України описані підходи є доволі поширеними.

Зокрема, у примітці до ст. 45 КК законодавець дав визначення поняттю «корупційне кримінальне правопорушення»; у ст. 96-3 цього ж Кодексу – сформулював поняття «уповноважені особи юридичної особи», у ст. 185 КК – поняття «повторної крадіжки», «значної шкоди», «особливо великого розміру».

На жаль, у КВК таких роз'яснень законодавець не дав у жодній із норм, що є проблемними у правозастосовній практиці, включаючи й словосполучення «громадський контроль», що в подальшому вимушені здійснювати суди у виді судового тлумачення (наприклад, понять «тероризування засуджених, що стали на шлях виправлення», «активна участь засудженого у злочинному угрупованні», «посадові особи органів та установ виконання покарань, які користуються правом застосування заходів заохочення і стягнення щодо засуджених») [424, с. 109–116].

Таким чином, на практиці офіційним (автентичним) тлумаченням норм права, які прийняв законодавець та у виді примітки не роз'яснив його змісту, займаються суди, рішення яких хоча і є обов'язковими для виконання органами та УВП (ст. 533 КПК України), але роз'яснення їх мають лише рекомендаційний характер [495, с. 289], що прямо передбачено ст. 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [427].

Більш того, як зрозуміло зі змісту ст. 2 КВК України, рішення судів, зокрема тлумачення ними законів, включаючи вищих спеціалізованих, не належить до кримінально-виконавчого законодавства, що, своєю чергою, актуалізує потребу вирішення зазначеної проблематики у вказаній галузі суспільної діяльності, а також доводить потребу формування на теоретичному рівні тих чи інших правових понять, категорій та явищ, які неоднозначно тлумачаться суб'єктами правозастосовної практики, зокрема й у питаннях, які пов'язані зі здійсненням громадського контролю у сфері виконання покарань.

Отже, завдяки результатам проведеного під час цього дослідження аналізу, а також з'ясуванню сутності і змісту такої кримінально-виконавчої категорії, як «громадський контроль у сфері виконання покарань», можна констатувати, що формулювання цього поняття на теоретичному рівні дасть змогу суб'єктам нормотворчої та правозастосовної діяльності не тільки удосконалити законодавчі засади цього виду соціального моніторингу, а й підвищити ефективність його проведення на практиці при оцінці відповідності процесу виконання-відбування покарань визначеним у законі положенням.

1.3 Методологія дослідження питань, що стосуються змісту, форм і методів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань

Як засвідчують результати вивчення наукової літератури, під методологією дослідники розуміють учення про: а) наукове пізнання; б) принципи і способи організації наукової діяльності; в) сукупність методів, що застосовуються в науці чи науковому дослідженні; г) сукупність принципів і способів організації і побудови теоретичної та практичної діяльності; г) всю зазначену вище систему [296, с. 10].

Крім цього, у доктринальних джерелах можна зустріти й термін «методологія теорії держави і права», сутність якого полягає у тому, що він має визначати зміст цілісної теорії з поняттями й категоріями, вчення та світогляд,

через призму яких і здійснюється пізнання за допомогою методів відповідно до технології їх застосування – методики [169, с. 26].

Важливим, як видається, у контексті вирішення визначеного в цій дисертації завдання є й з'ясування змісту терміна «методологія юридичної науки», який також вживається у науковій літературі. Скажімо, Ю. Я. Кас'яненко називає це системою підходів, методів та способів наукового дослідження, сукупністю теоретичних засад їх використання під час вивчення державно-правових явищ [165, с. 618].

У такому ж руслі можна оцінити значення й сформульованого вченими поняття «методологія наукового дослідження», під яким розуміють цілісну систему, сформовану методами, прийомами й засобами наукового пізнання, що охоплює комплекс історично зумовлених раціональних шляхів, також засобів та форм руху мислення до знання від незнання, до істини від припущення, до загального від одиничного, до сутності від явища [296, с. 11].

Зважаючи на те, що в науці існує різноманітна кількість визначень поняття «методологія» тощо, саме названі вище доктринальні підходи й утворили основу методології дослідження змісту питань, що стосуються змісту, форм і методів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України.

При цьому, застосовуючи під час цієї наукової роботи як загальні, так і особливі методології вивчення кримінально-виконавчих явищ і процесів, пов'язаних з реалізацією на практиці цього виду соціального моніторингу, до уваги були взяті й ті особливості методології з'ясування змісту права (знову ж таки, загального та особливого характеру), які визначені на науковому рівні [296, с. 14].

Зокрема, особливості методології права ученими зведені до її структури, яку вони розглядають в аспекті багатовекторності права – як науки, як галузі права та як навчальної дисципліни. Методами правової регуляції суспільних відносин є імперативний і диспозитивний [296, с. 18], з чим, як видається,

можна погодитись, позаяк це питання не входить до конкретних завдань зазначеної дисертації, а розглядається у контексті поняття загальної методології юридичної науки та методології дослідження змісту поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань».

Натомість особливості методології дослідження, що стосуються змісту предмета цієї наукової роботи, виведені у ній зважаючи на сутність специфіки виникнення, розвитку і функціонування кримінально-виконавчих правовідносин, які стали пріоритетними та вирішальними у виборі відповідних методів, засобів, прийомів тощо для з'ясування змісту, форм і методів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань та пробації України.

За результатами вивчення наукової літератури, вказаними особливостями доречно вважати такі:

1. Кримінально-виконавчі правовідносини (у сенсі предмета цієї дисертації) виникають на основі норм кримінально-виконавчого права (зокрема, питання громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів та свобод засуджених в ході виконання кримінальних покарань регулюються положеннями ч. 2 ст. 25 КВК та іншими законодавчими актами, що стосуються цієї проблематики) [219, с. 228].

2. Суб'єктами зазначених правовідносин та одночасно об'єктами громадського контролю у сфері виконання покарань та пробації можуть бути лише персонал ДКВС України та засуджені, що відбувають покарання [219, с. 228].

3. Вказані суб'єкти кримінально-виконавчих правовідносин знаходяться в нерівному становищі, адже засуджені, звісно, є підлеглими щодо представників адміністрації органів та УВП, що, без сумніву, впливає на достовірність, повноту та об'єктивність результатів будь-якого наукового дослідження, зокрема й на стан та ефективність здійснення громадського контролю у галузі кримінально-виконавчої діяльності [219, с. 228].

4. Переважно ці правовідносини є довготривалими, адже характеризуються реальним строком дії, встановленим вироком суду (ст. 532 КПК), а тому це

об'єктивно зумовлює потребу здійснення громадського контролю з урахуванням зазначеного юридичного факту [219, с. 228].

Особливо це характерно для місць позбавлення волі, у яких засуджені тримаються від 5 і більше років [217, с. 42–44]. А це, з огляду на терміни проведення наукових досліджень (від 5 і більше років), є важливою методологічною засадою й умовою отримання повноцінних та максимально наближених до істини результатів пізнання соціально-правових явищ і процесів (у сенсі змісту предмета цієї дисертації – явищ і процесів, пов'язаних із особливостями здійснення громадського контролю у контексті кримінально-виконавчих правовідносин) [142, с. 112].

5. У процесі виконання-відбування покарань подекуди можуть виникати не тільки прості, а й складні (тобто комплексні) правовідносини. Вони можуть включати елементи правовідносин навіть кількох галузей права (саме з урахуванням цього й запропоновано у даній дисертації розглядати на доктринальному рівні та затвердити у чинному законодавстві України здійснювати громадський контроль у цілому за сферою виконання покарань, а не тільки за дотриманням прав, законних інтересів та свобод засуджених до окремих видів покарань (позбавлення волі; арешту та обмеження волі) (ч. 2 ст. 25 КВК)) [219, с. 228].

6. Цим правовідносинам властива лише індивідуальна відповідальність. Їх реалізація не допускає т. зв. солідарної відповідальності засуджених за їхні порушення, попри те що таке простежується в інших галузях права (ст. ст. 131-1 – 135 КВК), а також не допускає взаємного порушення обов'язків сторонами (засудженими і персоналом ДКВС України) чи принаймні одним із суб'єктів, що важливо з огляду на визначення стану забезпечення прав, законних інтересів і свобод конкретно взятих осіб, які є суб'єктами або учасниками кримінально-виконавчих правовідносин [219, с. 228–229].

7. За вчинення одного правопорушення кримінально-виконавчі правовідносини одночасно встановлюють різні види відповідальності (ст. 134

КВК – дисциплінарну; ст. 136 цього ж Кодексу – матеріальну; ч. 2 ст. 9 зазначеного Кодексу – кримінальну; т. ін.) [219, с. 229], що теж має значення для визначення відповідності закону стану забезпечення прав, законних інтересів та свобод засуджених на практиці (в ході кримінально-виконавчої діяльності) при здійсненні громадського контролю у сфері виконання покарань.

8. Кримінально-виконавчі правовідносини реалізуються як під відомчим контролем (ст. 23 КВК), так і під іншими видами контролю (ст. 22 – у формі прокурорського нагляду; ст. 24 цього ж Кодексу – шляхом відвідування УВП Президентом України; Головою Верховної Ради України та народними депутатами, проведення парламентського аудиту (ст. 98 Конституції України)), а також окремими елементами громадського контролю у формі звернень засуджених та інших громадян до органів державної влади і їх посадових осіб та до ЄСПЛ (ст. 55 Основного Закону України) [219, с. 229].

9. Процес кримінально-виконавчого впливу (ст. 6 КВК) не реально повністю регламентувати нормами права (зокрема, у частині здійснення виховної роботи), що теж слід враховувати при проведенні громадського контролю та оцінці відповідності процесу виконання-відбування покарань вимогам закону, а це, своєю чергою, має стати одним із елементів методології дослідження змісту явищ і процесів, пов'язаних з цим видом моніторингу у сфері виконання покарань і пробації України [219, с. 229].

10. Не всі суспільні відносини, що виникають з приводу виконання-відбування покарань, входять до кримінально-виконавчих правовідносин (як-от при створенні сім'ї; отриманні спадщини; опіці і вихованні власних дітей тощо), що, без сумніву, не можна включати у предмет громадського контролю за сферою виконання покарань, позаяк це не входить до визначених на законодавчому рівні повноважень громадських об'єднань та їх уповноважених представників [219, с. 229].

До інших особливостей методології дослідження змісту, форм і методів здійснення громадського контролю в сфері виконання покарань, як видається, можна віднести й те, що жодну людину, включно зі суб'єктами й учасниками кримінально-виконавчих правовідносин, не можна без її вільної згоди піддати

медичним, науковим чи іншим дослідженням (ст. 28 Конституції України), що було враховано під час проведення запропонованої наукової роботи.

Крім цього, на зміст, повноту, всебічність та на зміст методології вказаної дисертації і її репрезентативність впливали й такі обставини:

а) вимоги режиму в УВП, що визначені в ст. 102 КВК України (зокрема, відвідування УВП) (ч. ч. 2, 3 ст. 24 цього Кодексу), здійснюються громадськістю, у тому числі представниками громадських об'єднань, тільки за спеціальним дозволом, який видається адміністрацією органу чи УВП);

б) неможливість громадськості (у виді відповідних заборон) втручатись в оперативно-службову діяльність органів та УВП (ст. 5 КВК, ст. ст. 4, 21 Закону України «Про громадські об'єднання» [357]);

в) правові обмеження, що стосуються доступу до публічної інформації (ст. 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [366]), які мають враховуватись при здійсненні громадського контролю у сфері виконання покарань;

г) правові застереження щодо безпосереднього спілкування інших осіб, включаючи представників громадськості, із засудженими, які тримаються у кримінально-виконавчих установах закритого типу (виправні колонії та СІЗО (ч. 3 ст. 11 КВК)) (зокрема, таке спілкування можливе тільки за спеціальним дозволом і процедурою, що визначені у законі (ст.ст. 107, 110, 113, ін. названого Кодексу)).

Саме з урахуванням загальних і кримінально-виконавчих особливостей й було сформульовано у цій дисертації методологію дослідження питань, які стосуються змісту, форм і методів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України.

Крім цього, методологічним підґрунтям для реалізації вказаного та іншого завдань цієї дисертації стали теоретичні моделі з означеної проблематики, які розроблені науковцями кримінально-виконавчого профілю, а саме: праці А. М. Авраменка «Кримінально-виконавча характеристика покарання у виді арешту» (2011 р.) [2], К. А. Автухова «Виконання покарання у

виді арешту» (2012 р.) [3], В. А. Бадири «Виправлення жінок, засуджених до позбавлення волі, як мета покарання» (2006 р.) [10], О. І. Богатирьової «Служба пробації як аналог кримінально-виконавчої інспекції» (2013 р.) [21], Є. Ю. Бодюла «Правові та організаційні засади виконання покарань в кримінально-виконавчих установах відкритого типу» (2005 р.) [22], К. В. Бондарєвої «Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристики» (2018 р.) [24], К. І. Василенко «Соціально-виховна робота в системі засобів виправлення і ресоціалізації засуджених у виправних колоніях України середнього рівня безпеки» (2017 р.) [35], І. М. Василюка «Право засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу до людської гідності» (2017 р.) [36], А. В. Годлевської-Коновалової «Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань» (2019 р.) [92], А. В. Градецького «Особливості карально-виховного впливу на засуджених колишніх суддів та співробітників правоохоронних органів, які відбувають покарання у виді позбавлення волі» (2010 р.) [94], О. А. Гритенко «Дисциплінарна практика в жіночих кримінально-виконавчих установах мінімального рівня безпеки з загальними умовами тримання: теоретичні та соціально-правові аспекти» (2012 р.) [96], О. В. Денисової «Кримінально-правова характеристика катування» (2016 р.) [106], Т. А. Денисової «Кримінальне покарання та реалізація його функцій» (2010 р.) [107], З. В. Журавської «Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі» (2012 р.) [133], О. І. Іванькова «Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення захисту прав засуджених до позбавлення волі» (2016 р.) [155], І. О. Колба «Соціально-правова природа застосування в Україні до засуджених, позбавлених волі, заходів вгамування» (2019 р.) [180], О. Г. Колба «Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам» (2007 р.) [182], В. Я. Конопельського «Кримінально-виконавчі засади диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі в Україні» (2015 р.) [195], І. М. Копотуна «Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних

колоніях» (2013 р.) [197], М. І. Лисенко «Ізоляція засуджених до позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях» (2017 р.) [229], С. Ю. Лукашевича «Попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі» (2006 р.) [242], І. С. Михалко «Забезпечення принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки засуджених» (2012 р.) [254], Є. С. Назимка «Зарубіжний досвід кримінально-правової регламентації інституту покарання неповнолітніх» (2015 р.) [271], К. С. Остапко «Правова регламентація виконання покарання у виді позбавлення волі у виправних колоніях мінімального рівня безпеки» (2018 р.) [299], О. І. Плужнік «Кримінальна відповідальність за порушення режиму відбування покарання у виправних установах та тримання під вартою» (2003 р.) [308], М. С. Пузирьова «Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк» (2012 р.) [438], Г. С. Резніченко «Особливості виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених жінок» (2009 р.) [449], О. В. Романенко «Пенітенціарна функція демократичної правової держави та роль громадського суспільства в механізмі її реалізації» (2004 р.) [459], М. В. Романова «Правове регулювання заходів стягнення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі» (2003 р.) [460], В. І. Рудника «Реалізація принципу гуманізму при виконанні та відбуванні покарання у виді позбавлення волі» (2010 р.) [461], О. П. Рябчинської «Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови» (2013 р.) [462], А. Х. Степанюка «Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження)» (2002 р.) [479], В. М. Трубнікова «Кримінально-виконавче право» (1998 р.) [501], І. С. Яковець «Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань» (2013 р.) [533] та інших учених, які спеціалізуються на дослідженні проблем, що виникають у процесі виконання-відбування покарань [314, с. 45–48].

Водночас потрібно додати, що, попри врахування вказаних вище доктринальних підходів та особливостей методології досліджень у розглядуваній сфері, дисертантом використано й потенційні можливості як загальнонаукових, так і конкретних соціально-правових, а також емпіричних методів наукового пошуку [296, с. 22–24].

У цілому ж структуру методології дослідження питань, котрі торкаються змісту, форм і методів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України, у вказаній дисертації склали певні системні елементи.

1. Це, зокрема, діяльність, спрямована на визначення потреби дослідження, обґрунтування її актуальності, теоретичної та практичної значущості [142, с. 99–101].

Зазначений елемент методології цього дослідження був реалізований за такою схемою:

а) пошук проблеми, яка потребує дослідження [142, с. 99–100].

Зміст вказаної діяльності полягав у тому, щоб на підставі вивчення офіційних документів, які мали прямий стосунок до предмета цієї наукової роботи [484], а також їх історичних аналогів [196], визначити сутність і зміст наявної на практиці проблеми.

Додатковими джерелами з цього приводу стали також результати міжнародних моніторингів стану забезпечення прав, законних інтересів і свобод засуджених, персоналу ДКВС України та установ кримінально-виконавчої діяльності [118], доповіді вітчизняних громадських організацій з означених питань [123] та щорічні доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [122] та інша інформація.

Крім цього, при обґрунтуванні наявності на практиці розглядуваної проблеми, пов'язаної зі здійсненням громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань, були використані також результати отриманих емпіричних матеріалів.

До таких, зокрема, віднесені результати анонімного опитування, що проводилося серед персоналу органів і установ виконання покарань та

засуджених, котрі відбували покарання у виді позбавлення волі (додатки В, Г, Д, Є).

Зокрема, інформативними стали узагальнені відповіді персоналу ДКВС України на запитання «Чи належним є сьогодні громадський контроль за процесом виконання-відбування покарань в Україні?», а саме:

– «так» повідомили 431 з 1017 респондентів, які взяли участь у цьому дослідженні, або 42% у їх загальній структурі опитаних осіб;

– «ні» – 98 респондентів (10%);

– «частково» – 488 осіб (48%) (додатки В, Г).

Натомість засуджені, які відбували покарання у кримінально-виконавчих установах закритого типу (колоніях), на вказане питання дали такі відповіді:

– «так» – 62 респонденти з 1017 осіб, які брали участь в опитуванні, або 5% від загальної їх кількості;

– «ні» – 622 респонденти (61%);

– «частково» – 353 особи (34%) (додатки Д, Є).

Таким чином, якщо акцентувати на тому, що тільки 48% респондентів з персоналу органів і УВП та 34% опитаних засуджених лише «частково» вважають належним громадський контроль у сфері виконання покарань України, а ще 10% перших та 61% других респондентів не задоволені таким станом соціального моніторингу, то це лиш підтверджує наявність та актуальність на практиці аналізованої в цій роботі проблематики.

Красномовним аргументом у заданому аспекті вважаються і статистичні дані, що характеризують стан правопорядку та дотримання прав, законних інтересів і свобод суб'єктів та учасників кримінально-виконавчих правовідносин у сфері виконання покарань і пробації в Україні, якому з 1991 року й дотепер притаманна постійна тенденція до погіршення [517];

б) встановлення та обґрунтування того, що вибрана у цій науковій праці тематика дослідження (проблема) має науковий, а не будь-який інший характер [142, с. 100–101].

Названий вище елемент методології дослідження був побудований на результатах аналізу наукової літератури, включаючи й зарубіжну, що стосувалась змісту і проблем реалізації на практиці громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України.

У цьому сенсі вивчалися доктринальні джерела, які прямо були пов'язані з предметом цієї дисертації та висвітлювали проблемні його аспекти, що виникають у процесі виконання й відбування покарань, про які, зокрема, йшлося у попередніх підрозділах нашої розвідки [186, с. 223–230]. Водночас основний лейтмотив (думка тощо) [38, с. 324], а це зрозуміло зі змісту проаналізованих джерел, зводиться до того, що на практиці виникла теоретико-прикладна проблема, яка має бути комплексно та системно вирішена на доктринальному рівні [316, с. 225–231].

Тимчасом слід мати на увазі (що доведено у цій роботі): навіть спеціальні наукові пошуки, предметом яких був громадський контроль у сфері виконання покарань і пробації України [265], а також періодичні публікації з означених питань у фахових виданнях [184], зокрема за кордоном [314], не зменшили актуальність та потреба дослідження вказаної проблематики у більш цілеспрямованій та методологічно обґрунтованій формі – дисертації, яка б відображала зміст наукової спеціальності 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право [115, с. 306–365], чого досі в Україні не здійснено.

У цілому ж, як засвідчують результати пропонованого дослідження, загальні проблеми, що стосуються питань реалізації на практиці громадського (демократичного цивільного) [358] контролю над Военною організацією і правоохоронними органами держави, були проаналізовані і в наукових роботах учених інших спеціальностей, а саме у працях: О. Ф. Андрійко [6], О. В. Бахман [15], С. Г. Брателя [27], А. Х. Буханевич [30], С. С. Вітвіцького [45], Т. І. Возної [47], В. М. Гаращука [88], С. Ф. Денисюка [111], О. В. Джафарової [113], Є. С. Додіної [116], М. І. Климко [173], С. А. Косінова [199], В. Ю. Кобринського [176], А. Ф. Крижанівського [206], О. О. Майданика [243],

А. О. Монаєнко [260], О. М. Музичука [264], Л. Р. Наливайко [273], Т. В. Наливайко [274], І. Є. Переш [304], В. П. Писаренко [306], В. Ф. Погорілко [311], П. М. Рабіновича [441], Л. П. Рогатіної [458], І. О. Сквірського [468], С. І. Спільник [474], О. А. Смоляр [470], О. І. Сушинського [487], Л. П. Сушко [489], В. П. Таранухи [492], О. О. Томкіної [500], Ю. М. Тодики [499], І. П. Устинової [508], С. В. Шестак [521], А. М. Школика [523] та інших.

Водночас пріоритетним висновком у заданому контексті є такий: громадський (демократичний цивільний) контроль в Україні потребує якісної видозміни, у тому числі на законодавчому рівні, аби у повній мірі відповідати вимогам цивілізованих держав та, зокрема, законам Європейського Союзу [536, с. 713–751].

2. Як видається, важливу роль в обґрунтуванні науковості досліджуваної у цій дисертації проблематики відіграли також результати аналізу вітчизняних законодавчих та інших нормативно-правових актів, які регулюють діяльність громадських об'єднань та їхніх уповноважених представників, котра передбачає здійснення соціального моніторингу в сфері виконання покарань (Закон України «Про громадські об'єднання» [357], постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2006 № 976 «Про затвердження порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» [384], Положення про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах (постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2004 № 429) [331]).

Зокрема, їх вивчення довело, що вимоги вказаних та інших нормативно-правових джерел з означеної проблематики мають колізійний та суперечливий характер, а також за своєю суттю і змістом є такими, що мають низку правових прогалин [17] та вкрай негативно впливають на ефективність реалізації на практиці громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання покарань в Україні.

Крім цього, встановлено, що вказаний вид соціального моніторингу стосується лише засуджених, позбавлених волі, до арешту та обмеження волі,

що є нелогічним з огляду на зміст принципу рівності всіх перед законом (ст. 24 Конституції України та ст. 5 КВК), а також спрямований на контроль тільки прав, а не законних інтересів і свобод осіб, які відбувають покарання, враховуючи їх правовий статус (ст. 7 КВК).

Відтак у цій дисертації доведено потребу не тільки включення у структуру предмета громадського контролю зазначених елементів правового статусу засуджених, але й розширення меж даного виду соціального моніторингу на інші категорії засуджених, а також на персонал ДКВС України та учасників кримінально-виконавчих правовідносин, оскільки процес виконання-відбування покарань є органічно взаємопов'язаним, взаємодіючим і становить єдине ціле змісту кримінально-виконавчої діяльності.

3. Далі можна виокремити діяльність, що пов'язана з визначенням завдань цієї дисертації, згідно зі встановленою у попередньому дослідженні наявної наукової проблеми з питань здійснення громадського контролю в сфері виконання покарань та пробації України [142, с. 101–103].

Зважаючи на результати вивчення наукової літератури, зміст законодавчих актів, що регулюють організацію і здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів та свобод засуджених в ході виконання кримінальних покарань, проектів нормативно-правових актів, і також з урахуванням отриманих емпіричних матеріалів з означеної проблематики, одним зі завдань пропонованої наукової розвідки обрано обґрунтування змісту її предмета – це теоретичні та прикладні засади здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України.

Як засвідчують результати спеціальних наукових досліджень, саме однобічність та безсистемний підхід законодавця в Україні до регулювання питань здійснення громадського контролю, а також зведення його предмета лише до соціального моніторингу прав засуджених виступає на практиці вагомою детермінантою, яка чинить негативний вплив на ефективність

вказаного виду суспільної діяльності та суттєво знижує її прикладну цінність [186, с. 223–230].

Саме тому задля підвищення рівня й результативності реалізації громадського контролю в сфері виконання покарань та пробації України, а також задля усунення, блокування, нейтралізації тощо детермінант, які зумовлюють низьку ефективність даного виду соціального моніторингу, його предметом на всіх рівнях (законодавчому, правозастосовному, доктринальному тощо) має стати такий контроль, який охоплював би всі сфери життєдіяльності та функціонування, що становлять зміст процесу виконання-відбування покарання та стосуються забезпечення дотримання прав, законних інтересів і свобод як суб'єктів (персоналу органів і УВП та засуджених до всіх без винятку покарань), так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин (близьких родичів засуджених, представників громадськості, територіальних громад, ін.).

Враховуючи зміст предмета цієї дисертації, для дослідження сутності визначеної наукової проблематики наступним його завданням стало обґрунтування формування основних питань, які би всебічно відображали зміст обраного предмета даної роботи.

Саме з таких міркувань сформульовано назви розділів (їх є чотири) та підрозділів (їх є 13) цієї дисертації, а також визначено аналогічні за назвою і спрямованістю завдання цього дослідження.

Наступним етапом та однозначно стратегічним завданням нашої наукової роботи стало визначення та обґрунтування проблемної галузі суспільних відносин, а саме – сфери виконання покарань України, яка охоплює діяльність визначених у законі органів і УВП щодо виконання покарань, процес їх відбування засудженими, а також діяльність визначених у законі учасників кримінально-виконавчих правовідносин.

При цьому модельними та практичними для проведення дослідження стали органи та УВП, які дислокувались на території Волинської, Запорізької, Київської, Львівської та Харківської областей, тобто охоплювали основні регіони України.

Для реалізації завдань і досягнення мети цієї дисертації визначено також необхідний та обґрунтований на науковому рівні мінімальний 5-річний період дослідження.

Особливістю сутності та змісту дисертації стало й те, що всі емпіричні матеріали, найперше питання, які становили зміст авторських анкет анонімного опитування, практично за назвою збіглися зі змістом підрозділів цієї наукової роботи та її завданнями.

Отож, зокрема, реалізовано метод системного підходу, який за своєю суттю передбачає виявлення всіх соціальних явищ і процесів (у цій роботі – тих, що стосуються змісту, форм і методів проведення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених) у взаємодії, взаємозумовленості та взаємопричиненості [143, с. 141–142], що в кінцевому підсумку дозволило визначити аксіому цього дослідження, а саме: громадський контроль тільки тоді буде ефективним, коли його предметом у сфері виконання покарань будуть не лише права, але й законні інтереси і свободи як засуджених та персоналу органів і УВП (суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин), так й інших осіб, які на законних підставах беруть участь у процесі виконання-відбування покарань України (учасників кримінально-виконавчої діяльності).

Такий висновок зрозумілий, зокрема, зі змісту розділу II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [192], ст. ст. 5, 7 КВК та інших законодавчих актів, які регулюють сферу виконання покарань.

З огляду на вищеперелічене та з метою пояснення соціально-правової природи громадського контролю і обґрунтування його здійснення в цілому за процесом виконання-відбування покарань в Україні, у зазначеній дисертації застосовано такі методи наукового дослідження:

1. За допомогою діалектичного методу з'ясовано сутність та зміст даного виду соціального моніторингу у контексті взаємоспричиненості, взаємозумовленості та взаємодії поміж собою всіх явищ і процесів, які виникають у сфері виконання покарань [142, с. 99] (цей метод застосований у всіх підрозділах дисертації, тобто у дослідженні тих проблем, які становили зміст її предмета та завдань наукового пошуку).

До речі, діалектичний підхід до з'ясування соціально-правової природи виникнення, розвитку та функціонування інституту громадського контролю у кримінально-виконавчому праві України дає можливість по-іншому підійти до визначення його потенційних можливостей та обґрунтувати потребу розширення на законодавчому рівні предмета даного виду соціального моніторингу у сфері виконання покарань.

2. Історико-правовий метод дослідження предмета цієї наукової роботи був застосований при з'ясуванні стану наукових праць, пов'язаних з організацією і здійсненням громадського контролю у сфері виконання покарань, які були здійснені впродовж певного історичного періоду (1991–2024 рр.) (підрозділ 1.1 дисертації).

Також, за допомогою цього наукового методу встановлені ті історичні закономірності правового характеру, які з часу їх виникнення і до сьогодні негативно впливають на ефективність реалізації на практиці вказаного виду соціального моніторингу, а саме: як у радянський період (1922–1991 рр.), так і в часи незалежності України на законодавчому рівні громадський контроль був зведений лише до перевірки відповідності закону стану дотримання тільки прав засуджених, залишаючи поза увагою їхні законні інтереси і свободи, які є невід'ємними і системоутворюючими ознаками правового статусу будь-якої особи.

Більш того, при здійсненні зазначеного моніторингу не контролювалася кримінально-виконавча діяльність органів і УВП, які виконували інші кримінальні покарання, що не були пов'язані з позбавленням волі, арештом або обмеженням

волі, що є нелогічним з огляду на вимоги рівності засуджених перед законом (ст. 24 Конституції України та ст. 5 КВК, у яких закріплено цей принцип права).

3. Догматичний метод наукового дослідження використаний у дисертації при аналізі соціально-правової природи законодавчих актів, які регулюють сферу виконання покарань України та стосуються організації і здійснення громадського контролю у вказаній галузі суспільних відносин, а також при оцінці сучасного стану їх реалізації суб'єктами окресленого виду соціального моніторингу (розділ 2 наукової роботи) [169, с. 654–657].

Крім цього, поряд із застосуванням інших методів дослідження, догматичний метод частково використаний й при з'ясуванні сутності та змісту кримінально-виконавчої категорії «громадський контроль за сферою виконання покарань» у підрозділі 1.2 дисертації.

4. Формально-логічний метод у цій роботі дозволив з'ясувати соціально-правову сутність та запропонувати авторську дефініцію поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань», що, своєю чергою, виступило додатковим аргументом, який свідчить про наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих під час нашого дослідження результатів (підрозділ 1.1) [142, с. 101–102].

Натомість використання названого методу, поряд з іншими методами пізнання предмета цієї наукової роботи (порівняльно-правового, системно-структурного, аналізу тощо), дало змогу з'ясувати зміст форм і методів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань, а також визначити чіткий перелік суб'єктів цієї суспільної діяльності та принципи, на підставі яких побудований зазначений вид соціального моніторингу (підрозділи 2.2–2.4 дисертації).

5. Порівняльно-правовий (компаративістський) метод пізнання змісту предмета наукової роботи застосовано при з'ясуванні сутності і спрямованості міжнародно-правових актів, які регулюють порядок здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених у ході

виконання-відбування кримінальних покарань, а також при аналізі зарубіжної практики з означених питань (підрозділи 3.1 та 3.2 дисертації).

Водночас, поряд з іншими науковими методами, вказаний метод дав можливість обґрунтувати потребу видозміни чинного кримінально-виконавчого законодавства України з урахуванням положень міжнародного права та кращих юридичних зарубіжних практик з означеної проблематики дослідження (практично у всіх підрозділах цієї дисертації, за винятком підрозділів 1.1, 1.3 та 2.1).

6. Завдяки методам синтезу, дедукції та індукції у цій роботі сформульовано авторські поняття й обґрунтовано пропозиції, метою яких є вдосконалення правового механізму щодо здійснення громадського контролю в сфері виконання покарань, зокрема під час дослідження питань, які стосувалися сучасної державної політики України в аналізованій галузі суспільної діяльності, а також підвищення рівня взаємодії громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольної-наглядової діяльності за дотриманням законності в процесі виконання-відбування покарань (підрозділи 4.1 та 4.2 дисертації) [296, с. 45–48].

Окрім того, використання можливостей зазначеного наукового методу, поряд з іншими методами дослідження (догматичним, формально-логічним, порівняльно-правовим), дало змогу окреслити та обґрунтувати авторські критерії оцінки стану та ефективності діяльності у сфері виконання покарань і пробації України, які мають застосовуватись при здійсненні контролю всіма без винятку суб'єктами цього виду соціального моніторингу (підрозділ 4.3 дисертації).

7. Метод моделювання дозволив сформулювати авторську бачення при формуванні та обґрунтуванні пропозицій, спрямованих на усунення правових прогалин і колізій, а також підвищення рівня громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України, з урахуванням рішень ЄСПЛ, національної судової практики та теоретичних підходів з означеної проблематики (підрозділи 2.1 та 3.3 дисертації) [296, с. 50].

Ба більш того, поряд із використанням інших методів пізнання сутності громадського контролю, вказаний метод дав змогу сформулювати наукову модель предмета цього виду соціального моніторингу, розширивши його межі правовим статусом не тільки засуджених, але й персоналу ДКВС України та інших осіб, які на законних підставах беруть участь у процесі виконання й відбування покарань (підрозділи 1.2 та 4.3 дисертації).

8. Метод системно-структурного аналізу використаний у цій науковій праці при з'ясуванні сутності і змісту такої соціально-правової категорії, як «контроль», а також при формуванні науково обґрунтованих шляхів підвищення рівня взаємодії громадськості з іншими суб'єктами контрольної-наглядової діяльності у сфері виконання покарань (прокурорами, вищими органами управління ДКВС України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, ін. (ст. ст. 22–24 КВК)) (підрозділи 1.1, 1.2 та 4.2 дисертації) [142, с. 103].

Крім цього, поряд з іншими, зазначений метод у вказаній науковій праці дав можливість з'ясувати сутність таких правових категорій, як «представництво законних інтересів», «критерії оцінювання стану дотримання прав людини у пенітенціарній системі», «правовий статус особи», тощо (підрозділи 2.2 та 2.3 цієї роботи).

9. Соціологічні методи (анкетування, спостереження, інтерв'ювання) дали можливість додатково обґрунтувати потребу активізації наукових пошуків, які стосуються досліджуваної у цій дисертації проблематики [169, с. 693–698].

Зокрема, шляхом формування авторського формалізованого бланку-анкети опитування відповідних респондентів (засуджених до позбавлення волі та персоналу органів і УВП) було здійснено дослідження змісту предмета цієї наукової роботи та отримано результати, які дали додаткову інформацію щодо актуальності та теоретико-прикладного значення цієї дисертації.

Водночас із метою забезпечення об'єктивності, повноти і точності застосування вказаного соціологічного методу наукового пошуку застосовано такі підходи (правила), а саме:

а) до участі в анкетуванні була залучена однакова кількість як персоналу ДКВС України, так і засуджених, що відбували покарання у виді позбавлення волі, – 1 тис. 17 осіб, які на добровільній основі відповіли на визначені в анкеті питання;

б) перед анкетуванням було проведено інструктажі з відповідальними від адміністрації органів і УВП особами щодо правил участі в даному дослідженні, анонімності та нерозголошення особистих відповідей респондентів та вибору запропонованих в анкеті варіантів відповідей.

У свою чергу, визначені за добровільною згодою сторін автором дослідження «інструктори» також провели аналогічні заняття з відповідними категоріями респондентів;

в) всі питання, які відображено у формалізованому бланку-анкеті, повною мірою кореспондувались зі змістом питань, які були включені у план дослідження (зміст дисертації) та визначених у цій роботі завдань наукового пошуку, що, як видається, важливо з огляду на вимоги системного підходу до оцінки того чи іншого соціально-правового явища чи процесу (у цій науковій праці – оцінки ефективності здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України);

г) і для персоналу ДКВС України, і для засуджених, які взяли участь в анкетуванні, були сформульовані однакові за назвою питання (було запропоновано 23 найменування, тобто майже по 2 варіанти, пов'язані з 13 підрозділами цієї дисертації), що дало змогу максимально об'єктивізувати отримані емпіричні матеріали в цьому руслі (додатки В, Г, Д, Є);

г) отримані результати анкетування були узагальнені у виді аналітичних довідок, які, своєю чергою, не тільки використані у зазначеній дисертації, але й були надіслані у територіальні (міжрегіональні) органи управління у сфері виконання покарань, що належать до відання Міністерства юстиції України [392], у зв'язку з чим набула іншого рівня презентабельності практична значущість вказаного наукового дослідження.

Щодо іншого соціологічного методу, який був застосований у цій дисертації, – статистичного [342, с. 15–16], то його використання було пов'язане з низкою різноманітних відомчих перешкод з означеної проблематики, а саме:

1) періодичністю публікацій офіційної інформації щодо оперативно-службової та виробничо-господарської діяльності органів та установ виконання покарань у спеціальних бюлетенях ГУВП МВС України [112] та Департаменту ДКВС Міністерства юстиції України [421].

Зокрема, з 1991 року до повного виведення ДДУПВП у 1999 році [351] зазначена публічна інформація мала відкритий характер, що дозволяло здійснювати її аналіз та робити з приводу цього певні висновки, включаючи й щодо ефективності здійснення громадського контролю в сфері виконання покарань в Україні [118].

Поряд з цим із часу затвердження Положення про Державний департамент України з питань виконання покарань у липні 1998 року [410] та його відміни в 2011-му через прийняття Положення про Пенітенціарну службу України [377], вказана інформація у спеціальних бюлетенях отримала гриф «для службового користування». І така ситуація тривала аж до 2016-го, коли їй знову було надано публічний доступ для громадськості у такому ж виданні [421].

Проте з вересня 2017 року після затвердження Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України [196] і досі спеціальні бюлетені з питань оперативно-службової та виробничо-господарської діяльності органів і УВП знову отримали гриф «для службового користування».

Не змінило описаної ситуації й прийняття у грудні 2022 року Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року [484], що віднесено у цій дисертації до однієї з детермінант, яка зумовлює низький рівень ефективності здійснення громадського контролю в сфері виконання покарань та пробації України.

Окрім наведених вище, у цій науковій праці використані й інші статистичні джерела (у ті періоди, коли ДКВС України не публікував офіційної інформації відкритого типу в контексті кримінально-виконавчої діяльності (наприклад, у

1999 році – доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [122, с. 12–15]; а у 2022 році – аналогічна доповідь за 2021 рік [93]), а також доповіді Уряду України Європейського комітету щодо запобігання тортурам [119] та деяких громадських організацій, які отримали офіційні статистичні відомості з означених питань та опублікували їх у своїх періодичних друкованих виданнях [123].

Також варто зазначити, що інформація щодо стану забезпечення прав засуджених та в цілому кримінально-виконавчої діяльності не мала відкритого характеру й в офіційних виданнях інших суб'єктів контролюючої діяльності (Генеральної прокуратури України, Рахункової палати, аудиторських служб).

10. Інші наукові методи, які частково були використані під час цього дисертаційного пошуку та є загальновизнаними на доктринальному рівні (філософсько-правові, метод природного права, теократично-пізнавальні, гносеологічні) [169, с. 698–725], дали можливість більш детально, скрупульозно та виважено оцінити результати цієї наукової роботи, а також сформулювати науково обґрунтовані авторські пропозиції щодо розширення предмета й удосконалення в цілому правового механізму з питань здійснення громадського контролю в сфері виконання покарань та пробації України.

Отже, завдяки узагальненню викладених у цьому підрозділі дисертації матеріалів можна сформулювати таке визначення поняття «методологія дослідження питань, що стосуються змісту, форм і методів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань» – це система методів, прийомів і засобів наукового пізнання зазначеного інституту кримінально-виконавчого права, які застосовуються на концептуальній основі та спрямовані на досягнення мети і реалізацію визначених завдань дисертації з урахуванням отриманої та опрацьованої об'єктивної, точної та узагальненої інформації, що стосується змісту предмета її дослідження.

Теоретичне значення сформульованого в цій роботі поняття полягає у тому, що таким чином розширені доктринальні засади узагальненої наукової категорії

«методологія наукового дослідження», яке й досі є предметом дискусій учених та потребує удосконалення їх підходів з означеної проблематики.

Своєю чергою, практична цінність цього поняття виражається у тому, що його змістові елементи можуть слугувати методологічним підґрунтям для використання іншими ученими, які досліджують проблеми, що виникають у процесі виконання-відбування покарань в Україні.

Як видається, у контексті підвищення рівня презентабельності цієї дисертації важливо також з'ясувати зміст тих ключових слів, словосполучень і термінів, які вживаються у її тексті. До них належать такі:

1. Поняття «сфера виконання покарань», тобто така галузь суспільної діяльності, яка здійснюється на законодавчо визначеній основі та метою і основним призначенням якої є забезпечення процесу виконання-відбування кримінальних покарань [490].

2. Наукова категорія «процес виконання-відбування кримінальних покарань», яка тлумачиться ученими як процедурна форма кримінально-виконавчої діяльності та своєрідна програма, що забезпечує порядок виконання і відбування покарань, а також як цілеспрямована дія адміністрації органів і УВП щодо реалізації кари, обмеження прав і свобод засудженого [481, с. 795].

3. Кримінально-виконавча категорія «виконання покарань», яку науковці трактують як застосування державного примусу щодо засуджених адміністрацією УВП та уповноваженими органами з питань пробації і яка передбачає процедуру обмеження їхніх прав та свобод, що становлять зміст покарань, котрі визначені в КК України [215, с. 12].

4. Кримінально-виконавча категорія «відбування покарання», яка тлумачиться як забезпечення державним примусом такого стану засудженого, котрий настає після того, як обвинувальний вирок суду набрав законної сили, підпорядкування поведінки даної особи обмеженням її прав і свобод, які визначені у КК України відповідними покараннями [215, с. 12].

5. Кримінально-виконавча категорія «громадський контроль», який розуміється в науці як один із видів соціального моніторингу, що здійснюється у

визначених в законах випадках відповідними громадськими об'єднаннями та їх уповноваженими представниками [100].

6. Інші кримінально-виконавчі поняття, терміни та правові категорії, визначення та аналіз яких здійснено в цій науковій праці (права, законні інтереси, свободи засуджених).

Отже, правильно вибрана методологія у будь-якому науковому дослідженні дає змогу не тільки реалізувати визначені в ньому завдання та досягти мети пошуку, але й довести його актуальність, наукову новизну, теоретичне та практичне значення, що й використано у цій дисертації як додаткове підґрунтя її прикладної спрямованості на вирішення наявних у сфері виконання покарань і пробації України проблем, які стосуються змісту, форм і видів здійснення громадського контролю.

Висновки до першого розділу

1. Визначено стан наукових розробок, пов'язаних з організацією і здійсненням громадського контролю у сфері виконання покарань України, та резюмовано, що він не повною мірою відповідає потребам практики кримінально-виконавчої діяльності, що зумовлено низкою негативних тенденцій, які сформувалися впродовж певного історичного періоду (1922–2024 рр.), коли у кримінально-виконавчому (виправно-трудовому) праві та законодавстві виник і набув подальшого розвитку інститут цього виду соціального моніторингу.

Про наявність даної проблематики в ході опитування повідомили 14% респондентів (148 з 1017 осіб) із персоналу ДКВС України, а також 21% (221 із 1017 осіб) засуджених, котрі брали участь у пропонованому дослідженні.

Виходячи з цього, виведено два періоди функціонування правового інституту громадського контролю за додержанням прав засуджених до

позбавлення волі, арешту та обмеження волі – радянський (1922–1991 рр.) та період незалежності України (1991–2024 рр.).

У свою чергу, радянський період класифіковано (в основу покладено історико-правовий метод пізнання змісту громадського контролю у вказаній галузі суспільної діяльності) на такі етапи:

а) 1922 р. (створення СРСР та входження до його складу України) – 1925 р. (ухвалення першого ВТК УСРР);

б) 1926–1940 рр. (етап політичних репресій і беззаконня, включаючи сферу виконання покарань);

в) 1941–1953 рр. (етап продовження репресій і беззаконня у системі виконання покарань, який був зумовлений війною та її наслідками на території СРСР);

г) 1954–1970 рр. (етап так званої хрущовської відлиги, коли певною мірою були відновлені законність і дотримання прав громадян, зокрема засуджених осіб);

ґ) 1971–1991 рр. (етап дії ВТК УРСР, прийнятого у 1970 році).

Натомість період незалежності України поділено на такі етапи:

1) 1991–2003 рр., коли питання здійснення громадського контролю за сферою виконання покарань регулювались суттєво видозміненим ВТК України;

2) 2004–2012 рр., коли зазначені суспільні відносини забезпечувались відповідними нормами КВК України, який почав діяти з 01.01.2004 року;

3) 2013–2024 рр., коли на нормативно-правовому рівні у сфері виконання покарань України було реалізовано низку законодавчих, організаційних та інших реформ, які, проте, не стосувались змісту, форм і методів здійснення громадського контролю у цій галузі суспільних відносин, у зв'язку з чим його ефективність на практиці залишається низькою.

На підставі отриманих результатів доведено потребу активізації наукових праць з означеної проблематики та наведено аргументи щодо актуальності, теоретичної та практичної значущості цієї дисертації.

2. Сформульовано поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань» та проаналізовано його системоутворювальні ознаки, які складають його зміст, до яких віднесені такі з них:

а) це суспільна діяльність.

Доведено, що сутність цієї ознаки криється в тому, що такий вид соціального моніторингу передбачає те, що його суб'єктом може бути тільки громадськість (громада), тобто певна група людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів, які виникають або стосуються суспільства;

б) це такий вид соціального моніторингу, яким мають право займатись лише визначені на нормативно-правовому рівні громадські об'єднання та їхні уповноважені представники.

Обґрунтовано, що зміст вказаної системоутворюючої ознаки зумовлений положенням ч. 7 ст. 7 Закону України «Про громадські об'єднання», відповідно до якого ці суспільні утворення мають реєструватись у встановленому законом порядку. Зокрема, з'ясовано, що така процедура передбачена Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань»;

в) це діяльність у тому числі міжнародних неурядових організацій, які в установленому порядку зареєстровані в Україні.

Визначено, що юрисдикція (простір, територія діяльності, компетенція тощо) міжнародних неурядових організацій визначається їхнім статутом. При цьому зазначені суб'єкти громадського контролю наділені міжнародною правосуб'єктністю (правом вчиняти дії чи уникати їх вчинення) тією мірою, в якій така правосуб'єктність визначена тим чи іншим міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надала Верховна Рада України (ст. 9 Конституції України), що цілком стосується й контролю за сферою виконання покарань і пробації в нашій державі;

г) це діяльність окремих фізичних осіб у випадках, що визначені у законі.

Виведено певні форми участі цих суб'єктів у здійсненні громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених у процесі виконання-відбування кримінальних покарань, а саме:

1) у виді усних і письмових звернень до відповідних органів державної влади, включаючи органи і УВП, з питань, що стосуються життєдіяльності засуджених у процесі виконання-відбування покарань (ст. 40 Конституції України; закони України «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації», «Про інформацію», КВК (ст. ст. 8, 107, 113));

2) у виді залучення окремих осіб як фахівців і спеціалістів до діяльності національного превентивного механізму (ч. 7 ст. 24 КВК);

3) в інших формах, передбачених в законі (у виді викривачів (ст. ст. 53 – 59-9 Закону України «Про запобігання корупції»), у виді негласних співробітників (п. 13 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»), ст. ст. 246, 275 КПК, ст. 104 КВК);

г) це діяльність, спрямована на встановлення відповідності вимогам Конституції України, законам та іншим нормативно-правовим актам стану забезпечення прав, законних інтересів та основоположних свобод як суб'єктів, так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин.

Доведено також, що у якій би формі не здійснювався громадський контроль у сфері виконання покарань та пробації (перевірки, експертизи, моніторингу тощо) – його сутністю, змістом і призначенням має бути встановлення відповідності процесу виконання-відбування покарань чинному кримінально-виконавчому законодавству (ст. 2 КВК України) (у контексті нині чинної ч. 2 ст. 25 цього Кодексу – встановлення відповідності змісту кримінально-виконавчої діяльності вимогам законодавства, що регулює дотримання прав засуджених до позбавлення волі, арешту або обмеження волі);

д) це діяльність, предметом якої є стан забезпечення прав, законних інтересів та основоположних свобод як суб'єктів, так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин.

Констатовано у зв'язку з цим, що зміст громадського контролю за станом забезпечення прав, законних інтересів та свобод суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин полягає в тому, щоб оцінити (встановити відповідність встановленому законом порядку виконання-відбування покарань), як ці об'єкти правової охорони захищаються на практиці (у кримінально-виконавчій діяльності);

е) це діяльність, об'єктом якої є як суб'єкти (засуджені та персонал органів і УВП), так і учасники кримінально-виконавчих правовідносин (близькі родичі засуджених, представники громадськості й органів місцевого самоврядування, міжнародні експерти, т.ін.).

Доведено з цього приводу, що, здійснюючи громадський контроль тільки за дотриманням прав засуджених, його суб'єкти залишають без реагування на детермінанти, що породжують та зумовлюють протиправні посягання на вказані об'єкти (вся сукупність кримінально-виконавчих явищ, процесів, фактів, проявів, з якими вони взаємозв'язані та взаємозумовлені), тобто не беруться до уваги змістові елементи кримінально-виконавчої діяльності, суб'єктом якої є також персонал ДКВС України, та не оцінюється у зв'язку з цим участь громадськості у такому процесі та інших причетних до нього осіб;

є) це діяльність, яка ґрунтується на вимогах Конституції України та інших законодавчих актів, що регулюють порядок здійснення громадськістю досліджуваного виду соціального моніторингу.

Аргументовано, що потребу включення даної системоутворюючої ознаки у зміст поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань» зумовлена правовими засадами організації та здійснення процесу виконання-відбування покарань, а також законодавчими актами, які регулюють діяльність громадських об'єднань в Україні;

ж) це діяльність, що здійснюється громадськими об'єднаннями та їхніми уповноваженими особами у межах чітко визначених на законодавчому рівні повноважень.

Констатовано, що такий законодавчий підхід додатково акцентує увагу на тому юридичному факті, що спостережні комісії хоча й включають у свій склад представників громадськості, але за визначеною в законі соціально-правовою природою не можуть вважатись повноцінними суб'єктами громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України, позаяк створюються не громадянами, а державними органами місцевого самоврядування, яким вони є підконтрольні, а тому об'єктивно не в змозі повною мірою та без відповідних упереджень і застережень з боку суб'єктів, які їх створили, моніторити процес виконання-відбування покарань, маючи при цьому чітко окреслені повноваження з цього приводу.

Завдяки отриманим результатам доведено теоретичне та практичне значення виведеної кримінально-виконавчої правової категорії.

Зокрема, аргументовано, що теоретична значущість вказаного поняття криється в тім, що його змістові системоутворювальні елементи можуть слугувати певними орієнтирами та окремими частинами предмета подальших досліджень з означених питань та основою для формування законотворчих проєктів, спрямованих на удосконалення в цілому сутності, форм і методів здійснення громадського контролю не тільки за дотриманням прав засуджених до певних видів покарань (обмеження волі, позбавлення волі, арешту), а й загалом за процесами виконання й відбування покарань. Натомість акцентовано увагу на тому, що практична цінність сформульованого поняття виражається у можливому використанні законодавцем останнього за умови доповнення ст. 25 КВК України відповідною за змістом приміткою.

3. З'ясовано сутність, зміст і роль обраної для наукового аналізу «методології дослідження питань, що стосуються змісту, форм і методів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань», і на цій підставі сформульовано її авторське поняття, а саме: це система методів, прийомів і засобів наукового пізнання вказаного інституту кримінально-виконавчого права, які застосовуються на концептуальній основі та спрямовані на досягнення мети і реалізацію визначених завдань дисертації з урахуванням

отриманої та опрацьованої об'єктивної, точної та узагальненої інформації, що стосується змісту предмета її дослідження.

Теоретичне значення введеного в цій роботі поняття полягає в тому, що таким чином розширено доктринальні засади узагальненої наукової категорії «методологія наукового дослідження», яке й досі є предметом дискусій учених та потребує удосконалення їх підходів з означеної проблематики.

Практичну ж цінність такого поняття становить те, що його змістові елементи здатні слугувати як методологічне підґрунтя для використання іншими ученими, які досліджують проблеми, що виникають у процесі виконання-відбування покарань в Україні.

Крім цього, введено структуру методології дослідження питань, що стосувалися змісту, форм і методів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України, та зроблено аналіз її системних елементів, якими доречно вважати такі з них:

а) це діяльність, що спрямована на визначення потреби дослідження, обґрунтування її актуальності, практичної й теоретичної значимості;

б) це діяльність, що пов'язана з аналізом результатів вивчення як законодавчих, так і інших нормативно-правових актів України та норм міжнародного права, метою яких є регулювання діяльності громадських об'єднань і їхніх уповноважених представників, пов'язаної зі здійсненням соціального моніторингу у сфері виконання покарань та пробації;

в) це діяльність, що стосується визначення завдань цієї роботи, виходячи з результатів вивчення даної проблематики на науковому рівні.

Щоби з'ясувати зміст соціально-правової природи громадського контролю та назагал обґрунтувати його здійснення щодо процесу виконання-відбування покарань і пробації в Україні, у пропонованій роботі застосовано певні методи наукового дослідження її предмета, а саме:

1) діалектичний метод, за допомогою якого з'ясована сутність і зміст даного виду соціального моніторингу у контексті взаємоспричиненості,

взаємозумовленості та взаємодії поміж собою всіх явищ і процесів, які мають місце у вказаній галузі суспільної діяльності;

2) історико-правовий метод дослідження, застосований головно при з'ясуванні стану наукових праць, пов'язаних з організацією і здійсненням громадського контролю у цій сфері кримінально-виконавчих правовідносин;

3) догматичний метод, використаний в ході аналізу соціально-правової природи законодавчих актів, які регулюють сферу виконання покарань і пробації України та стосуються, зокрема, організації та здійснення громадського контролю й оцінки сучасного стану їх реалізації суб'єктами зазначеного виду соціального моніторингу;

4) формально-логічний метод, який дозволив у цій роботі з'ясувати соціально-правову сутність та сформулювати авторське визначення поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань», що, у свою чергу, виступило додатковим аргументом, який свідчить про наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих в ході даного дослідження результатів;

5) порівняльно-правовий (компаративістський) метод, застосований при з'ясуванні сутності і спрямованості міжнародно-правових актів, які регулюють порядок здійснення громадського контролю за додержанням прав, законних інтересів і свобод засуджених у ході виконання кримінальних покарань, а також у процесі аналізу зарубіжної практики з означених питань;

6) методи синтезу, дедукції та індукції, що застосовані при формулюванні авторських понять і обґрунтуванні пропозицій, завданням яких убачається вдосконалення правового механізму реалізації громадського контролю в сфері виконання покарань та пробації в Україні, зокрема при дослідженні питань, які стосувались сучасної державної політики в розглядуваній галузі суспільної діяльності та підвищення рівня взаємодії громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольної-наглядової діяльності за дотриманням законності в ході виконання-відбування покарань;

7) метод моделювання, який допоміг сформулювати авторську позицію при формуванні та обґрунтуванні пропозицій, спрямованих на усунення наявних правових прогалин і колізій, а також підвищення рівня громадського контролю в сфері виконання покарань та пробації в Україні, з урахуванням рішень ЄСПЛ, національної судової практики та теоретичних підходів з означеної проблематики;

8) метод системно-структурного аналізу, використаний в ході з'ясування сутності та змісту такої соціально-правової категорії, як «контроль», а також при формуванні науково обґрунтованих шляхів підвищення рівня взаємодії громадськості з іншими суб'єктами контрольної діяльності у сфері виконання покарань і пробації України;

9) соціологічні методи (анкетування, спостереження, інтерв'ювання й т. ін.), що дали можливість додатково обґрунтувати потребу активізації наукових пошуків, які стосуються досліджуваної у цій роботі проблематики;

10) інші наукові методи (філософсько-правові, метод природного права, теократично-пізнавальні, гносеологічні, т. ін.), що дали змогу більш детально виважено оцінити результати цієї наукової роботи, а також сформулювати науково обґрунтовані авторські пропозиції щодо розширення предмета і загалом удосконалення правового механізму з питань здійснення громадського контролю в сфері виконання покарань та пробації в Україні.

4. Наукові результати досліджень автора, які висвітлені в Розділі 1, викладено в опублікованих працях (Гарасим П. С., 2022б; Гарасим П. С., 2023в; Гарасим П. С., 2022е; Гарасим П. С., 2022ж; Гарасим П. С., 2022н; Гарасим П. С., Колб О. Г., Гумін О. М., 2022).

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН, НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ, МЕТОДИ І ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ

2.1 Сучасний стан здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань

Потреба розгляду вказаного питання як окремого завдання цього наукового пошуку зумовлена тим, що отримані в ході його вивчення результати мають або підтвердити, або спростувати правильність вибору об'єкта і предмета дослідження, а також додатково аргументувати актуальність, теоретичне і практичне значення дисертації [79, с. 89–91].

У наукових джерелах слово «стан» тлумачиться як ті чи інші обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває; умови існування кого-небудь [38, с. 620].

Якщо цей методологічний підхід застосувати для оцінки сучасного стану здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України [68, с. 144–147], то слово «стан» у цьому випадку означатиме умови, в яких реалізуються законодавчо визначені повноваження громадських об'єднань та їхніх законних представників, що пов'язані з проведенням соціального моніторингу за дотриманням, як це зрозуміло зі змісту ч. 2 ст. 25 КВК, у виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах, слідчих ізоляторах та виховних колоніях прав, законних інтересів та свобод засуджених в ході виконання кримінальних покарань.

Саме в такому сенсі й буде оцінюватись у цій дисертації зазначений вид соціального контролю у вказаній вище галузі суспільних відносин. При цьому слід зауважити, що словосполучення «сучасний стан» у даній науковій праці охоплювати головно період з 2017 року (часу затвердження Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України) [196] до 2024 року

включно, коли була прийнята на урядовому рівні Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року [484].

Важливо, що аналіз саме зазначеного історичного відрізка дає змогу також визначити ті негативні тенденції, які сформувались і діють у сьогоденні як детермінанти, що зумовлюють низький рівень ефективності здійснення громадського контролю відповідно до визначеного в ч. 2 ст. 25 КВК предмета моніторингу, а не в цілому, як це обґрунтовується у даній дисертації, контролю за сферою виконання покарань.

Водночас частково і тільки в окремих аспектах при висвітленні змісту визначеної у вказаному підрозділі проблематики використовуються й інші періоди функціонування громадських об'єднань та їх законних представників як учасників кримінально-виконавчих правовідносин [343, с. 22–25].

Отже, як встановлено під час пропонованого дослідження, на сьогодні в Україні зі 160 тисяч організацій громадянського суспільства, які офіційно зареєстровані у Міністерстві юстиції України, жодна не має затверджених у своїх статутах повноважень щодо здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених [33], хоча у ч. 2 ст. 25 КВК з цього приводу сказано, що у випадках, встановлених цим Кодексом та законами України, виконавцями такого виду моніторингу можуть бути громадські об'єднання.

Проте більше норм, які б визначали правовий механізм здійснення громадського контролю зазначеними суб'єктами перевірки стану додержання прав, законних інтересів та свобод засуджених, Кримінально-виконавчий кодекс України законодавчо не закріпив, що виступає ще однією з детермінант, яка зумовлює низьку ефективність діяльності громадськості з означеної проблематики.

Про наявність такої детермінанти, зокрема, свідчать й отримані під час проведення наукового пошуку результати анонімного опитування відповідних респондентів.

Так, особи з персоналу ДКВС України (їх перелік наведено у ст. 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [361]) на питання «Чи належним є сьогодні громадський контроль за процесом виконання-відбування покарань в Україні?» дали такі відповіді:

– «так» – 431 респондент із 1017, які взяли участь в анкетуванні (42% у загальній структурі всіх опитаних осіб);

– «ні» – 98 осіб (10%);

– «частково» – 488 респондентів (48%) (додатки В, Г).

Своєю чергою, засуджені до позбавлення волі на вказане питання відповіли:

– «так» – 62 респонденти з 1017, які були опитані (5% у загальній структурі респондентів);

– «ні» – 622 особи (61%);

– «частково» – 353 респонденти (34%) (додатки Д, Є).

Поряд із цим слід констатувати, що найбільш переконливо сучасний стан і результативність громадського контролю, разом з іншими видами соціального моніторингу, підтверджують офіційні статистичні дані щодо дотримання прав засуджених у кримінально-виконавчих установах закритого (виправні та виховні колонії, арештні доми, а також слідчі ізолятори) і відкритого (виправні центри) типу.

Водночас у цій роботі відповідні висновки зроблені за підсумками аналізу відомостей з цього приводу за 2016 рік [421] (напередодні прийняття у 2017 році Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України [51]), а також за 2021 рік (період перед затвердженням Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року [484]), тобто це достатній часовий проміжок, який потрібний для визначення змісту наявних проблем та негативних тенденцій, що стали наслідком їх виникнення і подальшого розвитку.

Зокрема, згідно з офіційними даними ДКВС України, через неналежне виконання посадових обов'язків персоналом органів і УВП у 2016 році було зареєстровано наступні факти, що були пов'язані з посяганням на права,

законні інтереси і свободи засуджених, котрі відбували покарання у виді позбавлення або обмеження волі: 1) 3 умисні вбивства засуджених; 2) 1 замах на умисне вбивство; 3) 2 випадки нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень; 4) 2 кримінальні правопорушення, що стосувались нанесення умисних середньої тяжкості тілесних ушкоджень; 5) 22 інші кримінальні правопорушення [421, с. 2].

Попри те, незважаючи на зменшення порівняно з 2015 роком на 13% чисельності осіб, які відбували покарання, коефіцієнт пенітенціарної (рецидивної) злочинності у перерахунку на 1 тис. осіб становив 4,91 випадки [421, с. 6], а цей показник у 1991 році досяг лише 3,9 випадків [112, с. 1].

Ба понад це, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини 2016 року у своїй щорічній Доповіді серед інших порушень з цього приводу озвучив такі випадки:

- а) незаконне тримання осіб у СІЗО після закінчення строків тримання під вартою (п. 5.2.8 зазначеної Доповіді);
- б) порушення строків тримання осіб (п. 5.3.6 Доповіді);
- в) порушення права вразливих груп населення (наркозалежних) на медичну допомогу під час тримання під вартою (п. 5.2.4 Доповіді) [526].

У контексті вирішення завдань наукового дослідження важливою вважається також інформація, викладена у розділі 6 «Реалізація функцій національного превентивного механізму» зазначеної вище Доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2016 рік, у якій названо такі випадки порушення прав людини в органах та УВП, а саме:

- 1) порушення права засуджених на свободу (ст. 29 Конституції України, ч. 1 ст. 7 КВК) (п. 6.2.2 Доповіді).

Зокрема, керівництво Уманської виправної колонії № 129 впродовж 2 місяців (19.05–15.07.2016) не виконувало рішення судів про звільнення з цієї УВП засудженої Т., за що, за заявою і матеріалами Секретаріату

Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, було притягнуте до кримінальної відповідальності за ст. 367 КК «Службова недбалість» [526];

2) порушення у виді застосування психічного та фізичного насильства щодо ув'язнених (ст. ст. 27, 28 Конституції України, ст. ст. 8, 107 КВК).

Матеріали перевірки працівниками Секретаріату Уповноваженого щодо суспільно небезпечних діянь свідчать про таке:

а) вони відбувались у Черкаському СІЗО (у формі незаконного поміщення ув'язнених у камеру для «буйних» осіб та порушення права на своєчасне задоволення життєвих потреб шляхом їх виводу у туалет тощо) [526];

б) практикувалось посягання на здоров'я засудженого (ст. ст. 3, 27, 28 Конституції України, ст. ст. 8, 107, 116 КВК).

Так, у дисциплінарному ізоляторі Полицької виправної колонії № 76 засудженому К., всупереч встановленому в ч. 1 ст. 105 КВК порядку, персоналом даної УВП були нанесені тілесні ушкодження, у зв'язку з чим органами прокуратури щодо винних службових осіб колонії порушено кримінальне провадження за ст. 365 КК «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» [526];

в) стосовно засуджених порушувалось право на особисту безпеку (ст. 29 Конституції України, ст. 10 КВК).

Зокрема, засуджений Ч., який відбував покарання у Замковій виправній колонії № 58, повідомив, що йому та іншим особам, які тримались у цій УВП, адміністрація колонії загрожує застосуванням репресій за їх звернення до вищих органів державної виконавчої влади.

Аналогічні посягання на особисту безпеку засуджених були встановлені також Секретаріатом Уповноваженого в Оріхівській виправній колонії № 88 (у формі порушення ст. 105 КВК – незаконного застосування до цих осіб фізичної сили і спеціальних засобів; Ізмаїльській УВП № 22, Новгород-Сіверській УВП № 31 (у формі непроведення службових розслідувань за фактами застосування заходів вгамування до засуджених згідно зі ст. 105 КВК) [526];

г) поширювалась негативна практика залучення засуджених до роботи, пов'язаної з контролюванням поведінки інших осіб, котрі відбували покарання у виді позбавлення волі, та застосування до останніх заходів впливу (ч. 2 ст. 19 Конституції, ст. ст. 5, 8, 107 КВК).

Так, у низці УВП (Темнівській виправній колонії № 100, Оріхівській виправній колонії № 88, ін.) адміністрація установ створила «секції підтримки правопорядку» із засуджених та різноманітними методами і способами, включаючи протиправні, впливала на порушників встановленого порядку відбування покарання (ст. ст. 131-1, 133 КВК) [526].

Натомість, як офіційно підтвердило у своїх документах Міністерство юстиції України, у значній кількості УВП і СІЗО (Райківській виправній колонії № 73, Софіївській виправній колонії № 55, Київському СІЗО та деяких інших (ще 13 зазначених установ) (а це – 10% від усіх УВП і СІЗО, які входили до відання вказаного центрального органу виконавчої влади, котрий займається реалізацією державної політики у сфері виконання покарань та пробації (ч. 1 ст. 11 КВК)), «фактично» управляли процесом виконання-відбування покарань так звані «смотрящі» (представник і наглядач від злочинного світу) [26, с. 269], обкладаючи при цьому інших засуджених різноманітними поборами та зборами на «общаки» (загальні злочинські каси) [26, с. 191] та вчиняючи інші протиправні діяння у сфері виконання покарань, порушуючи таким чином як природні, так і юридичні права, законні інтереси і свободи осіб, які відбували покарання в колоніях і СІЗО [421, с. 12];

3) порушення права засуджених на рівність (ст. ст. 21, 24 Конституції України; ст. ст. 8, 107 КВК).

Зокрема, у Запорізькому СІЗО у картотечних матеріалах особи, які трималися в зазначеній установі попереднього ув'язнення [412], були «класифіковані» адміністрацією на неформальні категорії, з нанесенням на їх особистих документах позначки жаргонного характеру («козел», «петух», «блатний» тощо) [26], що не тільки є грубим порушенням ст. 7 Закону України

«Про попереднє ув'язнення» (розміщення ув'язнених під варту в СІЗО) [412], а й конституційного права цих осіб на повагу їх гідності та рівності перед законом (ст. ст. 3, 21, 24, 28 Основного Закону України) [526];

4) інші порушення прав, законних інтересів та свобод засуджених і ув'язнених під варту, які озвучувалися під час щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у 2016 році (порушення, пов'язані із застосуванням дисциплінарного впливу (ст. 136 КВК), порушення права на належні умови тримання, порушення норм і якості харчування засуджених, порушення права на гідні умови праці та її оплати зазначених осіб, порушення права на медичну допомогу, порушення інших прав засуджених та утримуваних під вартою) [526].

Тимчасом особливої уваги потребує такий факт, що жодним словом не обмовлено у зазначеній Доповіді Уповноваженого про порушення прав, законних інтересів і свобод персоналу ДКВС України, тобто офіційне nereагування даного суб'єкта соціального контролю на одну з ключових детермінант, яка зумовлює зниження рівня захисту цих змістових елементів правового статусу особи [495, с. 235–237], а також спричинює вчинення кримінальних та інших правопорушень з боку персоналу органів і УВП, які безпосередньо посягають на життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпеку засуджених, котрі визнані на законодавчому рівні (ст. 3 Основного Закону України та ст. 7 КВК) найвищою соціальною цінністю.

У 2016 році, як офіційно повідомило Міністерство юстиції України, за участі персоналу ДКВС України (що включає атестований склад, державних службовців та осіб, котрі працюють в органах і УВП згідно з положеннями чинного вітчизняного трудового законодавства (ст. 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України)) були вчинені такі кримінальні правопорушення:

1) корупційні правопорушення (ст. 45 КК) – 40 випадків із 102 усіх зареєстрованих в ЄРДР (ст. 214 КПК) вчинених цими суб'єктами кримінальних

правопорушень у сфері виконання покарань України, або 39% у загальній їх структурі, а саме:

а) прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди від засуджених або близьких для них осіб (ст. 368 КК) – 25 кримінальних проваджень (24% у загальній структурі всіх кримінальних правопорушень);

б) привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК) – 7 зазначених проваджень (7% у загальній структурі кримінальних правопорушень);

в) зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК) – 5 кримінальних проваджень (5%);

г) зловживання впливом (ст. 369-2 КК) – 3 з таких проваджень (3%) [421, с. 12–13];

2) кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів (ст. ст. 307, 309 КК), – 46 проваджень (45%);

3) перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК) – 7 кримінальних проваджень (7%);

4) невиконання судового рішення (ст. 382 КК) – 4 такі провадження (4%);

5) інші кримінальні провадження – 13 проваджень (13%) [421, с. 13].

Водночас, щоб уявити динаміку розвитку зазначеного суспільно небезпечного явища у сфері виконання покарань як детермінанти, що зумовлює низький рівень кримінально-виконавчої діяльності, та оцінити результативність здійснення різних видів контролю у цій галузі суспільних відносин, варто надати відповідні статистичні дані за 1991 рік (із часу перебування органів і УВП у складі МВС України), а саме:

а) при чисельності осіб, які відбували покарання у колоніях (їх кількість становила 277 таких УВП), що налічувала 152 тис. засуджених та ув'язнених взятих під варту (27,3 тис. осіб), зазначеними суб'єктами було вчинено 800 злочинів (рівень злочинності в розрахунку на 1 тисячу засуджених становив 3,9 випадку) [112, с. 1];

б) персоналом органів і УВП за цей же період було вчинено 19 злочинів [112, с. 22];

в) характерними на той час були такі порушення прав засуджених – на безпечні умови праці на виробництві УВП (у виді виробничого травматизму); на справедливу оплату праці; на забезпечення працею; на медичне обслуговування; тощо [112].

Якщо зіставити вказані правопорушення, об'єктом яких були засуджені та ув'язнені взяті під варту, а також їхні права, законні інтереси та свободи, що мали місце у 2016 році (період повного підпорядкування та управління органами і УВП Міністерством юстиції України) [392], то можна побачити ситуацію, яка виникла у контексті оцінки ефективності здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань на той час:

1. Кількість засуджених і ув'язнених взятих під варту, які тримались в УВП і СІЗО (а це 148 зазначених установ), становила 60 тис. 339 осіб, або зменшилась у 2,5 рази(на 60%) порівняно з 1992 роком [526].

При цьому варто мати на увазі, що у вказану чисельність не включено 17 УВП і 12 СІЗО (17 тис. 495 засуджених і ув'язнених під варту), які дислокувались на території, що була окупована російською федерацією [526].

2. Намітилась чітка тенденція щодо зменшення кількості осіб, які тримались в УВП і СІЗО, яка ще в 1991 році мала схильність до збільшення чисельності засуджених і ув'язнених під варту (так, у 1991 році кількість цих осіб становила 3,2 тис., у зв'язку з чим для їх утримання додатково було створено 2 колонії суворого режиму (ст. 14 ВТК України) та 2 колонії-поселення (ст. 16 зазначеного Кодексу)).

3. Основні джерела посягань, які сформувались у 1991 році та діяли до 2016-го, пов'язані з вчиненням умисних убивств засуджених і ув'язнених під варту (у 1991 р. – 16 випадків [112, с. 1], у 2016 р. – 3 такі суспільно небезпечні

діяння [421, с. 2]), нанесенням тяжких тілесних ушкоджень, злочинами у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів.

4. Загрозливою для безпеки осіб, які тримались в УВП і СІЗО, стала кримінальна активність персоналу ДКВС України.

Зокрема, кількість вчинюваних кримінальних правопорушень зазначеними особами з 19 випадків у 1991 році [112, с. 22] зросла до 102 таких суспільно небезпечних діянь у 2016 році [421, с. 12], або збільшилась у 5 разів (на 82%).

5. Інші аналогічні оціночні кримінально-виконавчі показники знайшли своє відображення у Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, схваленої Урядом нашої держави у вересні 2017 року [196], а саме:

а) Кабінет Міністрів України констатував, що стан матеріальної бази УВП і СІЗО вважається незадовільним, а окремих будівель – аварійним, через що не забезпечуються (а фактично порушуються) умови тримання засуджених і ув'язнених у вигляді:

– недостатності природного та штучного освітлення в камерах (відповідно до положень ст. 1 Європейської конвенції щодо запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, яка ратифікована Україною 24.01.1997 року [128], описані факти кваліфікуються, як нелюдське поводження [464]);

– відсутності примусової вентиляції й безперебійного доступу до проточної питної води;

– недостатньої кількості вмивальників, електричних розеток, систем зливу води в туалетах;

– надмірної вологості та ураженості грибокком стін камер тощо (а це, як зрозуміло зі змісту норм міжнародного права, також кваліфікується як поводження із засудженими, що принижує їхню гідність) [475];

б) плинність кадрів (яка, як засвідчують результати дослідження, стала наслідком низького рівня контролю, включаючи громадський, за дотриманням їхніх прав, законних інтересів і свобод у сфері виконання покарань України), через що їхня професія видається неprestижною та виникають передумови для появи корупційних ризиків [196].

Так, тільки впродовж 2015–2016 рр. до адміністративної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень було притягнуто 21 особу з персоналу ДКВС України [421, с. 14–15];

в) складна криміногенна кількісно-якісна структура засуджених і ув'язнених під варту, а саме:

- майже 5 тисяч із них – це особи, засуджені на строк понад 10 років;
- понад 6 тисяч – засуджені за вчинення умисних вбивств;
- 6,6 тисячі – за розбій та грабїж;
- більше 11 тисяч – за крадіжку;
- майже 600 осіб – за згвалтування [137];

г) низький рівень технічної оснащеності УВП і СІЗО засобами охорони (стан більше 90% наявних технічних засобів охорони периметрів та 33% інших типів інженерно-технічних засобів охорони та нагляду зазначених вище установ характеризується як незадовільний, що спричинено багатократним перевищенням граничного строку їх експлуатації, фізичним та моральним їх зношенням) [196].

Крім цього, на периметрах УВП 74% сповіщувачів охоронної сигналізації експлуатуються понад шістнадцять років і потребують заміни, а майже 10% цих засобів теж є несправними і мали би бути списані [196].

Тільки на 66% від потреб забезпечені УВП комплектами систем контролювання доступу, а системи керування електронними й електромеханічними замками цілком вичерпали свій десятилітній ресурс [409];

г) умови тримання засуджених та ув'язнених під варту в УВП і СІЗО потребують увідповіднення з європейськими стандартами, враховуючи, що

істотна частина режимних корпусів установ попереднього ув'язнення перебувають у незадовільному технічному або навіть в аварійному стані (так, в експлуатації знаходяться будівлі СІЗО, які були споруджені понад 200 років тому (це 12% від загальної кількості таких установ), від 200 до 100 років – 58%, від 100 до 50 років – 14%, від 50 до 10 років тому – 14%) [196];

д) система вирізняється хронічним недофінансуванням державою капітального ремонту наявних та будівництва нових УВП і СІЗО, що теж вважається порушенням прав і законних інтересів ув'язнених під варту і засуджених [196];

е) інші проблеми, що детермінують порушення прав людини в місцях позбавлення волі, охоплюють:

- неналежне медичне та матеріально-технічне забезпечення засуджених та ув'язнених під варту;

- 70% зношеної медичної апаратури;

- формальне усунення причин і умов, які сприяють вчиненню суспільно небезпечних посягань на права, законні інтереси та свободи осіб, які тримаються у СІЗО та УВП;

- інше [196].

Аналогічні оцінки з цього приводу надані й за результатами проведених перевірок міжнародними неурядовими організаціями, а також іншими суб'єктами соціального моніторингу, який був здійснений впродовж досліджуваного в цій дисертації періоду [435].

При цьому варто звернути увагу на те, що, крім моніторингу сфери виконання покарань Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини [526], міжнародними та вітчизняними громадськими об'єднаннями [117], згідно з чинним кримінально-виконавчим законодавством, перевіркою стану дотримання прав засуджених під час виконання покарань займались:

– органи прокуратури (ст. 22 КВК, ст. 26 Закону України «Про прокуратуру»);

– центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері виконання покарань та пробації (ст. 23 КВК, Положення про Міністерство юстиції України);

– інші органи державної влади (Рахункова палата (ст. 98 Конституції України, Закон України «Про Рахункову палату» [418]));

– Офіс Президента України [411];

– інші суб'єкти контролю, про які йдеться в ст. 24 КВК.

Таким чином, слід констатувати, що, не зважаючи на наявність на той час (1991–2016 рр.) закріплених на законодавчому рівні суб'єктів контрольно-наглядової діяльності, включаючи й громадський моніторинг, стан забезпечення прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань (як предмет громадського контролю відповідно до положень ч. 2 ст. 25 КВК) впродовж 15-річного періоду функціонування органів і УВП в умовах незалежної України суттєво не покращився, що виступає ще одним аргументом, який свідчить про наявність конкретної складної та системної проблеми, вирішення якої лежить і в науковій площині.

Отже, обрану тему дослідження у цій дисертації доцільно вважати актуальною і такою, що має теоретичне і практичне значення, позаяк обраний науковий пошук спрямований на усунення теперішніх характерних правових прогалин і колізій, а також на вдосконалення в цілому змісту, форм і методів здійснення громадського контролю за процесом виконання й відбування покарань в Україні.

Озвучений висновок підтверджується й результатами аналізу офіційної статистики та підсумків проведення за 2017–2024 рр. різноманітних соціальних моніторинрів, предметом яких були права, законні інтереси і свободи засуджених, які відбували покарання в кримінально-виконавчих установах закритого (виправні

та виховні колонії, арештні доми, слідчі ізолятори) та відкритого (виправні центри) типу (ст. 11 КВК України).

До речі, у своїй щорічній доповіді за 2021 рік Уповноважений Верховної Ради України з прав людини роз'яснював, які у сфері виконання покарань виникали проблеми, що стосувались питань забезпечення і дотримання прав засуджених в УВП і СІЗО [93], а саме:

1. Спостерігалась тривожна тенденція до збільшення кількості скарг на порушення прав людини в УВП і СІЗО, зокрема, з такими зверненнями до Уповноваженого звернулись:

- а) 727 засуджених (на 21% заявників більше, ніж у 2020 році);
- б) 229 осіб, взятих під варту (зростання 7%);
- в) 1556 близьких родичів засуджених та осіб, взятих під варту (зростання 45%).

У цілому ж за останні роки кількість таких звернень зросла вдвічі. Заразом у структурі скарг 80% були пов'язані з порушенням прав, законних інтересів і свобод осіб, які тримались у СІЗО та УВП, також з питаннями діяльності медичних закладів Центру охорони здоров'я ДКВС України, а також із питаннями діяльності медичних закладів Центру охорони здоров'я ДКВС України [431] (згідно з офіційними даними Уповноваженого, 45% вказаних звернень стосувались неналежних умов тримання, а ще 45% – надання неякісної медичної допомоги [93]).

Отже, як і в 1991–2016 рр., так і в 2017–2021 рр. питання щодо неналежного утримання засуджених і ув'язнених під варту в СІЗО та УВП, а також ненадання цим особам передбаченої чинним законодавством України про охорону здоров'я та відомчими нормативно-правовими актами медичної допомоги [295] були ключовими для зазначених суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин та свідчили про низький рівень громадського та інших видів здійснюваного у сфері виконання покарань контролю.

2. За результатами візитів Уповноваженого та розгляду звернень громадян, про які йшлося вище, виявлені численні факти катувань і

нелюдського поводження зі засудженими та ув'язненими під варту, у зв'язку з чим за ініціативи Омбудсмена в ЄРДР було зареєстровано та розпочато досудове розслідування (ст. ст. 214–222 КПК України) у 30 кримінальних провадженнях [93], зокрема за ст. 127 КК «Катування» [209].

Так, випадки катувань встановлено у:

- державній установі «Київський СІЗО» (нанесення тілесних ушкоджень ув'язненому під варту Б.);
- державній установі «Софіївська виправна колонія № 45» (аналогічне правопорушення);
- державній установі «Дніпровська установа виконання покарань № 4» (такий самий вид катувань);
- державній установі «Маріупольський СІЗО» [93].

Крім цього, у 65% (65 із 120) проінспектованих Уповноваженим УВП і СІЗО виявлено порушення прав засуджених і ув'язнених під варту (ст. 10 КВК), які були пов'язані з наявністю у цих установах злочинної субкультури [210].

Зокрема, вказані факти підтверджені у 2021 році в державній установі «Бердянська виправна колонія № 77» [93].

Примітним щодо цього є аспект, пов'язаний з реагуванням Міністерства юстиції України на систематичні випадки катувань у вказаній УВП, а саме: пообіцявши Уповноваженому (у формі письмової відповіді) ліквідувати Бердянську виправну колонію № 77, це відомство, по суті, просто її перейменувало у Приморську виправну колонію № 145, залишивши працювати та проходити службу у ній весь персонал ДКВС України, який входив до штату попередньої УВП [93].

3. Хронічними й надалі є правопорушення, що посягають на особисту недоторканність та право на свободу (ст. 29 Конституції України, ст. ст. 8, 107 КВК) засуджених та ув'язнених під варту [93].

4. Непоодинокими є факти, що стосуються порушення прав засуджених та ув'язнених під варту на достатній життєвий рівень, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48 Конституції України) [93].

Так, за результатами візитів Уповноваженого, вказані правопорушення встановлено у 90% таких моніторинрів.

Крім цього, наочним є такий факт, що в структурі скарг засуджених та ув'язнених під варту і їхніх близьких родичів (чий перелік закріплено в ст. 110 КВК), 45% припадає на ті з них, які пов'язані з порушенням прав цих осіб на гідні умови тримання в УВП і СІЗО [93].

Зокрема, встановлено, що досі у Київському, Хмельницькому, Сумському та Черкаському СІЗО у порушення ст. 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення» не дотримується визначена на законодавчому рівні норма 4 кв. м для засуджених та 2,5 кв. м для ув'язнених під варту осіб. Окрім того, стіни та стеля в камерах цих СІЗО вкриті пліснявою, сантехнічні засоби потребують заміни, ліжка розташовані впритул одне до одного тощо.

У державній установі «Дніпровська установа виконання покарань № 4» виявлено також факт відсутності індивідуальних спальних місць для засуджених, внаслідок чого порушується їхнє право на 8-годинний сон у нічний час та гідні умови тримання [93].

4. Інші порушення прав, законних інтересів і свобод засуджених та ув'язнених під варту, що виникли з 1991 року, містять таке:

а) наявність у місцях позбавлення волі значної кількості заборонених предметів, які вкрай негативно впливають не тільки на виправно-ресоціалізаційний процес (ст. 6 КВК), а й на забезпечення прав засуджених на охорону їх життя та здоров'я (наркотичні, психотропні засоби, їх аналоги і прекурсори; спиртні напої; холодна зброя; т. ін.) [146];

б) наявність у структурі засуджених такої категорії осіб, котрі відбувають покарання у виді позбавлення волі як злісні порушники встановленого порядку відбування покарання (ст. 133 КВК), що, своєю чергою, є однією з реальних загроз процесу виконання-відбування покарань та, зокрема, правам, законним інтересам і свободам інших засуджених [446];

в) недотримання у кримінально-виконавчій діяльності принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань [446];

г) інші суттєві порушення прав, законних інтересів і свобод як суб'єктів (засуджені та персонал органів і УВП), так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин [287, с. 180–209].

Окрім того, у Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року йдеться про такі проблемні питання, що стосуються зазначеної проблематики, як:

1) перевищення у розрахунку на 100 тис. населення кількості засуджених і ув'язнених в Україні порівняно з розвинутими країнами світу;

2) руйнування та пошкодження інфраструктури УВП і СІЗО (гуртожитків, камер, обладнання);

3) фінансування сфери виконання покарань з Державного бюджету України на 47,78% від загальних потреб;

4) щорічне збільшення кількості звернень засуджених і ув'язнених під варту громадян України зі скаргами в ЄСПЛ, які останнім часом дедалі частіше задовольняються.

Так, через недостатність зусиль України щодо питань, пов'язаних з покращенням умов тримання вказаних суб'єктів кримінально-виконавчої діяльності, ЄСПЛ ухвалив рішення на користь заявника у справі «Сукачов проти України» (справа № 14057/17 від 30.01.2020).

До речі, тільки за п'ять років (2017–2021) ЄСПЛ присудив 1 млн євро сатисфакції для осіб, які звертались щодо захисту порушених прав і основоположних свобод [484];

5) умови ізоляції особи від суспільства, що потребують створення додаткових гарантій захисту засуджених і ув'язнених під варту, з урахуванням воєнних викликів;

б) інші питання, що потребують невідкладного вирішення (досі не завершена 100% паспортизація засуджених та ув'язнених під варту; не сформовані належні інструменти вивчення та оцінки зазначених суб'єктів

кримінально-виконавчої діяльності, а також сучасні методології виховного впливу; низьким є рівень взаємодії УВП, СІЗО з учасниками кримінально-виконавчих правовідносин тощо) [484].

Отже, лише поверхневий аналіз нормативно-правових актів та практики їх реалізації у сфері виконання покарань України, що стосуються ефективності процесу виконання покарань впродовж трьох виокремлених у цій дисертації історичних періодів (1991, 2016 та 2021 років), а також ролі у цьому суб'єктів контрольньо-наглядового характеру (зокрема, йдеться про громадський контроль), дає змогу констатувати, що наявні на сьогодні правові механізми з означених питань є малоефективними та потребують через це якісної змістової видозміни.

Саме з цих міркувань у пропонованій науковій праці обґрунтовується потреба розширення на законодавчому рівні предмета громадського контролю шляхом, зокрема, поширення його на всю сферу суспільних відносин, з урахуванням того, що явища і процеси у вказаній галузі суспільної діяльності об'єднані не тільки єдиною метою і завданням кримінально-виконавчого законодавства України (ст. 1 КВК), а й соціально-правовою природою процесу виконання-відбування покарань, який має нероздільний характер, а його складники тільки у взаємодії і взаємозумовленості здатні досягти передбаченої в законі мети покарання (ст. 50 КК України).

Додатковим аргументом з цього приводу є ті офіційні статистичні матеріали, які стосуються характеристики досліджуваних у цій дисертації періодів функціонування сфери виконання покарань та здійснення в ній визначених у законі видів соціального моніторингу (прокурорського нагляду (ст. 22 КВК), відомчого контролю (ст. 23 цього ж Кодексу), громадського контролю (ст. 25 зазначеного Кодексу) (1991–2021 рр.), а саме – їх об'єднують типові суттєві порушення прав, законних інтересів і свобод засуджених, які з року в рік набувають хронічних форм і небезпечних проявів.

Як встановлено під час дослідження, до основних детермінант, що зумовлюють низький рівень ефективності кримінально-виконавчої діяльності,

відносяться й ті, що пов'язані зі здійсненням громадського контролю у сфері виконання покарань [70, с. 77–83].

До них, як видається, можна віднести такі:

1. Обмежений перелік визначених у законі форм і видів даного виду соціального моніторингу (здійснення його «напівгромадськими» суб'єктами, типу спостережних комісій і піклувальних рад при виховних колоніях, а також громадськими об'єднаннями, статuti яких передбачають такий вид діяльності, який в Україні досі на офіційному рівні не зареєстровано) [33].

2. Непередбачення у кримінально-виконавчому законодавстві України негласної форми громадського контролю за аналогією того, який здійснюється згідно зі законодавством України з питань запобігання корупції (у формі викривачів) [370], а також з урахуванням положень ст. 43 КК, що стосується виконання спеціального завдання [276, с. 132–135].

3. Звуження предмета громадського контролю тільки до оцінки дотримання прав засуджених до позбавлення волі, арешту і обмеження волі та залишення поза увагою всіх суб'єктів контрольної-наглядової діяльності прав, законних інтересів і свобод інших категорій осіб, які відбували вказані в ст. 51 КК покарання, а також осіб, звільнених від покарання або його подальшого відбування, які є об'єктами виправно-ресоціалізаційного впливу та рівноцінними суб'єктами кримінально-виконавчих правовідносин.

4. Невключення на рівні закону таких невіддільних складових правового статусу особи, як законні інтереси і свободи, на порушенні яких у сфері виконання покарань ґрунтуються рішення ЄСПЛ.

5. Залишення, всупереч діалектиці і неподільності процесу виконання-відбування покарань, поза законодавчим регулюванням такого предмета громадського контролю, як соціальний моніторинг за дотриманням прав, законних інтересів та свобод персоналу органів й УВП, а також учасників кримінально-виконавчих правовідносин (близьких родичів засуджених, представників громадськості, органів місцевого самоврядування), що не дозволяє на практиці нейтралізувати, блокувати, усувати причини й умови,

які сприяють вчиненню порушень прав та інших елементів правового статусу засуджених; а отже, розширення предмета громадського контролю (до моніторингу в цілому сфері виконання покарань) є об'єктивною вимогою сьогодення та реальністю, на котру варто зважати, здійснюючи відповідні реформи в досліджуваній галузі суспільної діяльності.

6. Низький рівень виконання Україною своїх конституційних зобов'язань щодо захисту прав і свобод людини (ст. 3 Основного Закону), що призвів до кратного збільшення звернень громадян до ЄСПЛ.

При цьому однією з детермінант, яка сприяє такій ситуації, доречно вважати правову невизначеність здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань, а також формалізм і неефективність такого виду суспільної діяльності.

А вказане, своєю чергою, зумовлює потребу створення в чинному кримінально-виконавчому законодавстві України відповідних (реальних і дієвих) правових механізмів реалізації на практиці зазначеного виду соціального моніторингу.

Зокрема, деякі ефективні елементи такого нормативно-правового підходу закріплені в Законі України «Про Національну поліцію» і передбачають надання звітів керівників такого правоохоронного органу для відповідних суб'єктів громадського контролю, вжиття спільних заходів контрольного характеру, вияв недовіри керівнику того чи іншого органу поліції тощо.

7. Ні в КВК (ст. ст. 24, 25), ні в інших законах [357], ні в підзаконних нормативно-правових актах [331], що регулюють питання, пов'язані зі здійсненням громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України, не передбачено такого виду діяльності, як це, зокрема, визначено для прокурорів (наприклад, ст. 26 Закону України «Про прокуратуру» передбачає положення про те, що вказівки прокурора, який здійснював

нагляд за дотриманням законів, є обов'язковими для виконання керівниками органів та УВП [417]).

Саме названі та інші правові прогалини і колізії, що стосуються розглядуваного виду суспільної діяльності, яка здійснюється громадськими об'єднаннями та їхніми законними представниками у сфері виконання покарань і пробації України, знижують рівень ефективності проведення цього моніторингу [334], а тому видозміна правових засад здійснення громадського контролю у зазначеній галузі суспільних відносин є очевидною, особливо з урахуванням воєнного стану в Україні та появою у зв'язку з цим нового об'єкта суспільного контролю – військовополонених [67, с. 417–419].

Такий висновок, крім результатів аналізу офіційних статистичних даних [421], відомостей Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [93] та міжнародних неурядових організацій [118], які проводили моніторинг сфери виконання покарань, ґрунтується на зібраних у ході цього наукового дослідження емпіричних матеріалах [74, с. 124–127], зокрема на узагальненій інформації, відібраній в перебігу здійснення анонімного опитування відповідних респондентів.

Так, на запитання «Чи варто активізувати наукові дослідження за цією тематикою?» особи з персоналу ДКВС України дали такі відповіді:

- «так» – 479 із 1017 респондентів, або 48% з їх загальної структури;
- «частково» – 395 осіб (39%);
- «ні» – 143 респонденти (13%) (додатки В, Г).

Своєю чергою, опитані з цього приводу засуджені, які відбували покарання у виді позбавлення волі, відповіли на вказане запитання таке:

- «так» – 399 з 1017 респондентів (39% у загальній їх структурі);
- «частково» – 544 особи (53%);
- «ні» – 64 респонденти (8%) (додатки Д, Є).

Отже, якщо узагальнити висвітлену в цьому підрозділі дисертації інформацію, то логічно було б чинну ст. 25 КВК України відмінити та викласти у такій новій редакції:

«Громадський контроль у сфері виконання покарань і пробації здійснюється громадськими об'єднаннями та їх уповноваженими представниками, статuti яких передбачають такий вид суспільної діяльності.

У випадках, визначених у законі, громадський контроль може проводитися також спостережними комісіями, а також національним превентивним механізмом.

Результати громадського контролю обов'язково спрямовуються Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, у центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації, а також в Офіс Генерального прокурора – для відповідного реагування, та підлягають розгляду зазначеними учасниками кримінально-виконавчої діяльності згідно з чинним законодавством з питань звернень громадян».

Отже, керуючись результатами проведеного дослідження, можна констатувати, що сучасний стан здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань та пробації України є малоефективним, що детерміновано низкою причин і умов, які сприяють вказаній ситуації, а також правовими прогалинами і колізіями з означених питань, а тому видозміна змісту, форм і методів проведення даного виду соціального моніторингу є об'єктивно потрібною та актуальною у контексті тих реформ, що здійснюються як в цілому в Україні, так і, зокрема, у зазначеній галузі суспільної діяльності, і пов'язані з програмними цілями нашої держави, що стосуються вступу України до Європейського Союзу і НАТО.

2.2 Законодавче забезпечення громадського контролю за дотриманням прав засуджених і утримуваних під вартою

Практика засвідчує, що суспільна діяльність тільки тоді є легітимною (законною) [38, с. 323], коли вона або внормована (тобто регулюється відповідними нормативно-правовими актами), або не суперечить суспільним інтересам.

За ч. 1 ст. 19 Конституції України, правовий порядок у нашій державі базується на засадах, згідно з якими ніхто не може бути примушений робити те, що не є передбачено законодавством.

Окрім того, як зрозуміло зі змісту ст. 23 Основного Закону України, кожна людина та об'єднання громадян (зокрема, у формі громадської організації) мають право на вільний розвиток, якщо при цьому не порушуються права, законні інтереси й свободи інших людей, та обов'язок перед суспільством не створювати своєю діяльністю перешкод для такого ж розвитку іншим людям, суспільству та державі загалом.

Саме з цих методологічних і законодавчих засад й розглянуто зазначене у цьому підрозділі дисертації одне з її завдань [60]. Тим більше, що проблематичність його вирішення на практиці підтверджується й зібраними під час цього дослідження емпіричними матеріалами, включаючи й результати анонімного опитування.

Так, на визначене в анкеті запитання «Чи ефективним є законодавче забезпечення здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України?» ствердно («так») відповіли 433 з 1017 опитаних із персоналу органів і УВП осіб (42% у структурі всіх респондентів), а ще 483 особи вважають, що таке правове регулювання є «частковим» (47%) та 101 особа (11%) – незадовільним. Тобто більшість респондентів переконані, що слід підвищувати законодавче забезпечення цього виду соціального моніторингу (додатки В, Г).

Натомість засуджені до позбавлення волі на вказане запитання відповіли таке:

– «так» – 128 із 1017 осіб, котрі взяли участь в анонімному опитуванні, або 13% у структурі всіх респондентів;

– «частково» – 367 осіб (36%);

– «ні» – 522 респонденти (51%) (додатки Д, Є).

Як встановлено під час дослідження, сутність законодавчого підходу з питань правового регулювання здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України полягає у наступному [56, с. 298–300]:

1. На конституційному рівні (ст. 36 Основного Закону України) гарантується право громадян на об'єднання у громадські організації.

У руслі сказаного ч. 3 ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» роз'яснює, що громадська організація – це таке громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи [357].

2. У законодавчих актах України чітко визначена мета об'єднання фізичних осіб, зокрема, у громадські організації, а саме:

а) здійснення та захисту прав і свобод;

б) задоволення суспільних (культурних, соціальних, економічних, екологічних) інтересів;

в) задоволення інших інтересів громадських організацій, які не суперечать закону (ст. ст. 36, 37 Конституції України та ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання»).

3. Предметом діяльності громадських об'єднань є не тільки захист прав, але й свобод та законних інтересів людей (ст. ст. 36, 37 Конституції України та ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання»).

4. Пріоритетним у створенні та функціонуванні громадських об'єднань є принцип законності, який на конституційному рівні відображений у відповідних правообмеженнях, що визначаються в законі та пов'язані з недопущенням посягань на:

а) національну безпеку;

б) громадський порядок;

в) здоров'я населення;

г) права і свободи інших людей (ст. ст. 36, 37 Конституції України та ст. 4 Закону України «Про громадські об'єднання»).

При цьому під національною безпекою України законодавець розуміє захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз (п. 9 ч. 1 Закону України «Про національну безпеку України» [398]).

Натомість визначення поняття «громадський порядок» надано тільки на доктринальному рівні, а саме: це зумовлена потребами суспільства система врегульованих соціальними нормами відносин, які виникають в громадських місцях у процесі спілкування людей, що має на меті забезпечення стану спокою громадського життя [198, с. 91].

У свою чергу, в ч. 1 ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» закріплено таке визначення поняття «здоров'я» – це стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад [295].

Щодо змісту інших об'єктів, про які йдеться у законодавстві України (права і свободи людей), то їх аналіз здійснено в попередніх підрозділах цієї дисертації, а соціально-правова природа – в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [192], яка є частиною національного законодавства відповідно до положень ст. 9 Конституції України та Закону України «Про міжнародні договори» [393].

5. На законодавчому рівні визначено виключний перелік принципів утворення і діяльності громадських об'єднань (ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання») (так звані принципи корпоративного права [344, с. 289]).

Тимчасом, як і всі суб'єкти правових відносин, громадські об'єднання мають повністю дотримуватися й тих принципів, що визначені в Конституції України та у відповідних галузевих законодавчих актах, що зрозуміло, зокрема, зі змісту принципу верховенства права, який закріплений у ст. 8 Основного

Закону України та встановив ієрархію (підпорядкування один одному за юридичною силою) нормативно-правових актів.

Якщо в контексті зазначеної законодавчої конструкції (нормотворчої техніки) [495, с. 216–220] розглянути зміст і стан нормативно-правового забезпечення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів та свобод засуджених і ув'язнених під варту, то можна констатувати таке:

1. У чинному кримінально-виконавчому законодавстві України (ст. 2 КВК) не закріплено переліку суб'єктів здійснення цього виду суспільного моніторингу, позаяк:

а) спостережні комісії та піклувальні ради при виховних колоніях [331] за соціально-правовою природою як створення, так і функціонування не можуть повною мірою називатись громадськими об'єднаннями, про сукупність яких ідеться у відповідному Законі [357];

б) ремарка (примітка) [38, с. 586] законодавця про те, що в передбачених у КВК та законах України випадках громадський контроль за дотриманням прав засуджених в ході виконання кримінальних покарань можуть здійснювати громадські об'єднання, не містить такої важливої складової, яка б чітко вказувала соціально-правове призначення цих суб'єктів, типу «статути яких передбачають здійснення такого виду діяльності».

2. У зазначеній галузі законодавства не закріплено принципів здійснення громадського контролю.

Більш того, поміж принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань (ст. 5 КВК) немає принципу, що стосується проведення вказаного вище виду соціального моніторингу.

3. Визначений у кримінально-виконавчому законодавстві предмет громадського контролю суперечить вимогам ст. 24 Конституції України та ст. 5 КВК, відповідно до яких всі особи рівні перед законом.

А це, своєю чергою, об'єктивно зумовлює розширення змісту вказаного предмета соціального права до контролю за дотриманням прав як персоналу ДКВС України, так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин.

А якщо враховувати при цьому ще й теоретичні [495, с. 237] та нормативно-правові підходи (наприклад, розділ II Конституції України та положення Конвенції про захист прав і основоположних свобод [192]), то відсутність серед закріпленого в ч. 2 ст. 25 КВК предмета громадського контролю свобод і інтересів особи є ознакою низького рівня правової свідомості та правової культури законодавця [495, с. 149–159].

4. Процес виправлення і ресоціалізації засуджених (ст. 6 КВК) складається не тільки з визначених у законі процедур виконання-відбування покарань, а й діяльності пробаційного характеру (ст. 13 КВК, Закон України «Про пробацію» [416], Положення про організацію діяльності волонтерів пробації [330], Порядок складання досудової доповіді [337], Про утворення державної установи «Центр пробації» [431], [217, с. 221–237]).

А отже, зведення предмета громадського контролю до перевірки дотримання прав тільки окремих категорій засуджених (до позбавлення волі, арешту, обмеження волі) є нелогічним, оскільки й особи, які відбувають інші визначені у законі покарання (ст. 51 КК), є рівні перед законом і мають бути об'єктами зазначеного виду соціального моніторингу.

5. Всупереч закріпленому в Конституції України принципу верховенства права (ст. 8), у підзаконних нормативно-правових актах, які регулюють організацію та порядок здійснення громадського контролю, не тільки безпідставно розширено межі предмета цього виду моніторингу, але допущено інші правові колізії і суперечності, про що свідчать окремі норми Положення про спостережні комісії, яке затверджено на урядовому рівні України [331].

У цьому сенсі звертають на себе увагу такі, як видається, спірні положення вказаного нормативно-правового акта.

Зокрема, згідно з пунктом 1 Положення про спостережні комісії, ці суб'єкти громадського контролю створюються місцевими державними адміністраціями [396], на території яких розміщені УВП.

Натомість ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» в цьому аспекті проголошено, що вказаний суб'єкт суспільних відносин створюється добровільно (з власної доброї волі, без насильства, з власного бажання тощо) [38, с. 175].

З огляду на це, спостережні комісії не можна вважати одним із видів громадських об'єднань, навіть при тому, що в їхньому складі бере участь громадськість.

Отже, законодавчий підхід, який закріплений в ч. 2 ст. 25 КВК і відносить спостережні комісії до суб'єктів громадського контролю, є колізійним і таким, що суперечить Закону України «Про громадські об'єднання» [357].

Як засвідчують результати даного дослідження, аналогічні колізійні норми [344, с. 271] знайшли своє відображення й в інших пунктах вказаного Положення, на чому постійно і наполегливо наголошують науковці [149, с. 229–274], а саме:

1. У пункті 1 цього нормативно-правового акта закріплено положення про те, що громадський контроль поширюється на всі УВП, включаючи й виховні колонії (ч. 2 ст. 11 КВК), натомість у ч. 2 ст. 25 даного Кодексу йдеться про те, що у спеціальних виховних установах зазначений вид соціального моніторингу здійснюється піклувальними радами.

Більш того, такий нормативно-правовий підхід підтверджений у пункті 1 Положення про піклувальні ради при спеціальних виховних установах [331].

Без сумніву, вказану правову колізію варто вирішити шляхом або гармонізації зазначених Положень між собою та нормами КВК, або при розробці та прийнятті їх нових проєктів [332].

Потреба дотримання ієрархії нормативно-правових актів зумовлена й вимогами ст. 8 Конституції України, у якій закріплено принцип верховенства права.

При цьому, з часів його визначення в Основному Законі України, на всіх рівнях (нормативно-правовому, правозастосовному та інших) відповідні суб'єкти по-різному тлумачать його зміст, як це, зокрема, вчинено й авторами чинного Положення про спостережні комісії.

Водночас, як слушно з цього приводу зауважив П. М. Рабінович, термін «верховенство права» набуває в галузі юриспруденції самостійного значення за умови, що саме право розглядається як таке явище, яке виникає і функціонує незалежно від держави та її органів [440, с. 287].

Ба понад це, у західних доктринальних підходах та практиці ЄСПЛ радше ідеться про принцип верховенства права у більш широкому розумінні – у контексті правовладдя, структурними та системними елементами змісту якого є:

- а) законність, включаючи прозору, з'ясовану (ту, що має логічне пояснення) і демократичну процедуру надання юридичної сили актам права;
- б) юридична визначеність;
- в) заборона свавілля;
- г) доступ до правосуддя в особі незалежних і безсторонніх судів, включаючи й ті, що здійснюють суддівський нагляд за адміністративною діяльністю;
- г) дотримання людських прав;
- д) недискримінація та рівність перед приписами права [126, с. 16].

З приводу цього обґрунтований висновок зробив С. Головатий: допоки у правозастосовній практиці України не буде запроваджено в життя базові з цього приводу підходи, годі й казати про гідну практику дієвості конституційного принципу верховенства права [126, с. 70].

Саме тому не можна на сьогодні вважати закріплені в Положенні про спостережні комісії норми законними (легітимними), якщо вони не повною мірою співвідносяться з вищими за юридичною силою законодавчими актами.

Таку ж позицію у низці своїх рішень висловив й Конституційний Суд України, згідно з якою одним із проявів верховенства права є те, що право не

обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори (мораль, традиції, звички тощо) [39].

З огляду на це, не відповідає вимогам ст. 8 Конституції України й зміст тієї частини пункту 1 Положення про спостережні комісії, у якій предмет громадського контролю охоплює не тільки права, але й свободи та законні інтереси засуджених, позаяк у ч. 2 ст. 25 КВК (вищому за юридичною силою законодавчому акті) йдеться тільки про моніторинг за дотриманням лише прав осіб, які відбувають покарання в УВП і СІЗО.

Водночас слід додати, що в листопаді 2021 року Міністерство юстиції України винесло на загальне обговорення, з метою проведення електронних консультацій із громадськістю, проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про спостережні комісії» [309], використавши узагальнені матеріали з цього питання у кінцевому варіанті проєкту нового Положення, який знаходиться на вивченні у Кабміні [332].

При цьому, з урахуванням змісту даного завдання дисертації, важливими можна назвати нормативно-правові акти, якими користується Міністерство юстиції України, розробляючи відповідні проєкти законодавчих актів, котрі регулюють суспільні відносини з питань громадського контролю в сфері виконання покарань, як-от такі:

а) Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996 [336];

б) Регламент Кабінету Міністрів України, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 № 950 [448];

в) Порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади [384];

г) Програма діяльності Кабінету Міністрів України [436];

г) інші нормативно-правові акти [378].

2. Затвержені у пункті 3 Положення про спостережні комісії завдання цих суб'єктів громадського контролю також не в повній мірі кореспондуються зі змістом законодавчих актів, що стосуються заданої проблематики.

Зокрема, у підпунктах 1–2 пункту 3 вказаного Положення до завдань спостережних комісій віднесені організація та здійснення громадського контролю, а також проведення перевірок стану дотримання, знову ж таки, тільки прав, основоположних свобод та інтересів виключно тих засуджених, які тримаються в УВП.

Тимчасом у подальших нормах цього Положення мова ведеться ще й про осіб, які відбували покарання, звільнених від подальшого його відбування, інших об'єктів соціального патронажу, але тільки у контексті надання їм допомоги у соціальній адаптації та шляхом сприяння суб'єктам патронажу з означених питань.

У зв'язку з цим виникає логічне запитання: як здійснювати вказані види діяльності, не проводячи аудиту (перевірки) [38, с. 27] дотримання прав вказаних осіб?

Отже, видозміна зазначених у Положенні завдань є логічною та об'єктивно зумовленою, адже тільки за такого нормативно-правового підходу можна у законодавчому процесі гармонізувати зміст законів та підзаконних нормативно-правових актів, що становить неабияку проблему нині в Україні [140, с. 489–531].

3. У пункті 2 Положення про спостережні комісії закріплено принципи, на яких ґрунтується діяльність вказаного суб'єкта здійснення громадського контролю (гласності, демократичності, добровільності, відкритості, прозорості та звітності), які не повною мірою співвідносяться з іншими принципами, що визначені в законодавчих актах, які пов'язані зі змістом даного виду соціального моніторингу.

Зокрема, у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання» мова, крім зазначених, ведеться також про такі принципи, як самоврядність, рівність перед законом, публічність та відсутність майнового інтересу членів (учасників) цих суспільних об'єднань, що важливо з огляду на запобігання

корупційним ризикам та іншим негативним проявам з боку керівництва і членів спостережних комісій.

Як слушно з цього приводу зауважив С. П. Погребняк, початок розуміння певних ідей як принципів права йде не від конкретного рішення якогось законодавчого органу або суду, а від почуття правомірності, яке поступово сформувалось у представників юридичної професії та у звичайних суб'єктів права. При цьому підтримання їхньої сили залежить від збереження даного почуття правомірності [321, с. 397].

4. Інші правові колізії та прогалини, увагу на які звертають науковці у своїх працях [265].

Насамперед ідеться про проблеми співпраці ДКВС України та спостережних комісій, які пов'язані з низьким рівнем виконання чи взагалі нереагування керівників органів і УВП на рішення цих суб'єктів громадського контролю, що стосуються виявлених у ході проведеного ними моніторингу порушень прав, законних інтересів і свобод засуджених [435, с. 131–132].

До речі, такою ж була свого часу реакція ДКВС України на рекомендації міжнародних неурядових організацій з означених питань [450]. Утім, після прийняття законів України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» [352], «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [369], Національної стратегії у сфері прав людини [278], а також врахування практики ЄСПЛ ситуація дещо поліпшилась, хоча кількість звернень громадян України з питань, які були пов'язані з порушенням їхніх прав, законних інтересів і свобод, має постійну тенденцію до збільшення [104].

Показовою у цьому сенсі є справа «Сукачов проти України» (рішення ЄСПЛ за заявою 154057/17 від 30.01.2020), у якій цей Суд визнав порушенням ст. 3 Європейської конвенції з прав людини адміністрацією УВП, в якій відбував покарання заявник, у формі нелюдського поводження з ним

(переповненості, поганого освітлення, вентиляції і санітарних умов камер, у яких впродовж 2012–2017 рр. утримувався засуджений Сукачов) [486].

Науковці у своїх спеціальних дослідженнях доводять також, що слід відрізнити громадський контроль від громадянського контролю, який здійснюють як державні, так і недержавні структури, та частиною якого є перший із видів моніторингу [531, с. 137].

Саме з таких міркувань та з урахуванням інших результатів, отриманих під час проведення цього наукового пошуку, спостережні комісії у нинішній соціально-правовій природі не можна вважати суб'єктом моніторингу, який здійснює громадськість, – їх радше слід віднести до суб'єктів громадянського контролю у сфері виконання покарань.

Однак найбільш ефективним засобом вирішення озвученої проблематики має стати законодавче визначення поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань», що науково обґрунтовано доведено у нашій дисертації.

До тих, що також мають дотичність до діяльності, пов'язаної зі законодавчим забезпеченням громадського контролю за дотриманням прав засуджених і ув'язнених під варту в Україні, учені відносять такі, які стосуються нормативних, соціальних, відомчих та інших аспектів здійснення розглядуваного виду соціального моніторингу [435, с. 137–139].

Узагальнивши наявні сьогодні проблеми проведення громадського контролю у сфері виконання покарань України, І. С. Яковець обґрунтувала висновок про те, що функції спостережних комісій, закріплені у відповідному Положенні, не повною мірою відповідають чинному законодавству з означених питань та, по суті, зведені до погодження лише тих рішень адміністрації органів і УВП, які передбачають погіршення правового становища засуджених (наприклад, у ст. ст. 100, 101, 132–135 КВК; ін.) [531, с. 143].

На жаль, як з'ясовано під час даного дослідження, аналогічні правові прогалини, колізії, недоречності тощо мають місце і в Положенні про піклувальні ради при спеціальних виховних установах [331].

Скажімо, з-поміж основних завдань оцих учасників кримінально-виконавчої діяльності (п. 3 зазначеного Положення) жодним словом не йдеться про здійснення піклувальними радами громадського контролю, суб'єктами якого вони визначені на законодавчому рівні (ч. 2 ст. 25 КВК), тобто і в даному випадку порушено принцип верховенства права, який закріплений у ст. 8 Конституції України.

Натомість, як це зрозуміло зі змісту Положення, на піклувальні ради при спеціальних виховних установах покладено виконання функцій, що не відповідають їхній соціально-правовій природі як суб'єктів громадського контролю і певною мірою суперечать закону, а також спрямовані не на забезпечення даного виду соціального моніторингу, а, по суті, на їх (піклувальних рад) участь у діяльності органів і УВП.

Таким чином, як і у випадку діяльності спостережних комісій, так і щодо функціонування піклувальних рад на нормативно-правовому рівні ототожнені такі види їх діяльності, як «контроль» і «участь у кримінально-виконавчій діяльності», що є нелогічним з огляду на етимологічне значення цих правових категорій та одночасно виступає однією з детермінант, що негативно впливає на ефективність і результативність здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України назагал.

Як видається, для упорядкування кримінально-виконавчих правовідносин з означеної проблематики варто було б друге речення ч. 2 ст. 25 КВК України доповнити фразою «статути яких передбачають такий вид діяльності» та викласти цю норму права у новій редакції, а саме:

«У випадках, встановлених цим Кодексом та законами України, громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань можуть здійснювати громадські об'єднання, статути яких передбачають такий вид діяльності».

Як помічено в перебігу заданого дослідження, ще одним нормативно-правовим актом, який регулює порядок і умови проведення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань в Україні ПВР УВП, у

пункті 9 розділу I «Загальні положення» просто відображено ч. 2 ст. 25 КВК [339].

Водночас слід наголосити, що в зазначених Правилах у більш розширеному змісті закріплено розділ XXXIV «Відвідування установ виконання покарань», ніж це передбачено ст. 24 КВК, що можна віднести до одного з елементів правового механізму забезпечення здійснення громадського контролю за додержанням прав, законних інтересів і свобод засуджених в ході виконання кримінальних покарань.

Так, у пункті 2 цього розділу зазначено, що без спеціального дозволу безпосередньо відвідувати УВП, щоби здійснювати контроль і проводити перевірки, мають право, зокрема, особи, перелічені в ч. 1 ст. 24 КВК.

Проте неоднозначним виявляється факт, що закріплене у п. 1 р. XXXIV ПВР УВП визначення поняття «відвідування установ виконання покарань» за суттю, змістом та метою не збігаються не тільки з положеннями даного розділу Правил, а й зі змістом ст. 24 КВК України.

Так-от, під терміном «відвідування УВП» у ПВР УВП розуміється проходження осіб до зони, що охороняється, з метою ознайомлення з умовами тримання та праці засуджених, проведення концертів, виступів, богослужінь тощо, спілкування (побачення) із засудженими, їх фото- і відеозйомки, а також ознайомлення з умовами праці персоналу та функціонування об'єктів УВП.

Натомість, як у п. 2 р. XXXIV цих Правил, так і в ч. 1 ст. 24 КВК закріплена зовсім інша мета відвідування УВП, а саме – для здійснення контролю та проведення перевірок.

Більш того, у ч. 2 ст. 24 вказаного Кодексу мета відвідування УВП взагалі не визначена.

Враховуючи вказану правову прогалину та, власне, задля гармонізації норм КВК і ПВР УВП з означеної проблематики логічним убачається ч. 2 ст. 24 КВК України доповнити наприкінці речення фразою «з метою, яка вказана в інших нормативно-правових актах, що стосуються порядку відвідування

установ виконання покарань» та викласти цю норму Кодексу в такій редакції:

«Інші особи, а також близькі родичі засуджених можуть відвідувати установи виконання покарань за спеціальним дозволом адміністрації цих установ або органів управління зазначеними установами з метою, яка вказана в інших нормативно-правових актах, що стосуються порядку відвідування установ виконання покарань».

Отже, і в підзаконних нормативно-правових актах України з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань допущена та ж методологічна помилка, яка була встановлена у ході аналізу законодавчих актів, а саме – колізійність правових норм, які регулюють одне і те ж питання.

Як наслідок, зазначені порушення правил юридичної техніки й виступають тими детермінантами, які знижують рівень ефективності та в цілому результативність проведення громадського контролю у сфері виконання покарань України і які мусять стати одним із напрямів сучасних реформ, що здійснюються у вказаній галузі суспільної діяльності, та, зокрема, удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України.

Таким чином, якщо узагальнити результати, отримані у процесі дослідження сутності і змісту визначеного в цьому підрозділі завдання дисертації, то можна сформулювати таке визначення поняття «законодавче забезпечення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених і ув'язнених під варту» – це діяльність визначених у законі суб'єктів нормотворення, що здійснюється на відповідних правових засадах, з метою створення гарантованих умов для реалізації цього виду соціального моніторингу.

Отже, до системоутворюючих ознак, які становлять сформульоване вище поняття, доцільно віднести такі:

1. Діяльність законотворчого характеру.

Під діяльністю у тлумачних словниках розуміють функціонування якоїсь організації та вид роботи, яку вона уповноважена виконувати [38, с. 174].

Законотворча діяльність за особливими процедурами та юридичною силою (зокрема, й відповідно до вимог ст. 8 Конституції України) відноситься до одного з видів нормотворчості (діяльності, пов'язаної з формуванням, розглядом, прийняттям та офіційним оприлюдненням нормативно-правових актів) [495, с. 210–211].

Отже, особливістю законотворчої діяльності є те, що за її результатами видаються такі правові приписи, які є обов'язковими для виконання відповідними суб'єктами суспільних відносин.

Якщо цей підхід застосовувати до досліджуваної проблематики, то потрібно в заданому руслі сконцентруватись на таких моментах:

а) відповідно до положень п. 1 ст. 92 Конституції України, виключно законами визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод, основні обов'язки громадянина (в цьому разі – це право громадянина на об'єднання у громадські організації (ст. 36 Основного Закону України) та право цих суб'єктів здійснювати громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання покарань (ч. 2 ст. 25 КВК України);

б) згідно з вимогами п. 11 Конституції України, принципи утворення й діяльності громадських об'єднань також визначаються виключно законами (саме за цими підставами й прийнято Закон України «Про громадські об'єднання»);

в) відповідно до рішення Конституційного Суду України від 09.07.1998 № 12-рп/98 (справа про тлумачення терміна «законодавство»), до законодавчих актів (результатів діяльності відповідних суб'єктів нормотворчості) належать такі нормативно-правові джерела, як:

- Конституція України;
- міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- закони України;

- постанови Верховної Ради України;
- укази Президента України;
- постанови (декрети) Кабінету Міністрів України [452].

Саме прелічені законодавчі акти й стали предметом аналізу в нашій дисертації та створили відповідне методологічне підґрунтя для авторських пропозицій, рекомендацій і висновків з питань здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України.

2. Діяльність визначених у законі суб'єктів нормотворення.

До таких, як зрозуміло зі змісту ст. 93 Конституції України, належать:

а) Верховна Рада України, функціонування якої регулюється відповідним Регламентом [447];

б) Президент України, повноваження якого, крім Конституції України, закріплені в Положенні про Офіс Президента [411];

в) Кабінет Міністрів України, функціонування якого забезпечується на підставі Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [389].

При цьому ще одним, крім зазначеного рішення Конституційного Суду України [452], об'єднувальним елементом як суб'єктів законотворчої діяльності є те, що їхні рішення мають офіційний характер і публікуються у відповідних друкованих виданнях (Офіційний вісник України, Відомості Верховної Ради України, газета «Голос України», Офіційний вісник Президента України) [413], забезпечуючи таким чином право громадян на знання своїх прав і обов'язків (ст. ст. 57, 94 та 102 Конституції України).

3. Діяльність, що здійснюється на відповідних правових засадах.

Насамперед ідеться про положення ст. ст. 36, 37 Конституції України, у яких закріплені правові гарантії реалізації права громадян на об'єднання у громадські організації, а також правообмеження, що забороняються для них у зв'язку з цим.

Натомість інші конституційно-правові засади діяльності суб'єктів законотворчої діяльності визначені в інших нормах Конституції України, а саме:

а) у ст. 85 Основного Закону, де закріплено повноваження Верховної Ради України, які мають прямий стосунок до здійснення громадського контролю в сфері виконання покарань України:

- прийняття законів (п. 3);
- призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні (п. 17);
- здійснення парламентського контролю у межах, визначених Конституцією та законами України (п. 33) [454];

б) у ст. 106, якою визначено повноваження Президента України, котрий:

- підписує закони, прийняті Верховною Радою України (п. 29);
- має право вето щодо прийнятих парламентом законів з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України (п. 30);
- на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України (ч. 3 вказаної статті Основного Закону);

в) ст. 116 Конституції України, де закріплені повноваження Кабінету Міністрів України, зокрема з питань, що стосуються досліджуваної в цій дисертації проблематики:

- забезпечення внутрішньої політики (п. 1);
- вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина (п. 2) [455];
- здійснення заходів щодо забезпечення національної безпеки (п. 7); ін.

Знову ж таки, як і при визначенні правосуб'єктності цих органів державної влади (здатності суб'єкта права мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки) [495, с. 235], об'єднавчим для них елементом законотворчої діяльності є положення ч. 2 ст. 19 Конституції України, згідно з якими органи державної влади та їхні посадові особи зобов'язані діяти тільки на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України [456].

Водночас, незважаючи на те що зазначені суб'єкти законотворчої ініціативи (ст. 93 Конституції України) мають право здійснювати так зване аутентичне офіційне тлумачення тих нормативно-правових актів, які вони уповноважені видавати [294, с. 129], все-таки, згідно з вимогами Закону України «Про Конституційний Суд України», право на перевірку їх легітимності (законності) (шляхом офіційного тлумачення за поданням відповідних суб'єктів) у кінцевому підсумку надано цьому Суду, рішення якого є обов'язковими для всіх фізичних і юридичних осіб, органів місцевого самоврядування та державної влади, включаючи й зазначених вище суб'єктів [391].

Виходячи з цього, у дисертації як емпіричний матеріал використані ті рішення Конституційного Суду України, що стосуються предмета даної наукової роботи.

4. Метою законодавчої діяльності з питань громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час відбування покарань є створення гарантованих умов здійснення зазначеного виду соціального моніторингу.

У науці під метою мається на увазі те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти, ціль [38, с. 367], під гарантією розуміється порука в чомусь, забезпечення чого-небудь [38, с. 116], а під умовою – вимога, пропозиція, що висувається однією зі сторін, а також укладання угоди, договору [38, с. 657].

У пропонованій розвідці йдеться не просто про гарантії, а про гарантії прав людини, тобто про систему загальних і спеціальних (юридичних) засобів та інститутів, спрямованих на сприяння реалізації прав людини, а також забезпечення охорони та захисту їх від порушень [495, с. 304].

Учені до загальних гарантій відносять:

а) політичні гарантії (у контексті змісту нашої дисертації такий вид гарантій визначений у низці норм Конституції України (ст. 1, у якій мова ведеться про те, що наша держава є демократичною, соціальною і правовою; ст.

б – державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову; ст. 38 – громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами [178]; ін.);

б) соціально-економічні гарантії (у сенсі даного наукового дослідження – це здійснення контролю за дотриманням і цього виду прав засуджених під час виконання покарань (ст. ст. 42, 43, 45, 46 Конституції України, ст. ст. 8, 103 КВК));

в) ідеологічні гарантії (такими у цій роботі, зокрема, визнані ті, що закріплені в ст. ст. 36, 37 Основного Закону України, які забезпечують на законодавчому рівні право громадян на об'єднання у громадські організації) [495, с. 304–305].

Як засвідчують результати проведеного дослідження, особливу роль і місце в системі гарантій забезпечення громадського контролю у сфері виконання покарань України займають так звані в науці позадержавні гарантії прав людини, носіями і суб'єктами реалізації яких виступають міжнародні і національні громадські об'єднання [495, с. 307], що ще раз підтверджує актуальність, теоретичну і практичну цінність вказаної наукової роботи.

Поряд з цим, у нормах КВК України, що стосуються досліджуваної проблематики, жодним словом не обмовлено про наявність загальних і спеціальних правових гарантій, які б забезпечували здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених, предмет якого зазначений у ч. 2 ст. 25 вказаного Кодексу.

З огляду на наведене вище і задля створення належних юридичних гарантій проведення у сфері виконання покарань цього виду соціального моніторингу, логічним видається ч. 2 ст. 25 КВК доповнити реченням такого змісту:

«Держава гарантує та створює належні умови для здійснення зазначеного виду суспільного контролю у сфері виконання покарань України».

Таким чином, сформульоване у цій дисертації визначення поняття «законодавче забезпечення громадського контролю за дотриманням прав,

законних інтересів і свобод засуджених і ув'язнених під вартою» можна визнати як теоретико-прикладну модель названого виду суспільно-державної діяльності, яка гарантована всіма видами та суб'єктами законотворчого процесу [72, с. 246–250].

До речі, теоретичне значення сформованого поняття криється в тім, що застосований у дисертації методологічний підхід дозволив розширити межі знань щодо змісту і сутності загальноправової категорії «законодавче забезпечення», а практичне – у тому, що на підставі аналізу соціально-правової природи системоутворюючих ознак, які становлять його зміст, можна готувати відповідні навчально-методичні видання, що стосуються досліджуваної проблематики, а також підвищувати професійний рівень усіх без винятку суб'єктів здійснення громадського контролю в сфері виконання покарань та пробації України.

2.3 Суб'єкти, форми і методи здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених

Реальність демонструє, що для повного пізнання будь-якого суспільно-правового явища чи процесу важливо з'ясувати сутність і зміст конкретно взятих його системних елементів.

До таких, у контексті даного дослідження, слід, зокрема, віднести й суб'єкти, форми і методи громадського контролю, предметом якого, згідно з положеннями ч. 2 ст. 25 КВК, є права засуджених під час виконання кримінальних покарань в Україні [80, с. 135–139].

Водночас для більш точного з'ясування їх соціально-правової природи важливо визначити зміст загальних понять і правових категорій, які застосовуються на науковому, нормативно-правовому та правозастосовному рівнях.

Зокрема, у доктринальних джерелах під суб'єктом розуміють індивіда або групу, здатних до пізнання довколишнього світу й об'єктивної дійсності та до цілеспрямованої діяльності [38, с. 627].

Натомість у юридичній літературі слово «суб'єкт» тлумачиться у контексті учасника тих чи інших правовідносин, а саме – це індивіди, організації або спільноти, які на підставі юридичних норм можуть бути носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [294, с. 115].

У свою чергу, правова категорія «суб'єкт» на законодавчому рівні виражається через наявність у фізичної чи юридичної особи відповідних ознак, які характеризують її як учасника тих чи інших правових відносин, що є обов'язковими при кваліфікації вчиненого нею будь-якого діяння (бездіяльності), яка містить склад правопорушення (наприклад, у ст. 18 КК закріплені ознаки суб'єкта кримінального правопорушення; ст. 131-1 КВК – суб'єкта дисциплінарного проступку; ст. 12 Кодексу України про адміністративні правопорушення – суб'єкта даного виду правопорушень [178]; т. ін.).

Отже, якщо узагальнити аналізовані теоретико-нормативні підходи щодо вивчення змісту поняття «суб'єкт здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань», то можна стверджувати, що це фізична чи юридична особа, яка є учасником кримінально-виконавчих правовідносин, котрі виникають унаслідок проведення нею зазначеного виду суспільного моніторингу (контролю, перевірки, оцінки тощо) в розглядуваній галузі суспільної діяльності [83, с. 101–102].

Своє семантичне та юридичне значення має й слово «форма». Так, у тлумачних словниках воно означає тип, будову, спосіб організації чого-небудь; зовнішній прояв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом тощо [38, с. 685].

У нормативно-правових актах, зокрема кримінально-виконавчому законодавстві України, ні поняття цього терміна, ні відповідних правових норм, які б закріплювали форми діяльності відповідних суб'єктів, включаючи й

громадського контролю, не закріплено. А це, як засвідчують результати зазначеного наукового дослідження, виступає однією з детермінант, що знижує рівень ефективності здійснення даного виду соціального моніторингу у сфері виконання покарань і пробації України [187, с. 169–178].

Аналогічної юридичної дефініції немає й щодо слова «метод».

Натомість у науковій літературі він знайшов своє відображення у різноманітних джерелах (тлумачних словниках, науково-довідкових виданнях, навчальних посібниках тощо) та означає конкретні засоби отримання й опрацювання наукової інформації [222, с. 26].

Таким чином, проведений аналіз дозволяє констатувати, що відсутність у чинному законодавстві України чітких правових категорій, термінів і понять або відсутність їх тлумачення у вигляді примітки до відповідної норми, тобто нездійснення так званого аутентичного офіційного тлумачення їх змісту [294, с. 129], виступає однією з проблем, яка має прямий стосунок до предмета даної дисертації та підлягає дослідженню як окремого її завдання.

Назагал же, якщо одним із критеріїв пізнання такої кримінально-виконавчої категорії, як «суб'єкти громадського контролю», взяти законодавчий підхід їх закріплення у нормативно-правових актах, то до них можна віднести такі:

1. Спостережні комісії та їх уповноважені представники (ч. 2 ст. 25 КВК).

Так, як це впливає зі змісту п. 5 Положення про спостережні комісії, зазначені суб'єкти соціального моніторингу мають право доручати членам комісії відвідувати УВП (у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці) для здійснення контролю та проведення перевірок стану дотримання прав, основоположних свобод та інтересів засуджених під час виконання кримінальних покарань в УВП, а також виконувати інші вказані у вказаному Положенні завдання [331].

До цього варто додати, що в Положенні немає норм, які би визначали правовий механізм представництва членами законних інтересів спостережних комісій, що слід віднести до однієї з правових прогалин діяльності названих

суб'єктів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань в Україні.

Поряд з цим у Положенні йдеться і про те, що спостережна комісія володіє печаткою та бланком зі своїм найменуванням (п. 23), з чого можна зробити висновок, що з використанням цих атрибутів, відображених на папері, член даної комісії й представляє в УВП її законні інтереси, і для цього не потрібно вчиняти нотаріальне засвідчення такого представництва [400].

Додатковим аргументом з цього приводу виступають вимоги п. 22 вказаного Положення, відповідно до яких організаційно-технічне забезпечення діяльності спостережної комісії покладається на орган, що її утворив, тобто цей орган має право видавати посвідчення встановленого зразка для всіх членів спостережних комісій, як це передбачено відповідними нормативно-правовими актами з питань діловодства [385].

Проте, як видається, якщо виходити зі змісту принципу верховенства права, то логічно було би перше речення ч. 2 ст. 25 КВК в кінці доповнити фразою «повноваження членів яких закріплюються з дотриманням вимог нормативно-правових актів з питань організації діловодства» та викласти цю норму права у новій редакції, а саме:

«Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань у виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах здійснюють спостережні комісії, які діють на підставі цього Кодексу та Положення про спостережні комісії, що затверджується Кабінетом Міністрів України, а у виховних колоніях – піклувальними радами, повноваження членів яких закріплюються з дотриманням вимог нормативно-правових актів з питань організації діловодства».

2. Піклувальні ради при спеціальних виховних установах (ч. 2 ст. 25 КВК) та їхні уповноважені представники.

З огляду на те, що вказані суб'єкти соціального моніторингу мають, як це зрозуміло зі змісту відповідного Положення [331], такі ж правові вади, прогалини і колізії, доречно з цього приводу констатувати, що до суб'єктів

громадського контролю піклувальні ради при спеціальних виховних установах (до таких, відповідно до вимог ст. 10 Закону України «Про органи і служби у справах дітей», належать і виховні колонії [404]) віднесені тільки у кримінально-виконавчому законодавстві, позаяк у вказаному Положенні такі функції та завдання на них не покладені [331].

Зважаючи на вищенаведене та задля гармонізації нормативно-правових актів із питань діяльності піклувальних рад при спеціальних виховних установах, логічно було би перше речення з ч. 2 ст. 25 КВК вилучити і згадану норму викласти в дещо іншій редакції:

«Громадський контроль за дотриманням прав засуджених, їх законних інтересів і свобод під час їх тримання в кримінально-виконавчих установах закритого та відкритого типу згідно із законодавством України здійснюють спостережні комісії, повноваження членів яких визначаються з урахуванням вимог нормативно-правових актів з питань організації діловодства».

Відповідно до положень ч. ч. 2–4 ст. 11 та ст. 26 КВК, до кримінально-виконавчих установ закритого типу відносяться виправні колонії, арештні доми, слідчі ізолятори та виховні колонії, а КВУ відкритого типу – виправні центри, що більш технологічно виважено та правильно доцільно відобразити у ч. 2 ст. 25 зазначеного Кодексу.

3. Громадські об'єднання (ч. 2 ст. 25 КВК).

Без сумніву, що саме ці суб'єкти за своєю сутністю (ст. ст. 36, 37 Конституції України) та соціально-правовою природою (Закон України «Про громадські об'єднання» [357]) є найбільш наближеними до змісту громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань.

Такий висновок знайшов своє відображення й у наукових джерелах. Скажімо, І. С. Яковець, узагальнивши правові засади і повноваження спостережних комісій, слушно зауважила, що, реалізуючи визначені у Положенні про ці комісії функції, останні по суті виконують роль зайвої

бюрократичної інстанції, яка лише ускладнює процедуру прийняття відповідного рішення і ніяк не сприяє забезпеченню прав, законних інтересів і свобод засуджених [531, с. 143].

На ще один аспект досліджуваного питання, як видається, слід звернути увагу, а саме:

а) по-перше, у чинному законодавстві України (як-от у ст. ст. 50, 51 КК) закріплено термін «покарання», а тому вживання у ч. 2 ст. 25 КВК іншого – «кримінальне покарання» – є некоректним з огляду на вимоги нормотворчої техніки та дотримання юридичної термінології [495, с. 216–220], а також з урахуванням правил співвідношення норм матеріального (у даному випадку – КК) та процесуального (КВК, у якому визначені процедури виконання положень такого інституту кримінального права, як «покарання») права [495, с. 180–181].

Зважаючи на викладене, логічно було б із ч. 2 ст. 25 КВК словосполучення «кримінальних покарань» вилучити;

б) по-друге, виконання покарань є неможливим об'єктивно без відбування покарань, тому що це невід'ємні елементи одного й того ж процесу – виконання-відбування покарань [216, с. 12–13].

З огляду на це, з ч. 2 ст. 25 КВК варто вилучити й фразу «під час виконання кримінальних покарань» та замінити його іншою – «у ході виконання-відбування покарань».

У руслі досліджуваної в цій дисертації проблематики не повністю врегульованим на нормативно-правовому рівні видаються й питання, що стосуються відвідування УВП представниками громадських об'єднань для здійснення відповідного соціального моніторингу. Так, у розділі XXXIV ПВР УВП, відповідно до вимог ст. 24 КВК, визначено порядок відвідування УВП різними особами, крім представників громадських об'єднань.

Окрім того, у зазначених нормативно-правових актах йдеться про ще один суб'єкт, який має право здійснювати соціальний моніторинг, а саме – членів громадських рад при центральному органі виконавчої влади, що реалізує

державну політику у сфері виконання покарань і пробації України, та його територіальних підрозділах – на відповідній території (ч. 1 ст. 24 КВК).

Водночас практика та результати спеціальних наукових досліджень свідчать, що якраз указана правова прогалина виступає однією з детермінант, що теж призводить до зниження рівня ефективності громадського контролю в сфері виконання покарань та пробації України [265].

Зокрема, адміністрація УВП використовує вказану нормативно-правову неврегульованість суспільних відносин, створюючи різноманітні штучні перешкоди для відвідування КВУ і СІЗО представниками громадських об'єднань у випадках, коли вони мають проводити перевірку дотримання прав засуджених у невідкладні терміни для запобігання вчинення щодо них правопорушень і настання тяжких наслідків [531, с. 138].

Обмірковуючи наведене, доречно було б ч. 1 ст. 24 КВК доповнити реченням такого змісту: «представники громадських організацій, які уповноважені проводити перевірки дотримання прав, законних інтересів і свобод засуджених» та викласти вказану норму права у новій редакції:

«Без спеціального дозволу (акредитації) в будь-який час безперешкодно відвідувати установи виконання покарань для здійснення контролю та проведення перевірок (за бажанням – у супроводі трьох медичних працівників для медичного огляду засуджених та двох представників засобів масової інформації) мають право представники громадських організацій, які уповноважені проводити перевірки дотримання прав, законних інтересів і свобод засуджених».

Отже, якщо підвести підсумки законодавчої класифікації суб'єктів здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань, яка виконана в ч. 2 ст. 25 КВК, то доцільно визнати, що за своєю сутністю і соціально-правовою природою до таких можна віднести лише громадські об'єднання (за умови доповнення закону

запропонованою в наявній дисертації ремаркою «статути яких передбачають такий вид суспільної діяльності»).

Водночас, якщо критерієм класифікації суб'єктів соціального моніторингу у сфері виконання покарань обрати логіко-правовий метод пізнання даної кримінально-виконавчої категорії, то до суб'єктів громадського контролю за дотриманням прав засуджених у виправних і виховних колоніях, арештних домах, СІЗО та виправних центрах можна віднести такі з них:

1. Члени Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводження чи покарання [128] (ч. 1 ст. 24 КВК).

2. Сільський, селищний, міський голова або спеціально уповноважений ними представник [395] (ч. 1 ст. 24 КВК).

3. Члени громадських рад при центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації, та його територіальні підрозділи [324] (ч. 1 ст. 25 КВК).

4. Близькі родичі засуджених (їх перелік визначений в ч. 1 ст. 110 КВК) шляхом побачень із цими особами, направлення письмових звернень у відповідні органи державної влади та міжнародні неурядові організації, включаючи ЄСПЛ (ч. 2 ст. 24 вказаного Кодексу).

5. Представники засобів масової інформації (ч. ч. 1, 3 ст. 24 КВК).

6. Інші особи, які з тих чи інших підстав відвідували УВП (медичні працівники територіальних органів охорони здоров'я; педагогічні працівники, які залучаються до забезпечення навчального процесу у школах [382] та професійно-технічних училищах [380], які функціонують у системі ДКВС України; представники органів культури тощо) (ч. 2 ст. 24 КВК).

7. Представники національного превентивного механізму, зокрема шляхом залучення до виконання його функцій осіб з числа громадських організацій, експертів, учених та фахівців (ч. 7 ст. 24 КВК).

Поряд з цим, варто з цього приводу зазначити, що, як і у першій групі суб'єктів громадського контролю, які закріплені в ч. 2 ст. 25 КВК, у другій класифікаційній групі також для ефективного виконання своїх повноважень немає відповідних правових засобів та й загалом своїх потенційних можливостей внаслідок відсутності правового механізму з означених питань.

Зважаючи на це, логічно було би ст. 25 КВК доповнити частиною 3 такого змісту:

«У випадках, визначених у цьому Кодексі та в інших законодавчих актах України, громадський контроль за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених мають право здійснювати й інші фізичні та юридичні особи, про які йдеться у ст. 24 цього Кодексу».

Як засвідчують результати проведеного дослідження, багато питань та наявних у зв'язку з цим проблем виникають і в частині визначення (чи відсутності таких норм) форм здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України.

Зокрема, про наявність зазначеної проблематики та про потребу наукових пошуків у цьому напрямі свідчать і результати анонімного опитування, проведеного в ході нашого дослідження.

Так, на запитання «Чи відомі Вам форми та види громадського контролю у сфері виконання покарань?» респонденти з числа осіб персоналу органів і УВП відповіли таке:

– «так» – 355 з 1017 опитаних осіб (35% у загальній структурі респондентів);

– «частково» – 488 осіб (48%);

– «ні» – 164 особи (17%) (додатки В, Г).

Своєю чергою, засуджені до позбавлення волі, які тримались в УВП і взяли участь у вказаному дослідженні, відповіли таким чином:

– «так» – 65 із 1017 респондентів (6% у загальній кількості опитаних осіб);

- «частково» – 249 респондентів (24%);
- «ні» – 703 респонденти (70%) (додатки Д, Є).

Не менш інформативними в сенсі предмета цієї дисертації були відповіді вказаних респондентів і на запитання «Чи необхідно на законодавчому рівні визначити форми та види громадського контролю?». Зокрема, відповіді персоналу органів і УВП мали такий вигляд:

- «так» – 679 з 1017 опитаних (67% у загальній їх структурі);
- «частково» – 303 особи (30%);
- «ні» – 35 осіб (3%) (додатки В, Г).

Натомість опитані серед засуджених, які відбували покарання у виді позбавлення волі, на поставлене питання відповіли:

- «так» – 469 з 1017 респондентів (46% у загальній їх структурі);
- «частково» – 466 респондентів (46%);
- «ні» – 82 респонденти (8%) (додатки Д, Є).

У наукових джерелах слово «форма» тлумачиться як спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішнє вираження [38, с. 685].

У юридичній літературі вживаються також такі словосполучення, як: «форма держави»; «форма державного правління», «форма державного режиму»; «форма державного устрою», ключовими та об'єднуювальними елементами яких є ознаки, що характеризують зазначені правові категорії з огляду на їх зовнішнє вираження та закріплення у законодавчих актах [344, с. 591–595].

Якщо за основу взяти вказані методологічні підходи, то можна вивести визначення поняття «форми здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених»: це закріплене у законодавчих актах право на зайняття відповідними суб'єктами соціального моніторингу таким видом діяльності, а також способи реалізації ними своїх повноважень.

Результати аналізу нормативно-правових актів, які регулюють питання, що встановлюють порядок проведення громадськими об'єднаннями перевірок стану дотримання прав, законних інтересів та свобод засуджених, свідчать про

те, що на законодавчому рівні не закріплено ні форм такого виду діяльності, ні їх тлумачення способом аутентичного роз'яснення суб'єктами нормотворчості їхнього змісту, що теж слід віднести до правових прогалин і детермінант, які зумовлюють низький рівень здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України.

Враховуючи сказане, доцільно було би до ст. 25 КВК внести доповнення – частину 4 такого змісту:

«Громадський контроль за дотриманням прав засуджених здійснюється у визначених в цьому Кодексі та інших законодавчих актах України формах».

Такий підхід, як видається, дасть змогу систематизовано та впорядковано закріпити в одній нормі всі ті форми громадського контролю, мова про які ведеться в ст. 24 КВК України.

Тимчасом, якщо застосувати формально-логічний критерій пізнання зазначеної кримінально-виконавчої категорії, то форми здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів та свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань можна класифікувати (поділити) на такі групи:

1. Громадський контроль, який здійснюється спостережними комісіями та піклувальними радами при виховних колоніях через представників громадськості, які є їх членами та у визначених на нормативно-правовому рівні межах уповноважені діяти від імені цього суб'єкта соціального моніторингу (ч. 2 ст. 25 КВК).

2. Громадський контроль, суб'єктом якого є громадські організації (ч. 2 ст. 25 КВК) (за умови, як це доведено у цій дисертації, що їх статuti передбачають зазначений вид діяльності у сфері виконання покарань).

3. Громадський контроль, який проводиться представниками громадських організацій, залучених до виконання функцій національного превентивного механізму (ч. 7 ст. 24 КВК).

4. Громадський контроль, який здійснюється представниками громадськості у випадках їх залучення до здійснення перевірок іншими суб'єктами контрольно-наглядової діяльності за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених (ч. 1 ст. 25 КВК, закони України «Про прокуратуру» [417], «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю» [407], «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» [348]).

5. Громадський контроль, суб'єктом якого є міжнародні неурядові організації (ч. 1 ст. 24 КВК).

Наведена класифікація виступає додатковим аргументом щодо доповнення ст. 25 КВК відповідною частиною з означених питань, запропонованих вище.

Важливим і необхідним, з огляду на це, буде і доповнення ст. 25 КВК приміткою, у якій потрібно надати законодавче визначення «форми громадського контролю за дотриманням прав засуджених», яке сформульовано в цій дисертації.

У контексті наявної сьогодні законодавчої бази (з питань контрольно-ревізійної [335] та оперативно-розшукової діяльності [402], відповідних положень КПК (ст. ст. 246, 275), Закону України «Про запобігання корупції» [370]), а також з урахуванням змісту ст. 104 КВК «Оперативно-розшукова діяльність», як видається, ефективною на практиці була б негласна форма здійснення громадського контролю, результати якої оформлялися б за правилами ст. ст. 255–257, 271 КПК, а саме: отримані відомості шляхом конфіденційного співробітництва громадськості з оперативними підрозділами правоохоронних органів (ст. 41 КПК, ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») укладатимуться у формі протоколу і можуть або бути використані у кримінальному провадженні як докази, або стати підставою для проведення ревізій та інших контрольно-перевірочних заходів відповідними суб'єктами зі залученням представників громадських об'єднань, або стати приводом для здійснення громадського контролю.

Проте, враховуючи, що в чинному законодавстві України така форма діяльності (з використанням негласних способів і методів отримання громадськими об'єднаннями інформації щодо додержання прав засуджених під час виконання покарань) не закріплена, слід ст. 25 КВК доповнити частиною 5 такого змісту:

«У випадках, визначених у законі, громадський контроль за дотриманням прав засуджених може здійснюватись і в інших формах».

Додатковим аргументом щодо такого формулювання питання і потреби видозміни правових засад та форм здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань є результати діяльності представників громадських об'єднань у таких формах, а саме при:

а) виконанні завдань у ролі викривачів корупційних діянь [538, с. 191–195];

б) реалізації спеціальних завдань з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43 КК Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [371], постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення інспектування державною контрольно-ревізійною службою» [335]; ін.);

в) виконанні завдань, пов'язаних з участю засуджених до позбавлення волі у самодіяльних організаціях осіб, які відбувають зазначене покарання та задіяні у зв'язку з цим до реалізації завдань ОРД у колоніях (ст. 104 КВК);

г) залученні громадськості для забезпечення реалізації певних негласних слідчих (розшукових) дій (як-от контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, імітування обстановки злочину (ч. 1 ст. 271 КПК));

г) реалізації інших заходів, учасниками яких є представники громадськості [245].

Без сумніву, запропонована у цій дисертації форма здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання покарань є небезспірною, хоча й ґрунтується на наявних у сфері виконання покарань проблемах, що пов'язані з порушенням прав, законних інтересів і свобод не тільки вказаних осіб, але й інших суб'єктів та учасників кримінально-виконавчої діяльності (персоналу УВП, близьких родичів засуджених, представників громадських об'єднань, ін.) [28, с. 7–9].

Зокрема, починаючи з часів незалежності України (1991 р.) і до сьогоднішнього дня хронічних форм протиправних посягань на об'єкти правової охорони у місцях позбавлення волі (КВУ закритого типу (ст. 11 КВК) та СІЗО) набули такі:

1) вилучення на об'єктах, що охороняються, включаючи житлові та виробничі зони, значної кількості заборонених для засуджених предметів, речовин і засобів (ч. 7 ст. 102, ч. 4 ст. 107 КВК, додатки 3, 5 ПВР УВП [339]), а саме:

- грошей (до 10 тис. і більше щорічно);
- спиртних напоїв (до 60 літрів) і браги (більше 6 тис. літрів);
- наркотичних засобів (від 160 грамів і більше);
- мобільних телефонів (понад 4 тис. штук);
- колючо-ріжучих предметів (від 1200 до майже 3 тис. щорічно)

[421, с. 17–19];

2) випадки нападу на персонал ДКВС України з боку осіб, які відбувають покарання або тримаються під вартою в установах попереднього ув'язнення [412] (від 20 і більше протиправних посягань щорічно) [421, с. 16];

3) інші правопорушення (незаконні постановки засуджених на профілактичні обліки в УВП) та введення у зв'язку з цим відповідних правообмежень для цих осіб [421, с. 16]; необґрунтовані подання для встановлення щодо засуджених адміністративного нагляду [347] (зокрема, щорічно суди відмовляють адміністрації УВП у задоволенні майже 20% таких звернень (ч. 1 ст. 537 КПК)) [421, с. 24].

Отже, зазначені факти, явища і процеси, що стосуються питань захисту суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин від протиправних посягань (ч. 2 ст. 2, ч. 6 ст. 102, ч. 1 ст. 104 КВК), свідчать про те, що без удосконалення змісту форм і правових засад здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України практично неможливо підвищити рівень ефективності досліджуваного виду соціального моніторингу [31, с. 46–56].

До речі, вищенаведений висновок виступає одним із аргументів щодо актуальності, теоретичної і практичної значущості порушення на доктринальному рівні питання, яке стосується здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів та свобод засуджених під час виконання покарань (у контексті його предмета, закріпленого в ч. 2 ст. 25 КВК), в інших формах, включаючи негласну діяльність (ст. 246 КПК, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [402]).

Як з'ясовано в ході даного дослідження, багато не врегульованих на нормативно-правовому рівні питань виникає у представників громадських об'єднань, що здійснюють соціальний моніторинг за процесом виконання-відбування покарань в Україні, у зв'язку із застосуванням цими суб'єктами контролю відповідних методів своєї діяльності.

Передусім ідеться про те, що у Законі України «Про громадські об'єднання» [357] зазначений аспект їхньої діяльності знайшов своє відображення лише формально та у загальних рисах.

Зокрема, у ст. 6 цього законодавчого акта закріплено положення про те, що вказані суб'єкти мають право:

а) реалізовувати свою мету (цілі) шляхом укладення між собою угод про співробітництво та взаємодопомогу (ч. 1);

б) здійснювати свої повноваження в інший спосіб, не заборонений законом (ч. 1);

в) співпрацювати з іноземними неурядовими організаціями та міжнародними урядовими організаціями (ч. 2).

Крім цього, в контексті нашого дослідження громадські об'єднання можуть використовувати методи перевірок і контролю, які застосовують органи державної влади і місцевого самоврядування, якщо останні залучають їх до процесу формування і реалізації державної політики та вирішення питань місцевого значення, реалізуючи свої статутні повноваження такими методами:

- 1) консультацій з вказаними вище суб'єктами стосовно важливих проблем державного і суспільного життя;
- 2) розроблення відповідних проєктів нормативно-правових актів;
- 3) утворення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів при органах державної влади та інших суб'єктів взаємодії, в роботі яких беруть участь представники громадських об'єднань (ст. 22 Закону України «Про громадські об'єднання»).

Це так звані загальні методи, які можна, згідно з чинним законодавством, застосовувати під час проведення моніторингу у сфері виконання покарань і пробації України.

При цьому звертає на себе увагу той факт, що більшість задекларованих у даному Законі методів діяльності цих суб'єктів громадського контролю не мають реальних правових та інших гарантій реалізації, а тому в реальних суспільних відносинах, у тому числі кримінально-виконавчих, застосовуються не завжди.

Зокрема, досі громадські об'єднання не залучаються Міністерством юстиції України (центральним органом, який реалізовує державну політику у сфері виконання покарань (ч. 1 ст. 11 КВК)) до вирішення таких стратегічно важливих питань, які стосуються процесу виконання-відбування покарань, а саме:

- 1) до оцінки результатів кримінально-виконавчої діяльності органів і установ виконання покарань ДКВС України (як у цілому, так і окремо взятого підрозділу) з питань забезпечення прав, законних інтересів і свобод засуджених;

2) до визначення стану фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення життєдіяльності системи ДКВС України з Державного бюджету, а також оцінки зазначених видів функціонування конкретних УВП за рахунок кошторисів міжрегіональних управлінь виконання покарань Міністерства юстиції України;

3) до формування керівного складу органів та УВП;

4) до формування законопроектів, які стосуються змісту кримінально-виконавчої діяльності, суб'єктом законодавчої ініціативи яких є Кабінет Міністрів України, а Міністр юстиції України є його членом (ст. 93 Конституції України);

5) до проведення безпосереднього контролю та комплексних інспектувань діяльності органів і УВП, які здійснюються Адміністрацією ДКВС України та міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України [392] (п. 7 розділу I ПВР УВП [339]);

б) до виявлення недовіри керівникам конкретних органів і УВП у разі неналежного виконання ними своїх посадових і службових обов'язків з питань, що стосуються забезпечення прав засуджених, їх законних інтересів і свобод у процесі виконання та відбування покарань.

Такі підходи знайшли своє місце у чинному законодавстві України з питань діяльності Національної поліції (розділ VIII «Громадський контроль поліції» Закону України «Про Національну поліцію» [399]) та в Законі України «Про національну безпеку України» (розділ III «Демократичний цивільний контроль») [398].

До того ж, варто додати, що на доктринальному рівні обґрунтовується потреба видозміни кримінально-виконавчого законодавства України з питань громадського контролю саме за прикладом норм, про які йшлося вище [186, с. 223–230].

Тимчасом треба зважити на те, що у зв'язку з відміною дії Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» [358] фактично поза таким контролем залишались органи і установи виконання покарань, які за законом віднесені до

правоохоронних органів (закони України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [360] та «Про Державну кримінально-виконавчу службу» [361]).

Суть цієї проблеми криється в тому, що в законі, який відмінив дію зазначеного законодавчого акта [398], органи і УВП, незважаючи на свою соціально-правову природу, не віднесені до сектору безпеки і оборони (ст. 12 Закону України «Про національну безпеку України» [398]).

Виходячи з цього, вимоги розділу III вказаного Закону на систему ДКВС України не поширюються, тобто остання не може бути об'єктом громадського контролю (у ст. 10 Закону України «Про національну безпеку України» цей вид соціального моніторингу називається «громадським наглядом», що не повною мірою кореспондується з вимогами Закону України «Про громадські об'єднання», який вказаний контроль з боку громадськості не передбачає).

Більш того, визначені у названому законодавчому акті форми здійснення громадського нагляду не включають у свій перелік тих повноважень, що характерні для суб'єктів сектору безпеки і оборони (як-от отримання від державних органів інформації з питань діяльності складових сектору безпеки і оборони, здійснення дослідження, публічне презентування результатів діяльності сектору безпеки і оборони тощо (ст. 10 Закону України «Про національну безпеку України»)), а також методів, що стосуються здійснення перевірки дотримання прав, законних інтересів і свобод людини і громадянина під час реалізації завдань, що стосуються цієї сфери суспільно-державної діяльності.

Отже, видозміна змісту та форм громадського контролю у сфері виконання покарань, з урахуванням законодавчих підходів, які стосуються діяльності органів поліції [399], а також методологічних засад щодо вирішення зазначеної проблематики [144, с. 207–211], є об'єктивно зумовленою та має бути, як видається, реалізована у виді доповнення КВК України окремою статтею 25-1 «Демократичний цивільний контроль за діяльністю органів і установ виконання покарань» такого змісту:

«Демократичний цивільний контроль за діяльністю органів і установ виконання покарань з питань забезпечення прав, законних інтересів і свобод засуджених, персоналу установ та інших осіб, залучених до кримінально-виконавчої діяльності, здійснюється громадськими об'єднаннями та їх уповноваженими представниками, статuti яких передбачають такі повноваження.

Отримані під час проведення демократичного цивільного контролю дані у письмовому вигляді доповідаються Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, керівнику центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації, та Генеральному прокурору.

Демократичний цивільний контроль за діяльністю органів і установ виконання покарань здійснюється у тих формах, що визначені в законах України «Про Національну поліцію» та «Про національну безпеку України», а також в інших формах, що не суперечать закону та не пов'язані з порушенням конституційних прав і свобод людини та громадянина».

Якщо ж цілком узагальнити результати здійсненого в цій дисертації аналізу, то можна сформулювати дефініцію поняття «методи здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених» – це визначені у законодавчих актах України способи реалізації громадськими об'єднаннями та їх уповноваженими представниками передбачених їхніми статутами повноважень, пов'язаних із перевіркою забезпечення органами та установами виконання покарань правового статусу зазначених об'єктів правової охорони.

Отже, до системоутворюючих ознак, які становлять зміст наведеного поняття, доречно віднести такі:

1. Це визначені у законодавчих актах способи реалізації повноважень з питань громадського контролю.

До таких, як впливає зі змісту Положення про спостережні комісії, належать:

а) відвідування УВП (в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці) (ст. 24 КВК) для здійснення та проведення перевірок стану дотримання прав, основоположних свобод та інтересів засуджених (підпункт 1 пункту 5);

б) участь у засіданнях дисциплінарних комісій УВП (ч. 3 ст. 135 КВК) (підпункт 1 пункту 5);

в) участь у засіданнях комісій УВП про внесення до суду подань щодо умовно-дострокового звільнення засуджених осіб від відбування покарання (ст. 81 КК); заміни невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК); звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, та мають право брати участь у судових засіданнях під час розгляду таких подань (ст. ст. 537, 539 КПК) (підпункт 1 пункту 5);

г) оцінювання у встановленому порядку думки комісії УВП та її окремих членів по суті клопотання про помилування, що подає засуджений (ст. 87 КК) [329] (пункт 2);

г) отримання від органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, органів і УВП, інших суб'єктів інформації та документів, потрібних для виконання покладених на комісію завдань [366] (пункт 3);

д) заслуховування на своїх засіданнях інформації посадових осіб органів і УВП, а також учасників кримінально-виконавчої діяльності, що стосується питань забезпечення дотримання прав, законних інтересів і свобод засуджених (пункт 4);

е) внесення пропозицій щодо вдосконалення діяльності спостережних комісій (пункти 5, 6);

є) проведення особистого прийому засуджених та розгляду їх звернень (Закон України «Про звернення громадян» [386] (пункт 7) [331]);

ж) інші способи, які закріплені у зазначеному Положенні (погодження постанов начальників УВП, а також відповідних подань цих посадових осіб

щодо переведення засуджених до виправної колонії з вищим рівнем безпеки (ст. ст. 100–101 КВК) (пункт 4).

Як встановлено під час цього дослідження, саме зазначеними в Положенні про спостережні комісії методами і способами й реалізують свої повноваження у частині перевірки та контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань (ч. 2 ст. 25 КВК) вказані суб'єкти соціального моніторингу.

Фактично за такою ж методологією, як показали результати даного дослідження, діють у ході здійснення контролю в сфері виконання покарань і пробації України й громадські об'єднання та їхні уповноважені представники [123].

Як видається, у розробці нового Положення про спостережні комісії [332], з урахуванням низької ефективності їх діяльності [531], а також сучасних законодавчих підходів з питань запобігання корупції [370] (зокрема, наявних інституту викривачів) потрібно обов'язково закріпити у кримінально-виконавчому законодавстві України (ст. 25 КВК) право на здійснення громадськими об'єднаннями громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод конфіденційних методів, про які йшлося у дисертації вище).

2. Визначені у законодавчих актах методи перевірок і контролю, які мають право здійснювати громадські об'єднання та їх уповноважені представники, повинні бути закріплені також у статутах цих суб'єктів моніторингу.

Суть заданої проблематики полягає в тому, що проводити суспільний моніторинг у сфері виконання покарань можуть тільки ті громадські об'єднання, статuti яких передбачають такий вид діяльності, тобто це мають бути спеціалізовані суб'єкти громадського контролю, що мають знання і певний позитивний досвід у зазначеній галузі суспільної діяльності (крім, звичайно, тих осіб, які не можуть бути членами громадських об'єднань (ст. 4

Закону України «Про громадські об'єднання» [357], пункт 10 Положення про спостережні комісії [331]).

Саме непрофесіоналізм та інші фахові прогалини уповноважених представників громадських об'єднань, як засвідчують результати цієї наукової роботи, і детермінують низький рівень здійснення ними суспільного контролю у сфері виконання покарань і пробації України [529, с. 14–15].

3. Вказані методи громадського контролю ґрунтуються на визначених у нормативно-правових актах України способах перевірки діяльності фізичних і юридичних осіб.

Зокрема, у п. 2 Порядку проведення інспектування Державною контрольно-ревізійною службою з цього приводу сказано, що інспектування полягає у документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності об'єкта контролю і проводиться у формі ревізії, яка повинна забезпечувати виявлення фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб [335].

Аналогічні методи сформовані також і на науковому рівні [9, с. 249–252].

Зважаючи на те, що в чинному законодавстві України з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених у сфері виконання покарань і пробації (ч. 2 ст. 25 КВК) відсутні норми, які стосувались би методів і мети проведення даного виду суспільного моніторингу, логічно було би ст. 25 цього Кодексу доповнити частиною шостою такого змісту:

«Громадський контроль полягає у документальній і фактичній перевірці стану діяльності органів і установ виконання покарань, спрямованої на забезпечення прав, законних інтересів і свобод засуджених, персоналу та учасників кримінально-виконавчої діяльності, визначеними у законодавчих актах України методами і способами».

4. Об'єктами громадського контролю у сфері виконання покарань України є визначені в законі органи і УВП.

Зокрема, виключний перелік вказаних суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин закріплений у ст. 11 КВК та ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [361].

Важливість цієї системоутворюючої ознаки сформульованого вище поняття полягає у тому, що в ч. 2 ст. 25 КВК визначено конкретні УВП, які можуть бути об'єктами громадського контролю, а саме: виправні та виховні колонії (відповідно, ст. ст. 18, 19 вказаного Кодексу), арештні доми (ст. 15), виправні центри (ст. 16) та СІЗО (ч. 3 ст. 18 КВК, Закон України «Про попереднє ув'язнення» [412]).

Зважаючи на наведене, резонно було би ст. 25 КВК доповнити частиною сьомою такого змісту:

«Громадський контроль за дотриманням прав засуджених, які відбувають інші, передбачені законом, покарання, осіб, звільнених від покарання та його відбування, а також об'єктів пробаційних програм здійснюється в порядку та у випадках, визначених у законі».

б. Предметом громадського контролю є права, законні інтереси та свободи засуджених, персоналу органів і УВП, а також учасників кримінально-виконавчої діяльності.

Вказаний підхід базується на положеннях ст. 1 КВК, у якій закріплено мету та завдання кримінально-виконавчого законодавства, а також перелічені вище об'єкти правової охорони.

Крім того, про цих суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин йдеться і в інших нормах КВК та законах, зокрема, у:

а) ч. 1 ст. 7 цього Кодексу, у якій зазначено, що держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених;

б) ст. 5 цього ж Кодексу, одним із принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань яких визначено принцип участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і УВП;

в) ст. ст. 21, 22 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», у яких закріплено правовий статус персоналу органів і УВП [361];

г) інші законодавчі акти, що регулюють правовий статус працівників органів прокуратури, органів місцевого самоврядування, представників громадськості, т. ін.

До речі, з цього приводу доцільно звернути увагу на такий юридичний момент, який дещо обмежує зміст і межі здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань, а саме – при здійсненні своїх повноважень громадські об'єднання та їхні уповноважені представники не мають права до предмета своєї перевірки включати питання, що стосуються оперативно-службової діяльності органів і УВП (ст. 5 КВК).

У наукових джерелах під оперативно-службовою діяльністю розуміють вираження її зовнішньої сторони, яка характеризується змістом форм реалізації функцій та компетенцій або форм функціонування суб'єкта зазначеної діяльності [203].

У контексті досліджуваної проблематики загальні засади оперативно-службової діяльності органів і УВП визначені у закріплених в Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» правах і обов'язках персоналу ДКВС України (ст. 18), а також в інших законодавчих актах, які регулюють порядок виконання службових і посадових обов'язків персоналу органів і УВП (закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про доступ до публічної інформації», «Про запобігання корупції»).

Заразом потрібно зауважити, що, згідно з вимогами Зводу відомостей, які становлять державну таємницю, до таких відноситься й інформація, що стосується оперативно-службової діяльності органів і УВП [375]. Загальний підхід з цього приводу визначений також у ст. 12 Закону України «Про державну таємницю» [364].

Головним критерієм, що дає змогу класифікувати види діяльності, якою займаються органи і УВП, є та інформація про її результати та способи її отримання іншими особами, що має або є публічною (відкритою), або з обмеженим доступом [366].

Зокрема, в ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» до такого виду відомостей з обмеженим доступом належить: а) конфіденційна інформація; б) таємна інформація; в) службова інформація [366].

З огляду на це можна констатувати, що в ході здійснення громадського контролю його суб'єкти не мають права витребувати публічну інформацію з обмеженим доступом.

Додатковою правовою гарантією з цього питання виступають відповідні юридичні норми, які передбачають відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу (ст. 343 КК) [211, с. 718–721].

При цьому під втручанням у діяльність працівника правоохоронного органу (до таких належить і персонал ДКВС України (ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [361])) у судовій практиці розуміють конкретні дії, спрямовані на перешкоджання виконанню цими працівниками службових обов'язків або на те, щоб домогтися прийняття незаконного рішення (п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.06.1992 № 8 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів») [373, с. 100–108].

Так у цілому виглядає сформульована в даній дисертації теоретична модель, що стосується суб'єктів, форм і методів здійснення громадського контролю в Україні за дотриманням не тільки прав засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, арешту чи обмеження волі, але й за забезпеченням їх законних інтересів і свобод, а також гарантуванням і охороною вказаних елементів правового статусу персоналу органів і УВП та всіх учасників кримінально-виконавчих правовідносин.

Водночас доречно зауважити, що застосований у нашій розвідці методологічний підхід має не тільки і не стільки теоретичне значення, за допомогою якого розширено відомості та знання щодо потенційних можливостей суб'єктів цього виду суспільного моніторингу, форм і методів

його реалізації в ході перевірок з означеного у законі предмета контролю (ч. 2 ст. 25 КВК), але й спрямований на удосконалення правового механізму з питань, що становлять зміст предмета даної дисертації.

Крім цього, теоретико-прикладна цінність отриманих результатів під час з'ясування сутності проблем, що були визначені як окреме завдання та підрозділ цієї наукової роботи, відображається в тому, що практично щодо кожної із них сформовано авторські науково обгрунтовані пропозиції, спрямовані на їх усунення, а також приведення діяльності громадських об'єднань та їхніх уповноважених представників до вимог міжнародного права, зокрема законодавства ЄС, та кращих зарубіжних позитивних практик з означених питань, з урахуванням у тому числі рішень ЄСПЛ, що були прийняті за фактами порушення прав людини і громадянина у місцях позбавлення волі України [486], а також рішень Конституційного Суду України такого ж змісту і спрямованості.

Тимчасом, підсумовуючи результати аналізу нормативно-правових засад, що стосуються суб'єктів, форм і методів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань, слід констатувати, що такий вид суспільного моніторингу не може бути пов'язаний з втручанням в оперативно-службову діяльність органів і УВП та їхніх посадових і службових осіб, позаяк це суперечить тим правообмеженням його реалізації, що визначені в Конституції України (ст. ст. 36, 37) та інших законодавчих актах.

2.4 Принципи діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників, що стосуються здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань

У наукових джерелах слово «принцип» тлумачать як переконання, норму, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці [38, с. 543].

З увагою на це у юридичній літературі сформульовано поняття «принципи права», під яким учені розуміють як вихідні ідеї, котрі визначають його характер, так і найважливіші юридичні вимоги, адресовані суб'єктам права [495, с. 123].

При тому, як слушно з цього приводу зауважив С. П. Погребняк, принципи повинні збігатися з розумінням широкою спільнотою категорій «правильно» і «неправильно», позаяк розширення певних ідей як принципів права йде не від конкретного рішення якогось законодавчого органу або суду, а від почуття правомірності, яке поступово сформувалось як у представників юридичної професії, так і у звичайних суб'єктів права [320, с. 397].

Саме зазначені методологічні підходи й утворили зміст завдання, що подано в дисертації як окреме питання наукового пошуку проблем, пов'язаних із принципами діяльності громадських об'єднань та їхніх уповноважених представників у ході здійснення ними громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів та свобод засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, арешту та обмеження волі, у сфері виконання покарань і пробації України (ч. 2 ст. 25 КВК).

Крім того, у пропонованій науковій праці використано доктринальні напрацювання в цьому руслі А. Х. Степанюка, котрий визначив особливості, роль і місце принципів кримінально-виконавчого права у процесі виконання-відбування покарань [480, с. 171–181].

Додатковим аргументом щодо потреби постановки у цій дисертації досліджуваного питання є відсутність у КВК України спеціальної норми, у якій були б закріплені принципи здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань, а також відсутність принципу публічності та відкритості органів і УВП для демократичного цивільного контролю серед принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань, які знайшли своє відображення у ст. 5 вказаного Кодексу.

Про потребу активізації наукових пошуків з означеної тематики свідчать і результати проведеного під час цього дослідження анонімного опитування персоналу ДКВС України та засуджених, які відбували покарання у виді позбавлення волі.

Зокрема, на запитання «Чи варто визначити на рівні кримінально-виконавчого законодавства принципи здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань?» респонденти з персоналу органів та УВП дали такі відповіді:

- «так» – 701 з 1017 опитаних осіб (70% у структурі всіх респондентів);
- «частково» – 298 осіб (29%);
- «ні» – 28 осіб (1%) (додатки В, Г).

Своєю чергою, засуджені на вказане питання в анкеті відповіли:

- «так» – 544 з 1017 респондентів, які брали участь в анонімному опитуванні (53% у загальній їх структурі);
- «частково» – 313 осіб (30%);
- «ні» – 160 осіб (17%) (додатки Д, Є).

Отже, виникла теоретико-прикладна проблема, що безпосередньо стосується здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених, предмет якого визначений у ч. 2 ст. 25 КВК України.

Водночас варто звернути увагу на декілька її аспектів, що стосуються діяльності громадських об'єднань і їхніх уповноважених представників у ході реалізації своїх контрольних повноважень у сфері виконання покарань та пробації в Україні, а саме:

1. Незважаючи на загальновідому в науці класифікацію принципів права (загальні, міжгалузеві, галузеві, принципи підгалузей та інститутів права) [320, с. 397–398], у Законі України «Про громадські об'єднання» в цьому контексті не сказано нічого [357]; і це сприймається як детермінанта, що знижує ефективність здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань.

2. Стосовно принципів діяльності спостережних комісій також не дотримано звичного нормативно-правового підходу, що стосується досліджуваної тематики [331].

3. У КВК України, а саме в ч. 2 ст. 25, також немає ремарки відповідного змісту щодо застосування при здійсненні громадського контролю тих чи інших (чи в цілому) принципів права.

Отож тому, щоб дати вичерпну відповідь на вказане питання, як видається, слід більш ретельно охарактеризувати зміст і сутність тих принципів, якими керуються у своїй діяльності громадські об'єднання та їхні уповноважені представники, що відображено в ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання» [357], а саме:

1. Принцип добровільності, який передбачає вільну участь членів даного об'єднання в діяльності, пов'язаній зі здійсненням громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених (у контексті того предмета перевірки, що визначений у ч. 2 ст. 25 КВК), чи загалом у сфері виконання покарань і пробації України (як це пропонується у цій дисертації).

Слово «вільний» означає ніким не гноблений, самостійний [38, с. 96], але в умовах режимних вимог (ст. 102 КВК) та правил відвідування УВП (ст. 24 названого Кодексу) воно має особливий зміст, який проявляється у тому, що суб'єкти громадського контролю без супроводу представників адміністрації КВУ закритого типу не можуть вільно пересуватись на охоронюваному об'єкті та самостійно відвідувати жилі й робочі місця засуджених, з огляду на потребу забезпечення їх особистої безпеки.

Враховуючи зазначені обставини, будь-який представник громадського об'єднання має бути ознайомлений під розпис про правила перебування на режимних об'єктах УВП, правами і обов'язками, що при цьому виникають.

Вказаний підхід ґрунтується на положеннях ст. 57 Конституції України, відповідно до якої закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в порядку, встановленому законом.

З цього зрозуміло, що ст. 24 КВК логічно було б доповнити частиною восьмою такого змісту:

«Адміністрація установ виконання покарань, які відвідуються зазначеними в цій статті Кодексу особами, зобов'язана під розпис довести до них права і обов'язки, які виникають у них у зв'язку зі здійсненням контролю та перевірки, а також в інших, передбачених законом, випадках».

Поряд з цим, варто звернути увагу й на інший бік вказаної проблеми, а саме: керівники громадських об'єднань, які уповноважують в установленому порядку їхніх членів на виконання функцій громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених в КВУ закритого або відкритого типу, мають враховувати рівень обізнаності суб'єктів цього виду суспільного моніторингу про об'єкт перевірки, правила пропуску в охоронювані зони та інші режимні вимоги, включаючи й ті, що стосуються забезпечення їх особистої безпеки під час відвідування тих чи інших установ.

І це в жодному разі не має тлумачитись членами громадських об'єднань як порушення з боку їх керівництва принципу добровільності, позаяк від подальших дій цих осіб як уповноважених представників можуть виникнути правові підстави щодо призупинення (припинення) права даної юридичної особи на функціонування та виключення з реєстру громадських об'єднань [362].

З огляду на сказане, обґрунтованим видається доповнення ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання» частиною восьмою такого змісту:

«Громадські об'єднання при наданні відповідних повноважень їх членам для вчинення дій від їхнього імені мають право вимагати від уповноважених осіб володіння знаннями і навичками у сфері їх предметної діяльності (при здійсненні перевірок, контролю, участі у процесі як суб'єкт правовідносин тощо).

Зазначене право громадських об'єднань не може бути визнаним її членами як порушення принципів їх утворення та діяльності, за винятком протиправної діяльності цих об'єднань».

Додатковим аргументом у заданому руслі вважаються положення п. 2 ч. 1 ст. 25 Закону України «Про громадські об'єднання», відповідно до яких припинення діяльності громадського об'єднання здійснюється за рішенням суду про заборону (примусовий розпуск) громадського об'єднання [357].

Таким чином, запропонована видозміна ст. 3 зазначеного Закону виступатиме додатковою правовою гарантією щодо органів судової влади в запобіганні такому їх рішення.

Загальні підстави примусового (на підставі рішення суду) припинення діяльності вказаних суспільних утворень наведено в ст. 37 Конституції України та ст. 4 Закону України «Про громадські об'єднання», а тому, навіть з огляду на зміст цієї правової норми, запропоноване у дисертації доповнення ст. 3 вказаного Закону частиною восьмою є логічним і практично значущим.

Зважаючи на таку особливість, звісно, в КВК має бути закріплена й спеціальна норма щодо принципів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України.

2. Принцип самоврядності при реалізації мети громадського контролю у вказаній галузі суспільної діяльності означає, що громадські об'єднання (їхні уповноважені представники) мають право самостійно обирати об'єкт суспільного моніторингу (наприклад, соціально-економічні права чи право на загальноосвітній розвиток засуджених), керуючись актуальністю проблематики, що відображена у різноманітних зверненнях осіб, які відбувають покарання, до органів державної влади, та пріоритетами цього виду громадського контролю на час здійснення перевірки.

При цьому будь-які перешкоди, що вчиняє персонал ДКВС України з цього приводу, мають кваліфікуватись як зловживання владою або службовим становищем [277, с. 603–605].

Крім того, варто у зв'язку з цим звернути увагу й на той факт, що і у випадках залучення представників громадських об'єднань до здійснення перевірок і контролю з боку інших суб'єктів суспільного моніторингу, про який ідеться в ст. 24 КВК, включаючи національний превентивний механізм, це не позбавляє зазначених осіб на вчинення дій, що ґрунтуються на принципі самоврядності, за умови додержання ними тих повноважень, які вони отримали в установленому порядку від громадських об'єднань.

Враховуючи, що в ч. 7 ст. 24 КВК немає такої правової норми, логічно було б її доповнити реченням такого змісту:

«Залучення громадських об'єднань та їх уповноважених представників до виконання функцій національного превентивного механізму не позбавляє їх права здійснювати свої повноваження згідно із закріпленими в законі принципами діяльності громадських об'єднань».

Знову ж таки, як і в попередньому випадку, озвучений підхід дозволить реально гарантувати для вказаних суб'єктів громадського контролю реалізацію у повному обсязі принципу самоврядності діяльності громадських об'єднань.

Як із цього приводу зробив висновок С. А. Косінов, не можна уявити соціальний контроль однобічно – як сліпе і автоматичне підпорядкування вимогам соціальних норм, коли особистість виступає як об'єкт, а суспільство як суб'єкт: у такому разі виникає соціальна взаємодія, постійна і активна, за якої не тільки особистість відчуває вплив соціального контролю, але й останній зазнає зворотного впливу з боку першої, що може призвести навіть до зміни його характеру [199, с. 771].

Наприклад, у випадках залучення громадських об'єднань до здійснення контрольних завдань з боку державних органів та виконання функцій національного превентивного механізму, де і перші, і другі суб'єкти суспільного

моніторингу за такої взаємодії мають можливість не тільки підвищити ефективність такого виду діяльності, а й збагатитись знаннями щодо новітніх методологій, методів, форм і способів перевірки стану дотримання прав, законних інтересів і свобод засуджених у сфері виконання покарань, якими володіють ті чи інші суб'єкти контролю.

3. Принцип вільного вибору території діяльності, сутність якого у сенсі змісту предмета дослідження, обраного у даній дисертації, полягає в тому, що, враховуючи нинішню структуру управління органами і УВП через міжрегіональні управління виконання покарань Міністерства юстиції України (а їх у нашій державі є шість) [392], громадські об'єднання та їхні уповноважені представники мають право здійснювати громадський контроль за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, арешту та обмеження волі, а також тримаються у СІЗО, на тих територіях, на яких дислокуються зазначені установи виконання покарань, що підпорядковані відповідному міжрегіональному управлінню Мін'юсту.

Особливістю діяльності вказаних суб'єктів соціального контролю є також те, що у межах управлінського впливу міжрегіональних підрозділів ДКВС України громадські об'єднання мають право на своє утворення та реєстрацію на тих адміністративно-територіальних одиницях (зокрема, у будь-яких областях України), на яких розташовані об'єкти підпорядкування та управління міжрегіональних органів Міністерства юстиції України.

Більш того, навіть і при такій «географії» утворення громадських об'єднань міжрегіональні управління з питань виконання покарань не мають права втручатись у діяльність перших і не доводити для них об'єкти контролю і перевірки на свій розсуд.

Винятками з означених питань можуть бути ситуації, про які ідеться в ст. 105 КВК «Режим особливих умов у колоніях», коли тимчасово обмежуються відвідування УВП на період їх вирішення (стихійне лихо, епідемія, аварія важливих для життєзабезпечення систем тощо) [185, с. 8–14].

З огляду на те, що чинне кримінально-виконавче законодавство України з питань здійснення громадського контролю не містить зазначених норм, доцільно було б у ст. 24 КВК внести доповнення – частину дев'яту такого змісту:

«Відвідування установ виконання покарань може бути тимчасово заборонено центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації України, у випадках, зазначених у ч. 1 ст. 105 цього Кодексу».

Безперечно, такий законодавчий підхід дасть можливість гармонізувати на організаційно-правових рівнях як безпеку суб'єктів здійснення соціального контролю, так і реалізацію принципів їхньої діяльності, з урахуванням принципів функціонування органів і УВП, пов'язаних з невтручанням громадськості в їх оперативно-службову діяльність.

При цьому варто мати на увазі, що вказана позиція повністю ґрунтується на правових засадах і теоретико-методологічних технологіях (доктринах) побудови громадянського суспільства в Україні [188, с. 459–488].

4. Принцип рівності перед законом, сутність якого в контексті нашого наукового дослідження виражається у тому, що, незалежно від правового статусу суб'єктів контрольно-наглядової діяльності у сфері виконання покарань, про які йдеться у ст. ст. 24, 25 КВК, громадські об'єднання та їх уповноважені представники в ході здійснення соціального моніторингу мають рівні права на відвідування з цією метою УВП, а також на реалізацію визначених у законодавчих актах, які регулюють їхню діяльність, своїх повноважень.

До речі, наведене правило стосується рівності національних і міжнародних суб'єктів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України [148, с. 7–8].

Такий принцип ґрунтується на положеннях ст. 24 Конституції України та ст. 5 КВК, у яких зазначено, що громадяни є рівними перед законом.

Як із приводу цього слушно зауважив С. П. Погребняк, в основі сучасного розуміння рівності лежить ідея справедливої рівності можливостей, згідно з якою членам суспільства мають бути створені реальні можливості конкурувати з іншими його членами, причому з достатніми шансами на успіх [495, с. 126].

Аналогічну позицію в цій площині зайняв Конституційний Суд України, зокрема у справі про рівність сторін судового процесу, вказавши, що кожен громадянин, іноземець або особа без громадянства має гарантовані державою рівні права, у тому числі й особа, яка засуджена і відбуває кримінальне покарання в установі виконання покарань [453].

Принцип рівності є пріоритетним і в рішеннях ЄСПЛ, що стосуються України (зокрема, такий висновок постановив цей Суд у справі «Надточій проти України» (рішення від 15.05.2008 № 7460/03)) [270].

Задля забезпечення реальних правових гарантій щодо рівності суб'єктів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань доцільно було би ст. 24 КВК України доповнити частиною десятою такого змісту:

«Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації, територіальні органи та установи виконання покарань зобов'язані забезпечити рівний доступ для відвідування установ виконання покарань усім зазначеним у цій статті Кодексу особам».

Отже, якщо узагальнити результати проведеного аналізу, то під принципом рівності суб'єктів при здійсненні громадського контролю за дотриманням прав засуджених слід розуміти гарантовану на законодавчому та організаційно-управлінському рівнях діяльність відповідних громадських об'єднань та їх уповноважених представників, що стосується порядку та правил відвідування ними установ виконання покарань, з метою перевірки відповідності закону реального стану забезпечення зазначеного елемента правового статусу осіб, які відбувають покарання.

5. Принцип відсутності майнового інтересу у громадських об'єднань та їхніх законних представників при здійсненні громадського контролю у сфері виконання покарань.

Зокрема, зазначені суб'єкти соціального моніторингу, навіть за наявності у засуджених права на правничову допомогу з боку адвокатів та фахівців у галузі права (ст. ст. 8, 107, 110 КВК), включаючи право на безоплатні послуги з означених питань [349], надають, як свідчить практика, допомогу засудженим (шляхом консультацій, здійснення представництва у судах, підготовки різноманітних клопотань з питань звільнення від покарання та його відбування, т. ін.) на безоплатній основі та без будь-яких корисливих (майнових) інтересів для себе особисто або в цілому для юридичної особи (громадської організації чи спілки, членами якої вони є).

Більш того, порушення зазначеного принципу як з боку громадського об'єднання, так і окремо взятого його представника (члена) є підставою для ліквідації такого соціального інституту (ст. 28 Закону України «Про громадське об'єднання») [357].

Враховуючи вищенаведене, логічно було би друге речення ч. 2 ст. 25 КВК доповнити наприкінці фразою «які діють при цьому без будь-якого майнового чи іншого матеріального інтересу» та викласти вказану норму у такій редакції:

«У випадках, встановлених цим Кодексом та законами України, громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань можуть здійснювати громадські об'єднання, які діють при цьому без будь-якого майнового чи іншого матеріального інтересу».

Якщо ж до з'ясування змісту принципу відсутності майнового інтересу у діяльності громадського об'єднання та його уповноважених представників підійти з теоретичного боку, то під вказаним принципом реалізації громадського контролю за дотриманням прав засуджених слід розуміти здійснення зазначеним суспільним утворенням чи його членами вказаних повноважень з питань соціального моніторингу, пов'язаних з визначенням

відповідності закону стану забезпечення правового статусу осіб, які відбувають покарання у відповідних органах і установах виконання покарань.

Такий підхід до вирішення досліджуваної проблематики простежується, зокрема, й у працях вітчизняних учених, а саме: О. В. Агапової [4, с. 112–115], С. В. Бардаша [13, с. 117–126], Г. В. Бистрика [18, с. 115–123] та ін.

Їхні наукові праці й створили методологічне підґрунтя для формулювання авторського визначення поняття «принципи відсутності майнового інтересу при здійсненні громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених громадськими об'єднаннями та їх уповноваженими представниками» та є додатковим аргументом щодо видозміни ч. 2 ст. 25 КВК.

б. Принцип прозорості та публічності діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників, який у сфері виконання покарань при здійсненні громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених також має свої особливості реалізації.

Зокрема, право інших членів громадського об'єднання (а це один зі системних елементів принципу прозорості), які не були залучені до проведення такого виду соціального моніторингу, на вільний доступ до інформації, пов'язаної зі здійсненням громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених, може бути обмежено відповідно до:

а) положень Закону України «Про доступ до публічної інформації» (ст.ст. 4, 10, 13 (з дозволу розпорядника такої інформації));

б) вимог, передбачених ст. 32 Конституції України, згідно з якими на отримання такої інформації має бути дозвіл особи, щодо якої вона була зібрана в ході проведення громадського контролю у сфері виконання покарань [346, с. 35–37].

Натомість принцип відкритості зобов'язує громадські об'єднання надавати інформацію про зміст своєї діяльності для всіх суб'єктів звернення, крім випадків, коли такі відомості можуть бути поширені з дозволу особи чи стосуються її безпосередньо.

Поряд з цим, при порушенні конституційних положень та вимог Закону України «Про громадські об'єднання» з питань, що пов'язані з правообмеженням, яких мають дотримуватись зазначені суспільні інститути при утворенні та подальшій діяльності (відповідно, ст. 37 Конституції та ст. 4 вказаного Закону України), кожен член громадського об'єднання має право знати юридичні підстави припинення діяльності такого громадського утворення.

Саме тому, як доведено в цій роботі, так важливо, щоби при здійсненні громадського контролю у сфері виконання покарань уповноважені представники громадських об'єднань чітко дотримувались визначених у законі принципів своєї суспільної діяльності.

Як свідчить практика, важливе місце у системі принципів займає такий, як публічність здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених [488, с. 88–92].

Зміст вказаного принципу полягає в тому, що результати проведення даного виду соціального моніторингу у сфері виконання покарань і пробації України мають публікуватись у різних засобах масової інформації [367] або у власних друкованих виданнях [117].

Зважаючи на те, що ні в КВК (зокрема, в ст. ст. 24, 25), ні в Законі України «Про громадські об'єднання» немає наведеного вище положення, варто було б останнє речення ч. 7 ст. 3 вказаного Закону доповнити наприкінці виразом «а також про їх результати, які обов'язково оприлюднюються в друкованих засобах масової інформації або у власних друкованих виданнях, зареєстрованих відповідно до закону» та викласти це речення у такій редакції:

«Публічність означає, що громадські об'єднання інформують суспільство про свої мету (цілі) та діяльність, а також про її результати, які обов'язково оприлюднюються в друкованих засобах масової інформації або у власних друкованих виданнях, зареєстрованих відповідно до закону».

Отже, якщо узагальнити отримані результати дослідження щодо принципів прозорості, відкритості та публічності діяльності громадських

об'єднань, то під такими принципами проведення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів та свобод засуджених слід розуміти ті основоположні законодавчі засади проведення уповноваженими представниками та вказаними суспільними утвореннями даного виду діяльності, які передбачають вільний доступ до отриманої ними інформації та узагальнених результатів перевірки, з урахуванням особливостей процесу виконання-відбування покарань та законів з питань інформації і доступу до публічної інформації.

Так загалом можна уявити теоретичну модель принципів здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань, на потєбі закріплення яких у чинному КВК України обґрунтовано наполягають деякі науковці [317, с. 19–24].

Натомість загальна оцінка цих принципів неможлива без аналізу змісту та сутності принципів діяльності окремих суб'єктів проведення громадського контролю у сфері виконання покарань, що визначені, зокрема, у деяких локальних нормативно-правових актах України.

Ідеться передусім про принципи діяльності спостережних комісій, які закріплені у відповідному Положенні про цей суб'єкт соціального моніторингу за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених (а саме такий предмет громадського контролю вказаний у п. 1 Положення про спостережні комісії) [331].

Так, у ч. 2 п. 2 вказаного нормативно-правового акта зазначені такі принципи діяльності спостережних комісій, як: а) гласність; б) демократичність; в) добровільність; г) відкритість; г) прозорість; д) звітність.

Отже, якщо ці принципи зіставити з тими, які закріплені в ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання», то в Положенні про спостережні комісії вбачається відсутність таких принципів, як самоврядність, вільний вибір території для діяльності, рівність перед законом, відсутність майнового інтересу.

Натомість у цьому Положенні знайшли своє відображення принципи гласності, демократизму та звітності, які відсутні у вказаному вище Законі, що можна віднести, з одного боку, до виду правових колізій (у даному випадку порушено принцип верховенства права (ст. 8 Конституції України), коли у підзаконному акті визначені принципи, які не закріплені у законі), а з іншого боку, наявна правова прогалина (скажімо, в Положенні відсутні принципи, що закріплені в Законі).

Як видається, для усунення вказаних проблем доцільно було би Положення про спостережні комісії доповнити на початку частини 2 пункту 3 реченням такого змісту:

«Спостережні комісії організують і здійснюють свою діяльність на загально визначених принципах Конституції України, міжнародного права та Закону України «Про громадські об'єднання», а також на закріплених у цьому Положенні принципах».

Аналогічне положення, без сумніву, має бути закріплене і в подальших проєктах, варіантах і редакціях нового Положення про спостережні комісії [332].

Такий підхід дозволить у нормотворчій діяльності гармонізувати загальні та спеціальні норми, які регулюють питання здійснення громадського контролю різноманітними суб'єктами такого виду соціального моніторингу.

Як із цього приводу правильно зробили висновок І. Д. Шутак та І. І. Онищук, на сучасному етапі розвитку суспільних відносин потрібно усунути основні причини, які негативно впливають на якість нормативно-правових актів. При цьому особливу увагу в описаній ситуації слід звернути на ті проблеми, що пов'язані з удосконаленням нормативно-правового регулювання вимог до юридичної техніки [525, с. 691].

Додаткові аргументи щодо дотримання у нормотворчій діяльності відповідних вимог юридичної техніки та термінології (зокрема філологічних, логічних, структурних, спеціально-юридичних засобів і правил; т. ін.) [495, с. 217–218] були отримані в ході порівняння та зіставлення принципів, що закріплені в

Законі України «Про громадські об'єднання» [357] та в Положенні про спостережні комісії [331].

Приміром, якщо зі семантично-пізнавального боку підійти до з'ясування сутності і змісту принципу гласності, який відображений у Положенні, враховуючи, що слово «гласність» означає доступність до широкої громадськості, відкритість, публічність [38, с. 139], то вказаний принцип є тотожним за змістом із принципом відкритості, прозорості та публічності, про який ідеться в п. 6 ч. 1 ст. 3 зазначеного вище Закону.

Отже, в такому разі має місце лише формальне порушення нормотворчої техніки, а саме: у підзаконному акті з означених питань мав бути закріплений той принцип, який відображений у законі, а не навпаки, як це здійснено у Положенні про спостережні комісії.

Якщо за такою ж методологічною «формулою» оцінити зміст принципу «демократизму», який знайшов своє відображення в Положенні, то слід констатувати, що він мав би бути визначений у Законі України «Про громадські об'єднання», виходячи з етимологічного походження слова «демократичний» (народний, стосується широких верств населення тощо) [38, с. 159].

Тим паче що і в Конституції України (ст. 36), і в цьому Законі (ст. 1) соціально-правову основу утворення та діяльності громадських об'єднань становлять зазначені вище положення принципу «демократизму».

Як доводить практика, важливе значення у здійсненні громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених має закріплений у Положенні про спостережні комісії принцип «звітності», який, на жаль, відсутній у Законі України «Про громадські об'єднання».

Такий висновок ґрунтується, знову ж таки, на етимологічному значенні слова «звітність», яке тлумачиться у науковій літературі як документація встановленої форми, що містить інформацію (звіт) про результати якої-небудь діяльності [153].

Однак у вказаному Законі принцип звітності не визначений, хоча за своїм соціально-правовим призначенням більшість його норм стосуються такої системної змістової складової вказаного принципу, як ведення відповідної документації щодо утворення та діяльності громадських об'єднань (ст. ст. 11, 21, 23 та ін.).

Без сумніву, реалізуючи принцип звітності, громадські об'єднання не мають права порушувати визначені в цьому Законі принципи (зокрема самоврядності) їхньої діяльності, проте, як зрозуміло зі змісту Закону України «Про державну статистику», вони також належать до об'єктів статистичної звітності [363], що ще раз підтверджує потребу доповнення ч. 1 ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання» принципом звітності [408].

Водночас потрібно додати, що навіть попри те що певний принцип знайшов своє відображення у підзаконних нормативно-правових актах, його закріплення у законі є об'єктивно зумовленим як вимогами юридичної техніки, так (і це головне) і положеннями принципу верховенства права, який встановив ієрархію побудови та співвідношення між собою тих чи інших правових джерел (ст. 8 Конституції України).

Отже, шляхом узагальнення отриманих в ході цього дослідження результатів можна констатувати, що принципи діяльності громадських об'єднань та їхніх уповноважених представників, що стосуються здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань, предмет якого визначений у ч. 2 ст. 25 КВК України (а в контексті предмета цієї дисертації – проведення такого суспільного моніторингу в цілому у сфері виконання покарань), можна класифікувати на три взаємопов'язані, взаємозумовлені та взаємодіючі групи перелічених вище принципів, а саме:

а) конституційні принципи (загальноправові), про які йдеться в Основному Законі України (ст. 1 (принцип демократизму); ст. 3 (принцип визнання прав, законних інтересів людини і громадянина найвищою соціальною цінністю); ст. 8 (принцип верховенства права); ч. 1 ст. 19 (принцип здійснювати все, що не заборонено законом); ст. ст. 21, 24 (принцип рівності перед законом); ін.);

б) галузеві принципи (ті, зокрема, що закріплені в ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»);

в) конкретно-правові принципи (ті, які знайшли своє відображення, наприклад, у Положенні про спостережні комісії або у Статуті відповідного громадського об'єднання).

Водночас варто звернути увагу на те, що навіть закріплення загальних принципів у законодавчих актах (здійснення так званого писаного права) не гарантує їх реалізації на практиці, у зв'язку з чим мова про них ведеться лише у сенсі принципів «неписаного права».

Саме тому, як влучно зробив висновок С. П. Погребняк, встановлення факту існування принципу права (у цій дисертації – принципів здійснення громадського контролю) є диференційованим процесом (зокрема, такий підхід застосовано у даній науковій праці при аналізі та класифікації принципів реалізації зазначеного вище виду соціального моніторингу у сфері виконання покарань і пробації України), за якого індукція нормативно-правових актів та відповідних інститутів права має комбінуватися з обов'язковим урахуванням переваг цінностей, які чітко виражені у житті відповідного суспільства (в контексті предмета зазначеної роботи – в галузі виконання-відбування покарань) [321, с. 414–415].

Таким чином, якщо врахувати вказані теоретико-прикладні положення, законодавчі та практичні підходи, що стосуються змісту аналізованої проблематики, то можна сформулювати таке авторське визначення поняття «принципи діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань», а саме – це визначені у Конституції, інших законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах керівні (основоположні) засади їх діяльності в означеному напрямі, з урахуванням тих вимог, які зумовлені відповідними правообмеженнями, що закріплені в законі.

Отож системоутворюючими ознаками, що складають зміст виведеного поняття, доречно назвати такі:

1. Вказані принципи обов'язково мають бути визначені на нормативно-правовому рівні, з урахуванням тих теоретико-прикладних підходів, що сформовані та загальноновизнані в науці.

Такий підхід, зокрема, ґрунтується на:

а) положеннях п. 11 ст. 92 Конституції України, відповідно до якої виключно законами визначаються засади утворення і діяльності громадських об'єднань;

б) вимогах ч. 1 ст. 36 Основного Закону України, де зазначено провідний лейтмотив (головне положення) [38, с. 324] та, водночас, загальноправовий принцип, що стосується соціально-правової природи утворення й діяльності громадських об'єднань, зокрема у виді здійснення громадського контролю, а саме – для задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за умови дотримання при цьому тих правообмежень, які встановлені законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав, основоположних свобод і законних інтересів людей;

в) змісті ч. 1 ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання», відповідно до якої таке об'єднання громадян (фізичних або юридичних осіб) створюється на добровільних засадах і з тією ж метою, що визначена в ст. 36 Конституції України;

г) вимогах п. 2 Положення про спостережні комісії, у якому закріплені законодавчі засади їхньої діяльності, до яких належать: Конституція України, КВК, закони України «Про місцеві державні адміністрації», «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» [420];

ґ) змісті п. 8 розділу XXXIV ПВР УВП, у якому визначено порядок і умови відвідування УВП громадськими об'єднаннями відповідно до вимог ч. 2 ст. 25 КВК України;

д) інших правових підставах, про які йшлося у попередніх підрозділах цієї дисертації.

Тож, підсумовуючи отримані результати дослідження з обраного питання, можна констатувати, що, обмежуючи на законодавчому рівні повноваження громадських об'єднань, які пов'язані зі здійсненням громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених, держава поряд з цим не має права нівелювати (підкоригувати на практиці у виді прийняття нормативно-правових актів) [38, с. 434] зміст принципів їхньої діяльності, проте уповноважена прямо забороняти здійснення суб'єктами соціального моніторингу окремих дій, що можуть порушити інтереси національної безпеки та інших об'єктів правової охорони у відповідній сфері суспільних відносин [275, с. 326].

2. Обсяг і розміри застосування громадськими об'єднаннями та їх уповноваженими представниками своїх повноважень з питань реалізації на практиці принципів здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених на законодавчому рівні регулюються тими правообмеженнями, які не мають права використовувати під час проведення соціального моніторингу зазначені суб'єкти перевірки.

До таких найперше відносять:

а) інтереси національної безпеки, визначення яких надано у п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» (зокрема, це життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави тощо);

б) громадський порядок (захищеність життєво важливих інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, т. ін. (п. 3 ч. 1 ст. 1 вказаного вище Закону));

в) охорону здоров'я населення (система заходів, спрямованих на забезпечення та відновлення фізіологічних і психологічних функцій людини тощо (ч. 1 ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я») [295];

г) захист прав і свобод інших людей (розділ II Конституції України (ст.ст. 21–68), Конвенція про захист прав і основоположних свобод [192], Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [352]);

г) інші об'єкти правової охорони, посягання на які може призвести до призупинення та припинення діяльності, а також до заборони громадського об'єднання (ст. 37 Конституції України, ст. ст. 4, 25, 28, 29, ін. Закону України «Про громадські об'єднання» [357]) (зокрема, за засудження уповноважених осіб громадського об'єднання за вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України (ст. 28 зазначеного Закону)).

Отже, наявність усіх системоутворюючих ознак поняття «принципи діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань» є потрібною об'єктивною умовою функціонування такого інституту кримінально-виконавчого права та запорукою ефективності реалізації суб'єктами соціального моніторингу своїх законодавчих і статутних повноважень.

Крім цього, варто зауважити, що закріплення у КВК України зазначених принципів також детермінується саме вказаними умовами, а також тими практичними проблемами, які склали предмет пропонованої наукової роботи.

Таким чином, теоретичне і практичне значення сформульованого в цій дисертації поняття є очевидним, зважаючи як на зміст, сутність і соціально-правову природу принципів громадського контролю, так і на наявних у сфері виконання покарань України проблеми прикладного характеру, пов'язані з їх реалізацією та відсутністю реальних правових механізмів їх забезпечення у чинному КВК.

Більш того, визначення у вказаному законодавчому акті принципів здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів та свобод засуджених під час виконання покарань дасть можливість підвищити рівень ефективності діяльності суб'єктів соціального моніторингу та загалом

позитивно вплине на результативність кримінально-виконавчої діяльності в Україні, зокрема з питань, що стосуються реалізації нашою державою міжнародно-правових зобов'язань щодо захисту прав і основоположних свобод людини та громадянина в процесі виконання-відбування покарань.

Без сумніву, правильно було б через це доповнити ст. 5 КВК «Принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань» таким принципом, як «відкритості та прозорості діяльності органів і учасників виконання покарань для демократичного (цивільного) контролю».

Поряд з цим, як у зв'язку з викладеним зробив висновок С. П. Погребняк, потрібно завжди мати на увазі, що не існує жодної формули для визначення, в якій кількості та які інституційні підтвердження слід для того, щоб зробити певний принцип юридичним [320, с. 414].

З огляду на зазначений та інші доктринальні підходи, а також правові прогалини і колізії в законодавстві України, у цій роботі було науково розтлумачено закріплені в ньому принципи утворення та діяльності громадських об'єднань, з урахуванням особливостей кримінально-виконавчих правовідносин та їх реалізації у сфері виконання покарань [61, с. 188–193].

Резюмуючи одержані в ході здійсненого дослідження результати, очевидним убачаємо такий висновок зі суті окресленої проблематики, а саме: без розширення предмета громадського контролю та охоплення ним усієї галузі кримінально-виконавчої діяльності (процесу виконання-відбування покарань; сфери виконання покарань тощо) об'єктивно неможливо якісно видозмінити зміст та ефективність реалізації на практиці принципів зазначеного виду соціального моніторингу.

Висновки до другого розділу

1. Визначено сучасний стан здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України, а також детермінанти, які негативно

впливають на цей вид соціального моніторингу, а саме встановлено, що: а) на законодавчому рівні закріплено обмежений перелік суб'єктів, форм і видів громадського контролю у даній галузі суспільної діяльності, яка в основному зведена до роботи спостережних комісій, що не мають стосунку до громадських об'єднань; б) у кримінально-виконавчому законодавстві відсутні реальні правові можливості здійснення громадського контролю конфіденційно (у виді викривачів тощо); в) на нормативно-правовому рівні громадський контроль та перевірка зведені тільки до моніторингу стану дотримання лише прав засуджених при тому, що системними змістовими елементами правового статусу цих осіб є також законні інтереси і свободи; г) у кримінально-виконавчому законодавстві України відсутні правові норми щодо здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод персоналу органів і УВП, а також учасників кримінально-виконавчих правовідносин (близьких родичів засуджених, представників органів місцевого самоврядування, громадськості тощо); г) низьким є рівень виконавської дисципліни та відповідальності керівників системи ДКВС України щодо виконання рішень ЄСПЛ, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, міжнародних неурядових організацій та інших суб'єктів контрольної-наглядової діяльності, спрямованої на усунення, нейтралізацію, блокування тощо детермінант, які знижують ефективність соціального моніторингу у сфері виконання покарань; д) на нормативно-правовому рівні не закріплено право для громадських об'єднань видавати за результатами проведеного контролю обов'язкові рішення, що стосуються усунення порушень прав, законних інтересів і свобод усіх суб'єктів (засуджених і персоналу органів і УВП) та учасників кримінально-виконавчої діяльності (громадськості, представників державних органів і органів місцевого самоврядування, т. ін.); ж) мають місце у цій галузі законодавства України й інші правові прогалини і колізії, які знижують рівень ефективності здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації.

Доведено також, що на ефективність громадського контролю у даній галузі суспільної діяльності впливають такі корелянти, які детермінують його низький рівень на практиці, а саме:

1) постійне зменшення кількості засуджених і ув'язнених під варту, які тримались в УВП і СІЗО (а це 148 зазначених установ), що в 2016 році склала 60 тис. 339 осіб, або зменшилась у 2,5 рази (на 60%) порівняно з 1992 роком;

2) з 1991 року по сьогодні сформувались основні джерела посягань, що пов'язані зі вчиненням умисних убивств засуджених і ув'язнених під варту, нанесенням тяжких тілесних ушкоджень, злочинами у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів;

3) загрозливою для безпеки осіб, які тримались в УВП і СІЗО, стала кримінальна активність персоналу ДКВС України у виді вчинення різноманітних правопорушень та протиправних посягань на права, законні інтереси і свободи засуджених;

4) інші аналогічні оціночні кримінально-виконавчі показники, які знайшли своє офіційне відображення у змісті сучасних державних програм (як-от у Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України).

Констатовано також, що попри наявність протягом тривалого періоду (1991–2024 рр.) закріплених на законодавчому рівні суб'єктів контрольної наглядової діяльності, включаючи й громадський моніторинг, стан забезпечення прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань в умовах незалежної України суттєво не покращився, що виступає додатковим аргументом, який свідчить про існування конкретної складної та системної проблеми, вирішення якої лежить і в науковій площині.

З огляду на це, у зазначеному науковому дослідженні обґрунтовано доведено потребу видозміни наявної правової бази з означеної проблематики, а також усунення, блокування, нейтралізацію тощо детермінант (причин, умов і корелянтів), які негативно впливають на результативність проведення вказаного виду соціального моніторингу.

2. Визначено зміст законодавчого забезпечення громадського контролю за дотриманням в Україні прав, законних інтересів і свобод засуджених і ув'язнених під варту та за отриманими результатами дослідження сформульовано авторське визначення такого поняття, а саме це діяльність визначених у законі суб'єктів нормотворення, що здійснюється на відповідних правових засадах з метою створення гарантованих умов для реалізації такого виду соціального моніторингу.

При цьому до системоутворюючих ознак, що складають його зміст, обґрунтовано віднесено такі з них: а) це діяльність законотворчого характеру, особливістю якої є те, що за її результатами видаються такі правові приписи, які є обов'язковими для виконання відповідними суб'єктами суспільних відносин, включаючи, зокрема, й тих осіб та громадські організації, які здійснюють відповідний контроль у сфері виконання покарань і пробації України; б) це діяльність визначених у законі суб'єктів нормотворення, що зазначені у ст. 93 Конституції України; в) це діяльність, що здійснюється на відповідних правових засадах, найперше на основі положень ст. ст. 36, 37 Конституції України, у яких закріплено правові гарантії реалізації права громадян на об'єднання у громадські організації, а також правообмеження, що забороняються у зв'язку з цим; г) це така законодавча діяльність, метою якої є створення гарантованих правових умов здійснення такого виду соціального моніторингу.

Доведено також, що сформульоване авторське поняття «законодавче забезпечення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених і ув'язнених під варту» можна визнати як теоретико-прикладну модель зазначеного виду суспільно-державної діяльності, яка гарантована всіма видами та суб'єктами законотворчого процесу.

Констатовано, що теоретичне значення сформульованого поняття полягає в тому, що застосований у цій дисертації методологічний підхід дав змогу розширити межі знань щодо змісту і сутності загальноправової категорії «законодавче забезпечення», а практичне – в тому, що на підставі аналізу

соціально-правової природи системоутворюючих ознак, які складають його зміст, можна формувати відповідні навчально-методичні видання, що стосуються досліджуваної проблематики, а також підвищувати професійний рівень усіх без винятку суб'єктів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України.

Встановлено також колізійність норм Положення про спостережні комісії, які не тільки суперечать ст. 8 Конституції України (принципу верховенства права), а й створюють умови та підвищують ризики, що пов'язані з посяганням на права, законні інтереси і свободи засуджених, а саме:

1) у пункті 1 цього нормативно-правового акта закріплено положення про те, що громадський контроль поширюється на всі УВП, включаючи й виховні колонії (ч. 2 ст. 11 КВК), натомість у ч. 2 ст. 25 вказаного Кодексу йдеться про те, що у спеціальних виховних установах зазначений вид соціального моніторингу здійснюється піклувальними радами;

2) затвержені у пункті 3 зазначеного Положення завдання цих суб'єктів громадського контролю також не повною мірою кореспондуються зі змістом законодавчих актів, що стосуються даної проблематики;

3) у пункті 2 цього Положення закріплено принципи, на яких ґрунтується діяльність досліджуваного суб'єкта здійснення громадського контролю (гласності; демократичності; добровільності; відкритості, прозорості та звітності), які також не повною мірою співвідносяться з іншими принципами, що визначені в законодавчих актах України, які пов'язані зі змістом даного виду соціального моніторингу;

4) інші правові колізії та прогалини, що мають місце у вказаному Положенні та на які увагу звертають як науковці у своїх працях, так і суб'єкти нормотворчої діяльності. 3. З'ясовано сутність і зміст суб'єктів, форм і методів здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених та сформовано науково обґрунтовані теоретико-прикладні

заходи, спрямовані на усунення наявних у зв'язку з цим правових прогалин і колізій.

Зокрема, сформульовано авторське визначення поняття «суб'єкт здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань», під яким слід розуміти фізичних та юридичних осіб, які є учасниками кримінально-виконавчих правовідносин, що виникають у зв'язку з проведенням ними такого виду суспільного моніторингу (контролю, перевірки, оцінки тощо) у зазначеній галузі суспільної діяльності.

Натомість під «формами здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених» у цій роботі розуміються закріплене у законодавчих актах право на здійснення відповідними суб'єктами соціального моніторингу за цим видом діяльності, а також способи реалізації ними своїх повноважень.

Своєю чергою, під «методами здійснення громадського контролю за дотриманням прав законних інтересів і свобод засуджених» запропоновано розуміти визначені у законодавчих актах способи реалізації громадськими організаціями та їх уповноваженими представниками передбачених їхніми статутами повноважень, пов'язаних з перевіркою забезпечення органами і установами виконання покарань визначеного на нормативно-правовому рівні статусу зазначених об'єктів правової охорони.

Доведено, що сформульована у даній розвідці теоретична модель стосується суб'єктів, форм і методів здійснення громадського контролю за дотриманням не тільки прав засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк, арешту чи обмеження волі, але й за забезпеченням їхніх законних інтересів і свобод, а також гарантування і охорони вказаних елементів правового статусу персоналу органів і УВП та всіх учасників кримінально-виконавчих правовідносин (близьких родичів засуджених, представників громадських організацій, адвокатів, т. ін.).

Водночас зауважено, що застосований у вказаній науковій праці методологічний підхід має не тільки і не стільки теоретичне значення, позаяк

розширив таким чином відомості та знання щодо потенційних можливостей суб'єктів аналізованого виду соціального моніторингу, форм і методів його реалізації у ході перевірок з означеного у законі предмета контролю (ч. 2 ст. 25 КВК), але спрямований й на вдосконалення правового механізму з питань, що склали зміст предмета дисертації.

Доведено також, що теоретико-прикладна цінність отриманих у ході з'ясування сутності проблем, що були визначені як окреме завдання та підрозділ цієї наукової роботи, виражається в тому, що практично щодо кожної встановленої проблеми сформовано авторські науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на їх усунення, а також приведення діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників до вимог міжнародного права, зокрема законодавства ЄС, та кращих позитивних практик з означених питань, з урахуванням у тому числі рішень ЄСПЛ, що були прийняті за фактами порушення прав людини і громадянина у місцях позбавлення волі України, а також рішень Конституційного Суду України такого ж змісту і спрямованості.

З'ясовано, що в нормативно-правових актах, включаючи кримінально-виконавче законодавство України, ні поняття цих термінів, ні відповідних правових норм, які б закріплювали форми діяльності тих чи інших суб'єктів, зокрема й громадського контролю, не закріплено, що виступає однією з детермінант, яка знижує рівень ефективності здійснення даного виду соціального моніторингу у сфері виконання покарань і пробації.

Крім цього, акцентовано увагу на тому, що:

а) по-перше, у чинному законодавстві України (як-от у ст. ст. 50, 51 КК) закріплено термін «покарання», а тому вживання у ч. 2 ст. 25 КВК іншого – «кримінальне покарання» – є некоректним з огляду вимог нормотворчої техніки та дотримання при цьому юридичної термінології, а також з урахуванням правил співвідношення поміж собою норм матеріального (у даному випадку – КК) та процесуального права (КВК, у якому визначено

процедури виконання положень такого інституту кримінального права, як «покарання»));

б) по-друге, виконання покарань є неможливим об'єктивно без відбування покарань, позаяк це є невід'ємні елементи одного й того ж процесу – виконання-відбування покарань, а тому громадський контроль має здійснюватися щодо всієї сфери виконання покарань і пробації України.

Доведено, що за суттю і соціально-правовою природою до суб'єктів громадського контролю у зазначеній галузі суспільної діяльності можна віднести лише уповноважених осіб та громадські об'єднання, статuti яких передбачають такий вид соціального моніторингу.

Здійснено класифікацію суб'єктів, які вправі проводити громадський контроль у сфері виконання покарань і пробації України, а саме це:

1) моніторинг, який реалізується спостережними комісіями та піклувальними радами при виховних колоніях через представників громадськості, які є їх членами та у визначених на нормативно-правовому рівні уповноважені діяти від імені даного суб'єкта перевірки (ч. 2 ст. 25 КВК);

2) моніторинг, суб'єктом якого є громадські організації (ч. 2 ст. 25 КВК) за умови, якщо їхні статuti передбачають такий вид діяльності у зазначеній галузі суспільної діяльності;

3) моніторинг, який проводиться представниками громадських організацій, залучених до виконання функцій національного превентивного механізму (ч. 7 ст. 24 КВК);

4) моніторинг, який здійснюється представниками громадськості у випадках їх залучення до здійснення перевірок іншими суб'єктами контрольно-наглядової діяльності за дотриманням прав засуджених (ч. 1 ст. 25 КВК, закони України «Про прокуратуру», «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю», «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», т. ін.);

5) моніторинг, суб'єктом якого є міжнародні неурядові організації (ч. 1 ст. 24 КВК).

4. З'ясовано сутність і зміст принципів діяльності громадських об'єднань та їхніх уповноважених представників, що стосуються здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України, та на цій підставі сформульовано низку авторських визначень, які мають теоретичну і практичну цінність, наявних з цих питань проблем, які виникають під час реалізації своїх повноважень суб'єктами даного виду соціального моніторингу.

Виведено авторське поняття «принцип рівності суб'єктів при здійсненні громадського контролю за дотриманням прав засуджених», а саме: це гарантована на законодавчому та організаційно-управлінському рівнях діяльність відповідних громадських об'єднань та їх уповноважених представників, що стосується порядку та правил відвідування ними установ виконання покарань з метою перевірки відповідності закону реального стану забезпечення зазначеного елементу правового статусу осіб, які відбувають покарання.

У такому ж контексті сформульовано інше авторське поняття – «принцип відсутності майнового інтересу в діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників при проведенні громадського контролю за дотриманням прав засуджених», під яким у цій роботі розуміється здійснення зазначеним суспільним утворенням чи його членами вказаних повноважень з питань соціального моніторингу, пов'язаних з визначенням відповідності закону стану забезпечення правового статусу осіб, які відбувають покарання у відповідних органах і установах виконання покарань.

Обґрунтовано також зміст авторського поняття «принципи прозорості, відкритості та публічності здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених», під яким запропоновано розуміти ті основоположні законодавчі засади проведення уповноваженими представниками та громадськими об'єднаннями цього виду діяльності, які передбачають вільний доступ до отриманої ними інформації та узагальнених результатів перевірки, з урахуванням особливостей процесу виконання-відбування покарань та законів з питань інформації і доступу до публічної інформації.

Доведено теоретичне та практичне значення сформульованих у цій роботі визначень і понять, яке є очевидним виходячи як зі змісту, сутності та соціально-правової природи принципів громадського контролю, так і з наявних у сфері виконання покарань і пробації України проблем прикладного характеру, пов'язаних з їх реалізацією, та відсутності реальних правових механізмів їх забезпечення у чинному кримінально-виконавчому законодавстві.

Сформульовано поняття «принципи діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання покарань», під яким слід розуміти визначені в Конституції України, інших законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах керівні (основоположні) засади їх діяльності в означеному напрямі, з урахуванням тих вимог, які зумовлені відповідними правообмеженнями, що закріплені в законі. При цьому здійснено також аналіз системоутворюючих ознак, що складають його зміст, до яких віднесені наступні з них:

1) вказані принципи в обов'язковому порядку мають бути визначені на нормативно-правовому рівні, з урахуванням тих теоретико-прикладних підходів, що вироблені та загально визнані в науці;

2) обсяг і розміри застосування громадськими об'єднаннями та їх уповноваженими представниками своїх повноважень з питань реалізації на практиці принципів здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених на законодавчому рівні регулюються тими правообмеженнями, які не вправі використовувати в ході проведення соціального моніторингу зазначені суб'єкти перевірки.

Доведено, що наявність усіх системоутворюючих ознак поняття «принципи діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань» є необхідною об'єктивною умовою функціонування даного інституту кримінально-виконавчого права та запорукою ефективності реалізації

суб'єктами соціального моніторингу своїх законодавчих і статутних повноважень.

Констатовано також, що закріплення у чинному кримінально-виконавчому законодавстві принципів здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених у процесі виконання-відбування покарань дасть можливість підвищити рівень ефективності діяльності суб'єктів соціального моніторингу та в цілому позитивно вплине на результативність кримінально-виконавчої діяльності в Україні, зокрема з питань, що стосуються реалізації нашою державою міжнародно-правових зобов'язань щодо захисту прав, основоположних свобод і законних інтересів людини та громадянина у вказаній галузі суспільних відносин.

Здійснено класифікацію принципів, що мають забезпечувати проведення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України, до яких віднесено:

а) конституційні принципи (загальноправові), про які йдеться в Основному Законі України (ст. 1 (принцип демократизму)); ст. 3 (принцип визнання прав, законних інтересів людини і громадянина найвищою соціальною цінністю); ст. 8 (принцип верховенства права); ч. 1 ст. 19 (принцип здійснювати все, що не заборонено законом); ст. ст. 21, 24 (принцип рівності перед законом); ін.);

б) галузеві принципи (ті, зокрема, що закріплені в ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»);

в) конкретно-правові принципи (ті, які знайшли своє відображення, наприклад, у Положенні про спостережні комісії або у Статуті відповідного громадського об'єднання).

Звернуто також увагу на те, що навіть закріплення загальних принципів у законодавчих актах (здійснення так званого писаного права) не гарантує їх

реалізації на практиці, з огляду на що про них ідеться лише в сенсі принципів «неписаного права».

5. Наукові результати досліджень автора, які висвітлені у Розділі 2, викладені в опублікованих працях (Гарасим П. С., 2022а; Гарасим П. С., 2022в; Гарасим П. С., 2022г; Гарасим П. С., 2022г; Гарасим П. С., 2022і; Гарасим П. С., 2022л; Гарасим П. С., 2022м; Гарасим П. С., 2023г; Гарасим П. С., 2022є; Гарасим П. С., 2023г; Гарасим П. С., Василюк І. М., 2022).

РОЗДІЛ 3

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ЗДІЙСНЕННЯМ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ, ЇХ ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ І СВОБОД

3.1 Міжнародні нормативно-правові акти з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених

Як зазначено в Національній стратегії у сфері прав людини, затвердженій Указом Президента України від 24.03.2021 р. № 119, удосконалення системи забезпечення та захисту прав і свобод людини здійснюватиметься з урахуванням як вітчизняного досвіду, так і напрацьованих та апробованих міжнародною спільнотою принципів і підходів [278].

При цьому одним із ключових принципів вказаної Стратегії визнано інклюзивність (поширеність на широке коло суб'єктів, предметів, питань тощо) [195] та активне залучення до моніторингу й оцінки прогресу реалізації цієї державної програми всіх зацікавлених сторін [278].

Більш того, серед основних напрямів Стратегії провідним вважається й той, що стосується запобігання та протидії катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, реалізація якого має ґрунтуватись на міжнародних, зокрема європейських, стандартах з прав людини та відповідній системі запобігання названим видам правопорушень (§ 2 п. 4 вказаної Стратегії) [278].

Якщо до оцінки положень зазначеної Стратегії підійти з огляду на сутність завдань нашої дисертації, то важливими можна визнати й ті її напрями, що передбачають імплементацію (запровадження в національне законодавство) [38, с. 270] Мінімальних стандартних правил щодо поводження

із засудженими [258] та Правил ООН стосовно поводження із засудженими жінками і засобів покарання для жінок-правопорушниць без позбавлення їх свободи (так звані Бангкокські правила) [341].

Не менш цінними у контексті вирішення завдань, пов'язаних із додержанням правового механізму здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду та вимог міжнародно-правових актів, є й положення, що закріплені у Плані дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки, який затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.06.2021 р. № 756-р [307].

Зважаючи на вказане, нині нагальним завданням для науковців виступає потреба забезпечення на доктринальному рівні успішної реалізації мети і завдань зазначених державних програм (а саме Стратегії та Плану дій щодо її виконання), керуючись нормами міжнародного права, включаючи законодавство ЄС [369], а також позитивний досвід, зокрема з питань організації та здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань, який має місце у діяльності відповідних суб'єктів соціального моніторингу за кордоном [62, с. 55–61].

Водночас варто додати, що такий «орієнтир» сформувався в Україні ще з часів зародження незалежності нашої держави.

Так, ще в липні 1990 року в Декларації про державний суверенітет України було закріплено положення про те, що Українська РСР визнає перевагу загальнолюдських цінностей, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрідержавного права (розділ X «Міжнародні відносини») [105].

Аналогічний підхід у цьому руслі знайшов своє відображення в постанові Верховної Ради Української РСР від 25.12.1990 р. «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України» [419]. Зокрема, у її п. 2 для Кабінету Міністрів Української РСР було визначено завдання щодо спрямування його

зусиль на забезпечення безпосередньої участі Української РСР у загальноєвропейському процесі та європейських структурах [419].

У такому ж контексті в подальшому змістово формувалися й інші законодавчі акти України з питань європейської інтеграції, одним із яких доречно назвати Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами [505].

Підсумком вказаних зусиль стало прийняття в червні 1996 року Конституції України, у ст. 18 якої було зазначено, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

І, нарешті, у 2004 році завершив своєрідні «підготовчі» інтеграційні зусилля нашої держави щодо увідповіднення її законодавства з вимогами міжнародно-правових актів Закон України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», визначивши конкретні правові, організаційні та інші заходи, спрямовані на досягнення вказаної мети [369].

Водночас треба мати на увазі, що впродовж усього цього періоду значний внесок у розвиток вказаної державно-правової парадигми (теоретико-методологічної моделі) [301] зробили й науковці, здійснюючи так звані порівняльно-правові (компаративістські) [38, с. 305] дослідження.

Такий доктринальний підхід, як доводить практика, дає можливість оцінити стан розвитку національної правової системи зі світовими тенденціями у розвитку права та за його результатами відібрати найкращі зразки з правового досвіду для удосконалення [513, с. 6], що має прямий стосунок до завдань даної наукової роботи, які передбачають здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України [78, с. 147–149].

Тимчасом слід звернути увагу на той факт, що досі у кримінально-виконавчому праві, особливо з питань забезпечення проведення ефективного соціального моніторингу в аналізованій галузі суспільних відносин, порівняльно-правові дослідження мають епізодичний та несистематизований характер, що в кінцевому підсумку негативно впливає не тільки на результативність громадського контролю, але й на рівень наукового супроводу нормотворчої діяльності в Україні.

Отже, варто визнати, що вказані обставини додатково актуалізують потребу в більш цілеспрямованій діяльності учених, пов'язаній з проведенням порівняльно-правових досліджень, зокрема й у сенсі предмета цієї розвідки [77, с. 74].

Про потребу активізації наукових пошуків з означеної в дисертації проблематики свідчать також результати анонімного опитування деяких категорій респондентів, проведеного під час даного дослідження.

Зокрема, на запитання «Чи відповідає національне законодавство вимогам міжнародного права, що стосуються змісту громадського контролю у сфері виконання покарань?» особи з персоналу ДКВС України відповіли:

- «так» – 279 з 1017 респондентів, які взяли участь в опитуванні, або 28% у їх загальній структурі;
- «частково» – 405 осіб (40%);
- «ні» – 333 особи (32%) (додатки В, Г).

Натомість засуджені до позбавлення волі, які відбували покарання в УВП, на вказане питання дали такі відповіді:

- «так» – 161 із 1017 респондентів, які брали участь в анкетуванні, або 17% у загальній структурі опитаних осіб;
- «частково» – 587 (57%);
- «ні» – 269 осіб (26%) (додатки Д, Є).

Отже, і в першому, і в другому випадках більшість опитаних осіб переконані, що норми вітчизняного законодавства з питань здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань не повною мірою

відповідають аналогічним положенням міжнародно-правових актів, що, своєю чергою, додатково актуалізує потребу більш інтенсивно та предметно на доктринальному рівні визначати проблемні питання з означеної тематики дослідження.

За цих обставин методологічним підґрунтям для вирішення визначеного у цій роботі завдання стали не тільки вказані наукові підходи, але й праці тих учених, які так чи інакше предметом пошуку мали питання громадського контролю, що здійснюється у сфері виконання покарань у зарубіжних державах.

Більш того, у даній дисертації знайшла своє відображення (пристосування у видозміненому змісті) наукова догма (основні положення, доктрина) [38, с. 179], відповідно до якої сама лише адаптація законодавства не буде ефективною, якщо нехтувати іншими складовими інтеграційного процесу (йдеться про важливі умови, за яких європейський вибір України мав би підтримку у суспільстві) [536, с. 751].

Як демонструють результати нашого дослідження, і в загальній теорії права [495, с. 305–306], і в науці кримінально-виконавчого права [219, с. 124–129] міжнародно-правові акти, включаючи й ті, які стосуються визначеної в цій дисертації тематики, класифікують за різними критеріями.

Зокрема, А. Х. Степанюк та І. С. Яковець за ступенем їх обов'язковості для України вказані правові джерела поділяють на дві групи:

- а) ті, що мають обов'язковий характер для виконання нашою державою;
- б) ті, які носять для України рекомендаційний характер [482, с. 52].

Як видається (і це важливо у контексті проблем здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань), за вказаним критерієм міжнародно-правові акти можна класифікувати й на ті, виконання яких Україною передбачено частково або з відповідними зауваженнями, що

логічно впливає зі змісту ст. ст. 3, 6, 8–10 Закону України «Про міжнародні договори» [393].

При цьому потрібно усвідомлювати, що всі кваліфікаційні групи мають прикладне значення для вдосконалення правового механізму з питань здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань, його суб'єктами та учасниками за умови дотримання відповідних законодавчих вимог, що регулюють співвідношення національних і міжнародно-правових актів [29, с. 632–662], а саме:

1. Тільки ті міжнародно-правові договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (ч. 1 ст. 9, п. 32 ст. 85 Конституції України).

Крім того, треба мати на увазі, що такою частиною законодавства України є як повністю ратифіковані, так і частково, і з певними заявами та застереженнями визнані нашою державою міжнародно-правові акти.

Ба понад це, якщо національні та міжнародні правові джерела регулюють однотипні суспільні відносини, то у правозастосовній практиці перевага надається останнім (ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори»).

2. Лише після внесення відповідних змін до Основного Закону України можливе укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України (ч. 2 ст. 9, п. 1 ст. 85 розділ XIII Конституції України, ч. 4 ст. 4, 8, 10, 12 Закону України «Про міжнародні договори»).

Зокрема, як у зв'язку з цим визначено в ч. 2 ст. 18 вказаного вище Закону, у разі суттєвого порушення міжнародного договору України іншими його сторонами, якщо виконання договору може зашкодити національним інтересам України, дію такого договору може бути припинено або зупинено в порядку, встановленому ст. 24 Закону України «Про міжнародні договори».

3. Тільки після пролонгації (продовження строку чинності документа) [437] відповідні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких була надана Верховною Радою України, продовжують мати юридичну силу на території

нашої держави (п. 32 ст. 85 Конституції України та ст. 20 Закону України «Про міжнародні договори»).

При цьому важливим є той юридичний факт, що пролонгація міжнародно-правового акта має здійснюватися з дотриманням умов, які були визначені в ньому раніше (ст. 20 зазначеного Закону).

4. Укладення міжнародних договорів здійснюється тільки тими суб'єктами, перелік яких визначений у законі (п. 32 ст. 85, п. п. 15, 29, 30, 31, ст. 106; п. п. 1, 2, 7, 10 ст. 116 Конституції України; ст. 6 Закону України «Про міжнародні договори»).

Заразом потрібно звернути увагу на такий важливий юридичний момент, як надання права Президенту України, Прем'єр-міністру України та Міністру закордонних справ України вести переговори і підписувати міжнародні договори України без спеціальних повноважень (ч. 2 ст. 6 зазначеного вище Закону).

Таким чином, тільки за дотримання вказаних вимог суб'єкти здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод суб'єктів та учасників кримінально-виконавчих правовідносин, включаючи й міжнародні неурядові організації, мають право реалізовувати на практиці свої повноваження.

При цьому, як з даного приводу зробив влучний висновок М. В. Буроменський, під час практичної імплементації (запровадження у національне законодавство) [38, с. 270] міжнародно-правових актів (відповідних положень, норм тощо) у внутрішньому правопорядку (праворозумінні, правозастосуванні, т. ін.) продовжує формуватися багатоманітність правових засобів ефективного реагування на міжнародно-правовий простір, що оточує Україну [251, с. 662].

Більш того, такий підхід зумовлений ще й тим, що зміни у суспільних відносинах як усередині держави, так і поза її межами впливають на формування поглядів щодо основних функцій держави і права, суспільства в цілому та її інститутів, а також визначають розуміння тих чи інших правових категорій та їхню роль у конкретних умовах існування будь-якої держави [251,

с. 696], що й стало визначальним у виборі відповідної методології з'ясування змісту та сутності міжнародно-правових актів, пов'язаних зі здійсненням громадського контролю у сфері виконання покарань України.

Насамперед ідеться про першу кваліфікаційну групу міжнародно-правових актів, які мають для нашої держави обов'язковий характер щодо виконання та є невід'ємною частиною її законодавства.

Без сумніву, пріоритетне місце в низці таких правових джерел займає Загальна декларація прав людини, яка ратифікована Україною у грудні 1948 року [136]. При цьому з-посеред низки її норм безпосередньо стосуються предмета даної наукової роботи мають такі з них, як:

1. Положення ст. 1 Декларації, у якій визначено принцип рівності всіх людей у правах.

Саме цей підхід використано в нашій дисертації при обґрунтуванні пропозицій щодо розширення предмета громадського контролю, замість перевірки в ході вказаного соціального моніторингу дотримання прав засуджених під час виконання кримінальних покарань у виді позбавлення волі, арешту та обмеження волі – здійснювати такий контроль у цілому за сферою виконання покарань і пробації України, тобто за дотриманням прав, законних інтересів і свобод як суб'єктів (засуджених і персоналу органів виконання покарань), так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин (представників громадських об'єднань, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій, установ тощо).

Водночас, якщо зіставити зміст ст. 1 Декларації та ст. ст. 21 і 24 Конституції України, то можна помітити, що вони є повністю ідентичними (тотожними, такими, що відповідають один одному за змістом) [38, с. 265].

Як із цього приводу слушно зауважує В. О. Туляков, порівнюючи однакові за функціями норми права, відповідний суб'єкт ідентифікує таким чином сукупність проблем, її значущість та визначеність у конкретних юрисдикціях і правових сім'ях, конкретних джерельних базах тощо, вирішуючи у даному випадку основне питання такого дослідження та дотримуючись у цій ситуації правил лінгвістики і

культурології, а також враховуючи вплив позаправових факторів на процес правореалізації [503, с. 40].

2. Положення ст. 5 Декларації, у якій закріплена заборона катувань та іншого нелюдського поводження з іншими особами.

У контексті досліджуваної проблематики вказана вимога стала правовим підґрунтям щодо розширення меж предмета громадського контролю шляхом доведення потреби його здійснення не тільки за дотриманням прав, але й законних інтересів та свобод засуджених, які визнані невід’ємними елементами правового статусу цих осіб у ч. 1 ст. 7 КВК України.

Як із цього приводу висновують В. І. Борисов і П. Л. Фріс, досягнення очікуваних наслідків у протидії кримінальним правопорушенням можливе лише за умови чіткої взаємодії між усіма елементами політики у сфері запобігання та протидії злочинності [25, с. 69–70].

Більш того, в ході забезпечення правової охорони осіб, які стають жертвами насильницьких кримінальних правопорушень, пріоритетними мусять бути заходи запобіжної діяльності з таких питань [101, с. 7–8].

3. Положення ст. 20 Декларації, у якій затверджено право людей на об’єднання в асоціації.

Враховуючи зазначений міжнародно-правовий підхід, у цій науковій праці обґрунтована потреба видозміни змісту окремих норм Закону України «Про громадські об’єднання» [357], Положення про спостережні комісії [331] та відповідного його проєкту, який перебуває на розгляді Кабінету Міністрів України, зокрема з питань, що стосуються здійснення вказаними суб’єктами громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України.

Як у зв’язку з цим зауважує І. С. Яковець, розширене розуміння практики дає можливість у теоретичному мисленні відобразити її не як поверхневий шар, а як глибинну цінність правотворчості, що, у свою чергу, є наслідком переосмислення минулого досвіду, тенденцій розвитку сучасності та перспектив функціонування майбутніх теоретичних і прикладних підходів [532, с. 799].

4. Положення ст. 30 Декларації, у якій зазначено, що ні держава, ні група людей (у сенсі громадського об'єднання), ні окремо взята особа (як уповноважений представник такого об'єднання) не можуть вчиняти дії, спрямовані на посягання на права, законні інтереси і свободи людини.

Якщо оцінити це міжнародно-правове правило з точки зору змісту, форм і методів здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань, то можна підсумувати, що, проводячи даний вид соціального моніторингу, громадські об'єднання та їхні уповноважені представники не можуть не тільки втручатись в оперативно-службову діяльність органів та УВП, але й порушувати права, законні інтереси персоналу ДКВС України, а також учасників кримінально-виконавчих правовідносин, та мають дотримуватись конституційно-правових правообмежень щодо підстав утворення та функціонування зазначених суспільних інститутів в Україні (ст. ст. 36, 37 Конституції України).

Цікавим у зв'язку з цим є такий історичний факт, який прямо стосується предмета нашої дисертації, а саме: внаслідок того, що робоча група, яка розробляла проєкт чинного КВК України, переважно складалась із фахівців ДДУПВП, цей Кодекс має чимало правових прогалин і колізій та не створив належних і реальних гарантій, спрямованих на охорону та захист прав, законних інтересів і свобод засуджених, а з іншого боку, через відсутність на той час процедури обговорювання таких законопроєктів широкою громадськістю призвів по суті до зведення діяльності у сфері виконання покарань громадських об'єднань та їх уповноважених представників не власне до здійснення контролю за дотриманням правового статусу осіб, які відбувають визначене судом кримінальне покарання, а до участі вказаних суб'єктів суспільних відносин у процесі виконання-відбування покарань [231, с. 442].

Таким чином, завдяки результатам проведеного аналізу змісту норм Загальної декларації прав людини [136] можна констатувати, що, незважаючи на те що в зазначеному нормативно-правовому акті не закріплено конкретних

правових механізмів, які безпосередньо пов'язані зі здійсненням громадського контролю, їх сутність – юридична спрямованість на забезпечення на державному рівні прав людини і громадянина – створила відповідне правове підґрунтя загального характеру для відповідної, включаючи контрольну, діяльності громадських інститутів та їхніх уповноважених представників.

У такому ж контексті сформульовані положення й інших міжнародно-правових актів загального спрямування (які не містять конкретних норм з означеної проблематики дослідження, але є дотичними до неї) [482, с. 52].

Поряд з цим, у них є низка правил і вимог, які можуть бути застосовані під час удосконалення правових засад, форм і методів здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань в Україні.

Зокрема, у факультативному протоколі до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [509] до таких положень доречно віднести норми, що стосуються, зокрема:

а) створення міжнародного неурядового органу – Комітету з економічних, соціальних та культурних прав ООН, на який покладено функції щодо здійснення контролю за дотриманням зазначених прав у державах-учасниках цього Протоколу (про це йдеться у преамбулі до нього);

б) визнання державою-учасницею повноважень вказаного Комітету (ст. 1 Протоколу);

в) потреба вживання державою-учасницею тимчасових засобів захисту до вирішення питання про наявність чи відсутність прав відповідної людини (ст. 5);

г) процедури розгляду Комітетом повідомлень про порушення прав людини у відповідній державі-учасниці (ст. 8);

г) процедури розслідування Комітетом інформації щодо порушення відповідних прав людини у державі-учасниці (ст. 11);

д) інших контрольних функцій, які має право здійснювати вказаний Комітет ООН [509].

Саме зазначені положення Факультативного протоколу й стали методологічною і правовою основою для обґрунтування в цій дисертації авторських пропозицій, спрямованих на удосконалення порядку відвідування УВП міжнародними неурядовими організаціями, мова про який ведеться в ст. 24 КВК України.

Поряд з цим, як правильно з такого приводу зауважують зарубіжні науковці, варто мати на увазі, що залучення вказаних вище та інших суб'єктів громадського контролю до моніторингу державних органів тісно пов'язане з таким негативним фактом, як маніпуляція (шахрайство, махінація, обман тощо) [38, с. 349], що слід враховувати при здійсненні перевірок в органах і УВП міжнародними неурядовими та іншими громадськими інституціями [542, с. 176].

Знову ж таки, як демонструють результати даного дослідження, чимало норм, що мають стосунок до змісту громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених, містяться й в інших міжнародно-правових актах загального спрямування, які є частиною національного законодавства України.

У цьому сенсі звертають на себе увагу такі з них, як:

1) Статут Ради Європи, у ст. 3 якого закріплено положення про те, що кожен її член зобов'язаний визнати принципи верховенства права і основоположних свобод людини та громадянина, а також ефективно співпрацювати з РЄ з означених питань [477];

2) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, у ст. 19 якої визначено, що для забезпечення державами-учасницями своїх зобов'язань створюється ЄСПЛ [192];

3) Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, у ст. 28 якого йдеться про те, що для забезпечення його виконання і контролю за державами-учасницями створюється Комітет з прав людини, доповіді якого останні мають в обов'язковому порядку вивчати та вживати невідкладних заходів,

спрямованих на усунення порушень прав, законних інтересів і свобод тих осіб, які проживають на території зазначених держав [256];

4) інші міжнародно-правові акти загального характеру [151], які також використані у цій дисертації як методологічне підґрунтя для вдосконалення правового механізму з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань відповідно до положень ч. 2 ст. 25 КВК України [76, с. 225–226].

Одночасно варто вказати, що пріоритетне місце та вирішальну роль серед усіх кваліфікаційних груп, які визначені на науковому рівні [219, с. 226–229], посідають спеціальні міжнародно-правові акти, що безпосередньо регулюють порядок проведення громадського спеціального моніторингу у сфері виконання покарань.

При цьому насамперед ідеться про ті з них, які, відповідно до вимог ч. 1 ст. 9 Конституції України та Закону України «Про міжнародні договори», є частиною національного законодавства та мають у зв'язку з цим перевагу над аналогічними нормативно-правовими актами нашої держави у випадках регулювання однорідних суспільних відносин (зокрема з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених).

Як щодо цього обґрунтовано висновує Н. М. Пархоменко, якщо виходити з того, що джерелом права є те, що породжує право, то для суб'єктів законодавчої ініціативи та суб'єктів правозастосування ці джерела є різними, враховуючи, що воля державних органів сама собою не утворює суспільних відносин, а тільки формує та відображає їх.

Саме тому, на її переконання (і це не викликає заперечень), джерелом права (у цьому випадку – міжнародно-правові акти) слід вважати те, що породжує суспільні відносини, а не відтворює чи формулює, позаяк право може встановлюватися і за межами офіційної форми, тобто без втручання національного законодавця [302, с. 595].

До речі, за підсумками пропонованої наукової розвідки серед переліку міжнародно-правових актів, які імplementовані (запроваджені у життя) [38, с. 270–271] у чинне законодавство України, особливе місце займає Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [193].

Зокрема, серед положень, що прямо стосуються досліджуваної у цій дисертації проблематики, звертають увагу на себе такі з них, як:

1. Стаття 1 Конвенції, у якій надано визначення поняття «катування», що має враховуватись громадськими об'єднаннями та їх уповноваженими представниками при здійсненні контролю у сфері виконання покарань і пробації України.

При цьому слід констатувати, що за змістом і ознаками складу кримінального правопорушення кваліфікація факту катування в Україні та за кордоном є дещо відмінною, що зумовлено передусім певною невідповідністю поняття «катування», сформульованого, зокрема, в ст. 1 Конвенції та ст. 127 КК України [494, с. 210–214].

Наочним доказом в означеній площині є рішення ЄСПЛ, що дають розширене тлумачення поняття «катування», яке є відмінними за змістом, закріпленим у ст. 127 КК України (наприклад, рішення ЄСПЛ від 28.07.1999 р. № 2580394 у справі «Селмуні проти Франції» («*Selmoni v Frances*»)) [466].

Про наявність вказаної проблематики наголошують у своїх працях й вітчизняні науковці [293, с. 63–64].

2. Стаття 2 Конвенції, яка, зокрема, зобов'язує кожну державу-учасницю вживати ефективних заходів для запобігання випадкам катувань (у сенсі цього дослідження – допускати громадські об'єднання та їх уповноважених осіб для відвідування УВП з метою здійснення контролю за дотриманням прав засуджених (ст. 24 КВК України)).

Як у зв'язку з цим слушно зауважує Є. Б. Кубко, міжнародно-правовий стандарт є не лише доктринальною чи навіть загальнонауковою категорією,

позаяк за сутністю є категорією юридичною, яка особливим чином вплетена в правову матерію, маючи конкретні параметри та тлумачення, а в кінцевому результаті передбачає відповідну юридичну відповідальність за його недотримання [224, с. 268].

Скажімо, як встановлено в ході даного дослідження, Україна з часів імплементації вказаної Конвенції та проведення міжнародних моніторингів щодо дотримання прав, законних інтересів та свобод засуджених [118] і досі [484] не дотримується взятих на себе міжнародних зобов'язань і неналежно реагує на виявлені непоодинокі факти катувань та іншого нелюдського поводження зі засудженими та ув'язненими під варту [289].

Зокрема, після кожного з візитів представників Комітету з питань запобігання катуванням в Україні [41] та виявлення за їх результатами суттєвих порушень прав людини і громадянина в УВП і СІЗО до передбачених законом видів юридичної відповідальності не було притягнуто жодного з керівників ДДУПВП, на яких, згідно з вимогами ст. 1 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», покладено обов'язок щодо реалізації на практиці державної політики у сфері виконання покарань і пробації України [361].

Більш того, керівники ДДУПВП своєрідно реагували на зауваження та рекомендації Комітету ООН, або заперечуючи факти катувань щодо осіб, які тримаються у місцях позбавлення волі, або пояснюючи це відсутністю 100% фінансування кримінально-виконавчої системи з Державного бюджету України [43, с. 222–242].

З огляду на вказані обставини, в цій дисертації й сформовано науково обґрунтовані авторські пропозиції, спрямовані на підвищення рівня юридичної відповідальності керівників усіх ланок (органів і УВП, міжрегіональних управлінь та Міністерства юстиції України), на яких покладено функцію забезпечення дотримання прав, законних інтересів і свобод засуджених у процесі виконання-відбування покарань.

3. Стаття 10 Конвенції, відповідно до якої держава-учасниця зобов'язана повною мірою забезпечувати включення навчальних матеріалів та інформації про заборону катувань для підготовки як суб'єктів (засуджених і персоналу органів та УВП), так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин (головно уповноважених представників громадських об'єднань, які здійснюють соціальний моніторинг у сфері виконання покарань).

Саме з таких міркувань у нашій роботі науково обґрунтовано пропозицію щодо спеціальної підготовки до проведення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених в УВП і СІЗО уповноважених представників громадських об'єднань, які його безпосередньо здійснюють.

Зокрема, прикладом такого професійного підходу та критерію оцінювання одночасно можна назвати Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», за яким перелічених у ньому суб'єктів правоохоронної діяльності перед виходом на маршрут патрулювання в обов'язковому порядку інструктують про зміст, особливості та інші правові засоби виконання ними взятих на себе повноважень з означених питань [433].

4. Стаття 17 Конвенції, на підставі якої був заснований Комітет проти катувань як суб'єкт не тільки запобігання нелюдському поводженню, але й здійснення контролю за дотриманням прав людини і громадянина у будь-якій державі-учасниці.

Керуючись названим положенням, вітчизняні науковці небезпідставно вважають, що до предмета кримінального права (а в контексті – до предмета зазначеного дослідження) входять закономірні зв'язки, що стосуються в тому числі змісту громадського контролю, який здійснюється відповідними суб'єктами у сфері виконання покарань, а саме ті його елементи, що пов'язані з реалізацією в Україні вимог міжнародно-правових актів про протидію кримінальним правопорушенням (у даному випадку – положень Конвенції проти катувань) [268, с. 23–24].

Якраз вказані методологічні підходи й були використані у цій дисертації при формуванні науково обґрунтованих авторських підходів, спрямованих на вдосконалення правового механізму здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених, предмет якого закріплений у ст. 25 КВК України.

Як з'ясовано під час дослідження, чимало важливих положень, що мають безпосередній стосунок до здійснення соціального моніторингу за процесом виконання-відбування покарань (зокрема за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених), закріплено й в інших спеціалізованих міжнародно-правових актах, які є на сьогодні частиною чинного законодавства України.

До таких належить передусім Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню [128].

При цьому чи не головним положенням можна назвати ст. 1 цієї Конвенції, відповідно до якої був створений Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, який має право:

а) інспектувати будь-яке місце, де утримується особа, позбавлена волі, у державі-учасниці (ст. 2 Конвенції);

б) співпрацювати з національними органами в ході інспектування (ст. 3 Конвенції);

в) після кожної інспекції складати доповідь про факти, які були встановлені під час інспекції (ст. 10 Конвенції);

г) інформацію, зібрану під час інспектування, доповідь та консультації (рекомендації тощо) робити конфіденційними (ст. 11 Конвенції);

г) залучати до інспектування експертів та інших осіб, які мають володіти глибокими знаннями і великим досвідом з предмета перевірки та зобов'язані

зберігати конфіденційність інформації, отриманої в ході перевірки відомостей (ст. ст. 13, 14 Конвенції);

д) не інспектувати ті місця, перевірка яких покладається на національні або інші міжнародні суб'єкти соціального моніторингу (ст. 17 Конвенції) [128].

Отже, навіть маючи перевагу над суб'єктами національного громадського контролю (а це визначено в ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори») [393], Європейська конвенція з питань запобігання катуванням не зашкоджує і не нівелює (усуває, ліквідовує тощо) [38, с. 434] змістовне спрямування та предмет зазначеного виду соціального моніторингу та відповідних положень чинного законодавства України з аналізованих питань.

Без сумніву, з урахуванням того, що ЄСПЛ основою своїх рішень обирає результати дотримання, зокрема Україною, положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [192], вкрай важливе місце і роль в удосконаленні правового механізму здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань займає саме цей міжнародно-правовий акт.

Водночас у сенсі предмета і завдань пропонованої дисертації особливу увагу звертають на себе такі норми вказаної Конвенції:

1. Стаття 11, у якій визначено право будь-якої людини на свободу об'єднання з іншими особами за винятком тих випадків, що встановлені в законі в інтересах національної або громадської безпеки, т. ін. (це положення знайшло своє відображення в ст.ст. 36, 37 Конституції України та в Законі України «Про громадські об'єднання» [357]).

2. Стаття 14, яка гарантує заборону дискримінації (обмеження або позбавлення прав) [38, с. 168] при здійсненні, зокрема, захисту прав і основоположних свобод під час проведення громадського контролю у сфері виконання покарань, що стало додатковим аргументом у цій дисертації при обґрунтуванні розширення змісту предмета зазначеного виду соціального моніторингу та поширення його не тільки на права, а й на законні інтереси та свободи засуджених до всіх без винятку кримінальних покарань, які закріплені

в ст. 51 КК України, а також поширення перевірок відповідності дотримання зазначених елементів правового статусу особи з боку громадськості на персонал ДКВС України та всіх учасників кримінально-виконавчих правовідносин (близьких родичів засуджених, уповноважених представників громадських об'єднань, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій, учасників тощо).

3. Стаття 17, у якій зазначено положення про те, що ні держава, ні група осіб (зокрема громадські об'єднання) не можуть під час виконання положень зазначеної Конвенції обмежувати чи скасовувати будь-які права і свободи інших осіб чи їх груп (організацій, спілок тощо).

4. Розділ II, який цілком присвячений діяльності ЄСПЛ та процедури виконання його рішень державами-учасницями, які є обов'язковими для виконання Україною відповідно до чинного законодавства [352].

Зважаючи на те, що соціально-правова природа ЄСПЛ та його впливу на правовий механізм захисту прав і основоположних свобод в Україні буде предметом розгляду в окремому підрозділі нашої розвідки, варто з цього приводу зауважити лише про те, що практика вказаного Суду є безперечним джерелом чинного законодавства нашої держави, а отже, й необхідним засобом перевірки стану дотримання прав засуджених з боку відповідних суб'єктів громадського контролю [267, с. 111].

Особливістю дисертації є те, що поряд зі з'ясуванням змісту, ролі та впливу загальнообов'язкових для України міжнародно-правових актів, що стосуються здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації (а в контексті положень ч. 2 ст. 25 КВК – проведення такого соціального моніторингу щодо дотримання прав засуджених), проаналізовано й зміст рекомендаційних для нашої держави міжнародних правових джерел.

Такий підхід зумовлений певними обставинами:

а) у цих актах є низка положень, впровадження яких у чинне законодавство України не потребує будь-яких фінансових, матеріально-

технічних та інших тому подібних ресурсів держави, а також не передбачає їх імплементації відповідно до процедур, які передбачені Законом України «Про міжнародні договори».

Зокрема, у Європейських пенітенціарних правилах закріплено положення про те, що всі пенітенціарні установи повинні регулярно інспектуватися державними органами та піддаватись незалежному моніторингу (п. 9 ч. I «Основні принципи» [130]).

Хоч як це не прикро, в Україні досі не створено (як свідчить відповідний державний реєстр) жодного громадського об'єднання, статuti яких передбачали б їхні права на здійснення соціального моніторингу за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань [33].

Саме з цих міркувань і запропоновано дисертантом видозміну ч. 2 ст. 25 КВК України з урахуванням вимог ЄПП, про які йшлося вище;

б) у цих правових джерелах закріплені певні стандарти, які могли би стати зразком для удосконалення змісту громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань, а для суб'єктів законодавчої ініціативи (ст. 93 Конституції України) – перевіреною на практиці у зарубіжних державах правовою пропозицією (проектом законодавчого акта) з означених питань.

Так, у Кодексі поведінки посадових осіб щодо підтримання правопорядку з цього приводу зазначено, що жодна така посадова особа не може здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до випадків катувань чи іншого нелюдського поводження до іншої людини (ст. 5), що важливо у контексті визначення критеріїв оцінювання діяльності персоналу органів та УВП щодо запобігання таким правопорушенням [117].

Аналогічні вимоги закріплені й у Міжнародному кодексі поведінки державних посадових осіб [255], що, без сумніву, важливо з огляду на те, що одним із видів персоналу органів і УВП є державні службовці (ст. 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [361]);

в) у цих міжнародно-правових актах визначені принципи поведження зі засудженими, що важливо у контексті обґрунтування потреби закріплення в чинному КВК України у виді окремої статті принципів здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань або доповнення ст. 5 цього Кодексу принципом демократичного контролю за діяльністю органів та УВП.

Зокрема, такий підхід встановлений у п. 10 додатку до Основних принципів поведження з в'язнями, у якому зазначено, що при сприянні громадських інститутів (у тому числі суб'єктів здійснення громадського контролю) створюються сприятливі умови для реінтеграції колишніх засуджених у суспільство в найбільш сприятливих умовах [298].

Як у зв'язку з цим слушно зауважують деякі дослідники, участь громадських об'єднань та їхніх уповноважених представників є дуже важливим фактором для діяльності в цілому кримінально-виконавчої системи, який допомагає реалізовувати як мету покарання (ст. 50 КК), так і мету кримінально-виконавчого законодавства України (ст. 1 КВК), а також виправлення та ресоціалізації засуджених (ст. 6 КВК) [168, с. 73];

г) у цих міжнародно-правових актах закріплено у виді узагальненого зводу принципи захисту всіх осіб, які затримані чи ув'язнені у будь-якій формі [152], що має прикладне значення при здійсненні громадського контролю та визначення відповідності закону стану забезпечення прав вказаних суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин.

Так, у Зводі зазначених принципів [152, с. 75–85], у контексті змісту предмета даного наукового дослідження, звертають на себе увагу такі з них, як:

– право всіх ув'язнених під варту осіб на рівність перед законом (принцип 5), що використано в дисертації при обґрунтуванні авторської пропозиції щодо розширення об'єктів громадського контролю та включення у його предмет всіх без винятку засуджених та ув'язнених під варту;

– право будь-якої особи, включаючи представників громадськості, повідомляти уповноважені органи державної влади про факти порушень прав ув'язнених під варту та засуджених (принцип 7), яке на сьогодні не знайшло свого відображення в чинному кримінально-виконавчому законодавстві України;

– обов'язок медичних працівників фіксувати у відповідних документах факт проходження (огляду, звернення тощо) ув'язненим під варту та засудженим медичного обстеження (принцип 26), що є важливим з огляду на ефективність проведення громадського контролю у сфері виконання покарань;

– право на конфіденційне спілкування з особами, які на законних підставах відвідують УВП і СІЗО, включаючи уповноважених представників громадських об'єднань (принцип 29), що дало змогу обґрунтувати авторські пропозиції щодо доповнення КВК України відповідним положенням (без інтеграції в цілому в національне законодавство вказаного міжнародно-правового акта);

– право на звернення як ув'язнених під варту та засуджених, так й інших осіб, включаючи уповноважених представників громадських об'єднань, з питань, що стосуються прав людини і громадянина, у державні органи влади (принцип 34) та отримання у зв'язку з цим своєчасних (в межах строків, визначених у законі) і обґрунтованих відповідей по суті, що було використано у цій науковій праці при обґрунтуванні видозміни змісту відповідних форм і методів здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань [152].

Про важливість використання рекомендаційних положень зазначеного міжнародно-правового акта, як, власне, й інших аналогічних (не обов'язкових для виконання Україною) постійно наголошують також інші науковці.

Зокрема, як з цього приводу доречно висновує Ю. В. Манько, для більш дієвого громадського впливу (зокрема, без сумніву, й засобами громадського контролю) на процес виправлення та ресоціалізації (точніше, на весь процес виконання-відбування покарань) потрібно сформувати дієву програму для роботи з громадянським суспільством щодо усунення негативного сприйняття

засуджених, для сприйняття їх рівними собі особами, якими вони і є за своєю суттю [244, с. 77].

Саме тому в сучасних соціально-правових реаліях України, включаючи й життєдіяльність особи в умовах її законної ізоляції від суспільства, та ефективності функціонування громадянського суспільства, одним із видів якого є інститут громадського контролю, як правильно вважає В. Є. Кириченко, останній потребує його дослідження як цілісного соціального, філософського, політичного та правового феномена [171, с. 6], що виступає додатковим аргументом щодо актуальності, теоретичного та практичного значення даного дослідження.

Як демонструють результати, отримані під час наукового пошуку, прикладний та навчальний характер мають у собі окремі правові норми, що закріплені в інших міжнародно-правових актах, дотичних до змісту громадського контролю за дотриманням прав засуджених і ув'язнених під варту (Мінімальні стандартні правила поведіння із засудженими [258], Принципи медичної етики [340], Стамбульський протокол [475] ін.), що було використано в цій дисертації при формуванні науково обґрунтованих заходів, спрямованих на вдосконалення правового механізму проведення зазначеного виду соціального моніторингу та підвищення рівня реалізації його ефективності на практиці.

Отже, якщо назагал підвести підсумки дослідження з розглядуваної проблематики, то можна сформулювати визначення поняття «міжнародно-правові підходи, що пов'язані зі здійсненням громадського контролю за дотриманням прав засуджених, їх законних інтересів і свобод» – це визначені на нормативно-правовому, доктринальному та правозастосовному рівнях заходи та гарантії діяльності відповідних суб'єктів здійснення даного виду соціального моніторингу, предметом якого є визначення відповідності вітчизняних законодавчих актів та норм міжнародного права стану дотримання вказаних елементів правового статусу осіб, які відбувають покарання в установах попереднього ув'язнення або установах виконання покарань.

Таким чином, системоутворюючими ознаками, що становлять зміст сформульованого поняття, є:

1. Визначені на нормативно-правовому рівні засади діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників з питань здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань.

Тут ідеться про ті міжнародно-правові акти, які, відповідно до ст. 9 Конституції України та Закону України «Про міжнародні договори», стали частиною національного законодавства та у випадках, передбачених у цих правових джерелах, мають вищу юридичну силу над законодавчими актами нашої держави, а також про ті норми міжнародного права, які мають рекомендаційний характер для України, але можуть слугувати методологічним підґрунтям для суб'єктів нормотворчої діяльності та науковців при обґрунтуванні відповідних законопроектів, змін і доповнень у чинне законодавство нашої держави.

2. Визначені на інших рівнях (науковому та правозастосовному) зазначені міжнародно-правові засади здійснення громадського контролю.

Зокрема, західні фахівці переконані, що контроль за особами, які відбувають покарання в УВП, сприяє їх виправленню та ресоціалізації [524, с. 318–320].

У свою чергу, ЄСПЛ свої рішення обґрунтовує, виходячи з результатів правозастосування закону, пов'язаного із захистом прав, законних інтересів та основоположних свобод людини і громадянина [289].

3. Діяльність, гарантована на правовому рівні.

Гарантії реалізації Україною міжнародно-правових зобов'язань визначені в Законі України «Про міжнародні договори», а також у Віденській конвенції про дипломатичні зносини від 24.04.1964 р. [42].

4. Діяльність визначених у законі та нормах міжнародного права відповідних суб'єктів соціального моніторингу.

Зокрема, на міжнародному рівні, включаючи Україну, до таких віднесені:

а) Комітет ООН проти катувань [357]; б) Європейський комітет з питань

запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню [128]; в) національні превентивні механізми [429]; г) інші суб'єкти здійснення міжнародного соціального моніторингу, акредитовані в Україні у встановленому законом порядку [379].

5. Діяльність, яка має всі ознаки державного контролю за змістом, тобто спрямована на виявлення порушень, пов'язаних із недотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань та ув'язнених під варту.

Зокрема, відповідно до порядку інспектування Державною аудиторською службою, наприклад, ревізія (як вид контролю), проводиться шляхом:

а) документальної перевірки, що передбачає встановлення відповідності законодавству установчих чи інших документів;

б) фактичної перевірки, що передбачає контроль за наявністю грошових сум, цінних паперів, бланків суворої звітності тощо (п. 16 вказаного Порядку) [335].

Разом з тим, у керівних принципах застосування стандартів, які регулюють порядок і форми розслідування фактів жорстокого поводження, визначено відповідні процедури діяльності належних суб'єктів з означених питань, які передбачають аналогічні до вказаного Порядку шляхи здійснення перевірок [464, с. 10–19].

У такому ж контексті сформульовано практично всі рекомендації Європейського комітету з питань запобігання катуванням [245, с. 103–106].

Саме перелічені нормативно-правові та прикладні підходи й мають стати методологічним підґрунтям для здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України.

6. Діяльність, спрямована на встановлення відповідності нормам міжнародного права та іншим законодавчим актам України реального (фактичного) стану дотримання прав засуджених в УВП і СІЗО.

7. Діяльність, предметом якої є перевірка стану та ефективність забезпечення прав, законних інтересів і свобод засуджених і ув'язнених під варту у процесі виконання-відбування покарань, тобто ключових елементів правового статусу вказаних суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин, який закріплений у ст. 7 КВК України.

Отже, проведений аналіз системоутворюючих ознак, що становлять зміст сформульованого в цій роботі поняття, дає змогу констатувати, що воно має не тільки і не стільки теоретичне значення, позаяк дозволяє на доктринальному рівні по-новому з'ясувати зміст громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань (у сенсі предмета, закріпленого у ч. 2 ст. 25 КВК), а й є за сутнісним призначенням й практично значущою кримінально-виконавчою доктринальною категорією. Використання останньої під час удосконалення правового механізму з означеної проблематики є потрібною та об'єктивно сприятливою для підготовки відповідних законопроектів, а також змін і доповнень у чинне законодавство України обставиною.

3.2 Зарубіжна практика здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання покарань

Одним із пріоритетних напрямів сучасних реформ у сфері виконання покарань України (Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України 2017 року [196], Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року [484], відповідні плани Кабінету Міністрів України щодо їх реалізації [291]) є використання в цьому процесі позитивного зарубіжного досвіду.

Саме з таких міркувань вказане питання розглядається у даній дисертації як окреме завдання наукового дослідження. При цьому варто зауважити, що зарубіжні фахівці теж проводять у зв'язку з цим порівняльно-правові розвідки, ставлячи за мету обґрунтування потреби впровадження позитивних елементів

діяльності, зокрема правоохоронних органів інших держав, у національне законодавство та практику [554, с. 3–10].

Повною мірою такі методи пізнання соціально-правових явищ і процесів застосовуються у сучасних наукових працях кримінально-виконавчого характеру в Україні.

Скажімо, активно та продуктивно нині вирішують доктринальні проблеми, що стосуються процесу виконання-відбування покарань, такі вчені: М. С. Пузирьов [438], О. П. Рябчинська [462], А. Х. Степанюк [479], І. С. Яковець [533] та інші науковці, які сформували належне методологічне підґрунтя для з'ясування сутності і змісту громадського контролю, що здійснюється у сфері виконання покарань як за кордоном, так і в межах національної правової системи.

Відповідні наукові засади з питань здійснення громадського контролю створили й фахівці інших галузей права, а саме: Є. І. Гусєва [103], О. М. Клюєв [174], П. О. Комірчий [191], О. М. Костенко [200], С. М. Мельничук [249] та ін. Водночас у зазначеному переліку науковців особливе місце належить працям А. С. Крупника, який сформував певні теоретико-прикладні засади здійснення громадського контролю, з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду з означених питань [223].

Про потєбу використання теорії і практики закордонних фахівців, які вивчають проблеми реалізації цього виду соціального моніторингу, свідчать і результати проведеного анонімного опитування деяких категорій респондентів.

Так, на запитання «Чи варто впроваджувати зарубіжний досвід з питань громадського контролю у сфері виконання покарань у чинне законодавство України?» особи з персоналу органів і УВП відповіли:

– «так» – 313 з 1017 респондентів, які взяли участь в анкетуванні, або 30% у їх загальній структурі;

– «частково» – 566 осіб (55%);

– «ні» – 138 осіб (15%) (додаток В, Г).

Своєю чергою, опитані з цього приводу засуджені, які відбували покарання у виді позбавлення волі, дали такі відповіді:

- «так» – 636 з 1017 осіб, які брали участь у цьому дослідженні, або 62% у структурі цих респондентів;
- «частково» – 299 осіб (29%);
- «ні» – 82 особи (9%) (додатки Д, Є).

Отже, і перша, і друга категорії респондентів переконані, що зарубіжний досвід є потрібною об'єктивною умовою підвищення рівня ефективності здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання покарань.

Цікавими є й інші одержані під час наукового пошуку результати анонімного опитування.

Зокрема, на запитання «Чи володієте Ви інформацією про зарубіжний досвід щодо здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань?» персонал ДКВС України відповів:

- «так» – 296 з 1017 респондентів, які брали участь в анкетуванні, або 29% у їх загальній структурі;
- «частково» – 411 осіб (40%);
- «ні» – 310 осіб (31%) (додатки В, Г).

Натомість засуджені, які тримались в УВП, не вказане питання дали такі відповіді:

- «так» – 56 з 1017 осіб, які взяли участь в анонімному опитуванні, або 7% у загальній кількості респондентів;
- «частково» – 109 осіб (10%);
- «ні» – 852 особи (83%) (додатки Д, Є).

Таким чином, з огляду на отримані емпіричні матеріали, слушно говорити про актуальність досліджуваної в цьому підрозділі дисертації проблематики.

У цілому ж, якщо узагальнити всі види джерел інформації, пов'язаної зі змістом і практикою реалізації у сфері виконання покарань (пенітенціарній системі тощо) громадського контролю, то зарубіжний досвід з означених

питань можна класифікувати за критерієм політичного режиму (устрою) будь-якої країни на такі групи:

1. Держави з високим рівнем демократії, у яких цей вид соціального моніторингу за дотриманням прав людини і громадянина введений у ранг цивілізованої державної політики (Норвегія, Швеція, Німеччина, Канада тощо).

Як з цього приводу свого часу зробив висновок О. В. Беца, за кордоном пенітенціарна політика, суб'єктом формування та реалізації якої виступають у тому числі відповідні громадські інститути (об'єднання, організації, фонди тощо), ґрунтується на сукупності гуманістичних принципів, пріоритетним з яких є принцип загальнолюдських цінностей (перевага прав людини над іншими державними та суспільними цінностями) [16, с. 54].

2. Держави зі «середнім» рівнем демократії, у яких діють доволі жорсткі правила і вимоги щодо діяльності громадськості з питань здійснення громадського контролю у пенітенціарній системі (Італія, Туреччина, Румунія тощо).

Якщо виходити зі статистичної звітності ЄСПЛ, то після України, яка посідає третє місце у списку держав, громадяни яких найбільше звертаються по захист своїх прав до вказаного Суду, далі йдуть Туреччина, Румунія та Італія [201].

3. Держави з «мінімальним» рівнем демократії, у яких громадянське суспільство щойно формується (Молдова, Грузія, Угорщина, ін.) [158].

4. Держави з тоталітарно-авторитарними політичними режимами, у яких її органи різноманітними засобами і формами подавляють будь-які демократичні ініціативи народу, включаючи й громадський контроль (Росія, Китай, Білорусь, Північна Корея, ін.) [158].

Як показали результати нашого дослідження, питання щодо зарубіжного досвіду здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань на науковому рівні вивчено недостатньо, що, з одного боку, актуалізує потребу його розгляду як окремого завдання цієї дисертації, а з іншого, свідчить про потребу формування

окресленої проблематики у виді дисертаційного пошуку та комплексного підходу до її вирішення, враховуючи той позитивний досвід, який отримали за кордоном інші держави. Передусім ідеться про ті з них, які входять до першої, укладеної в цій роботі, кваліфікаційної групи.

Зокрема, в окресленому сенсі звертає на себе увагу діяльність громадських об'єднань, що пов'язана зі здійсненням громадського контролю у сфері виконання покарань Великобританії [483, с. 57–60].

Як встановлено під час спеціальних наукових пошуків, фактично, розпочинаючи з 80-х років ХХ століття, між пенітенціарними установами та представниками громадських об'єднань, які проводили соціальний моніторинг за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених та ув'язнених під варту, встановлювались цивілізовані та партнерські взаємовідносини, сутність яких полягає в тому, що і перші, і другі суб'єкти вчиняють необхідні дії, щоб довести до суспільства наявні в пенітенціарній діяльності проблеми, які, своєю чергою, детермінують факти порушення прав людини в умовах ізоляції [483, с. 58].

При цьому особливістю зазначеної контрольної функції громадськості є те, що координацією їх зусиль у даному напрямі займається створений ще 1981 року у Великобританії Фонд тюремної реформи (Prison Reform Trust) [483, с. 58].

На жаль, аналогічного громадського об'єднання в Україні не створено, а сучасні суспільні інститути («Донецький Меморіал» [117], «Пенітенціарна Асоціація України» [98], ін.) не мають таких правових, статутних та інших можливостей, як зазначений вище Фонд, що зумовлює потребу його створення в нашій державі як суб'єкта координації діяльності громадськості з питань здійснення соціального моніторингу прав, законних інтересів і свобод засуджених та ув'язнених під варту, що дасть змогу підвищити рівень ефективності реалізації на практиці громадського контролю.

Як у зв'язку з цим слушно зауважує В. Стерн, у громадських організаціях є великий резерв людей, які готові присвятити себе роботі з особами, що

тримаються в пенітенціарних установах, і не чекають від неї жодного збагачення.

Саме з цих міркувань, на його переконання, тюремним адміністраціям потрібні такі партнери, які не зв'язані офіційними правилами та вимогами таємності і закритості від суспільства [483, с. 60].

Аналогічний висновок з цього приводу зробила й О. Афанасьєва [8, с. 30].

До речі, показовою у вказаному сенсі є й діяльність громадських об'єднань у пенітенціарній системі Швеції, яку деякі дослідники вважають однією зі зразкових для всього світу [233, с. 36–38].

Зокрема, до позитивних результатів проведення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод людини, яка перебуває в умовах ізоляції її від суспільства у Швеції, можна віднести такі моменти:

а) відсутність у пенітенціарних установах воєнізованої охорони та воєнізованих формувань для угамування засуджених, які, приміром, є в Україні [381] (у сфері виконання покарань працюють цивільні особи);

б) відсутність таких дисциплінарних стягнень, як поміщення в дисциплінарний ізолятор (карцер) та переведення засудженого у приміщення камерного типу, які є в Україні (ст. 132 КВК);

в) окреме утримання в пенітенціарних установах осіб з психологічними відхиленнями (в Україні – від 7% до 12% у структурі всіх засуджених до позбавлення волі) [225, с. 7], а також засуджених, схильних до нападу на персонал цих установ (в Україні такі особи розміщуються разом з іншими засудженими), а це до 200 осіб щорічно у загальній структурі від усіх засуджених, які перебувають на профілактичних обліках УВП (від 3 тис. і більше) (6%) [421, с. 16];

г) забезпечення кожного засудженого у мебльованою одиничною камерою (ліжка, стіл, крісло, шафа, телевізор, вентилятор) з відокремленим туалетом і умивальником, чого, на сьогодні не передбачено у чинному кримінально-виконавчому законодавстві України (ст. 115 КВК);

г) інші позитивні результати [233, с. 36–38].

Останні, зокрема, зумовлені й активною участю політиків у підтриманні пенітенціарної системи [161, с. 55], чого, на жаль, не спостерігається в Україні ще з 1993 року, коли на рівні спеціальної постанови Верховної Ради України були створені дільниці СІЗО в УВП [428] та звіту Кабінету Міністрів України з цих питань [388].

Як видається, з метою впровадження позитивного досвіду діяльності громадськості у пенітенціарній системі Швеції, логічно було б ст. 106 КВК України доповнити частиною 4 такого змісту:

«Залучення персоналу органів і установ виконання покарань, а також спеціальних воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України до вгамування засуджених у випадках масових заворушень або проявів групової непокори цих осіб забороняється».

Такий підхід ґрунтується на висновках учених про те, що в основі спілкування персоналу органів і УВП та засуджених, а також пріоритетними у змісті виправно-ресоціалізаційного процесу [283, с. 57–61] є вербальні методи [11].

Саме з цих міркувань, імовірно, персонал пенітенціарних установ Швеції не має на озброєнні вогнепальної та іншої подібної зброї, а лише наручники та гумові кийки, які видаються у випадках масових заворушень засуджених або безчинств з їхнього боку [233, с. 37].

Повчальним для України, як засвідчують результати цього дослідження, є й позитивний досвід проведеного громадського контролю за дотриманням прав засуджених у Швейцарії [272, с. 65–67].

Зокрема, до наслідків ефективної діяльності громадськості з означених питань у цій державі можна віднести ті, що стосуються:

а) значного ступеня децентралізації пенітенціарної системи, що дає можливість більш предметно, цілеспрямовано та ефективно співпрацювати адміністраціям тюрем і уповноваженим представникам громадських об'єднань, які проводять соціальний моніторинг за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених та ув'язнених під варту.

Натомість, як раніше щодо відвідування УВП (ст. 24 КВК), так і в цілому реалізацією державної політики у сфері виконання покарань і пробації, як це впливає зі змісту ст. 1 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [361], займається ДКВС України (центральный орган у системі органів і УВП), а роль безпосередніх органів і УВП на законодавчому рівні з означених питань не визначена;

б) основних принципів поведіння із засудженими, серед яких пріоритетним є людяність, повага людської гідності та ефективність управління, яка, відповідно, передбачає, що пенітенціарна система є відкритою для демократичного цивільного контролю та є підзвітною перед суспільством, чого, на жаль, не передбачено в ст. 5 КВК України «Принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань» [272, с. 65–67].

З огляду на це логічно було би ст. 11 КВК України «Види органів і установ виконання покарань» доповнити частиною дев'ятою такого змісту:

«Визначені у законі органи і установи виконання покарань несуть відповідальність перед суспільством за ефективність реалізації мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства України».

Інформативним у руслі вирішення визначених у дисертації завдань є досвід здійснення громадського контролю у пенітенціарній системі Польщі, а саме: суб'єкти його проведення перевіряють дотримання не тільки прав, законних інтересів і свобод засуджених, але й персоналу органів та УВП [246, с. 27], чого, на жаль, немає в кримінально-виконавчому законодавстві України і що запропоновано дисертантом у виді доповнення до ч. 2 ст. 25 КВК України.

Звертає увагу на себе й той факт, що адміністрація установ Польщі не тільки не перешкоджає діяльності суб'єктів соціального моніторингу, але й різноманітним чином сприяє їм у досягненні мети і реалізації завдань громадського контролю [246, с. 27].

Такий же шлях обрала й пенітенціарна система Латвії, керівники якої переконані, що діяльність органів і УВП тісно пов'язана з основоположними

критеріями цивілізації, один з яких стосується їх взаємодії з громадськими та іншими неурядовими організаціями, зокрема з питань проведення громадського контролю [150, с. 33].

Натомість ефективність такого моніторингу у Вірменії (а це держава з низьким рівнем демократії у світі) є низькою через відсутність законодавчих, організаційно-управлінських, фінансових та інших гарантій діяльності суб'єктів здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених [262, с. 50–53].

Водночас в Іспанії від початку проведення реформ у пенітенціарній системі у 1991 році і до сьогодні, шляхом постійного контролю (судового, прокурорського, відомчого та громадського) за даною галуззю суспільної діяльності отримано такі позитивні результати, які можна було б застосувати і в Україні задля удосконалення правового механізму з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань, а саме:

а) надання для осіб, які тримаються у пенітенціарних установах, тимчасової відпустки до 48 годин на рік за межами цих установ;

б) забезпечення права засуджених до позбавлення волі навчання у закладах вищої освіти;

в) отримання коштів для функціонування пенітенціарних установ не тільки з державного бюджету, але й з інших законних джерел (Національного інституту зайнятості держави і Євросоюзу);

г) визначення умов служби і відповідальності персоналу пенітенціарних установ у спеціальному дисциплінарному регламенті [250, с. 22].

Натомість реформи, які здійснюються з 1999 року в Грузії [257, с. 41–43], а також у Казахстані [261, с. 44–49] (це держави з низьким рівнем демократії), не досягли мети, оскільки до їх реалізації у виді здійснення соціального моніторингу не були допущені відповідні суб'єкти громадського контролю, що важливо враховувати при здійсненні сучасних перетворень у сфері виконання покарань і пробації України [484].

Проте аналогічні реформи у пенітенціарній системі Австралії (держави з високим рівнем демократії) дали свій позитивний ефект, позаяк до їх проведення були залучені та створені в ході перетворень даної галузі діяльності різноманітні суб'єкти громадського контролю, а саме:

1) у кожній пенітенціарній установі є Незалежна наглядова рада, основним призначенням якої є контроль за дотриманням правового статусу засуджених та запобігання нелюдському поводженню з ними;

2) створена незалежна тюремна інспекторська служба, яку очолює особа, що не обіймає жодних посад у пенітенціарній системі;

3) доволі поширеною є практика цивілізованого «поводження з засудженими» (трітмен – «treatment of offenders» – вільний виклад) – групової психотерапії, до якої залучаються й представники громадськості [205, с. 93–94].

Враховуючи відсутність аналогічних положень у кримінально-виконавчому законодавстві України, варто було б частину 2 ст. 25 КВК доповнити наприкінці реченням такого змісту:

«У порядку, визначеному в законі, при кожній установі виконання покарань можуть створюватись громадські ради, які мають право здійснювати громадський контроль за дотриманням прав засуджених».

Як з'ясовано під час нашого дослідження, чимало позитивних моментів у діяльності громадських об'єднань, що пов'язані зі здійсненням соціального моніторингу у сфері виконання покарань, простежується й в інших державах.

Зокрема, в Камбоджі (країні з низьким рівнем демократії) встановлений жорсткий контроль, включаючи й громадський, за перебуванням малолітніх дітей у будинках дитини при пенітенціарних установах: це відбувається лише тоді, коли у засудженої матері немає інших опікунів, тобто тільки у виняткових випадках [478, с. 513–514].

Як видається, такий цивілізований підхід має бути передбачений також і на законодавчому рівні в Україні. Для цього слід ст. 141 КВК доповнити частиною восьмою такого змісту:

«За дотриманням прав дітей, які проживають у будинках дитини, створених при установах виконання покарань, здійснюється контроль відповідними державними органами, а також громадський контроль у випадках, визначених у законі».

Зазначена видозміна КВК дасть змогу не тільки усунути наявну з цього приводу прогалину (зокрема, ч. 2 ст. 25 вказаного Кодексу передбачає здійснення громадського контролю тільки за дотриманням прав засуджених) та розширити у зв'язку з цим предмет даного соціального моніторингу, але й по-цивілізованому підійти до вирішення питань перебування дітей у будинках дитини при УВП, здійснюючи це тільки у виключних випадках та захищаючи таким чином природне право на вільний розвиток дитини без впливу атрибутів охорони та нагляду УВП (ст. 102 КВК) та наявної кримінальної субкультури [26].

Корисним у контексті змісту предмета даної дисертації є позитивний досвід залучення громадськості, зокрема й шляхом здійснення нею контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених, до реформування пенітенціарних систем у Франції та Німеччині [493, с. 581–582], що використано у цій роботі як методологічна підстава при обґрунтуванні авторських пропозицій, спрямованих на вдосконалення національного правового механізму забезпечення ефективного моніторингу у сфері виконання покарань та пробації України.

Показовим у сенсі вирішення завдань цієї наукової роботи є й позитивний досвід здійснення громадського контролю за пенітенціарною системою в Норвегії [365, с. 553–556], а саме ті його результати, що стосуються:

а) фінансування утримання конкретно взятого засудженого, яке здійснюється муніципальною владою того регіону, в якому проживала особа до засудження.

В Україні, незважаючи на закріплене в ст. 93 КВК положення про те, що засуджений до позбавлення волі відбуває весь строк покарання в одній колонії, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його місця проживання до засудження, жодний законодавчий акт не зобов'язує територіальні громади фінансувати кримінально-виконавчу систему України [365];

б) надання медичної допомоги засудженим, що здійснюється муніципальними медичними закладами.

Тимчасом в Україні забезпечення права засуджених на охорону здоров'я покладено виключно на медичні підрозділи ДКВС України (ст. 116 КВК), і лише у виняткових випадках цей обов'язок покладається на територіальні органи охорони здоров'я [431];

в) принципів виконання покарань, серед яких пріоритетними є принцип «відбув покарання – віддав свій борг суспільству» та принцип «нормалізації перебування в пенітенціарній установі», сутність яких зводиться до того, що засуджений – це звичайний громадянин, якого тимчасово позбавлено волі, а тому є межі початку та закінчення покарання, після чого вказана особа не може зазнавати державного примусу [365, с. 555].

Як видається, враховуючи зазначене, логічно було би ст. 7 КВК України доповнити частиною шостою такого змісту:

«Правові наслідки судимості визначаються законом і мають чітко встановлені межі, що стосуються правового статусу засуджених».

Мовиться в даному випадку про вимоги ст.ст. 88–91 КК України, у яких закріплено правові наслідки судимості, строки погашення та зняття судимості [414, с. 259–262], а також про положення ст.ст. 158–159 КВК, що стосуються виконання рішення суду про встановлення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі [347].

Саме з урахуванням вказаних законодавчих підходів та позитивного досвіду здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених у Норвегії й запропоновано зміну ст. 7 КВК

України, що регулює правовий статус осіб, які відбувають визначені судом кримінальні покарання.

Як засвідчили результати дисертації, чимало моментів правового та практичного характеру є з означеного предмета дослідження й у США.

Насамперед звертає на себе увагу той факт, що наукова та практична діяльність у пенітенціарній сфері цієї країни фактично не взаємодіють, у тому числі й з питань здійснення громадського контролю, що негативно впливає на ефективність зазначених суспільних процесів та є одним із парадоксів (непорозумінь, протиріч тощо) у державі з високим рівнем демократії в цілому [175, с. 393–394].

Ще однією характерною рисою пенітенціарної системи США є те, що ця країна, поряд з Китаєм та Росією, пішла шляхом «масового ув'язнення» засуджених, що призвело до збільшення бюджетних витрат на утримання цих осіб, а також сфери виконання покарань загалом.

Також іще одним наслідком описаної пенітенціарної політики стало ув'язнення цілих етнічних груп населення США, як правило, молодих темношкірих осіб. При цьому так званий тюремний досвід поширюється й на сім'ї засуджених, їх близьке оточення на волі, сусідів тощо [175, с. 394].

За таких умов залучення громадськості до пенітенціарної діяльності могло би призупинити процеси «криміналізації» американського суспільства, але чинне законодавство США мінімізує її участь у вказаній галузі суспільних відносин, що тільки погіршує стан дотримання прав засуджених та рівень їх правового захисту в умовах ізоляції від суспільства.

І, нарешті, постійний дефіцит державних коштів на утримання пенітенціарних установ призвів до зменшення фінансових асигнувань на виправно-ресоціалізаційні програми засуджених, що, своєю чергою, детермінує ріст рецидивної злочинності у США [175, с. 395].

Таким чином, проблеми громадського контролю у пенітенціарній системі США є доволі актуальними та об'єктивно зумовленими як високим рівнем повторності та в цілому загальної злочинності, так і законодавчими

прогалинами і перешкодами, які стосуються діяльності громадськості у вказаній галузі суспільних відносин.

Як слушно зауважив експерт Ради Європи О. Х'юз, громадянське суспільство має бути залучене до перевірки пенітенціарних установ з метою інспектування умов, які створені для засуджених у місцях позбавлення волі.

При цьому до здійснення такого контролю мають допускатись компетентні представники громадських організацій, які вправі робити такі моніторинги у пенітенціарній системі [512, с. 84].

За такого підходу, на думку іноземних представників, зовнішні форми контролю (а це, в тому числі, громадський контроль) мають перевагу перед внутрішніми (відомчими та іншими державними видами контрольно-наглядової діяльності у пенітенціарних установах), позаяк є більш ефективними при здійсненні захисту прав, законних інтересів і свобод засуджених [457, с. 568].

Важливим, у контексті вирішення завдань даної наукової роботи, є й висновок деяких дослідників про те, що без залучення потенційних можливостей громадських інститутів, зокрема шляхом залучення їх уповноважених представників, неможливо вирішити наявні в пенітенціарній системі, включаючи Європу та США, глобальні проблеми, що стосуються захисту прав засуджених, їх законних інтересів і свобод [241, с. 595].

Прикладом і водночас позитивним наслідком постійного соціального моніторингу з боку громадськості можна назвати сучасну прогресивну пенітенціарну систему, яка сформована в Ірландії [51, с. 257–259].

Як демонструють результати нашої розвідки, одним із видів та суб'єктів здійснення громадського контролю у пенітенціарній системі є діяльність Тюремного і Пробаційного омбудсмена в Уельсі [305, с. 184–186], який не тільки відокремлений від аналогічних суб'єктів державного контролю, але й за час свого функціонування зарекомендував себе як надійний та ефективний захисник прав, законних інтересів і свобод засуджених, що, без сумніву, варто

врахувати в процесі вдосконалення правового механізму діяльності з означених питань Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та створеного при ньому національного превентивного механізму [429].

Зокрема, як видається, з огляду на нинішні проблеми, що стосуються захисту прав, законних інтересів і свобод людини в органах і УВП України [484], назріла об'єктивна потреба виведення національного превентивного механізму з підпорядкування Омбудсмена України і створення його на новій правовій основі та залучення до його роботи осіб на відкритій (публічній) конкурентній основі за прикладом обрання таких керівників правоохоронних органів, як директор Національного антикорупційного бюро України [397], директор Державного бюро розслідувань [359], Спеціального антикорупційного прокурора [417], суддів Вищого антикорупційного суду [353], ін.

Додатковим аргументом у цьому аспекті доречно вважати такі правові засади діяльності національного превентивного механізму в Україні:

1. Цей державний орган створений у складі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ст. 19 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [429]), тобто не є незалежним і таким, на якого не здійснює вплив держава (а саме на таких принципах діють громадські об'єднання (ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання» [361])).

2. У свою чергу, Уповноважений Верховної Ради з прав людини створюється іншим державним органом – Верховною Радою України (п. 17 ст. 75 Конституції України), який, до того ж, є підзвітним парламенту (ст.ст. 9, 14, 18 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини» [429]), а отже, також не є незалежним від держави.

3. І, зрештою, Верховна Рада України, як це випливає зі змісту Конституції України (ст.ст. 6, 75, 85), є єдиним органом законодавчої влади та однією з гілок державної влади, а тому її не можна віднести до інститутів громадянського суспільства, навіть попри те що вона формується

представниками політичних сил і блоків, учасникам яких є й представники громадських об'єднань [174].

Виходячи із викладеного вище та з урахуванням міжнародно-правових підходів, логічно було би КВК України доповнити ст. 25-2 «Національний превентивний механізм» та викласти її у такій редакції:

«Для забезпечення прав, законних інтересів і свобод суб'єктів та учасників кримінально-виконавчої діяльності в Україні створюється національний превентивний механізм.

Порядок утворення та функціонування Національного превентивного механізму визначається спеціальним законом».

Як показали результати нашого наукового пошуку, немало позитивних та інших аспектів діяльності, пов'язаної зі здійсненням громадського контролю у пенітенціарній системі, є в державах Латинської Америки, Азії та Африки.

Зокрема, вивчивши роль і місце громадськості у правовому механізмі захисту прав, законних інтересів і свобод засуджених у країнах Азії (Індії, Гонконгу, Камбоджі, М'янмі, Непалі, Сингапурі, Монголії, Тайвані, Таїланді, ін.), деякі дослідники зауважили, що:

а) пенітенціарні системи вказаного регіону характеризуються різними показниками, що зумовлено як підпорядкованістю тим чи іншим відомствам (Міністерству внутрішніх справ, Міністерству юстиції, ін.), так і рівнем соціального моніторингу за станом дотримання прав, законних інтересів і свобод засуджених;

б) більшість пенітенціарних установ цих держав є переповненими через неналежне бюджетне асигнування та відсутність сучасних будівель для проживання засуджених і ув'язнених під варту;

в) практично у всіх країнах Азії в пенітенціарних установах допускається суттєве порушення прав і свобод людини. Крім того, в цих державах наявні факти катувань та іншого нелюдського поводження з особами, які відбувають покарання;

г) навіть позитивні елементи у змісті пенітенціарної діяльності в азіатських країнах не пов'язані ні з діяльністю громадськості у цій галузі суспільних відносин, включаючи громадський контроль, ні з покращенням бюджетного фінансування у деяких із них, а через вимоги норм міжнародного права, які зазначені держави вимушені виконувати як учасники відповідних міжнародних договорів [529, с. 78].

Не менше проблем з означеного питання простежується й у виправній системі Китаю (саме так, згідно зі законодавством цієї країни, називається діяльність, пов'язана з виконанням покарань).

Більш того, з 2020 року уряд Китаю прийняв нормативно-правовий акт щодо рейтингу «довіри» до жителів цієї держави, звівши участь громадськості у державній діяльності, включаючи й сферу виконання покарань, до «нуля» та проявивши в цьому випадку, як власне в цілому у діяльності держави, тоталітарний характер і зміст усіх інститутів державної влади, які не допускають будь-якого громадського контролю за їхньою діяльністю [32].

Як установлено під час спеціальних наукових пошуків, чимало цікавих та повчальних для України елементів здійснення громадського контролю можна простежити й у низці інших держав світу (Бразилії, Уганді, Кенії тощо) [504].

Зокрема, у Бразилії становлення громадських організацій, які брали участь у пенітенціарній діяльності, включаючи й здійснення громадського контролю, розпочалось ще у 1993 році та набуло цивілізованих форм взаємодії з пенітенціарними установами тільки сьогодні, особливо з питань працевлаштування колишніх засуджених [190, с. 218].

Таким же шляхом (зведення громадського контролю до участі громадськості у пенітенціарній діяльності) пішли й деякі африканські країни (Кенія, Уганда тощо) [190, с. 219].

Тимчасом у Республіці Польща створена особлива програма реалізації громадськістю своїх повноважень, включаючи й контрольного характеру у пенітенціарній системі («право на кожен день»), до виконання якої залучені різноманітні суспільні інститути (школи, університети, пенітенціарні установи

тощо), що є ще одним доказом потреби створення в Україні незалежного від держави національного превентивного механізму [485, с. 299].

Як з цього приводу обґрунтовано доводять деякі дослідники, тільки удосконалення законодавства, що стосується здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України (пенітенціарній системі), та його гармонізація з вимогами міжнародного (європейського) права може як підвищити роль і місце його у правовому механізмі захисту прав, законних інтересів і свобод засуджених, так і більш ефективно та раціонально використовувати потенційні можливості громадськості при здійсненні соціального моніторингу за дотриманням прав людини у пенітенціарних (кримінально-виконавчих) установах [539, с. 220–221].

У цілому ж, якщо узагальнити результати вивчення зарубіжного досвіду з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених, то слід констатувати, що його зміст, форми, методи і рівень ефективності залежать від наявного політичного режиму кожної окремо взятої держави світу, а також від рівня демократії та правових, організаційно-управлінських, фінансових та інших гарантій діяльності громадських об'єднань у тій чи іншій країні.

Водночас варто мати на увазі, що у порівняльно-правових дослідженнях не існує єдиної картини світових правових систем, позаяк вони перебувають у постійному русі.

При цьому правові системи з ідеями, запозиченими з інших правових систем, також реагують на соціальні процеси, відмовляючись, зокрема, від неприйнятних змін, та приєднуються до планів (програм) гармонізації та уніфікації національного законодавства і практики відповідно до кращих світових зразків (стандартів, позитивного досвіду тощо) [14, с. 262].

Саме цей доктринальний підхід і застосовано як методологічне підґрунтя при з'ясуванні змісту зарубіжної практики здійснення громадського контролю

за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань.

Отже, якщо за основу взяти дані, отримані в ході проведеного аналізу діяльності громадських об'єднань у пенітенціарній сфері деяких країн світу та здійснену в даній дисертації їх класифікацію за рівнем демократії, то можна сформулювати таке визначення поняття «позитивний досвід організації та реалізації у пенітенціарних системах світу громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених до позбавлення волі та ув'язнених під варту осіб» – це апробовані у процесі пенітенціарної діяльності законодавчі підходи, що стосуються здійснення зазначеного виду соціального моніторингу, з метою встановлення відповідності закону стану дотримання правового статусу осіб, які тримаються у пенітенціарних установах, включаючи установи попереднього ув'язнення, що суттєвим чином підвищили рівень захищеності вказаних об'єктів правової охорони від протиправних посягань, та які за дотримання відповідних конституційно-правових процедур можуть бути використані для удосконалення правового механізму з означених питань в Україні.

Отже, до системоутворюючих ознак, які становлять зміст сформульованого поняття, слід віднести такі:

1. Позитивний зарубіжний досвід – це апробовані (перевірені) [38, с. 20] на практиці законодавчі акти, пов'язані з регулюванням громадського контролю у пенітенціарній сфері діяльності, які дали очікуваний якісний результат.

Як із цього приводу слушно зауважив Ю. С. Шемшученко, ми іноді не надаємо належної уваги перевіреному століттями зарубіжному досвіду з тих чи інших питань, без яких об'єктивно неможливо інтегруватись (об'єднатись) [38, с. 278] у цивілізовані міжнародні структури [520, с. 13].

Саме з таких міркувань у дисертації запропоновано внесення змін і доповнень у чинне законодавство України з питань, які пов'язані зі здійсненням

громадського соціального моніторингу за дотриманням прав засуджених згідно з вимогами ч. 2 ст. 25 КВК.

2. Позитивний зарубіжний досвід – це результат пенітенціарної діяльності.

За формою «пенітенціарна діяльність» є синонімом «кримінально-виконавчої (виправно-трудової; карально-репресивної тощо) діяльності», враховуючи, що вона пов'язана з виконанням рішень судів, на підставі яких винні особи притягаються до кримінальної відповідальності.

Поряд з цим, за змістом вказані види діяльності пенітенціарних установ (установ виконання покарань) мають істотні відмінності, на чому постійно акцентують науковці [444, с. 12].

Сутність цих розбіжностей полягає в тому, що пріоритетними у змісті пенітенціарної діяльності є права, законні інтереси та свободи засуджених, а також їх захист на всіх рівнях функціонування пенітенціарних установ (законодавчому, правоохоронному, правозастосовному, ін.) [181, с. 141–144].

Натомість метою кримінально-виконавчої діяльності є покарання засудженого (застосування кари у виді відповідних вироку та закону правообмежень) [181, с. 143].

Є й інші відмінності між правовими категоріями «пенітенціарна» та «кримінально-виконавча» діяльність [444, с. 12–16], які використані у даній дисертації для обґрунтування потреби застосування в чинному законодавстві України позитивного зарубіжного досвіду з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених, предмет якого визначений у ч. 2 ст. 25 КВК.

При цьому особливий акцент зроблено на пенітенціарній діяльності держав з розвинутим рівнем демократії (Норвегії, Ірландії, Уельсу, Швейцарії, ін.).

3. Позитивний зарубіжний досвід – це результати ефективної діяльності громадськості з питань здійснення соціального моніторингу за дотриманням

прав, законних інтересів та свобод засуджених, а також персоналу пенітенціарних установ.

Саме останній предмет громадського контролю важливий для України у контексті безперервності та діалектичного взаємозв'язку процесу виконання-відбування покарань, суб'єктами якого є тільки засуджені та персонал органів та УВП.

Виходячи з цього, встановлюючи відповідність закону стану дотримання прав засуджених (а саме цей предмет визначений у ч. 2 ст. 25 КВК) в ході проведення громадського контролю, його суб'єкти (громадські об'єднання та їхні законні представники) зобов'язані проводити соціальний моніторинг з окремих питань і щодо персоналу ДКВС України.

Зазначена практика є неодмінною у всіх демократично розвинутих країнах світу, що й склало методологічне підґрунтя щодо потреби зміни чинного кримінально-виконавчого законодавства України з означеної проблематики.

4. Позитивний зарубіжний досвід – це наслідки зіставлення відповідності закону стану дотримання прав, законних інтересів і свобод засуджених.

У цьому сенсі за змістом громадський контроль у країнах зарубіжжя нічим не відрізняється від аналогічної діяльності відповідних суб'єктів соціального моніторингу у сфері виконання покарань в Україні в межах того предмета, що визначений у ч. 2 ст. 25 КВК, тобто мета перевірки громадськістю стану дотримання прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань і в інших країнах, і в нашій державі є однаковою.

При цьому і в зарубіжних державах, і в Україні громадський контроль не передбачає (і це прямо заборонено законом) втручання відповідних суб'єктів такого моніторингу в оперативно-службову діяльність органів і УВП та на законодавчому рівні встановлює інші правообмеження, що пов'язані із забезпеченням національної безпеки, прав, законних інтересів та свобод людини і громадянина тощо, як це, зокрема, визначено в ст.ст. 36, 37 Конституції України.

5. Позитивний зарубіжний досвід – це контроль за дотриманням прав не тільки окремих категорій засуджених, а й ув'язнених під варту осіб.

Саме зазначені законодавчі підходи та правозастосовна практика зарубіжних країн й використані у цій дисертації як додатковий аргумент щодо розширення предмета громадського контролю, який закріплений у ч. 2 ст. 25 КВК, шляхом поширення на всіх суб'єктів та учасників кримінально-виконавчих правовідносин.

6. Позитивний зарубіжний досвід – це результат ефективного здійснення громадського контролю у пенітенціарних системах світу, внаслідок чого підвищено всі рівні захищеності прав, законних інтересів і свобод (законодавчий, організаційно-управлінський, правозастосовний).

Виходячи з цього, в дисертації обґрунтовано потребу такої зміни чинного законодавства України з питань здійснення соціального моніторингу представниками громадськості, які б, зокрема, передбачали наявність спеціального правового інституту у КВК, що охоплював би:

а) форми, методи і засоби проведення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації;

б) правові засади діяльності незалежного від держави та її органів Національного превентивного механізму;

в) принципи здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод як суб'єктів (засуджених та персоналу органів і УВП), так і учасників кримінально-виконавчої діяльності (близьких родичів засуджених, представників органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, т. ін.);

г) інші змістові елементи забезпечення проведення якісного та ефективного соціального моніторингу з боку громадськості в галузі кримінально-виконавчих правовідносин.

7. Позитивний зарубіжний досвід – це діяльність, спрямована на запобігання протиправним посяганням на визначені на законодавчому рівні права, законні інтереси та свободи всіх суб'єктів пенітенціарної діяльності.

Цей міжнародний аспект, у контексті вирішення завдань даної дисертації, важливий тому, що з часів незалежності України і донині [196], як свідчить офіційна статистка [196] та щорічні доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [93], а також інформація деяких громадських організацій [28], стан дотримання прав засуджених у нашій державі залишається незадовільним, що, своєю чергою, призводить до щорічного збільшення кількості звернень громадян України до ЄСПЛ [104] у зв'язку з нелюдським поводженням і тортурами, які застосовувались до них у процесі виконання-відбування покарання у виді позбавлення волі, арешту або обмеження волі [289].

З огляду на сказане, законодавча видозміна правового механізму здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України є очевидною та об'єктивно зумовленою позитивною практикою з означених питань.

8. Позитивний зарубіжний досвід – це такі законодавчі та правозастосовні аспекти здійснення громадського контролю у пенітенціарній системі, які довели їх ефективність та можуть бути застосовані в Україні за дотримання певних процедур.

Найперше йдеться про порядок їх імплементації в національне законодавство, що визначений у ст. 9 Конституції України та Законі України «Про міжнародні договори» [393].

По-друге, закріплений у ст.ст. 19 та 92 Основного Закону України принцип законності зобов'язує органи і УВП та персонал ДКВС України діяти лише на підставі, в межах повноважень та у способи, що передбачені Конституцією та законами України, тобто якщо міжнародні договори, включаючи й з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених, не стали частиною національного законодавства, то зазначені суб'єкти кримінально-виконавчої діяльності не мають права їх застосовувати у правозастосовній практиці.

І, врешті, якщо це не суперечить закону, і персонал органів та УВП, і громадські об'єднання та їхні уповноважені представники при проведенні соціального моніторингу у сфері виконання покарань мають право удосконалювати (олюднювати, цивілізувати тощо) свою діяльність за кращими зразками і стандартами, що стали результатом позитивного досвіду, які апробовані на законодавчому та правозастосовному рівнях за кордоном.

Таким чином, позитивний зарубіжний досвід з означеної тематики дослідження вважається сьогодні необхідною та обов'язковою умовою не тільки реформування кримінально-виконавчої системи України, а й удосконалення правового механізму та практики здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод як суб'єктів, так і учасників процесу виконання-відбування покарань [549, с. 52–56].

При цьому важливим моментом таких перетворень, без сумніву, має стати системний підхід до вирішення наявних нині проблем, а також суттєва якісна видозміна рівня демократії у нашій державі.

3.3 Вплив рішень Європейського суду з прав людини на зміст громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України

Потреба розгляду вказаного питання як окремо взятого завдання наукового дослідження зумовлена декількома суттєвими обставинами, а саме:

а) міжнародними зобов'язаннями України, які наша держава, зокрема, взяла на себе добровільно, ставши у 1995 році членом Ради Європи та підписавши її Статут [477];

б) вимогами Європейської конвенції щодо запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, відповідно до положень якої створено ЄСПЛ, рішення якого є обов'язковими для виконання всіма державами-учасницями, зокрема й Україною [128];

в) Законом України від 23.02.2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», на підставі якого зазначені рішення є обов'язковими для нашої держави [352];

г) щорічним збільшенням кількості звернень громадян України, включаючи засуджених, до ЄСПЛ за захистом порушених у нашій державі прав, законних інтересів і свобод [104];

г) розширеним тлумаченням ЄСПЛ таких правових категорій, як права, законні інтереси і свободи особи у контексті змісту Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [192], що має використовуватись усіма суб'єктами правозастосування в Україні, зокрема громадськими об'єднаннями та їхніми законними представниками, які здійснюють соціальний моніторинг за дотриманням прав засуджених відповідно до положень ч. 2 ст. 25 КВК України.

Без сумніву, що, не врахувавши перелічені аспекти, доволі складно підвищити в цілому рівень ефективності проведення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України.

Водночас, як слушно з цього приводу зауважує С. В. Ківалов, необхідно продовжувати докладати серйозних зусиль для втілення в життя положень і вказаної вище Конвенції, і рішень ЄСПЛ, оскільки без національних реформ неможливо якісно видозмінити й діяльність цього Суду [172, с. 754].

Як видається, такий висновок цілком стосується й видозміни правового механізму та практики здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання покарань в Україні, особливо з урахуванням рішень ЄСПЛ з означених питань, тобто взаємозв'язок цих суб'єктів з даної проблематики є очевидним та об'єктивно обґрунтованим, надто з огляду на ті обставини, про які йшлося вище.

Певним чином про наявність проблем із цього питання свідчать і результати анонімного опитування, проведеного під час дослідження.

Так, на запитання «Чи слід впроваджувати на практиці в Україні відповідні норми міжнародного права з питань громадського контролю у сфері

виконання покарань, які мають рекомендаційний характер?» респонденти з персоналу органів та УВП дали такі відповіді:

– «так» – 488 з 1017 осіб, які брали участь в анкетуванні, або 48% у загальній їх структурі;

– «частково» – 417 осіб (40%);

– «ні» – 112 осіб (12%) (додатки В, Г).

Своєю чергою, засуджені до позбавлення волі на вказане питання відповіли:

– «так» – 422 з 1017 респондентів, або 41% від їх загальної кількості;

– «частково» – 471 особа (46%);

– «ні» – 124 особи (13%) (додатки Д, Є).

Отже, і перші, і другі респонденти переконані, що рекомендаційні міжнародно-правові акти треба впроваджувати в національне законодавство та практику (а це стосується й тлумачень, які надаються у рішеннях ЄСПЛ), включаючи й діяльність, пов'язану зі здійсненням громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених відповідно до предмета, визначеного в ч. 2 ст. 25 КВК України.

Як із приводу цього зазначено в ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», національні суди мають використовувати у своїй діяльності Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику ЄСПЛ як джерело права [352].

При цьому для реалізації зазначеного обов'язку у вказаному Законі визначено як порядок посилання на цю Конвенцію і практику ЄСПЛ (ст. 18), так і умови їх застосування у сфері законодавства та в адміністративній практиці України (ст. 19) [352].

Якщо застосувати в даному випадку аналогію права (вирішення справи на основі загальних або галузевих принципів права) [277], то слід констатувати, що громадські об'єднання та їхні уповноважені представники в ході проведення перевірок та встановлення відповідності закону стану

дотримання прав засудженого можуть при цьому брати до уваги не тільки рішення ЄСПЛ, але й його роз'яснення з тих чи інших правових категорій та елементів правового статусу особи.

Такий висновок ґрунтується також на тому, що ЄСПЛ функціонує, дотримуючись декількох умов, як-от:

1. Предметом скарги можуть бути тільки права та свободи, які гарантуються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод або їх Протоколами.

Утім, навіть при тім, що їх перелік є доволі широким, тут не зафіксовані права і свободи, які, наприклад, закріплені в розділі II Конституції України (право на відпочинок, на страйк, на житло тощо), а тому ЄСПЛ справи з таким предметом звернення до провадження не бере [129].

Таким чином, суб'єкти громадського контролю у сфері виконання покарань мають у зазначених випадках застосовувати положення інших норм міжнародного права, які стали частиною законодавства України, та рішення національних судів з означеної проблематики.

Одночасно треба мати на увазі, що ЄСПЛ, керуючись Правилем 61 свого Регламенту, має право застосовувати й процедури так званих «пілотних рішень», відповідно до яких розглядаються скарги, які мають структурні або системні проблеми, що можуть призвести до виникнення (подачі) аналогічних звернень, тобто якщо у попередньому зверненні йдеться не лише про права і свободи, що визначені як предмет захисту відповідно до вимог Конвенції, але й інші пов'язані з цим факти, то вказаний Суд може взяти до розгляду таку скаргу [553].

Як слушно вважають деякі науковці, «пілотні рішення» ЄСПЛ покликані допомогти владі держав-учасниць усунути системну або структурну проблему у їх правовій системі, яка встановлена цим Судом шляхом розгляду «показової» справи [172, с. 739].

Механізми реалізації «пілотних рішень» визначені в Меморандумі ЄСПЛ від 24.02.2009 р., головним у якому з них є положення про те, що дана

процедура застосовується у тому разі, якщо цей Суд отримає істотну кількість звернень, причиною яких є один і той самий системний недолік у правовій системі держави-учасниці Конвенції про захист прав і основоположних свобод [556].

Таким чином, «пілотні рішення» ЄСПЛ можуть слугувати суб'єктом здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань, предмет якого закріплений ч. 2 ст. 25 КВК України, для «розширення» поля своєї діяльності, з урахуванням наявних системних проблем, пов'язаних із порушенням прав людини і громадянина у сфері виконання покарань і пробації.

Як показали результати даного дослідження, прикладом «пілотного рішення» ЄСПЛ проти України можна назвати його рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» [538].

Зокрема, вказаний Суд встановив системні проблеми, які зумовили порушення прав заявника у виді: відсутності бюджетних коштів для виконання прийнятих судом рішень щодо відновлення його порушеного права; бездіяльність з боку державних виконавців з цих питань; недоліки в національному законодавстві; ін. [538].

2. Суб'єктом звернення до ЄСПЛ, як це зрозуміло зі змісту ст. 34 Конвенції про захист прав і основоположних свобод, можуть бути не тільки потерпілі від правопорушень особи, а й неурядові організації, громадські об'єднання або їх уповноважені представники [192], що слід враховувати суб'єктам здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України.

Водночас уваги потребує той факт, що розширення переліку суб'єктів звернення в Конвенції призвело до того, що ЄСПЛ розглядає їх несвоєчасно через величезний обсяг скарг, які надходять до нього для розгляду, а це, у свою чергу, заважає цьому Суду зосередитись, як констатують західні дослідники, на

основному завданні судового розгляду справ, які заслуговують на першочергову увагу [555].

Саме цей аспект, як видається, слід також врахувати суб'єктам громадського контролю при виборі форм і засобів захисту порушених прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань, запобігаючи таким чином «заявам-клонам» [172, с. 745] та виникненню структурних проблем, що породжують повторювані справи в ЄСПЛ [546].

3. До важливих компетенцій ЄСПЛ, які мають стати орієнтиром та засобом удосконалення змісту діяльності громадських об'єднань та їхніх уповноважених представників з питань здійснення ними соціального моніторингу за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань в Україні, можна віднести такі з них, що стосуються:

- а) визнання того, що було порушено те чи інше право заявника;
- б) присудження заявнику виграну (справедливу) компетенцію;
- в) тлумачення норм Конвенції про захист прав і основоположних свобод;
- г) встановлення фактів «системних проблем»;
- г) винесення Консультативних висновків щодо тлумачення Конвенції про захист прав і основоположних свобод [129].

З огляду на це, суб'єкти громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України мають право під час моніторингу керуватись рішеннями ЄСПЛ з означених питань, враховуючи, що вказаний Суд створює таким чином правові прецеденти – приклади вирішення наявних проблем з прав людини та громадянина [38, с. 534].

4. Ключовою проблемою як для України, так і для інших держав Європи є тривале невиконання ними рішень ЄСПЛ [129].

І хоча в ст. 8 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачено нарахування пені за таку бездіяльність Державної виконавчої служби [352], у Державному бюджеті України щорічно такі кошти не передбачаються, що є недопустимим не тільки з

огляду на положення Конвенції про захист прав і основоположних свобод, а й обов'язковості виконання рішень цього Суду на території України (ст. 2 зазначеного Закону).

Отже, як влучно констатують науковці, у законодавстві та юридичній практиці України відкритими є питання не тільки щодо створення ефективного діючого механізму, який здатний повною мірою забезпечити виконання рішень і ЄСПЛ, і Конвенції про захист прав і основоположних свобод, а тому актуальним у зв'язку з цим є завдання щодо підвищення контролю за вказаним процесом з боку різних суб'єктів соціального моніторингу, включаючи й діяльність громадськості з означених питань [259, с. 391].

Одночасно, як видається, доцільно звернути увагу на той факт, що дедалі частіше національні суди (судді), науковці, політики та інші фахівці критикують ЄСПЛ за те, що він приймає рішення, не розуміючи ситуації в державі належним чином та не знаючи при цьому про історичні, соціальні та політичні умови, які породжують проблеми захисту прав, законних інтересів і свобод, зокрема проблемного характеру [543].

Вказана та інші обставини, як підсумовує С. В. Ківалов, зумовили три основні проблеми в діяльності ЄСПЛ, які потрібно враховувати суб'єктам громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України в ході інспектувань органів і УВП, а саме:

- а) зростаючу кількість індивідуальних звернень, які щорічно надходять до цього Суду;
- б) невідповідність більшості таких звернень критеріям прийнятності (предмета розгляду, про який ішлося вище);
- в) високий відсоток «справ-клонів» (паралельних звернень з того самого питання, які спрямовують у цей Суд різноманітні суб'єкти) [172, с. 745].

Як свідчать результати спеціальних наукових досліджень, до першого десятка держав, які мають найвищі показники з наведених вище критеріїв, входить і Україна [172, с. 746], тобто в наявності складна теоретико-прикладна

проблема, суб'єктом вирішення якої, без сумніву, має стати також громадськість, її об'єднання та їхні уповноважені представники.

Тимчасом результативність вказаного процесу залежить, як свідчить практика ЄСПЛ, від тлумачення національними судами та вказаним Судом одних і тих самих термінів, що стосуються захисту прав і свобод людини та громадянина.

Показовими в цьому сенсі можна назвати практично всі рішення ЄСПЛ з означених питань.

Зокрема, ЄСПЛ особливий інтерес та скрупульозність при прийнятті рішень проявляє у випадках порушення права особи на життя, що закріплене в ст. 2 Конвенції про захист прав і основоположних свобод, у якій з цього приводу зазначено, що право кожного на життя охороняється законом [192]. При цьому нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду.

Водночас позбавлення життя не є протиправним у контексті вказаної ст. 2 Конвенції, якщо воно стало наслідком необхідного застосування сили, а саме:

- а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- в) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушень або повстання [192].

Як з'ясовано під час спеціальних досліджень, пов'язаних з аналізом рішень ЄСПЛ за ст. 2 Конвенції, до найпоширеніших обставин, які сприяли та зумовили вчинення протиправних посягань на життя особи, Суд відносить такі:

- 1) відсутність належної швидкості та сумлінності органів досудового слідства при встановленні причин смерті особи, з огляду на те що з часом шанси встановити дійсну причину смерті особи зменшуються;
- 2) зволікання слідчих органів з проведенням невідкладних слідчих дій, що призводить до втрати важливих доказів та знижує рівень імовірності того, що проведення ефективного розслідування взагалі можливе;

- 3) надмірна тривалість досудового слідства;
- 4) невиконання слідчими органами вказівок суду після повернення справи на додаткове розслідування або для додаткової перевірки [289, с. 4].

Показовим у цьому сенсі є рішення ЄСПЛ від 23.06.2011 р. у справі «Матушевський проти України» (заява № 59461/08) [247].

Сутність її полягає в тому, що в 2008 році в одному зі СІЗО України помер ув'язнений під варту М., який до цього звертався до правоохоронних органів зі заявами про систематичне побиття його одним із співкамерників.

Натомість ні керівництво СІЗО, ні слідчий, ні прокурор належної перевірки фактів, викладених у зверненні громадянина М., не здійснили, що констатовано ЄСПЛ як порушення ст. 2 Конвенції (право на життя) як в матеріальному, так і в процесуальному аспектах, зробивши при цьому висновок про те, що зазначені представники правоохоронних органів, а в подальшому – Уряд України, не надали для вказаного Суду якихось правдоподібних пояснень з приводу смерті ув'язненого під варту М.

Більш того, Суд у своєму рішенні констатував порушення нашою державою не тільки ст. 2, а й ст. 3 Конвенції, відповідно до пояснень якої ніхто не може зазнати катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання [247].

Якщо до описаної ситуації підійти з погляду чинного законодавства та судової практики в Україні, то можна звернути увагу на низку нормативно-правових актів, які гарантують право особи на життя, а це:

- 1) Конституція України (ст.ст. 3, 27, 56, 64);
- 2) Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [368];
- 3) Закон України «Про попереднє ув'язнення» [412];
- 4) КВК України (ст.ст. 8, 10, 107, ін.);
- 5) інші законодавчі акти та підзаконні правові джерела (Основи законодавства України про охорону здоров'я [295], ПВР УВП [339], Порядок

організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі [383], ін.).

Крім цього, тлумаченню змісту поняття «право на життя» присвячено й низку постанов Пленуму Верховного Суду України, до яких можна віднести такі:

- а) Про судову практику у справах про необхідну оборону [425, с. 169–171];
- б) Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи [423, с. 202–212];
- в) Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень [426, с. 254–258];
- г) інші постанови Пленуму Верховного Суду України [373, с. 100–108].

Заразом слід додати, що позиція ЄСПЛ та органів державної влади, а також рішення судів України з питань, що стосуються захисту права особи на життя, є ідентичними (тотожними, відповідними один одному тощо) [38, с. 265].

Виходячи наведеного, при здійсненні громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання покарань суб'єкти аналізованого виду соціального моніторингу мають враховувати як стан реалізації у сфері виконання покарань рішень ЄСПЛ та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, так і положення чинного законодавства України та судову практику з питань, пов'язаних із забезпеченням права на життя будь-якого суб'єкта чи учасника кримінально-виконавчих правовідносин.

Для створення відповідних правових гарантій з означеної проблематики дослідження, як видається, логічно було б ч. 1 ст. 8 КВК України доповнити «правом засуджених на життя», враховуючи, що у цій правовій нормі йдеться лише про право цих осіб на здоров'я, а в ст. 10 даного Кодексу – про право на особисту безпеку.

Вагомим аргументом щодо вказаної видозміни ст. 8 КВК виступає постійна практика прийняття рішень ЄСПЛ за заявами громадян України, які пов'язані з порушенням права на життя [166], зокрема й сьогодні [157].

І це при тому, що безпосередній контроль за виконанням рішень ЄСПЛ на території України покладено на Уповноваженого у справах ЄСПЛ, який, крім цього, здійснює представництво нашої держави в даному Суді, а також координує діяльність відповідних суб'єктів їх виконання (Державної виконавчої служби [160], Державного казначейства [328]) та інформує Кабінет Міністрів України про хід виконання рішень ЄСПЛ [333].

Як демонструють результати нашої наукової розвідки, дещо по-іншому, ніж це тлумачиться в Україні, оцінює ЄСПЛ право про заборону катувань (ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) [192].

Зокрема, у справі «Знайкін проти України» ЄСПЛ констатував, що умови тримання заявника у СІЗО порушували принцип поваги до його гідності та містили у зв'язку з цим елементи нелюдського поводження, визнавши таким чином порушення ст. 3 Конвенції, що стосується заборони катувань щодо будь-якої особи [154].

Аналогічні рішення ЄСПЛ прийняв у справі «Харченко проти України», встановивши при цьому факт нелюдського поводження зі заявником у Київському СІЗО у виді тримання його в неналежних умовах (переповненість камер, незадовільний санітарно-побутовий стан, відсутність вентиляції, т. ін.) [514].

Такі ж порушення були встановлені ЄСПЛ свого часу й у справі «Логвиненко проти України» [238], а в сучасний період – у справі «Сукачов проти України» [486].

Заради справедливості варто зазначити, що ЄСПЛ прийняв рішення щодо нелюдського поводження з ув'язненими під варту та засудженими до позбавлення волі [162] і щодо інших держав колишнього СРСР [289, с. 15–21].

Загалом же ЄСПЛ до випадків нелюдського поводження (катувань), що заборонені ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відносить:

- а) переповненість камер у СІЗО та УВП;

б) відсутність належної вентиляційної системи та системи освітлення камер;
в) відсутність належних санітарно-гігієнічних умов;
г) відсутність бюджетного фінансування потреб, необхідних для забезпечення належних умов тримання ув'язнених під варту і засуджених у СІЗО та УВП;

г) відсутність належних умов транспортування осіб, які тримаються в СІЗО та УВП [289, с. 40];

д) інші аналогічні випадки, зокрема:

– відсутність належного реагування персоналу СІЗО, УВП та в цілому ДКВС України на скарги ув'язнених під варту та засуджених з означених питань;

– нежиття адекватних заходів, спрямованих на усунення джерел і симптомів захворювання цих осіб;

– тривале невирішення проблем захворюваності ув'язнених під варту і засуджених до позбавлення волі на туберкульоз, онкозахворювання, ВІЛ/СНІД, тощо [289, с. 21].

Як приклад можна назвати рішення ЄСПЛ у справі «Лотарев проти України», в якому констатовано порушення ст. 3 Конвенції, що виявлялось у нелюдському поводженні з ним в УВП для засуджених до довічного позбавлення волі, включаючи й випадки неодноразового побиття його персоналом колонії, а також у неналежному та необ'єктивному проведенні службових розслідувань за вказаними ним подіями [240].

Чимало рішень ЄСПЛ стосується також випадків порушення в Україні ст. 5 Конвенції, у якій закріплено право на свободу та особисту недоторканність [192].

Такий факт, зокрема, встановлено у справі «Новак (Novak) проти України», а саме ЄСПЛ встановив безпідставне тримання заявника у СІЗО, в той час коли були всі підстави застосування іншого, передбаченого в КПК України, заходу запобіжного характеру [284].

Ще більш показовим у цьому сенсі можна назвати рішення ЄСПЛ у справі «Шалімов проти України», згідно з яким права на свободу та особисту недоторканність заявника були порушені шляхом тривалого тримання його під

вартою, відмови йому у наданні побачень з родичами та ненаданні ефективних засобів юридичного захисту за його скаргами з означених питань [517].

Знову ж таки, якщо узагальнити рішення ЄСПЛ, що стосуються випадків порушення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 5 Конвенції), то найбільш поширеними з них є такі:

а) відсутність визначеного строку, на який судом обирається (продовжується) запобіжний захід у виді тримання під вартою під час судового розгляду справи, розпочинаючи з попереднього розгляду та закінчуючи стадією винесення вироку;

б) використання адміністративного арешту як «латентний» процесуальний запобіжний захід, що не передбачений кримінальним процесуальним законодавством, з метою вирішення засобами адміністративного права завдань кримінального процесу, порушуючи при цьому право особи на захист, присутності при проведенні слідчих дій адвоката, відсутності судового контролю з означених питань тощо;

в) відсутність судового контролю за триманням особи під вартою з моменту направлення справи до суду (коли, наприклад, досудове слідство вже закінчено) і до проведення попереднього розгляду справи (коли, зокрема, вирішується питання про обрання (чи зміну) запобіжного заходу; т. ін.) [289, с. 41].

Крім цього, як показали результати вивчення рішень ЄСПЛ з питань, пов'язаних із забезпеченням права на свободу та особисту недоторканність, серед інших порушень в Україні з цього приводу можна виокремити і такі, як:

1) відсутність правових норм, що стосуються перегляду судового рішення про затримання особи як підозрюваного та тримання її у зв'язку з цим під вартою (зокрема, таке рішення ЄСПЛ прийняв у справі «Самошенко і Строчков проти Росії», через те що останнього тримали під вартою без судового рішення протягом 28 днів, порушивши таким чином ст. 5 Конвенції з питань особистої недоторканності [463];

2) відсутність у рішенні суду щодо тримання особи під вартою обґрунтування застосовності законодавчо визначених підстав для тримання особи під вартою в контексті реальних обставин конкретної справи (наприклад, суд використовує, приймаючи рішення з цього приводу, вираз, що визначений у законі як «особа може ухилитись від слідства та перешкоджати встановленню істини», не наводячи при цьому жодних аргументів по суті) [289, с. 44];

3) відсутність у рішеннях суду щодо продовження тримання особи під вартою аналізу реальних ризиків, які на початку досудового слідства були підставою для застосування судом зазначеного рішення; ін. [282];

4) відсутність у рішеннях суду щодо тримання особи під вартою аналізу застосування до неї інших, визначених у кримінально-процесуальному законодавстві, запобіжних заходів [237].

Тимчасом підхід ЄСПЛ з даного приводу ґрунтується на тому, що продовження строку тримання особи під вартою (при цьому, як і в ході досудового розслідування, так і під час судового розгляду кримінального провадження) має бути доцільним та спиратися на презумпцію, відповідно до якої з перебігом ефективного розслідування справи зменшуються і ризики, які стали правовою і фактичною підставою обрання судом зазначеного запобіжного заходу.

Відповідно, кожне наступне судове рішення з цього приводу мусить виходити зі змісту ризиків, що залишаються, а також зі сутності права особи на свободу та особисту недоторканність [289, с. 44].

Отже, в основі всіх рішень ЄСПЛ закладено принцип верховенства права, згідно з яким у будь-яких відносинах держави та її громадянина пріоритетними є права, законні інтереси і свободи останнього, включаючи засуджених і осіб, узятих під варту [140, с. 530–531].

При цьому, як влучно зауважує в цьому контексті П. М. Рабінович, ЄСПЛ діє у двох основних напрямках, а саме:

а) зумовлює коригування державою-відповідачем свого національного законодавства на підставі рішення даного Суду з тих чи інших правових відносин;

б) зобов'язує державу-відповідача відшкодувати завдані потерпілій особі (заявнику) збитки [442].

Проте, як доводять у своїх наукових працях деякі дослідники, на вказаному шляху виникає низка проблем, які впливають на ефективність виконання рішень ЄСПЛ в Україні, до яких слід віднести такі з них:

а) хоча в ст. 8 Конституції України наведено положення про те, що її норми є нормами прямої дії, на практиці, зокрема у діяльності суддів, воно не діє, позаяк відсутні відповідні правові механізми щодо його застосування;

б) хоча будь-який національний суд використовує у прийнятті рішень судову практику ЄСПЛ та керівні роз'яснення вищих спеціалізованих судів України (постанови пленумів тощо), досі в нашій державі прецедентне право не входить до джерел законодавства;

в) досі природні права людини не є пріоритетними перед їх юридичними правами, а тому Україна так легко пояснює їх порушення перед Комітетом РЄ з прав людини та іншими міжнародними організаціями, членами якої вона є, зокрема щодо неналежних умов відбування покарань засудженими та утримання ув'язнених під варту осіб у СІЗО;

г) хоча діяльності ЄСПЛ та його рішень в Україні присвячено низку дисертаційних та інших праць (наприклад, кандидатська дисертація О. О. Качури «Європейський суд з прав людини в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод громадян України» [167]), досі на науковому рівні не дано відповідь на питання щодо меж припустимості та обов'язковості врахування в повному обсязі практики ЄСПЛ [519].

Як засвідчили результати пропонованої розвідки, ЄСПЛ має й інші особливості, які, без сумніву, варто враховувати не лише відповідним органам державної влади в Україні та їх уповноваженим представникам, але й суб'єктам

громадського контролю за їх діяльністю, включаючи й сферу виконання покарань і пробації. Зокрема, до них деякі науковці відносять такі:

а) ЄСПЛ у своїй діяльності постійно використовує так зване прецедентне право, тобто, приймаючи рішення за конкретною заявою, звертається до своїх попередніх рішень, що стосувались аналогічних звернень потерпілих [7, с. 284];

б) на сьогодні (і цей процес триває з моменту прийняття перших рішень ЄСПЛ) існує суттєвий дисонанс між позицією зазначеного Суду та усталеною національною практикою з окремих питань правозастосування [544, с. 112], позаяк постійна практика ЄСПЛ – це не тільки прецедентне право, а й традиція [544, с. 128];

в) ЄСПЛ свої рішення не ґрунтує на якихось конкретних юридичних нормах чи принципах права, а лише формує в них свою правову позицію, яка створюється внаслідок застосування відповідних положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [518, с. 114–115];

г) рішення ЄСПЛ не відносяться до джерел законодавства в жодній державі-учасниці, включаючи Україну, а носять загальнообов'язковий характер тільки у частині їх виконання, що, зокрема, впливає зі змісту Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»;

ґ) діяльність ЄСПЛ можна порівняти з рішеннями Верховного Суду України, оскільки рішення першого містять вимогу для держави-учасниці щодо вжиття заходів індивідуального характеру з метою перегляду рішення національного суду [7, с. 286] (зокрема, відповідні аргументи з цього приводу наведені у рішеннях ЄСПЛ у справах «Сокурєнко і Стригун проти України» [471], «Цанд проти Австрії» (*Zand v Austria* (заява № 7360/76)) [227]), «Мельниченко проти України» [248] тощо).

Головний висновок, до якого дійшли науковці з цього приводу, полягає в тому, що комплексний вплив практики ЄСПЛ, у тому числі з питань, що пов'язані зі захистом прав засуджених, має детермінувати (спричинювати та зумовлювати) зміни в національному законодавстві та вдосконалювати таким

чином правовий механізм охорони прав, законних інтересів і свобод будь-якої особи в державі-учасниці Конвенції, виконуючи при цьому взяті на себе міжнародні зобов'язання з означених питань [7, с. 287].

Водночас, як доречно вказують західні фахівці, ЄСПЛ не може у своїх рішеннях обмежувати права і свободи будь-якої особи, що визнані державою-учасницею. Саме ця заборона (ст. 53 Конвенції) встановлює межі впливу даного Суду на національні правові системи [541, с. 152].

Крім того, зарубіжні науковці звертають увагу й на той факт, що у своїх рішеннях ЄСПЛ доволі часто вживає вираз «встановлений законом», даючи йому таке тлумачення: національні суди мають дотримуватись у своїй діяльності тих норм, які регулюють їх статус, а також діяти у зв'язку з цим у межах своїх повноважень, що важливо з огляду на оцінку легітимності (законності) прийнятих ними рішень [548, с. 191].

Та попри все держави-учасниці з низьким рівнем демократії, включаючи, на жаль, й Україну, досить критично та неоднозначно ставляться до виконання рішень ЄСПЛ, пояснюючи це, зокрема, тим, що вказаний Суд тлумачить термін «закон» у широкому розумінні, а саме як термін «право» [522, с. 54–56].

У свою чергу, вищі суди в усіх державах-учасницях мають свої міркування щодо цього терміна та в цілому стосовно захисту прав людини, які відхиляються ЄСПЛ, в той час як рішення національних судів мають юридичне і політичне значення у відповідній державі [172, с. 743].

Прикладом таких правових колізій можна назвати рішення ЄСПЛ у справі «Олег Колесник проти України», у якому визнано порушення національними судами права особи «на мовчання» (ст. 63 Конституції України), вважаючи таку позицію підсудного як спробу уникнути кримінальної відповідальності [290].

Серед інших протиріч правового характеру, що стосуються оцінки рішень судів України ЄСПЛ, науковці виокремлюють такі:

1. Низький рівень захисту культурних прав особи, ядром яких є її право на освіту, яке вважається природним правом людини, що має забезпечуватись державою [300, с. 128–132].

Скажімо, досі на законодавчому рівні в Україні не закріплено право засуджених на отримання вищої освіти.

Виходячи з рішень ЄСПЛ зі заданого питання та з метою вдосконалення правового механізму захисту прав зазначеної категорії осіб, логічно було би КВК України доповнити ст. 125-1 «Організація та забезпечення навчання засуджених до позбавлення волі у вищих навчальних закладах» та викласти її в такій редакції:

«У колоніях, відповідно до Закону України «Про вищу освіту», забезпечується доступність здобуття засудженими вищої освіти на умовах, які визначаються центральними органами виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері освіти і науки та у сфері виконання покарань і пробації України».

2. Недосконалий правовий механізм виконання в Україні рішень ЄСПЛ [202, с. 116–121].

Як видається, для підвищення ефективності діяльності держави в цьому напрямі важливо було б ст. 12 КВК України доповнити реченням такого змісту:

«На Державну виконавчу службу покладається також завдання щодо виконання на території України рішень Європейського суду з прав людини, що стосуються забезпечення прав, законних інтересів і свобод засуджених».

3. Незадовільними є темпи інтеграції положень права ЄС та практики ЄСПЛ у діяльність правоохоронних органів та в цілому у зміст правопорядку в Україні [322, с. 35–40].

Знову ж таки, доцільно було б у зв'язку з цим ст. 5 КВК України доповнити принципом «врахування рішень Європейського суду з прав людини», що логічно впливає зі змісту Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [352].

Додатковими аргументами щодо потреби вказаної видозміни КВК є науково обґрунтовані висновки учених щодо сучасних негативних тенденцій реалізації рішень ЄСПЛ в Україні [50, с. 240–243], а також відповідні рішення цього Суду, що стосуються захисту прав засуджених у нашій державі [90].

4. Інші проблемні питання, що виникають у правозастосовній практиці в Україні та пов'язані з виконанням рішень ЄСПЛ, зокрема у сфері виконання покарань і пробації, та стосуються:

а) впливу діяльності зазначеного Суду на формування національних правозахисних систем і додержання стандартів захисту прав людини [163].

У заданому контексті потрібно зважити на те, що серед принципів діяльності громадських об'єднань в Україні відсутній принцип верховенства права, який є визначальним у роботі ЄСПЛ і має дещо ширше тлумачення, ніж це зазначено в ст. 8 Конституції України [126].

Зважаючи на це, логічно було би ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання» [357] доповнити принципом «верховенства права» та викласти її у новій редакції.

Потреба вказаної видозміни зумовлена також положеннями ст. 36 Конституції України, відповідно до яких громадяни України мають право на свободу об'єднання у громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод, які, своєю чергою, становлять зміст усіх рішень ЄСПЛ;

б) різноманітних перешкод, які виникають у правовій системі України і пов'язані з можливістю та забезпеченням конституційного права громадян і звернення до ЄСПЛ [228].

Враховуючи наведену обставину, варто було би ст. 8 КВК України доповнити частиною восьмою такого змісту:

«Керівник органу або установи виконання покарань несе персональну відповідальність за створення перешкод, пов'язаних з реалізацією права на звернення засуджених, включаючи й Європейський суд з прав людини»;

в) низького рівня захисту прав персоналу органів і УВП у процесі виконання-відбування покарань, що, з одного боку, породжує випадки їх звернення до ЄСПЛ, а з іншого, – підтверджує сформульований у цій роботі висновок про включення у предмет громадського контролю, який здійснюється у сфері виконання покарань і пробації України, перевірки відповідності закону стану дотримання правового статусу зазначених суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин.

Показовою в означеному сенсі можна назвати справу «Михайлюк та Петров проти України» та відповідне рішення з цього приводу ЄСПЛ, який встановив незаконне втручання у кореспонденцію цих осіб з персоналу УВП з боку керівництва колонії [253];

г) інших проблем захисту прав, законних інтересів і свобод суб'єктів і учасників кримінально-виконавчої діяльності, які відображені у відповідних рішеннях ЄСПЛ [49].

Отже, проведений аналіз рішень ЄСПЛ, наукових праць та законодавчих підходів в Україні, що стосуються захисту прав, законних інтересів і свобод засуджених та ув'язнених під варту, дозволяє констатувати, що цей Суд не тільки безпосередньо коригує зміст законодавчої, правоохоронної, правозастосовної та судової діяльності в Україні, а й об'єктивно розширює межі здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань (у контексті положень ч. 2 ст. 25 КВК) та зумовлює потребу розширення предмета даного виду суспільного моніторингу шляхом поширення його на інші види покарань та всіх, без винятку, суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин, а також на стан виконання рішень ЄСПЛ у нашій державі.

При цьому потрібно мати на увазі, що якщо органи і УВП та в цілому всі органи державної влади в Україні мають вчиняти (або уникати цього) дії тільки відповідно до закону, то громадські об'єднання та їхні уповноважені представники мають право робити все, що не заборонено законом, а також у всіх випадках пріоритетними в ході перевірок вважати природні права людини і громадянина та керуватись при цьому відповідними рішеннями ЄСПЛ.

Саме з таких міркувань у нашій дисертації обґрунтовано потребу залучення до здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації найбільш кваліфікованих і «професійно придатних» до моніторингу стану дотримання прав, законних інтересів і свобод суб'єктів та учасників кримінально-виконавчої діяльності в Україні представників громадських об'єднань, які, зокрема, доволі ґрунтовно ознайомлені з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та відповідними рішеннями ЄСПЛ з означених питань.

Таким чином, під впливом рішень Європейського суду з прав людини на зміст громадського контролю у сфері виконання покарань слід розуміти ті правові наслідки, юридичні обов'язки та права, що виникають у відповідних суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин та пов'язані з якісною (ефективною) видозміною їхньої діяльності і в цілому з удосконаленням чинного законодавства та правозастосовної практики в Україні з питань виконання-відбування покарань.

Висновки до третього розділу

1. Визначено сутність, зміст і спрямованість міжнародно-правових актів з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених та за результатами проведеного аналізу зазначених нормативно-правових джерел сформульовано авторське поняття «міжнародно-правові підходи, що пов'язані зі здійсненням громадського контролю за дотриманням прав засуджених, їх законних інтересів і свобод», а саме: це визначені на нормативно-правовому, доктринальному та правозастосовному рівнях заходи та гарантії діяльності відповідних суб'єктів здійснення цього виду соціального моніторингу, предметом якого є визначення відповідності вітчизняним законодавчим актам та нормам міжнародного права стану

дотримання вказаних елементів правового статусу осіб, які відбувають покарання в установах попереднього ув'язнення або установах виконання покарань. Одночасно здійснено аналіз системоутворюючих ознак, що складають його зміст, до яких віднесено такі:

1) це визначені на нормативно-правовому рівні засади діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників з питань здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України;

2) це сформульовані та адаптовані на інших рівнях (науковому та правозастосовному) зазначені міжнародно-правові засади здійснення громадського контролю;

3) це діяльність, що гарантована на правовому рівні;

4) це діяльність визначених у законодавчих актах України та нормах міжнародного права відповідних суб'єктів соціального моніторингу;

5) це діяльність, яка має всі ознаки державного контролю за змістом, тобто спрямована на виявлення порушень, пов'язаних з недотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань та осіб, ув'язнених під варту;

6) це діяльність, спрямована на встановлення відповідності нормам міжнародного права та іншим законодавчим актам України реального (фактичного) стану дотримання прав, законних інтересів і свобод засуджених в УВП та ув'язнених під варту в СІЗО;

7) це діяльність, предметом якої є перевірка стану та ефективність забезпечення прав, законних інтересів і свобод засуджених і ув'язнених під варту у процесі виконання-відбування покарань, тобто ключових елементів правового статусу вказаних суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин, який закріплений у ст. 7 КВК України.

Доведено також, що в удосконаленні правового механізму з аналізованої проблематики неабияке значення мають як міжнародно-правові акти, які, згідно з вимогами ст. 9 Конституції України та Закону України «Про міжнародні договори», стали частиною національного законодавства, так і норми

міжнародного права, що мають рекомендаційний характер для нашої держави, позаяк у їхньому змісті закладено методологічні засади діяльності суб'єктів нормотворчості, які займаються формуванням законопроектів, що спрямовані на вирішення наявних на практиці проблем здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань.

Встановлено, що адаптація національних нормативно-правових актів до норм міжнародного права здійснювалась і до прийняття Конституції України в 1996 році, і продовжується нині, з дотриманням при цьому вимог останньої про те, що укладення міжнародних договорів, які суперечать Основному Закону, можливе лише після внесення відповідних змін до нього, що важливо у контексті вдосконалення правового механізму здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України.

2. Здійснено аналіз зарубіжної практики проведення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань і за його результатами доведено взаємозв'язок, взаємодію і взаємовплив між цим видом суспільної діяльності та рівнем демократії в будь-якій державі.

Виходячи з цього, за останнім критерієм країни зарубіжжя класифіковано на:

а) держави з високим рівнем демократії та аналогічним рівнем проведення громадського контролю у пенітенціарній сфері (Норвегія, Швеція, Німеччина, Канада, ін.);

б) держави зі «середнім» рівнем демократії та даного виду соціального моніторингу (Італія, Туреччина, Румунія, ін.);

в) держави з «мінімальним» рівнем демократії та громадського контролю (Молдова, Грузія, Угорщина, ін.);

г) держави з тоталітарно-авторитарними політичними режимами, у яких її органи різноманітними засобами і формами «подавляють» будь-які

демократичні ініціативи народу, включаючи й здійснення громадського контролю (росія, Китай, Білорусь, Іран, Північна Корея, ін.).

Враховуючи отримані в ході дослідження результати, сформульовано таке визначення поняття «позитивний досвід організації та реалізації у пенітенціарних системах світу громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених до позбавлення волі», під яким у цій роботі розуміють «апробовані у процесі пенітенціарної діяльності законодавчі підходи, що стосуються здійснення зазначеного виду соціального моніторингу, з метою встановлення відповідності закону стану дотримання правового статусу осіб, які тримаються у пенітенціарних установах, включаючи установи попереднього ув'язнення, що суттєвим чином підвищили рівень захищеності вказаних об'єктів правової охорони від протиправних посягань, та які при дотриманні відповідних конституційно-правових процедур можуть бути використані при удосконаленні правового механізму з означених питань в Україні». Заразом здійснено аналіз його системоутворюючих ознак, що складають його зміст, до яких віднесено такі: 1) позитивний зарубіжний досвід – це апробовані (перевірені) на практиці законодавчі акти, що пов'язані з регулюванням громадського контролю у пенітенціарній сфері діяльності, які дали очікуваний якісний результат; 2) позитивний зарубіжний досвід – це загально визнаний на міжнародному рівні результат пенітенціарної діяльності; 3) позитивний зарубіжний досвід – це результати ефективної діяльності громадськості з питань здійснення соціального моніторингу за дотриманням прав, законних інтересів та свобод засуджених, а також персоналу пенітенціарних установ та учасників пенітенціарної діяльності; 4) позитивний зарубіжний досвід – це наслідки зіставлення відповідності закону стану дотримання прав, законних інтересів і свобод засуджених, персоналу пенітенціарних установ та учасників цього виду суспільних відносин; 5) позитивний зарубіжний досвід – це контроль за дотриманням прав, законних інтересів і свобод не тільки окремих категорій засуджених, а й інших осіб, які відбувають визначені в законі покарання, і тих із них, які ув'язнені під варту; 6)

позитивний зарубіжний досвід – це результат ефективного здійснення громадського контролю у пенітенціарних системах світу, внаслідок чого було підвищено всі рівні (законодавчий, організаційно-управлінський, правозастосовний, ін.) захищеності прав, законних інтересів і свобод як суб'єктів, так і учасників пенітенціарної діяльності; 7) позитивний зарубіжний досвід – це діяльність, що спрямована на запобігання протиправним посяганням на визначені на законодавчому рівні права, законні інтереси та свободи всіх суб'єктів та учасників пенітенціарної діяльності; 8) позитивний зарубіжний досвід – це такі законодавчі та правозастосовні аспекти здійснення громадського контролю у пенітенціарній системі, які довели їх ефективність і можуть бути застосовані в Україні при дотриманні певних процедур.

Констатовано також, що позитивний зарубіжний досвід з означеної тематики дослідження виступає сьогодні потрібною та обов'язковою умовою не тільки реформування кримінально-виконавчої системи України, а й удосконалення правового механізму та практики здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод як суб'єктів, так і учасників процесу виконання-відбування покарань.

Доведено, що важливим моментом таких перетворень має стати системний підхід до вирішення наявних проблем, а також суттєва якісна видозміна рівня демократії в нашій державі.

3. Встановлено вплив рішень Європейського суду з прав людини на зміст громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України, який виражається в тому, що такі рішення зумовлюють потреба: а) удосконалення національного законодавства з означеної проблематики; б) підвищення рівня правозастосовної практики з питань виконання-відбування покарань та покращення у зв'язку з цим правоохоронної діяльності щодо захисту прав, законних інтересів і свобод усіх суб'єктів та учасників кримінально-виконавчих правовідносин; в) якісної зміни змісту та розширення предмета громадського моніторингу в галузі кримінально-виконавчої діяльності; г) посилення взаємодії

громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольної-наглядової діяльності в Україні, включаючи міжнародні неурядові організації; г) усунення причин і умов, які сприяли вчиненню протиправних посягань на права, законні інтереси та свободи як суб'єктів, так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин.

Доведено, що громадські об'єднання та їхні уповноважені представники в ході проведення перевірок та встановлення відповідності закону стану дотримання прав, законних інтересів і свобод засудженого, осіб з числа персоналу ДКВС України та учасників кримінально-виконавчих правовідносин (близьких родичів засуджених, представників громадскості та органів державної влади, т. ін.) можуть при цьому брати до уваги не тільки рішення ЄСПЛ, але й його роз'яснення з тих чи інших правових категорій та елементів, що стосуються правового статусу особи.

Така позиція ґрунтується на тому, що: 1) хоча предметом скарг можуть бути тільки права та свободи, які гарантуються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод або їх Протоколами, проте перелік яких є досить широким і таким, що забезпечується належним захистом з боку ЄСПЛ;

2) суб'єктом звернення в ЄСПЛ можуть бути не тільки потерпілі від правопорушень особи, але й неурядові організації, громадські об'єднання або їхні уповноважені представники, що слід враховувати суб'єктам здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України; 3) у Конвенції чітко визначені ті компетенції ЄСПЛ, які мають стати орієнтиром та засобом удосконалення змісту діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників з питань здійснення ними соціального моніторингу за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених у процесі виконання-відбування покарань в Україні; 4) ключову проблему як для України, так й для інших держав Європи становить тривале невиконання ними рішень ЄСПЛ, а тому на сьогодні в законодавстві та правозастосовній практиці в Україні відкритими є питання не тільки щодо створення ефективного механізму, який здатний повною мірою забезпечити як виконання рішень ЄСПЛ, так і Конвенції про захист прав і основоположних свобод, але й завдань щодо підвищення контролю за цим процесом з боку різних суб'єктів

соціального моніторингу, включаючи й діяльність громадськості в означеному напрямі.

Сформульовано також авторське визначення поняття «вплив рішень Європейського суду з прав людини на зміст громадського контролю у сфері виконання покарань», під яким слід розуміти ті правові наслідки, юридичні обов'язки та права, які виникають у відповідних суб'єктів та учасників кримінально-виконавчих правовідносин і пов'язані з якісною (ефективною) зміною їх діяльності та в цілому з удосконаленням чинного законодавства і правозастосовної практики в Україні з питань виконання-відбування покарань.

4. Наукові результати досліджень автора, які висвітлені у Розділі 3, викладені в опублікованих працях (Гарасим П. С., 2022д; Гарасим П. С., 2022р; Гарасим П. С., 2022п).

РОЗДІЛ 4
ГОЛОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ
НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАСАД ЗДІЙСНЕННЯ
ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ
ПОКАРАНЬ І ПРОБАЦІЇ

4.1 Сучасна державна політика України у сфері виконання покарань і пробації та її роль в удосконаленні правових засад здійснення громадського контролю

У науковій літературі слово «політика» тлумачиться як певна лінія поведінки в чому-небудь; події та питання внутрішньодержавного і міжнародного суспільного життя [38, с. 524].

Натомість у юридичних доктринальних джерелах під «політикою» розуміють систему цілей та засобів їх досягнення тієї чи іншої держави у сфері внутрішнього чи зовнішнього життя [527, с. 629].

Водночас, як з'ясувала під час спеціального монографічного дослідження Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, юристи-науковці у своїх працях наводять й інші варіанти визначення слова «політика» [170, с. 14–15], розкриваючи більшою мірою його сутність у контексті словосполучень «правова політика» [102, с. 45], «політика внутрішньодержавної безпеки» [194, с. 517–519], «пенітенціарна політика» [444, с. 12–16], «кримінально-виконавча політика» [170, с. 17], «державна політика у сфері виконання покарань» [89, с. 16] та ін.

У науковій літературі виведено також рівні формування та реалізації державної політики у сфері виконання покарань, до яких віднесено:

а) концептуальний рівень (реалізується у виді концепцій [196], стратегій [484], т. ін.) [218, с. 23–24];

б) законодавчий рівень (підготовка проєктів законодавчих актів [409]) [218, с. 24];

в) нормативний рівень (формування підзаконних правових джерел [332]) [218, с. 24];

г) управлінський рівень (організація діяльності, її координація, контроль за нею тощо [378]) [218, с. 24];

г) правозастосувальний рівень (забезпечення правильного застосування закону [384]) [218, с. 24].

Звісно, такий теоретичний поділ (класифікація) рівнів даного виду внутрішньодержавної політики є умовним, позаяк їм притаманний діалектичний взаємозв'язок, взаємодія та взаємозумовленість.

Тимчасом саме зазначені доктринальні юридичні підходи і сформували методологічне підґрунтя при з'ясуванні ролі та впливу сучасної державної політики України у сфері виконання покарань та пробації в удосконаленні правових засад здійснення громадського контролю, предмет якого визначений у ч. 2 ст. 25 КВК [66, с. 138–141].

Зокрема, реалії засвідчують, що війна РФ проти України, яка розпочалась 24 лютого 2022 року і досі триває, об'єктивно спричинила видозміну всіх без винятку суспільно-правових відносин у нашій державі. Крім того, ця військова агресія призвела й до інших наслідків – появи певних особливостей їх реалізації у воєнний час.

І хоча в ст. 105 КВК України передбачено введення режиму особливих умов у колоніях (як, власне, у всіх перелічених статтею 11 цього Кодексу установах виконання покарань), проте вказані у ній обставини (стихійне лихо, епідемії, аварії тощо) не передбачають такої з них, як проведення військових дій на адміністративно-правових територіях, де дислокуються ті чи інші види УВП.

Нічого з цього приводу не зазначено й у ПВР УВП.

Особливої актуальності це питання набуває через реалізацію у воєнний час суб'єктами й учасниками кримінально-виконавчої діяльності (до яких, зокрема, належить і громадськість (ст.ст. 5, 6, 123, 128 КВК)) визначених у

законі повноважень, включаючи здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань (ч. 2 ст. 25 вказаного Кодексу).

Водночас, беручи за основу результати аналізу змісту нормативно-правових джерел, що торкаються означеної в цій роботі проблематики, до особливостей соціального моніторингу у сфері виконання покарань в Україні можна віднести такі з них:

1. Правові відносини, що їх сформульовано в Конституції України.

Приміром, у ч. 2 ст. 64 Основного Закону України з приводу цього сказано, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод зі зазначенням строку дії цих обмежень.

При цьому не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України.

Щодо сказаного офіційне тлумачення дав Конституційний Суд України: суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їхні права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або виникають інші обмеження прав та свобод.

Водночас, керуючись положеннями ст. 64 Конституції України, треба визнати, що у воєнний час може бути призупинено діяльність громадських об'єднань та їхніх уповноважених представників, зокрема й у сфері виконання покарань. Це й визначає змістові аспекти особливостей здійснення соціального моніторингу в описаній ситуації.

2. Правові відносини, які закріплені в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 року та в інших законодавчих актах (як-от Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану України» від 24.02.2022 р., Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 22.05.2022 р., постанова

Кабінету Міністрів України «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» від 08.07.2020 р. тощо).

Приміром, в ч. 1 ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» вказано, що правовий статус та обмеження прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах воєнного стану визначаються відповідно до Конституції України та цього Закону, а в ч. 2 цієї статті – про те, що у воєнний час не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України.

Отже, вказані в Основному Законі особливості здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань зумовлюють (детермінують) і змістові елементи правообмежень діяльності громадських об'єднань та їхніх уповноважених представників, котрі перелічені у спеціальному законодавчому акті.

Також маємо констатувати, що у ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» жодним словом не обмовлено, що до заходів правового режиму в описаній обстановці належать правообмеження щодо здійснення цивільного (громадського) контролю над Воєнною організацією та правоохоронними органами, зокрема й УВП. І це найдоречніше віднести до особливостей реалізації у сфері виконання покарань вказаного виду соціального моніторингу.

Тобто в умовах воєнного стану означене питання перебуває в площині повноважень органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань та пробації (ч. 1 ст. 11 КВК) (на сьогодні це Міністерство юстиції України), який, з огляду на ситуацію, виниклу в тій чи іншій УВП, може створити відповідні штучні перешкоди (а це підвищує рівень корупційних ризиків) щодо відвідування установ виконання покарань та здійснення громадського контролю відповідними його суб'єктами (ст.ст. 24, 25 КВК).

3. Правові відносини, що регулюються кримінально-виконавчим законодавством України (ст. 2 КВК).

Насамперед увагу привертають положення ст. 105 КВК, де наведено виключний перелік обставин, що вважаються підставою для введення в УВП режиму особливих умов.

Водночас серед них немає тих, які пов'язані зі заходами забезпечення правового режиму воєнного стану в Україні, що, як видається, доречно віднести до правових прогалин, які слід усунути, позаяк вони суттєво впливають на ефективність забезпечення прав засуджених при виконанні покарань (ч. 2 ст. 25 КВК), а також на рівень запобіжної діяльності у сфері виконання покарань.

Саме тому, з огляду на нинішні правові і воєнні реалії в Україні, логічно було би ст. 25 КВК доповнити частиною третьою такого змісту:

«У випадках, визначених у законі, та в умовах воєнного стану діяльність громадських об'єднань та їх уповноважених представників у сфері виконання покарань може бути призупинена на чітко передбачений у відповідному законодавчому акті період».

Окрім того, до аналогічної видозміни варто вдатися й у ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», розширивши її пунктом 25 такого змісту:

«У випадках введення режиму особливих умов у колоніях призупиняти на чітко визначений період відвідування цих установ представниками громадських об'єднань, крім тих, які залучаються до виконання функцій національного превентивного механізму на підставі окремого письмового доручення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».

Як видається, запропоновані зміни в чинному законодавстві України нададуть можливість гармонізувати положення всіх нормативно-правових джерел, про які йшлося вище, та підвищити рівень правового регулювання з актуальних питань, врахувавши особливий характер життєдіяльності нашої батьківщини у воєнних умовах, а також відповідні міжнародно-правові акти.

Тим паче що в нинішній ситуації пріоритетності в механізмі правової охорони та забезпечення, без сумніву, набуває такий об'єкт, як воєнна безпека, а похідним вважається встановлений порядок виконання-відбування покарань.

Саме тому неабияк важливо, щоби під час війни посеред засобів забезпечення воєнної безпеки були гармонійно сформовані на законодавчому рівні й інші змістові засоби та її складники, включно з безпекою в УВП, яка гарантується передбаченими законом формами, засобами і силами громадського контролю в сфері виконання покарань.

4. Правові відносини, що виникають в ході виконання-відбування визначених у КК України покарань (ст. 50) і мають свої особливості правового регулювання, які, своєю чергою, спричиняють і зумовлюють (детермінують) особливості здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених у процесі кримінально-виконавчої діяльності.

Сутність заданої проблематики полягає в тому, що в ч. 2 ст. 25 КВК об'єктами розглядуваного соціального моніторингу визначено лиш виправні та виховні колонії (ст.ст. 18, 19 цього Кодексу), арештні доми (ст. 15), виправні центри (ст. 16) та СІЗО (ч. 3 ст. 18, ст.ст. 88, 89 КВК та Закон України «Про попереднє ув'язнення»).

Тимчасом поза громадським контролем залишаються об'єкти пробації, до яких, згідно зі Законом України «Про пробацію», належать:

- а) досудова пробація (ст.ст. 8, 9 цього Закону);
- б) наглядова пробація (ст.ст. 8, 10), яка здійснюється щодо засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт та інших категорій цих осіб;
- в) пенітенціарна пробація (ст.ст. 8, 11), зміст якої включає створення умов для трудового і побутового влаштування засуджених до позбавлення або обмеження волі, після звільнення їх із відповідних УВП.

Додатковим аргументом у цьому контексті виступають положення ст. 22 Закону України «Про пробацію», якою визначено, що контроль за діяльністю органу пробації здійснюється відповідно до закону.

Яким чином і хто є суб'єктом контролю тощо – ані вказаний законодавчий акт, ані КВК відповіді не дають. Тобто існує правова прогалина,

яка в умовах воєнного стану в Україні підвищує рівень небезпек і загроз для всіх суб'єктів пробаційної діяльності (ст. 14 Закону України «Про пробацію») та одночасно знижує ефективність тих заходів правового режиму воєнного стану, про яких ідеться у ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

З огляду на вищеперелічене, логічно було би внести відповідні зміни у ті законодавчі акти, які стосуються досліджуваної в цій дисертації проблематики, а саме:

1) у ст. 25 КВК, доповнивши її частиною четвертою такого змісту:

«Громадський контроль у сфері пробації здійснюється відповідно до положень цього Кодексу та інших законів України»;

2) у ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», доповнивши її пунктом 26 такого змісту:

«Правообмеження, що визначені для фізичних і юридичних осіб у цьому законі, повною мірою стосуються й суб'єктів пробації. Контроль і відповідальність за їх дотриманням і реалізацією покладаються на уповноважені органи пробації»;

3) у ст. 33 Закону України «Про пробацію», доповнивши її частиною другою такого змісту:

«Громадський контроль у сфері пробації здійснюється відповідно до чинного кримінально-виконавчого законодавства та інших законів України».

Таким чином, завдяки проведеному аналізу практики та змісту нормативно-правових джерел, які регулюють здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань і пробації, можна підсумувати, що в умовах воєнного стану в Україні вказаній діяльності притаманні свої особливості, базові засади якої визначені у Конституції України та Законі України «Про правовий режим воєнного стану».

Водночас надважливим у цьому контексті вважається й інший висновок, а саме: воєнні та правові реалії сьогодення зумовлюють можливість по-іншому на всіх рівнях (законодавчому, доктринальному, організаційно-правовому

тощо) підійти до розв'язання посталих проблем, щоби належно й ефективно забезпечити основний об'єкт правової охорони – національну безпеку, а також змінити в цьому руслі й зміст сучасної державної політики з означених питань.

При цьому, враховуючи, що будь-який вид політики держави (внутрішньої, зовнішньої, правової, соціальної) реалізуються у певних формах та відповідних рівнях (концептуальному, законодавчому, нормативному, управлінському) [218, с. 23–24], а також визначеними у законі суб'єктами (Парламентом, Урядом, Президентом України та ін.) [219, с. 53–57], – саме цей теоретико-прикладний аспект й використано у даній дисертації для аналізу змісту, а також визначення розвитку, тенденцій та ефективності сучасної державної політики України у сфері виконання покарань і пробації як пріоритетної детермінанти, що суттєво впливає на сутність і результативність здійснення у цій галузі суспільної діяльності громадського контролю, враховуючи сьогоденний воєнний стан, який введений в нашої державі з лютого 2022 року та триває донині [86, с. 171–173].

Про потребу формулювання даної тематики дослідження у такому контексті свідчать і результати проведеного під час дослідження вказаної проблематики анонімного опитування відповідних респондентів.

Зокрема, особи з персоналу ДКВС України на визначене у спеціальній анкеті опитування запитання «Чи влаштовує Вас сучасна державна кримінально-виконавча політика України, що стосується змісту громадського контролю у сфері виконання покарань?» відповіли:

а) «так» – 129 з 1017 респондентів, які взяли участь у вказаному анонімному опитуванні, або 15% у загальній їх структурі;

б) «частково» – 567 осіб (55%);

в) «ні» – 321 особа (30%) (додатки В, Г).

Своєю чергою, засуджені до позбавлення волі, які взяли участь у цьому опитуванні, на це питання дали такі відповіді:

1) «так» – 142 з 1017 респондентів, або 15% від загальної їх кількості;

- 2) «частково» – 258 осіб (25%);
- 3) «ні» – 617 (60%) (додатки Д, Є).

Отже, і перша, і друга група опитаних осіб здебільшого переконані, що сучасна державна політика у сфері виконання покарань і пробації України є такою, що не задовольняє потреби суспільства та не створює відповідних гарантій забезпечення прав засуджених та їх законних інтересів і свобод у процесі виконання-відбування покарань.

А це й собі актуалізує потребу наукових досліджень з означеної проблематики, враховуючи їх об'єктивний зв'язок з іншими державними та суспільними (у даному випадку – громадськими об'єднаннями та їх уповноваженими представниками, які здійснюють громадський контроль) інституціями.

Таким чином, якщо виходити з отриманих результатів аналізу змісту сучасної державної політики у сфері виконання покарань і пробації України, то можна констатувати таке.

З часу часткового (у формі координації діяльності органів і УВП) підпорядкування сфери виконання покарань і пробації у 2010 році Міністру юстиції України [384] до повного передання функцій центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у цій галузі суспільної діяльності, у 2012 році Міністерству юстиції України [354], суттєвих кількісно-якісних змін, що стосуються як ефективності кримінально-виконавчої діяльності, так і стану забезпечення прав законних інтересів і свобод засуджених (у сенсі предмета громадського контролю, який закріплений у ч. 2 ст. 25 КВК), не відбулось.

Такі висновки ґрунтуються на матеріалах щорічних доповідей Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [199], узагальнених офіційних даних Департаменту ДКВС Міністерства юстиції України [517], результатах прокурорського нагляду, який здійснювався відповідними підрозділами органів прокуратури [194] та отриманих інших відомостях [104], включаючи й ті, що відображені у спеціальних наукових працях з означеної тематики дослідження [265].

Отже, ліквідація ДДУПВП [10], а в подальшому – ДПТС України [377] та повне підпорядкування органів і УВП Міністерству юстиції України [354] звело нанівець позиції політиків, науковців і практиків, які на відповідних рівнях переконували суспільство, що кримінально-виконавча система отримує своєрідне «друге дихання» та набуде цивілізованих форм реалізації мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства (ст. 1 КВК), якщо її управління здійснюватиме саме вказаний центральний орган виконавчої влади.

При цьому за основу переконань та аргументів бралися щорічні рекомендації Європейського комітету з питань запобігання катуванням щодо передачі у відання Міністерству юстиції України кримінально-виконавчої системи [118].

Поряд з цим, у різних державах світу, найперше з найвищим рівнем демократії, пенітенціарні установи та система в цілому мають різні види підпорядкувань і самостійності [506], а тому односторонній та волюнтаристський підхід в Україні не міг не призвести до сучасних негативних результатів функціонування сфери виконання покарань і пробації України [183, с. 59–64].

Наочним прикладом низького рівня, зокрема, забезпечення прав, законних інтересів і свобод засуджених в ході виконання кримінальних покарань є рішення ЄСПЛ з означених питань [34].

При цьому однією з умов, що чинить негативний вплив на процес виконання-відбування покарань в Україні, є малоефективний та подекуди безпредметний контроль за дотриманням прав засуджених з боку громадськості [186, с. 223–230].

Крім того, ще однією суттєвою детермінантою, що сприяє наявності хронічних проблем з питань забезпечення прав людини у сфері виконання покарань і пробації нашої держави, є неналежний науковий супровід та доктринальне обґрунтування проведення реформ у зазначеній галузі суспільної діяльності, а саме: як у перші роки незалежності України (1991 р.) [444], так і

сьогодні (2024 р.) у працях науковців ідеться не стільки про «громадський контроль», скільки про «участь громадськості у діяльності органів та УВП» [20].

Більш того, переважна частина учених постійно впродовж вказаного періоду доводить потребу передачі функцій управління сферою виконання покарань Міністерству юстиції України, не змінивши при цьому своїх оціночних суджень щодо вдосконалення правового механізму з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань [435].

На жаль, зазначені доктринальні підходи не змінилися досі, що, як встановлено в ході нашого дослідження, виступає однією з детермінант, яка знижує рівень ефективності реалізації на практиці цього виду соціального моніторингу [84, с. 69–71], особливо в умовах відкритої військової агресії росії проти України, зумовивши ще один об'єкт громадського контролю – військовополонених.

Сутність цієї проблеми криється в тім, що чинне законодавство України, зокрема кримінально-виконавче, не повною мірою кореспондується зі змістом норм міжнародного права, котрі регулюють питання утримання військовополонених.

Скажімо, теперішнє кримінально-виконавче законодавство (ст. 2 Кримінально-виконавчого кодексу) не передбачає залучення персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України до утримання військовополонених, позаяк це вважається виключною компетенцією Військової служби правопорядку Збройних Сил України.

Ба більш того, як це зрозуміло зі змісту п. 14 ст. 92 Конституції України, виключно законами регламентується організація й діяльність органів та установ виконання покарань.

Неоднозначним видається й такий юридичний факт: відповідно до положень ч. 2 ст. 25 КВК, об'єктом громадського контролю є права лише засуджених осіб.

Водночас, як засвідчує практика, переважна частина військовополонених рф такого статусу не мають.

Отже, виявилася складна прикладна проблема, яку вартувало би вирішити й на доктринальному рівні як окремий дисертаційний пошук. Тим паче що утримання військовополонених України у РФ взагалі не відповідає вимогам міжнародного права ні за формою (у контексті проблем, про які йшлося вище), ні за змістом. До речі, держава-агресор узагалі не визначила правового статусу утримання таких осіб, не забезпечуючи елементарних норм загальноновизнаних міжнародно-правових актів з питань, що стосуються гарантування прав людини та громадянина.

Відповідно до ст. 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. При цьому їх утвердження і забезпечення прав і свобод людини позиціонується як основний обов'язок нашої держави.

Вказаний конституційний підхід цілком стосується й іноземців та осіб без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах. Більш того, ці суб'єкти суспільних відносин користуються, як зрозуміло із змісту ст. 26 Основного Закону, тими самими правами і свободами, що й громадяни України. У ст. 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплено, що Високі Договірні сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, передбачені у згаданій Конвенції.

Крім того, статтею 1 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими у зв'язку з цим затверджено положення про те, що Високі Договірні Сторони зобов'язуються додержуватись і забезпечувати дотримання вказаної Конвенції за будь-яких обставин.

Зважаючи на те, що вищезазначені міжнародно-правові акти стали частиною як нашого національного законодавства (ст. 9 Конституції України), так і РФ (ратифіковані, укладені, підписані тощо), ці суб'єкти міжнародних відносин зобов'язані на практиці повною мірою дотримуватись і забезпечувати реалізацію прав, законних інтересів та свобод військовополонених.

Женевська конвенція військовополоненим вважає особу, котра потрапила в полон до супротивника та належить до однієї з тих категорій, що визначені в ст. 4 вказаного міжнародно-правового акта. При цьому варто зазначити, що, згідно з вимогами ст. 19 вказаної Конвенції, військовополонених після захоплення їх у полон евакуюють якомога ближче до таборів, розміщених у зоні, що знаходиться на достатній відстані від зони бойових дій, щоб вони перебували в безпеці, тобто в установах виконання покарань такі категорії осіб триматись не можуть, і персонал, зокрема ДКВС України, їхньою охороною, безпекою і наглядом займатися не має права. Такі ж проблеми виникають у зв'язку з цим і для суб'єктів громадського контролю.

Такий висновок можна зробити, спираючись на результати аналізу змісту ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», у якій ні серед прав, ні серед обов'язків персоналу органів і УВП не закріплено тих, що стосуються забезпечення утримання військовополонених.

Водночас, як визначено у ч. 2 ст. 3 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», на це спеціальне правоохоронне формування у складі Збройних Сил України також не покладено обов'язку з утримання військовополонених у відповідних таборах для цих осіб. Зокрема, на Військову службу правопорядку Збройних Сил України у вказаному законодавчому акті покладено тільки обов'язок щодо організації збору, супроводження та охорони військовополонених з місць (місцевостей), де вони утримуються після взяття їх у полон, до таборів для тримання цих осіб або дільниць такого ж призначення (абз. 3 ч. 2 ст. 3 вказаного Закону). При цьому названий законодавчий акт забороняє покладати на вказаний правоохоронний орган завдання, не передбачені цим Законом (абз. 4 ч. 2 ст. 3), тобто цей суб'єкт державного контролю не має права забезпечувати утримання, охорону, нагляд, безпеку тощо військовополонених у визначених для них таборах (дільницях). Ще складнішою у цьому контексті, якщо враховувати положення ст. 64 Конституції України, є діяльність у зазначеному напрямі всіх визначених на

законодавчому рівні суб'єктів громадського контролю, що стосується сфери виконання покарань.

Як бачимо, виникла реальна правова прогалина (відсутність законодавчої регламентації порядку та умов тримання у спеціальних таборах військовополонених), яка є й практичною проблемою, що істотно впливає на ефективність забезпечення і дотримання прав, законних інтересів і свобод зазначених осіб, зокрема силами і засобами вказаного виду суспільного моніторингу.

З огляду на це, важливого значення у такій ситуації набувають питання, що стосуються здійснення громадського контролю за процесом утримання військовополонених у спеціальних таборах. Однак у вказаному напрямі треба вирішити низку таких невідкладних завдань:

1. На законодавчому рівні чітко окреслити перелік суб'єктів, які уповноважені здійснювати утримання, включаючи всі питання матеріально-ресурсного забезпечення, забезпечення охорони, нагляду і безпеки військовополонених у відповідних установах (спеціальних таборах (дільницях), слідчих ізоляторах чи установах виконання покарань), тобто ці функції має виконувати або особовий склад Військової служби правопорядку Збройних Сил України, або персонал ДКВС України.

Потреба вирішення вказаної проблеми є очевидною, бо від цього залежить реалізація права громадськості на відвідування таборів (дільниць) та здійснення у зв'язку з цим соціального моніторингу за дотриманням прав, законних інтересів і свобод військовополонених.

Частково означене питання регулюється постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413 «Про затвердження Порядку тримання військовополонених», але у даному нормативно-правовому акті також є низка прогалин і колізій, які підлягають невідкладному вирішенню, а саме:

а) у п. 1 розділу I «Загальні положення» вказаного Порядку жодним словом не йдеться про персонал спеціальних таборів, що важливо з огляду на

соціально-правовий захист останніх, а також визначення об'єктів громадського контролю;

б) у п. 8 р. III «Загальні засади створення та функціонування таборів» зазначеного Положення вказано, що комплектування посад персоналу таборів здійснюється відповідно до законодавства України.

Відтак виникає цілком логічне питання – якого?

Так-от, у Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» закріплено правовий статус персоналу ДКВС України, у який досі, на відміну від Закону України «Про військову службу правопорядку у Збройних Силах України», після затвердження Порядку тримання військовополонених змін і доповнень не вносилося.

Тимчасом в останньому законодавчому акті йдеться про особовий склад Військової служби правопорядку Збройних Сил України.

То хто ж ці особи з персоналу таборів для військовослужбовців, яким є їхній правовий статус, зважаючи на те, що, згідно з положеннями п. 1 ст. 92 Конституції України, його може визначати лише закон, а не підзаконний нормативно-правовий акт, до якого належать, зокрема, й постанови Кабінету Міністрів України?

Як видається, зазначену правову прогалину варто усунути шляхом доповнення ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» правом персоналу ДКВС України на утримання військовополонених, а пункт 1 Порядку тримання військовополонених – поняттям «персонал таборів (дільниць) для військовополонених», тобто це особи з числа персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України.

2. У вказаному Порядку нічого не сказано про здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод військовополонених, що є неодмінною вимогою міжнародно-правових актів із означеної тематики дослідження.

Лише частково з цього приводу зазначається у п. 13-1 (про безперешкодне відвідування місць, де тримаються або працюють військовополонені) р. III

Порядку, а також у п. 13-2, яким таке право надається Уповноваженому Верховної Ради з прав людини або уповноваженому ним представникові.

Враховуючи те, що в Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини» та ч. 7 ст. 24 КВК закріплено такий правовий інститут, як «національний превентивний механізм», без сумніву, доцільно було б у вказаному Порядку закріпити відповідні положення з означених питань, що важливо в контексті завдань щодо запобігання тортурам, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню і покаранню.

3. Під час підготовки та затвердження Порядку тримання військовополонених суб'єктами нормотворчої діяльності порушено не тільки принцип верховенства права (ст. 8 Конституції України), коли на рівні підзаконного нормативно-правового акта розширюються визначені в законі права та обов'язки людини і громадянина, а й не дотримано принципу системності в цьому процесі, який вимагає при створенні нормативно-правового акта враховувати системні властивості законодавства.

Сутність цієї проблеми полягає у тому, що, приймаючи постанову Кабінету Міністрів України, її авторам слід було б від імені цього суб'єкта законодавчої ініціативи (ст. 93 Конституції України) «лобіювати» (ініціювати та здійснювати законний тиск на Верховну Раду України) внесення змін і доповнень і в законодавчі акти, що стосуються утримання осіб в умовах ізоляції, включаючи й військовополонених, а також у правові джерела з питань здійснення соціального контролю за вказаним процесом.

Додатковим аргументом у цьому аспекті виступають результати аналізу слів «відвідування» (ходіння до когось, чогось) та «контроль» (перевірка відповідності контрольованого об'єкта встановленим вимогам), які не є синонімічними (близькими або тотожними за змістом) і не відображають сутність одного й того ж явища, а саме: відвідування хоча й передбачає певною мірою спостереження за певним об'єктом, але, як при контролі, не вимагає

документального закріплення такого процесу (у виді актів перевірки та інших офіційних документів).

Отже, як продемонстрували результати дослідження утримання військовополонених в Україні, на практиці існують й інші проблеми, які варто вирішувати з огляду на вимоги міжнародного права, але у цьому, звісно, слід уникати тих правових прогалин і колізій, які виникають у нормативно-правових актах з означених питань, щоб не допустити критичних і незадовільних оцінок з боку як національних громадських об'єднань, так і міжнародних моніторингових груп, що практикується щодо оцінки порядку й умов утримання військовополонених у РФ, зокрема в частині забезпечення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод вказаних осіб.

У цілому ж позиції науковців щодо змісту і спрямованості сучасної державної політики у сфері виконання покарань і пробації України зведені до такого:

1. Здійснюючи пошук відповідей на процеси реформування кримінально-виконавчої системи України, деякі учені жодним словом не говорять про потребу якісної видозміни правового механізму, що стосується змісту реалізації у вказаній галузі суспільної діяльності.

Проте при цьому науковці зауважують, що під час реформування кримінально-виконавчої системи варто звернути увагу на персонал органів і УВП, позаяк без вирішення проблем їх діяльності неможливо в принципі ефективно вирішувати завдання та досягати мети таких перетворень [108, с. 16].

Саме цей та аналогічні підходи науковців й утворили методологічне підґрунтя для авторського обґрунтування потреби включення у предмет громадського контролю персоналу ДКВС України як невід'ємного об'єкта та суб'єкта процесу виконання-відбування покарань.

2. Успішне реформування правоохоронних органів, включаючи органи та УВП, має здійснюватись лише комплексно й на основі системної методології, враховуючи, що перетворення у зазначеній галузі суспільної діяльності є одним із різновидів реформ у соціумі загалом [540, с. 52].

Така доктринальна позиція покладена у цій дисертації в основу авторських пропозицій з питань розуміння змісту предмета громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України, а саме – поширення цього виду моніторингу на всіх суб'єктів і учасників кримінально-виконавчої діяльності, враховуючи те, що вказані об'єкти правового захисту є взаємопов'язаними, внаслідок чого зміни одного з них об'єктивно корелюються з наслідками для іншого [540, с. 52].

3. Розробляючи та впроваджуючи у суспільно-правове життя України ті чи інші державні програми, зокрема з питань виконання-відбування покарань, її автори не включають до них норми, які б підвищували ефективність та якісну видозміну у зв'язку з цим правового механізму, що пов'язаний зі здійсненням громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації [183, с. 62].

Такий висновок учених ґрунтується на результатах вивчення минулих і сучасних нормативно-правових актів України, що стосуються здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань, який з 1991 до 2003 року, коли на рівні Кабінету Міністрів України були затверджені Основні напрямки реформування кримінально-виконавчої системи [297] і діяв ВТК 1970 року [374], передбачав проведення даного виду соціального моніторингу у цілому за сферою виконання покарань, а з 2004 року КВК, у зв'язку з прийняттям, звівся тільки до перевірки дотримання прав засуджених під час відбування деяких кримінальних покарань (арешту, обмеження волі та позбавлення волі) (ч. 2 ст. 25 вказаного Кодексу) [540] та постійно звужується на практиці сьогодні [186, с. 223–230].

4. Вирішуючи питання щодо співрозмірності та граничної допустимості можливості обмеження прав і свобод людини, зокрема й у процесі виконання-

відбування покарань, учені пропонують на законодавчому рівні встановити відповідні критерії оцінювання з означеної проблематики, взявши, зокрема, за основу практику ЄСПЛ, який при ухваленні своїх рішень керується такими оціночними показниками (критеріями), як легальність (законність), обґрунтованість, потреба введення правообмеження у демократичному суспільстві (пропорційність дій держави щодо правопорушника) [286, с. 104].

Саме цей підхід і тому подібні позиції науковців й склали теоретико-прикладне підґрунтя в цій дисертації щодо видозміни критеріїв оцінювання результатів кримінально-виконавчої діяльності України з боку громадськості та їх відповідних об'єднань.

5. Констатуючи, що як і в попередні роки, так і сьогодні у системі ДКВС України набули хронічних форм такі порушення прав, законних інтересів і свобод засуджених і ув'язнених під варту осіб, як недотримання норм житлової площі, неналежне створення санітарно-гігієнічних та інших життєво важливих умов для відбування покарання, а також ігнорування правил пожежної безпеки та оплати праці тощо, – деякі дослідники пропонують з урахуванням міжнародного досвіду сформулювати запобіжні та компенсаційні заходи правового захисту зазначених суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин, не включаючи до їх переліку тих, які пов'язані з підвищенням рівня ефективності здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України, що виступає однією з детермінант, яка спричиняє недостатній стан захисту прав, законних інтересів і свобод вказаних осіб [280, с. 119–121].

При цьому варто зауважити, що за аналітичними звітами представників громадських об'єднань, які здійснювали моніторинг у даній галузі суспільної діяльності, тільки у 2016–2019 рр. (час активних реформ у сфері виконання покарань і пробації, що проводились Міністерством юстиції України на підставі відповідної Концепції [196]) суб'єктами громадського контролю було виявлено низку порушень прав засуджених, реагування на які органами управління

ДКВС України було формальним та свідчило про ігнорування останніми рекомендацій громадськості з означених питань [281].

Мабуть, саме з урахуванням вказаних обставин і виникла на науковому рівні в Україні ідея, що стосується законодавчого забезпечення діяльності, спрямованої на реалізацію превентивних і компенсаційних засобів у зв'язку з катуваннями та іншим нелюдським поведінням щодо засуджених та осіб, утримуваних під вартою [415].

6. Даючи оцінку результативності здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів в органах і УВП при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях (ст. 22 КВК, ст. 26 Закону України «Про прокуратуру») та небезпідставно пов'язуючи ефективність такої діяльності зі зміною сучасної політики у сфері виконання покарань і пробації [189, с. 239], науковці все-таки не зумовлюють низький стан такого державного контролю рівнем взаємодії органів прокуратури з відповідними суб'єктами громадського моніторингу, що й визначило у цій дисертації постановку відповідного завдання, яке змістово спрямоване на вирішення означеної проблематики.

Додатковим аргументом з цього приводу є результати проведення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань, одним із яких була і є констатація фахівцями того факту, що прокурорський нагляд у сфері виконання покарань і пробації України є формальним, односторонньо зорієнтованим (спрямованим, зокрема, на захист інтересів держави, а не особи) [132].

7. Інші наукові підходи, що стосуються концептуального (доктринального) рівня формування та реалізації державної політики у сфері виконання покарань і пробації України та її впливу на ефективність здійснення в цій галузі суспільної діяльності громадського контролю [316, с. 255–231].

У цілому ж, якщо узагальнити наявні з цього приводу наукові підходи, то слід констатувати, що як сучасний зміст і спрямованість державної політики у сфері виконання покарань і пробації України, так і її реалізація на практиці не

повною мірою кореспондуються з доктринальною позицією, яка сформувалась у науці, відповідно до якої удосконалення правового механізму та результативності проведення зазначеного виду соціального моніторингу є об'єктивно необхідною та невід'ємною частиною забезпечення реформ, що здійснюються в цій галузі суспільних відносин [324].

Наочним прикладом цього виступають сучасні законодавчі та інші нормативно-правові підходи з питань процесу виконання-відбування покарань в Україні.

Зокрема, в проєкті Закону України «Про пенітенціарну систему» мова про громадський контроль ведеться лише формально, а саме у:

1) частині 3 ст. 1, в якій серед завдань пенітенціарної системи визначено таке з них, як забезпечення дотримання прав і свобод людини під час виконання кримінальних покарань та пробації (пункт 2);

2) частині 1 ст. 2, у якій до принципів функціонування зазначеної системи закріплено такі, як прозорість (пункт 5), взаємодія з громадськими об'єднаннями (п. 8), відкритість до громадського контролю (п. 9) [409].

Тимчасом подальший аналіз змісту вказаного проєкту Закону засвідчив, що в ньому відсутні належні та ефективні механізми забезпечення вказаних нормативно-правових підходів.

Насамперед серед повноважень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації України (ч. 3 ст. 6 Проєкту), не закріплено ті, що безпосередньо стосуються діяльності, яка би створювала реальні гарантії (правові, організаційні, управлінські тощо) реалізації принципів функціонування пенітенціарної системи, включаючи принципи, про які йдеться у ч. 1 ст. 2 вказаного Проєкту.

Своєю чергою, у ч. 5 ст. 6 зазначеного Проєкту не закріплено право (і водночас завдання) підрозділів інспектування (контролю), які створюються при центральному органі в цій галузі суспільної діяльності, залучати до проведення моніторингу органів і УВП представників громадських об'єднань, що

здійснюють згідно зі своїми статутними повноваженнями моніторинг дотримання прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань.

Більш того, ні підрозділи інспектування (контролю), ні в цілому центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації України (ст. 7), серед своїх повноважень не мають таких, які кореспондувались би з принципом прозорості (ч. 3 ст. 1 Проекту), тобто не передбачають оприлюднення результатів проведених інспектувань (перевірки, контролю тощо) у межах предмета інформації, яка має конфіденційний характер (Закон України «Про доступ до публічної інформації») [366].

Звертає у зв'язку з цим на себе увагу й той факт, що змістове вираження норм Проекту не забезпечує його сутність, що відображена у його назві, а саме: якщо закон призначений для регулювання функціонування пенітенціарної системи, то чому в його статтях жодним словом не обмовлено про пенітенціарну політику, яка, як довели у своїх роботах науковці [444], не є тотожною ні з кримінально-виконавчою [170], ні з державною політикою у сфері виконання покарань і пробації України [181], тобто в цьому разі має місце так звана правова колізія, яка, без сумніву, мусить бути вирішена шляхом внесення змін у досліджуваній у цій роботі проєкт Закону, а також упорядкування на вказаній підставі термінологічного апарату у всіх статтях вказаного законопроєкту.

Якщо знову ж таки оцінити спрямованість норм цього Проекту, зокрема, на забезпечення дієвими гарантіями щодо здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації, то і в цій ситуації неможливо позитивно висловитися щодо їх скерованості в цьому сенсі.

Так, здавалось би, наближеними до вирішення цієї проблеми могли би бути положення пункту 13 ч. 2 ст. 7 Проекту, відповідно до якого апарат центрального органу у вказаній галузі суспільної діяльності має зазнавати зовнішнього і внутрішнього аудиту, зокрема й шляхом залучення до нього

громадськості, але чомусь у викладеній статті Проєкту не зафіксовані повноваження цього органу щодо включення у склад інспекційних комісій представників громадських об'єднань, які мають право здійснювати відповідний моніторинг за діяльністю органів та УВП, одним із яких є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації України (ч. 1 ст. 11 КВК).

У такому ж контексті, на жаль, сформульовані й інші норми Проєкту, що дотично (непрямо, опосередковано тощо) стосуються забезпечення реалізації на практиці принципу відкритості пенітенціарної системи для здійснення громадського контролю (п. 9 ч. 1 ст. 2 Проєкту).

Як видається, цілком беззмістовною в цьому сенсі є й ст. 15 Проєкту, у якій закріплено положення щодо взаємодії органів і установ пенітенціарної системи з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та організаціями, включаючи громадські, позаяк у даному законопроекті не прописано правовий механізм і гарантії забезпечення такого виду суспільної діяльності.

Нічого також не сказано про участь і контроль з боку громадськості при здійсненні атестацій осіб рядового і начальницького складу органів і установ пенітенціарної системи (ст. 36 Проєкту), як це, наприклад, передбачено у ст. 51 Закону України «Про Національну поліцію» [399].

Більш того, серед підстав для припинення служби в органах і установах пенітенціарної служби (ст. 39) не закріплено ті, що пов'язані з резолюцією недовіри, яку мають право пред'являти до правоохоронців громадські об'єднання (зокрема, така підстава визначена в ст. 87 Закону України «Про Національну поліцію») [399].

І, що парадоксально та показово у сенсі реалізації на практиці принципу системного підходу, – під час підготовки нових нормативно-правових актів у нашій державі не враховуються адаптовані у правоохоронній діяльності положення Закону України «Про Національну поліцію», який діє з 2 липня

2015 року, з питань здійснення громадського контролю. Зокрема, в проєкті Закону «Про пенітенціарну систему», який сформований Кабінетом Міністрів України та перебуває у Верховній Раді України на розгляді з 2021 року, з невідомих причин та всупереч логіці проігноровані ті позитивні моменти, що викладені в зазначеному вище законодавчому акті, та, що найважливіше, які більше восьми років втілюються в реальному поліцейському процесі службової діяльності та мають позитивні результати.

Виходячи з цього, як видається, варто підтримати науково обґрунтовані пропозиції деяких учених, які вважають за потрібне доповнити чинне кримінально-виконавче законодавство України та відповідні законопроекти [409] положеннями щодо здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України за аналогією тих норм, що закріплені в Законі України «Про Національну поліцію» [186, с. 229–230].

Натомість у проєкті Закону України «Про пенітенціарну систему» (ст. 65) зазначено, що громадський контроль за функціонуванням органів і учасників пенітенціарної системи здійснюється відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України, у ч. 2 ст. 25 якого зазначено, що його предметом є тільки права засуджених і тільки певних видів покарань, тобто і в даному випадку, як і в попередніх нормах Проєкту, допущено правову колізію, яку, без сумніву, при прийнятті вказаного законопроекту повинна вирішити Верховна Рада України.

Крім того, доцільно з огляду на це змінити і зміст Положення про спостережні комісії та в цілому ч. 2 ст. 25 КВК, щоб на практиці були створені реальні правові гарантії здійснення громадського контролю у здійсненні громадського моніторингу, зокрема за алгоритмами, виведеними в цій дисертації.

Проте, знову ж таки, автори нового проєкту Положення про спостережні комісії [332] також зайняли позицію розробників проєкту Закону України «Про пенітенціарну систему» [409], а саме – жодних ефективних механізмів співпраці (взаємодії) з громадськими об'єднаннями з питань здійснення

громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації не запропонували.

Не враховано побажання та результати наукових досліджень з означеної проблематики [265] й при внесенні змін до нинішнього Положення про спостережні комісії, нова редакція якого затверджена у Кабінеті Міністрів України в листопаді 2022 року [355].

Зокрема, відповідно до змісту підпункту 4 пункту 4 зазначеного та чинного Положення, спостережні комісії інформують громадськість через засоби масової інформації про результати своєї роботи та про стан дотримання прав людини, захист основоположних свобод та інтересів засуджених під час виконання кримінальних покарань в УВП.

Однак періодичних таких звітів, їх форму та інші елементи інформації, що мають бути оприлюднені згідно з положеннями законодавства України з питань інформації, у Положенні не визначено, крім п. 19, де вказано, що голова комісії один раз на півріччя має давати такий звіт, що є однією з правових прогалин, яку потрібно врахувати при доопрацюванні цього нормативно-правового акта.

У такому ж сенсі можна казати й про інші не врегульовані питання у Положенні про спостережні комісії, що стосуються їх взаємодії з громадськими об'єднаннями або з їхніми уповноваженими представниками.

Так, як це зрозуміло зі змісту пункту 5 цього Положення, члени спостережних комісій мають право здійснювати контроль та проведенням перевірок стану дотримання прав, основоположних свобод та інтересів засуджених, але при цьому не йдеться про їхнє право залучати для проведення моніторингу відповідних членів громадських об'єднань (мовиться в даному випадку про тих членів спостережних комісій, які не є членами громадських або благодійних організацій (п. 9 Положення)).

Більш того, у чинному Положенні про спостережні комісії немає жодного пункту, який би стосувався їх взаємодії не тільки з іншими суб'єктами контрольно-наглядової діяльності (державного аудиторського спостереження,

органами прокуратури, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини тощо), а також з уповноваженими представниками громадських об'єднань, які здійснюють моніторинг у сфері виконання покарань і пробації України, що, з одного боку, є однією з детермінант, яка зумовлює низьку ефективність проведення громадського контролю, а з іншого, – актуалізує потребу розбору даної проблематики як окремого дисертаційного завдання.

Отже, тільки всебічний аналіз сучасних нормативно-правових актів, що стали результатом реалізації положень державної політики України у сфері виконання покарань і пробації, дає змогу зробити висновок про те, що на етапі її формування були допущені суттєві методологічні та прикладні прогалини, які, у свою чергу, зумовили аналогічні підходи й на стадії реалізації зазначеного виду внутрішньої політики.

Додатковим аргументом у цьому контексті є результати вивчення чинних державних програм, що пов'язані з проведенням реформ у вказаній галузі суспільної діяльності.

Насамперед ідеться про Стратегію реформування пенітенціарної служби на період до 2026 року [484], яка стала продовженням аналогічної державної програми, що була схвалена у вересні 2017-го [196].

Зокрема, серед основних цілей Стратегії відсутня та, що стосується вдосконалення правового механізму з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань, як це передбачено у ч. 2 ст. 25 КВК України [484].

Ба понад це, з-поміж принципів, на яких має будуватися реалізація Стратегії, немає принципу відкритості для цивільного контролю, який визначений ключовим для функціонування органів і УВП (п. 8 ст. 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу систему України» [428]).

Аналогічні правові прогалини мають місце й в інших положеннях Стратегії, що слід віднести до однієї з передумов, які негативно впливають на ефективність

здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України.

При цьому звертає на себе увагу й той факт, що у Стратегії не закріплено будь-яких дієвих заходів щодо подальшого раціонального використання можливості і потенціалу тих УВП, у яких на сьогодні засуджені не утримуються (всього 39 таких установ, включаючи 4 виховні колонії, 12 виправних центрів, 1 лікувальний заклад та 22 колонії для дорослих, з яких 5 – для жінок) [137].

Отже, і у спеціальних державних програмах, які стосуються реформ у сфері виконання покарань і пробації України, не визначені відповідні концептуальні, організаційно-управлінські та правові засади щодо створення належних гарантій для здійснення ефективного та результативного громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань.

Тобто, якщо до оцінки змісту та спрямованості детермінант, що сприяють даному процесу, підійти через співвідношення специфічного явища (у цьому разі це Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року [484]) та одиничного явища (а це проєкт Закону України «Про пенітенціарну систему» [409] та видозмінене сьогодні Положення про спостережні комісії [355]), то можна констатувати, що зміст другого є точною «копією» першого та його відображенням за цілями, завданнями й очікуваними наслідками, позаяк саме положення Стратегії зумовлює подальшу спрямованість, сутність і зміст законопроєктів, які регулюють кримінально-виконавчу діяльність.

Проте якщо до даної проблематики підійти з огляду оцінки «загальних» державних програм, то можна звернути увагу ще на один аспект детермінації явищ і процесів, що пов'язані зі здійсненням громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань.

Найперше ідеться про таку з них, як «Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [434], основу якої покладено резолюцію Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015 р. №70/1 щодо глобальних цілей розвитку до 2030 року [91].

Зокрема, у підпункті 16 пункту 1 вказаних Цілей лише в загальних формах визначена одна з них, що стосується досліджуваної в дисертації тематики, а саме: забезпечити сприяння побудові миролюбного і відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, а також доступ до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на участі загалу інституцій на всіх рівнях [434].

Натомість у пункті 2 Цілей на Кабінет Міністрів України було покладено зобов'язання щодо забезпечення аналізу наявних прогностичних і програмних документів з урахуванням зазначених державних Цілей, а також щодо створення дієвої системи моніторингу результатів реалізації вказаних цілей [137].

Крім того, при виконанні першого і при реалізації другого завдань Уряду України рекомендовано залучати до цього процесу представників громадських об'єднань [434].

Натомість і нормативно-правові підходи Кабінету Міністрів України як суб'єкта законодавчої ініціативи (ст. 93 Конституції України), що відображено, наприклад, при видозміні нині чинного Положення про спостережні комісії [355] та підготовці проєкту Закону України «Про пенітенціарну систему» [409], так і його позиція, яка закріплена в Національній економічній стратегії на період до 2030 року [376], суттєвого відношення Уряду України до створення перспективного напрямку розвитку дієвого громадського контролю за діяльністю державних інституцій, включаючи систему ДКВС України, не змінили.

Таким чином, і на загальному нормативно-правовому рівні формування та реалізація державної внутрішньої політики, одним із видів якої є політика у сфері виконання покарань і пробації України, знайшла своє відображення та тенденція, яка є пріоритетною на спеціальному (особливому) та

індивідуальному (конкретному, безпосередньому тощо) рівні, а саме – лише у загальних і декларативних положеннях зазначати про потребу здійснення громадського моніторингу за діяльністю органів державної влади.

На жаль, як встановлено в ході нашого дослідження, таким же «хибним» шляхом пішли суб'єкти й інших рівнів реалізації державної політики у сфері виконання покарань і пробації України.

Так, на управлінському рівні [218, с. 24] суб'єкти формування цього виду внутрішньої політики хоча й залучають до попередньої оцінки (експертизи) розроблених ними законопроектів та інших нормативно-правових актів [384], проте здебільшого пропозиції останніх щодо їх удосконалення не враховують, що теж можна віднести до однієї з детермінант, яка знижує рівень ефективності громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України.

Більш того, саме на управлінському рівні проявляється реальне ставлення керівництва центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації України (ч. 1 ст. 11 КВК), та його територіальних управлінь [392] до громадського контролю.

Зокрема, передбачивши у п. 7 розділу II ПВР УВП право Адміністрації ДКВС України на здійснення безперервного контролю за діяльністю органів і УВП, Міністерство юстиції України як центральний орган у цій галузі суспільної діяльності не зобов'язав відповідних суб'єктів контролю залучати до моніторингу представників громадських об'єднань [339], що також є однією з детермінант, яка негативно впливає на ефективність реалізації останніми своїх повноважень з означених питань.

Аналогічні підходи, як доводять результати дослідження, використовуються і на правозастосовному рівні реалізації державної політики у сфері виконання покарань і пробації України.

Так, враховуючи, що на сьогодні результати громадського контролю не належать до обов'язкового предмета реагування на них з боку органів і УВП та в цілому керівництва ДКВС України (в силу наявних правових прогалин у цьому

напрямі, про які йшлося вище), суб'єкти інших рівнів формування і реалізації на практиці даного виду внутрішньої політики (законодавчого, нормативного та управлінського) доволі формально та «прохолодно» сприймають у зв'язку з цим зауваження і пропозиції суб'єктів громадського контролю, що також можна віднести до детермінант, які знижують ефективність цього виду суспільного моніторингу та потребують невідкладного усунення шляхом, зокрема, удосконалення правового механізму та гарантій здійснення його у сфері виконання покарань і пробації.

З огляду на сказане, як видається, КВК України доцільно доповнити ст. 11-1 «Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації України» та викласти її у такій редакції:

«Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації України, організовує і координує діяльність інших суб'єктів і учасників процесу виконання-відбування покарань на підставі цього Кодексу, інших законодавчих актів та відповідного Положення про цей державний орган».

Такий підхід ґрунтується на тому, що в чинному КВК усім органам і УВП, які визначені в ст. 11 цього Кодексу, присвячені окремі норми, що хоча і мають загальний характер, але є вихідними правовими засадами їх функціонування та юридичними підставами для закріплення їхніх повноважень і статусу у спеціальному нормативно-правовому акті (ст.ст. 12–19 КВК).

З цих самих міркувань КВК України потрібно доповнити ст. 11-2 «Державна кримінально-виконавча система України» такого змісту:

«Державна кримінально-виконавча система України діє на підставі даного Кодексу та спеціального закону, який визначає її повноваження, та безпосередньо організовує взаємодію органів і установ виконання покарань з питань реалізації державної політики у сфері виконання покарань і пробації, а також здійснює у зв'язку з цим проведення контролю з означених питань».

Потреба доповнення КВК України зазначеними нормами зумовлена також і тим, що в теоретичній моделі рівнів формування та реалізації вказаного виду внутрішньої політики (концептуальному, нормативному, управлінському тощо) законодавчий рівень є вирішальним, враховуючи, що, відповідно до положень ч. 2 ст. 19 та п. 14 ст. 94 Конституції України, органи і УВП мають діяти лише в порядку та у спосіб, що визначені в Основному та інших законах України.

З іншого боку, такий законодавчий підхід дасть змогу не тільки усунути наявні з зазначеного приводу правові прогалини і колізії, але й підвищить рівень правової гарантованості та ефективності здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань, як це, зокрема, сьогодні передбачено ч. 2 ст. 25 КВК, та дасть змогу розширити межі і зміст зазначеного виду соціального моніторингу, що логічно впливає з діалектичної природи, взаємозв'язку, взаємодії та взаємообґрунтованості всіх складових процесу виконання-відбування покарань.

У цілому ж, підводячи підсумки з розглядуваного питання дисертації, можна констатувати, що сучасна державна політика України у сфері виконання покарань і пробації хоча й створила формальні правові умови та гарантії для здійснення ефективного громадського контролю у цій галузі суспільної діяльності, але на всіх рівнях її реалізації (концептуальному, законодавчому, нормативному, управлінському та правозастосовному) виступає тими детермінантами [54, с. 110–116], які знижують результативність вказаного виду соціального моніторингу в силу наявності при цьому правових прогалин і колізій, а також психологічних стереотипів у всіх суб'єктів формування і реалізації вказаного виду внутрішньої політики (Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Офісу Президента України, Міністерства юстиції України та ін.), пов'язаних з недостатністю та скептицизмом останніх щодо потенційних можливостей громадських об'єднань і їх законних представників у здійсненні якісних контрольних перевірок дотримання прав засуджених у

процесі виконання-відбування покарань, а також запереченням з цих підстав розширення меж і змісту предмета громадського контролю, який би охоплював моніторинг прав, законних інтересів і свобод не тільки засуджених, а й персоналу органів і УВП та інших учасників кримінально-виконавчих правовідносин (близьких родичів засуджених, адвокатів, представників громадських об'єднань та ін.).

4.2 Шляхи підвищення рівня взаємодії громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольної-наглядової діяльності у сфері виконання покарань і пробації

Як показує практика, однією з детермінант, яка знижує рівень ефективності здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань, є неналежна організація взаємодії громадських об'єднань та інших суб'єктів контрольної-наглядової діяльності у сфері виконання покарань і пробації України.

Саме з урахуванням зазначеної обставини питання взаємодії й становлять одне зі завдань пропонованого наукового дослідження.

Додатковим аргументом у цьому контексті є результати анонімного опитування деяких респондентів, що стосувалися вказаної проблематики.

Так, на запитання «Чи належною є взаємодія громадськості з органами державної влади та місцевого самоврядування з питань контролю за сферою виконання покарань?» особи з персоналу ДКВС України, які брали участь у анкетуванні, відповіли:

- «так» – 373 з 1017 респондентів, або 37% у загальній їх структурі;
- «частково» – 388 осіб (38%);
- «ні» – 256 осіб (25%) (додатки В, Г).

Натомість засуджені, які відбували покарання у виді позбавлення волі та взяли участь в анонімному опитуванні, на вказане запитання дали такі відповіді:

- «так» – 35 з 1017 респондентів, або 4% від загальної їх кількості;
- «частково» – 405 осіб (40%);
- «ні» – 577 осіб (56%) (додатки Д, Є).

Про потребу активізації наукових пошуків з означеної тематики свідчать також результати спеціальних досліджень учених, що, зокрема, стосуються змісту взаємодії тих чи інших суб'єктів правоохоронної чи правозастосовної діяльності [235, с. 50].

Отже, слід визнати, що виникла конкретна прикладна проблема, яка й зумовила вибір вказаного завдання нашої розвідки.

У тлумачних словниках слово «взаємодія» означає взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджену дію між ким-, чим-небудь [38, с. 73].

У філософії права, з огляду на визначення гносеологічних засад, зроблено висновок з цього приводу про те, що фундаментальною основою взаємодії права як специфічної форми духовно-практичної діяльності є загальні світоглядні принципи (філософські аспекти), на яких ґрунтується правотворча і правореалізаційна активність суб'єктів і суспільства в цілому [179, с. 65].

У такому ж контексті, як встановлено в ході даного дослідження, й розглядаються питання взаємодії в юридичній літературі.

Так, деякі учені наполягають на тому, що теоретичне обґрунтування сутності та змісту взаємодії слід розглядати з позиції науки філософії, а також інших гуманітарних галузей суспільної діяльності (управління, соціології, педагогіки та ін.) з подальшою інтеграцією цих положень в практику (як правового регулювання, так і правоохоронної та правозахисної спрямованості відповідних суб'єктів при здійсненні спільних дій) [95, с. 351].

Більш того, ученими юридичного спрямування виведено також основні системоутворюючі положення поняття «взаємодія», а саме:

- а) взаємодія виникає за наявності двох і більше співіснуючих явищ;
- б) взаємодія існує лише тоді, коли такі явища існують водночас;

- в) у суб'єктів взаємодії завжди наявні схожі змістові властивості;
- г) при взаємодії формується взаємний зв'язок і взаємозумовленість її змістових елементів;
- г) під час взаємодії нерідко суб'єкти змінюються;
- д) у взаємодії кожен зі суб'єктів та об'єктів їх діяльності є одночасно і причиною, і наслідком виникнення, розвитку та функціонування тих чи інших явищ;
- е) у процесі взаємодії можуть наставати як позитивні, так і негативні наслідки співпраці її суб'єктів;
- є) форми взаємодії є універсальними [510, с. 18].

Враховуючи зазначені та інші, наявні у зв'язку з цим доктринальні підходи у вивченні питань, що стосуються взаємодії, й розглянуто в цій дисертації завдання, яке пов'язане з визначенням змісту і сутності співпраці громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольної-наглядової діяльності у сфері виконання покарань та пробації України.

Зокрема, як продемонстрували результати цього дослідження, до основних форм взаємодії громадськості з іншими суб'єктами, які здійснюють контрольні та наглядові функції у зазначеній галузі суспільної діяльності, можна віднести також зовнішню форму взаємодії.

Йдеться в даному випадку про ті суб'єкти контрольної-наглядової діяльності, які діють від імені держави та її уповноважених на це органів.

Щонайперше в цьому контексті звертають на себе увагу деякі питання взаємодії громадських об'єднань та їхніх членів з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, зокрема щодо їх залучення до виконання функцій національного превентивного механізму (ч. 7 ст. 24 КВК).

Так, ні в Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», ні в КВК, ні у відповідному Положенні про Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму [326] не визначено порядок залучення представників громадськості до зазначеного виду моніторингу у сфері виконання покарань та пробації, що теж можна віднести до

однієї з детермінант, яка знижує рівень ефективності здійснення громадського контролю у цій галузі суспільних відносин.

Такий висновок спирається на результати аналізу змісту зазначених вище нормативно-правових актів.

Скажімо, в п. 3.2 Положення про Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму зазначено, що однією з функцій цього підрозділу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є залучення до проведення інспектувань визначених у Законі об'єктів контролю представників громадських організацій. Проте як це здійснювати, який порядок, умови тощо такої взаємодії – у Положенні не зазначено.

Як видається, для усунення вказаної правової прогалини та підвищення рівня цієї діяльності, а також з метою запобігання корупції у даному процесі можна було би п. 3.2 Положення доповнити реченням такого змісту:

«Порядок залучення вказаних суб'єктів моніторингу до виконання функцій національного превентивного механізму визначається у нормативно-правових актах, які досліджують їхню діяльність з означених питань».

Аналогічні прорахунки наявні і в ч. 7 ст. 24 КВК України, а тому зазначену норму варто доповнити реченням такого змісту:

«Представники вказаних у частині 7 зазначеної статті Кодексу суб'єктів моніторингу залучаються до виконання функцій національного превентивного механізму у порядку, який встановлений у законі, та на підставі рішення уповноваженого органу, законні інтереси яких представляють вказані суб'єкти контролю».

При цьому для гармонізації норм, що стосуються змісту правового механізму з означених питань, потрібно частину 1 ст. 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» доповнити пунктом 13-1 такого змісту:

«Уповноважений має право залучати до виконання функцій національного превентивного механізму у випадках, передбачених у законі,

представників громадських об'єднань, експертів, учених та інших фахівців у галузі прав людини».

Крім цього, з таких самих міркувань доцільно змінити зміст пункту 4 ч. 2 ст. 19-1 вказаного вище Закону, а саме – доповнити його словосполученням «у порядку, визначеному в законі» та викласти цю норму права у новій редакції:

«У порядку, визначеному в законі, Уповноважений має право залучати на договірних засадах (на платній або безоплатній основі) до регулярних відвідувань місць, зазначених у пункті 8 статті 13 цього Закону, представників громадських організацій, експертів, учених та фахівців, зокрема іноземних».

У такому ж контексті логічно було би внести доповнення і в Закон України «Про громадські об'єднання».

Зокрема, зважаючи на наявну практику здійснення громадськістю контролю у сфері виконання покарань та пробації України, включаючи передбачені в законі випадки їх взаємодії з означених питань з іншими суб'єктами контрольно-наглядової діяльності, потрібно було б ч. 1 ст. 3 вказаного законодавчого акта доповнити пунктом 7 такого змісту:

«До принципів утворення і діяльності громадських об'єднань належить також принцип їх взаємодії з іншими суб'єктами, які здійснюють контроль і нагляд за дотриманням прав, законних інтересів та свобод людини і громадянина».

Крім цього, ч. 1 ст. 22 вказаного Закону логічно було б доповнити текстом такого змісту:

«Громадські об'єднання мають право взаємодіяти з питань, що належать до їх компетенції, з урахуванням принципів, які закріплені у ст. 3 цього Закону.

Залучення уповноважених представників громадських об'єднань до виконання завдань спільно з органами державної влади, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, органами місцевого самоврядування, підприємствами, організаціями та установами різних форм власності здійснюється у порядку, визначеному в їх статутах».

У свою чергу, ч. 1 ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання» варто також доповнити пунктом 5-1 такого змісту:

«У випадках, визначених у законі, представники громадських об'єднань можуть залучатися до виконання функцій національного превентивного механізму».

Як видається, тільки за умови вдосконалення правового механізму з питань, що пов'язані зі змістом і організацією взаємодії громадських об'єднань, зокрема з уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, можна підвищити рівень ефективності здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань [75, с. 149–153].

Окрім того, слід додати, що з огляду на наведене такої ж видозміни потребують і законодавчі акти, які регулюють діяльність інших суб'єктів контрольно-наглядової діяльності.

Так, у ст. 27 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» з цього приводу міститься тільки формальна норма, зміст якої зводиться до того, що контроль за ДКВС України здійснюється відповідно до закону, тобто власне згідно з положеннями ч. 2 ст. 25 КВК, якщо його суб'єктами є громадські об'єднання, а отже, до проведення моніторингу тільки за дотриманням прав засуджених під час виконання покарань, залишаючи осторонь права, законні інтереси і свободи персоналу органів і УВП, а також учасників кримінально-виконавчих правовідносин (представників громадськості, органів місцевого самоврядування, близьких родичів засуджених тощо).

Враховуючи зазначену обставину та з метою усунення наявної правової прогалини потрібно було б ст. 27 вказаного Закону доповнити частиною 3:

«У випадках, визначених у кримінально-виконавчому законодавстві України, контроль за діяльністю органів і установ виконання покарань здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини,

національний превентивний механізм, а також уповноважені представники громадських об'єднань».

У цьому ж сенсі можна було б доповнити пункт 7 розділу I ПВР УВП реченням такого змісту:

«При здійсненні безпосереднього контролю за діяльністю установ виконання покарань Адміністрація Державної кримінально-виконавчої служби України та керівництво міжрегіональних управлінь мають право залучати до виконання відповідних завдань та в межах їх повноважень представників громадських об'єднань в порядку, визначеному у статутах цих об'єднань».

Водночас враховуючи, що органи і УВП мають діяти виключно на підставі закону (ч. 2 ст. 19 та п. 14 ст. 92 Конституції України), логічно у зв'язку з цим було б ст. 23 КВК доповнити реченням такого змісту:

«Під час здійснення зазначеного контролю у випадках, передбачених у законі, суб'єкти цього моніторингу мають право залучати до його проведення інших учасників кримінально-виконавчої діяльності, включаючи представників громадських об'єднань».

Як засвідчили результати даного дослідження, немало спірних і нерегульованих питань впливають на діяльність громадських об'єднань під час їх взаємодії з органами прокуратури.

Так, у ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» серед визначених у ньому засад діяльності цього державного органу не закріплений принцип його взаємодії з іншими органами державної влади, місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями тощо, що можна віднести до однієї з детермінант, яка знижує рівень ефективності усіх суб'єктів контрольної-наглядової діяльності.

Крім цього, у ст. 26 вказаного закону жодним словом не згадано про залучення до проведення прокурорського нагляду за дотриманням законів в органах і УВП представників громадських об'єднань, що також негативно

впливає на результативність цих суб'єктів моніторингу у сфері виконання покарань і пробації України.

Для усунення вказаних правових прогалин варто внести зміни у Закон України «Про прокуратуру», а саме у частину 1 ст. 3, доповнивши її такою засадою діяльності цього державного органу, як взаємодія та координація роботи правоохоронних та інших державних органів, а також співпраця у визначених у законі випадках зі суб'єктами, які здійснюють контрольні функції, включаючи громадські об'єднання.

Такий підхід, зокрема, ґрунтується на положеннях ст. 25 вказаного закону, а також на інших нормах цього законодавчого акта, а саме у:

– частині 2 ст. 26, у якій закріплено право прокурорів при здійсненні нагляду залучати до цього виду контролю відповідних спеціалістів;

– частині 3 ст. 32, у якій зазначено право громадських організацій на подання інформації щодо доброчесності кандидата на посаду прокурора для органу, що здійснює дисциплінарне провадження;

– частині 6 ст. 46, у якій визначено право члена відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, отримувати відповідну інформацію від громадських організацій;

– частині 5 ст. 47, відповідно до якої у розгляді висновку про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку на засіданні відповідного органу мають право брати участь інші особи (власне й представники громадських об'єднань);

– частині 2 ст. 77, у якій відповідному органу, що здійснює дисциплінарне провадження, надано право на отримання інформації від громадських організацій з питань, пов'язаних зі здійсненням перевірки по суті;

– частині 2 ст. 78, згідно з якою Голова комісії відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, представляє її у зносинах (фактично взаємодіє), зокрема з громадськими організаціями;

– статті 92, у якій закріплено нормативно-правові засади міжнародного співробітництва органів прокуратури.

Саме з цих міркувань і доцільно доповнити:

а) статтю 3 Закону України «Про прокуратуру» принципом взаємодії та координації;

б) статтю 16 частиною 7 такого змісту: «Не може визнаватись втручанням у діяльність органів прокуратури їх взаємодія у встановлених у законі випадках з іншими суб'єктами, які здійснюють контрольні функції та залучення до проведення прокурорського нагляду відповідних спеціалістів, включаючи й представників громадських об'єднань»;

в) перше речення частини 2 ст. 25 словосполученням «взаємодіють та» і викладенням цієї норми у новій редакції: «Генеральний прокурор, керівники відповідних прокуратур, їх перші заступники та заступники відповідно до розподілу обов'язків взаємодіють та координують діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності».

Такий підхід ґрунтується на положеннях ст. 36 КПК та глави 21 даного Кодексу «Негласні слідчі (розшукові) дії», а також Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», реалізація яких об'єктивно передбачає заходи як взаємодії, так і координації роботи відповідних суб'єктів ОРД;

г) останнє речення частини 2 ст. 26 в кінці словосполученням такого змісту: «а також представників інших суб'єктів, які здійснюють контрольні функції, включаючи громадські об'єднання, у визначених у законі випадках».

Логіка такої видозміни Закону України «Про прокуратуру» детермінована принаймні декількома суттєвими обставинами, а саме:

1. Змістом зазначених норм цього законодавчого акта (ст.ст. 25, 26, 46, 47, 77, 78, ін.), які передбачають як координацію, так і взаємодію органів прокуратури з іншими суб'єктами, що мають право здійснювати контроль, зокрема у сфері виконання покарань і пробації України.

2. Положеннями Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки,

що затверджений Указом Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023, в преамбулі якого зазначено одну із цілей – посилення механізмів демократичного цивільного контролю за діяльністю правоохоронних органів [390].

3. Результатами сучасних наукових досліджень з питань взаємодії, що безпосередньо пов'язані з реалізацією:

– концептуальних засад реформування сфери виконання покарань і пробації України [12, с. 14–39];

– змісту багатофакторного процесу виконання-відбування покарань [207, с. 78–92];

– підходів, що стосуються визначення ефективності кримінально-виконавчої діяльності [110, с. 108–124];

– запобіжних заходів з огляду на оцінку ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень [535, с. 132–162];

– інших доктринальних позицій і науково обґрунтованих рекомендацій [19].

З цих самих міркувань, як видається, потрібно підходити й до вирішення наявних проблем, що стосуються взаємодії громадських об'єднань та інших зовнішніх суб'єктів, які здійснюють контроль у сфері виконання покарань і пробації України. До таких, зокрема, варто віднести:

а) контроль з боку Рахункової палати Верховної Ради України (ст. 98 Конституції України) [418]. Зокрема, логічно було б у зв'язку з цим ч. 1 ст. 3 Закону України «Про Рахункову палату» доповнити принципом взаємодії.

Такий підхід ґрунтується на положеннях:

– статті 6 цього Закону, в якій закріплено правові засади міжнародного співробітництва (взаємодії) Рахункової палати;

– пункту 12 ч. 1 ст. 7 цього законодавчого акта, відповідно до якого Рахунковій палаті надано право здійснювати співробітництво (взаємодію) з іншими суб'єктами контрольної діяльності;

– пункту 6 ч. 1 ст. 8 вказаного Закону, у якому йдеться про право членів Рахункової палати залучати до проведення перевірок відповідних суб'єктів контрольної діяльності;

– частини 1 ст. 25 Закону, згідно з якою на засіданнях Рахункової палати мають право бути присутніми представники громадськості;

– пункту 11 ч. 2 ст. 25 Закону, якою Рахунковій палаті надано право на організацію зв'язків з громадськістю;

– розділу VI (ст.ст. 37–41) вказаного Закону, відповідно до якого визначено правові засади відносин Рахункової палати з іншими державними органами [418];

– контроль, який проводять суб'єкти державної аудиторської служби [335];

б) контроль з боку Державної аудиторської служби України.

Спираючись на результати проведеного дослідження, логічно було би пункт 2 Положення про Державну аудиторську службу України [327] доповнити абзацом 2 такого змісту:

«Державна аудиторська служба України свою діяльність організовує та здійснює на принципах, що закріплені у законодавчих актах, які регулюють її правовий статус та головні засади функціонування».

У цьому руслі насамперед ідеться про Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю» [407];

в) контроль, який здійснюють неурядові правозахисні організації [127].

Зважаючи на те, що в Законі України «Про громадські об'єднання» не закріплено норми, які би стосувалися порядку їх взаємодії з неурядовими правозахисними організаціями, доречно було б ст. 22 вказаного законодавчого акта доповнити частиною 6 такого змісту:

«Громадські об'єднання вправі взаємодіяти з визначених напрямів своєї статутної діяльності з відповідними міжнародними неурядовими правозахисними організаціями, що акредитовані в Україні, в порядку, визначеному у міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

Додатковим аргументом такої зміни вказаного Закону виступають як сучасні законодавчі акти, що стосуються реформування правоохоронних органів [390] і, зокрема, сфери виконання покарань [324], а також порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади [384], так і науково обґрунтовані рекомендації учених з питань ролі громадських об'єднань у правовому механізмі контролю в Україні [127];

г) інші суб'єкти зовнішнього контролю, про які йшлося у цій дисертації (Комітет ООН з питань запобігання тортурам [193], Європейський комітет щодо запобігання катуванням [128]).

При цьому варто зазначити, що запропоновані у ній зміни, які слід внести у законодавчі акти з питань взаємодії громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольної-наглядової діяльності, включаючи відповідні підрозділи Офісу Президента України [411], Кабінету Міністрів України [389], місцевих державних адміністрацій [396] та органів місцевого самоврядування [395], повною мірою стосуються й правового механізму, який встановлює порядок здійснення ними контрольних функцій у сфері виконання покарань і пробації з участю громадськості [336].

Як з'ясовано під час нашого дослідження, низка правових прогалин і колізій виникають ще й з питань внутрішньої взаємодії громадських об'єднань з відповідними іншими аналогічними суспільними формуваннями.

До таких суб'єктів внутрішньої взаємодії можна віднести:

1. Громадські об'єднання, статуси яких передбачають здійснення моніторингу за дотриманням прав людини і громадянина у сфері виконання покарань і пробації України («Донецький Меморіал», «Україна без тортур», «Український інститут з прав людини», ін.) [37].

2. Громадські об'єднання, які опосередковано залучаються до здійснення контролю за станом дотримання прав засуджених (Благодійна організація FREE ZONE, Громадська організація «Альянс української єдності», Українська Гельсінська спілка з прав людини) [266].

3. Громадська рада при Міністерстві юстиції України [324].

4. Інші громадські об'єднання, представників яких залучають до моніторингу у місцях позбавлення волі [5].

Знову ж таки, спираючись на отримані під час даного дослідження результати, варто звернути увагу на декілька особливостей, що характерні для внутрішньої взаємодії суб'єктів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України, які, власне, й зумовлюють потребу доповнення ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання» принципом взаємодії цих суспільних утворень з іншими суб'єктами контрольної-наглядової діяльності.

Найперше ідеться про те, що під час суспільного вирішення завдань, пов'язаних зі змістом моніторингу за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань згідно з вимогами ч. 2 ст. 25 КВК, не допускаються виконання дій, які заборонені на законодавчому рівні (ст.ст. 36, 37 Конституції України, ст. 4 Закону України «Про громадські об'єднання»).

По-друге, один із взаємодіючих суб'єктів може здійснювати координаційні дії, що, зокрема, не допускається в процесі співпраці громадських об'єднань при зовнішній взаємодії, позаяк це може бути розтлумачено як втручання або в їхню діяльність, або в діяльність суб'єктів такої співпраці (у роботу, наприклад, органів прокуратури, ДКВС України, аудиторських служб та ін., що заборонено законом).

По-третє, кожен зі суб'єктів внутрішньої взаємодії може визначати, крім загального предмета моніторингу, ще й свої напрями контролю у сфері виконання покарань.

При цьому, за результатами здійсненого контролю складається один узагальнений акт (довідка) перевірки, з правом кожного суб'єкта моніторингу робити окремі зауваження чи висловлювати окрему письмову думку з цього приводу, або оформляти власний підсумковий документ перевірки.

Така позиція, як свідчить практика, не тільки знижує рівень ефективності проведеного спільного громадського контролю за дотриманням прав засуджених, але й виступає однією з детермінант, яка нівелює в цілому сутність взаємодії суб'єктів моніторингу.

Враховуючи зазначену обставину, логічно було би ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання» доповнити принципом «координації дій між громадськими об'єднаннями».

Тимчасом, якщо виходити з практики координаційної діяльності, зокрема у правоохоронній сфері, то координація дій суб'єктів внутрішньої взаємодії, які здійснюють громадський контроль у галузі кримінально-виконавчих правовідносин, може здійснюватись у певних формах, а саме шляхом:

1) проведення спільних навчально-тренінгових селекторів членів громадських об'єднань, ініціатором та організатором яких виступає одне із взаємодіючих суспільних утворень;

2) прийняття спільних рішень на підставі клопотання одного зі суб'єктів взаємодії щодо делегування у робочі групи контрольних-наглядових органів, а також у національний превентивний механізм консолідованих уповноважених представників від цих соціальних утворень;

3) висунення таким чином єдиних кандидатів у громадські ради, які створюються у системі Міністерства юстиції України, ДКВС та його територіальних управліннях;

4) обговорення та здійснення громадської експертизи нормативно-правових актів, що стосуються сфери виконання покарань і пробації;

5) здійснення інших координаційних заходів, про які йдеться в науковій літературі [234].

Водночас, якщо за основу при оцінці співвідношення понять «взаємодія» та «координація» взяти критерій соціально-правової природи виникнення та функціонування громадських об'єднань, то все ж таки пріоритетною у

здійсненні ними моніторингу у сфері виконання покарань і пробації є їх взаємодія з відповідними суб'єктами контрольної-наглядової діяльності.

Додатковим аргументом з цього приводу є як нормативно-правові засади їх залучення, зокрема до реалізації функцій національного превентивного механізму (ч. 7 ст. 24 КВК України), так і в цілому практика здійснення громадського контролю у зазначеній галузі суспільних відносин [5].

Про вирішальне значення та вплив взаємодії на ефективність будь-якої суспільної діяльності пишуть у своїх роботах і науковці [147].

Зокрема, О. Г. Колб слушно зауважує, що без взаємодії вкрай складно протидіяти іншим соціальним системам, зокрема злочинності, позаяк така діяльність, з урахуванням відсутності у нормах права відповідного принципу, втрачає певний сенс і зміст як явище та не дає належним чином досягти її мети [147, с. 211].

У свою чергу, координація, якщо виходити зі змісту принципів діяльності громадських об'єднань, що визначені у ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання», є виключним елементом співпраці відповідних суб'єктів контрольної-наглядового характеру, позаяк при зовнішній взаємодії вона може призвести до втручання у змістове призначення як цих соціальних утворень, так і, зокрема, правоохоронних органів (поліції, прокуратури, контрольних-аудиторських служб та ін.).

Натомість за внутрішньої взаємодії координація хоча й виконує відповідну роль у реалізації контрольних функцій представниками різних типів (згідно з визначеною у цій дисертації класифікацією) громадських об'єднань, однак на практиці є непоширеною у силу певної їх «конкуренції».

Отже, закріплення на законодавчому рівні принципу взаємодії громадських об'єднань при здійсненні моніторингу за дотриманням прав засуджених (а саме це визначено предметом громадського контролю у чинному кримінально-виконавчому законодавстві України) або в цілому за сферою виконання покарань і пробації (як це доведено у дисертації) є

потрібною умовою та об'єктивною потребою, які б суттєво підвищили на практиці ефективність даного виду соціального моніторингу в розглядуваній галузі суспільних відносин.

Таким чином, узагальнивши отримані під час нашого дослідження результати, можна сформулювати визначення поняття «взаємодія громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольно-наглядової діяльності у сфері виконання показань і пробації»: це визначена на законодавчому та іншому нормативно-правовому рівні спільна й узгоджена робота цих контролюючих органів, що пов'язана зі здійсненням перевірки стану за дотриманням прав, законних інтересів і свобод як суб'єктів, так і учасників кримінально-виконавчих відносин, яка об'єднана єдиною метою, завданнями та предметом моніторингу, що проводиться у випадках, зазначених у законі, та спрямована на виявлення порушень і здійснення відповідних заходів щодо усунення детермінант, які їх спричинили та зумовили, а також на притягнення винних у їх вчиненні осіб до юридичної відповідальності.

Отже, до системоутворюючих ознак, що становлять зміст сформульованого поняття, слід віднести такі:

1. Взаємодія у контексті предмета даного дослідження має бути визначена в обов'язковому порядку на законодавчому та іншому нормативно-правовому рівні.

Об'єктивним підґрунтям для такого підходу виступають правові гарантії діяльності, у першу чергу, суб'єктів зовнішньої взаємодії (правоохоронних органів, включаючи ДКВС України, Рахункову палату Верховної Ради України, неурядові міжнародні організації та ін.) та внутрішнього спрямування (взаємодія громадських об'єднань поміж собою), які не допускають втручання у діяльність як одних, так і інших (наприклад, принцип самоврядної діяльності громадських об'єднань, що закріплений в ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання», або принципи незалежності прокурорів та недопустимості незаконного втручання у їх діяльність (п.п. 5, 7 Закону України «Про прокуратуру»)).

Більш того, з метою запобігання протиправній діяльності громадських об'єднань і в Конституції України (ст.ст. 36, 37), і в інших нормативно-правових актах, які регулюють їхній правовий статус, визначено чіткі межі допустимості їх утворення та подальшого функціонування, що у свою чергу зумовлює потребу регулювання їхньої взаємодії (співпраці) на законодавчому (у виді, зокрема, відповідного принципу права) чи іншому нормативно-правовому рівні (наприклад, у формі цивільно-правових угод, положення про порядок взаємодії, правових гарантій невтручання у свою діяльність тощо).

2. Взаємодія – це спільна та узгоджена діяльність чітко визначених у законі суб'єктів контрольного-наглядового характеру. Їх класифікація, перелік, характеристика та напрями співпраці здійснені у цій дисертації та передбачають такий вид взаємодії у законодавчих актах, які регулюють правовий статус зазначених суб'єктів соціального моніторингу.

При цьому слід зауважити, що здійснювати контроль за сферою виконання покарань і пробації можуть й окремі громадяни у формі звернень (пропозицій, зауважень, заяв, клопотань і скарг) (ст. 3 Закону України «Про звернення громадян», ст.ст. 8, 107 КВК) або шляхом їх залучення до ОРД, реалізації негласних слідчих (розшукових) заходів (глава 21 КПК) чи у виді викривачів при запобіганні корупції (ст. 53 Закону України «Про запобігання корупції»).

Проте у контексті досліджуваної в даній дисертації проблематики окремі громадяни як суб'єкти взаємодії при здійсненні контрольної діяльності не розглядаються через їх індивідуальне вираження та способи захисту як особистих, так і суспільних прав, законних інтересів і свобод, так і через призму дії на них норм корпоративного права, які є обов'язковими, зокрема, для всіх членів громадських об'єднань.

3. Взаємодія – це спільна перевірка у межах єдиного предмета моніторингу.

Особливістю такого контролю є те, що взаємодіючі суб'єкти обмежені змістом своїх повноважень, передбачених у законодавчих актах, які визначають їхній правовий статус і гарантії діяльності.

Так, громадські об'єднання та їх уповноважені представники не мають права під час здійснення моніторингу втручатись в оперативно-службову, включаючи ОРД, діяльність органів і УВП (ст. 5 КВК та ст. 21 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»).

4. Взаємодія – це спільна перевірка, предметом якої є стан дотримання прав засуджених під час виконання покарань у виді арешту, обмеження волі або позбавлення волі.

На сьогодні саме цей предмет громадського контролю визначений для громадських об'єднань та їх уповноважених осіб у чинному кримінально-виконавчому законодавстві України (ч. 2 ст. 25 КВК), а тому, незважаючи навіть на те, що інші суб'єкти контролю мають більш широкий спектр моніторингу, під час взаємодії перші не можуть залучатись до здійснення дій, які не входять до їхніх повноважень, або на власний розсуд вчиняти перевірочні заходи, що виходять за межі предмета вказаного виду контролю.

Зокрема, як зрозуміло зі змісту ст. 88 КПК, добуті таким чином докази (встановлені факти порушень у сфері виконання покарань і пробації) є недопустимими, тобто юридично нікчемними та такими, що не мають будь-яких юридичних наслідків для винних у їх вчиненні осіб) [213, с. 259–265].

Більш того, якщо під час такої перевірки (яка вийшла за межі предмета громадського контролю) будуть вчинені протиправні посягання на об'єкти правової охорони (розголошення конфіденційної або таємної інформації, пропозиція щодо надання неправомірної вигоди, опір представнику влади та ін.), то винні уповноважені особи громадських об'єднань можуть бути притягнуті до передбачених видів юридичної відповідальності [204].

5. Взаємодія – співпраця громадських об'єднань з питань визначення стану забезпечення правового статусу суб'єктів і учасників кримінально-виконавчої діяльності.

Тут ідеться про розширений предмет громадського контролю, що обґрунтований у цій дисертації.

А з іншого боку, навіть у сучасній законодавчій конструкції даного виду соціального моніторингу (ч. 2 ст. 25 КВК) уповноважені представники громадських об'єднань мають можливість під час взаємодії сприяти іншим суб'єктам контролю створювати умови та іншим чином допомагати їм у реалізації мети і завдань перевірки (зокрема шляхом передачі анонімних повідомлень, отриманих від засуджених, переадресування звернень цих осіб за належністю, акцентування на тих детермінантах, що спричиняють та обґрунтовують випадки вчинення порушень прав засуджених, та ін.) [269].

6. Взаємодія – це спільна діяльність, яка об'єднана єдиною метою, завданнями та предметом моніторингу.

Як показує практика і як впливає зі змісту соціально-правової природи суб'єктів моніторингу, залучаючи та взаємодіючи таким чином з громадськими об'єднаннями, кожен окремо взятий співучасник перевірки має свої законодавчо визначені мету, завдання і предмет діяльності, який не завжди збігається зі змістом предмета інших суб'єктів.

Так, під час аудиторської перевірки предметом контролю виступають матеріальні та фінансові ресурси, якими користується об'єкт моніторингу (п. 3 Положення про Державну аудиторську службу України) [327]. Проте, залучаючи до моніторингу уповноважених представників громадських об'єднань, які діють у сфері виконання покарань, аудитори мають можливість отримати інформацію від останніх щодо порушень прав, законних інтересів і свобод засуджених з означених питань у різних формах (у виді офіційного звернення, переадресації звернень осіб, які відбувають покарання, передачі звітів про результати проведення громадського контролю тощо).

Таким самим чином, маючи при цьому більш розширений предмет моніторингу, можуть діяти й інші суб'єкти контролю у сфері виконання

покарань і пробації, дотримуючись під час перевірки взаємного принципу невторчання у діяльність кожного з них.

7. Взаємодія – це спільна діяльність, яка чітко визначена у законі.

Наочним підтвердженням цього підходу можна назвати положення ч. 7 ст. 24 КВК, у якій визначено порядок залучення представників громадських об'єднань до виконання функцій національного превентивного механізму, а також їхню роль у забезпеченні прав людини і громадянина [97, с. 23–31].

Аналогічні положення закріплені також у ст. 19-1 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини», які стосуються діяльності національного превентивного механізму.

Такі ж елементи взаємодії визначені й у законодавчих актах України, які регулюють порядок діяльності інших суб'єктів контролю у сфері виконання покарань і пробації (органів прокуратури, аудиторських служб, Рахункової палати та ін.).

8. Взаємодія, окрім інших завдань здійснення контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання покарань (а саме це визначено у захисті предметом діяльності громадських об'єднань відповідно до вимог ч. 2 ст. 25 КВК), передбачає вирішення й інших завдань під час проведення цього моніторингу, як-от:

а) виявлення порушень прав людини і громадянина у місцях позбавлення та обмеження волі (колоніях, арештних домах і виправних центрах (ст. 11 КВК)) [285];

б) встановлення детермінант, які спричиняють та зумовлюють протиправні посягання на права засуджених [288, с. 25–29];

в) порушення питання про притягнення винних у вчиненні правопорушень осіб до передбачених у законі видів юридичної відповідальності [498].

Без сумніву (і це доведено в дисертації), без включення перелічених вище питань у предмет громадського контролю, який здійснюється у визначених в

законі межах у галузі кримінально-виконавчої діяльності, такий вид моніторингу втрачає будь-який сенс та знижує у тому числі його ефективність.

Так у цілому, як видається, має виглядати теоретична модель взаємодії громадських об'єднань з іншими суб'єктами контролю у сфері виконання покарань і пробації України [53, с. 157–161], яка у цій роботі виражена у змісті та результатах аналізу системоутворюючих ознак, що становлять зміст сформульованого в ній поняття «взаємодія громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольної-наглядової діяльності у сфері виконання покарань і пробації» [82, с. 108–124].

При цьому варто звернути увагу на той факт, що такий підхід не тільки має теоретичне значення (так збагачено теорію з питань взаємодії), але й спрямований на вирішення суто прикладних питань, які пов'язані зі змістом дисертації, а саме – на удосконалення правового механізму здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань (як це, зокрема, сьогодні передбачено в ч. 2 ст. 25 КВК) та підвищення рівня його ефективності на практиці.

4.3 Науково-методологічні підходи до якісної видозміни критеріїв оцінки громадськістю результативності діяльності органів і установ виконання покарань з питань забезпечення прав людини

Як демонструє практика та встановлено під час спеціальних наукових досліджень [533], однією з детермінант, яка знижує рівень ефективності здійснення різних видів контролю у сфері виконання покарань і апробації України, є відсутність чіткої та доктринально виваженої методології, а також оцінки результатів їх проведення. При цьому серед умов, які сприяють такому

становищу, є наявність різноманітних критеріїв, які застосовуються суб'єктами контрольно-наглядової діяльності, включаючи громадські об'єднання [550, с. 145–150].

Зокрема, органи прокуратури, здійснюючи відповідно до положень ст. 22 КВК та ст. 26 Закону України «Про прокуратуру» прокурорський нагляд за додержанням законів в органах і УВП, застосовують для оцінки його результатів ті критерії, що визначені в наказі Офісу Генерального прокурора від 29.12.2021 р. № 400 «Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах» [405].

У контексті предмета, досліджуваного в нашій дисертації, звертає на себе увагу п. 13 зазначеного наказу, в якому закріплено такі критерії оцінки стану дотримання законів під час кримінально-виконавчої діяльності, які можна було б використовувати за аналогією громадськими об'єднаннями та їх уповноваженими представниками при здійсненні відповідного моніторингу за дотриманням прав засуджених у процесі виконання-відбування покарань, а саме:

а) про стан і ефективність вжитих адміністрацією органів та УВП заходів щодо усунення порушень закону, причин і умов, що їм сприяли, виявлених попередніми перевірками, виконання законних вимог прокурора та притягнення винних до відповідальності (підпункти 13.1, 13.2 пункту 13 цього наказу);

б) про результативність і рівень повноваження порушених прав людини і відшкодування шкоди, заподіяної загальним інтересам суспільства та держави (підпункт 13.6 п. 13);

в) про інформування органів влади та органів місцевого самоврядування про стан законності та дотримання прав людини на відповідних адміністративно-територіальних об'єктах, включаючи органи та УВП, а також про вжиті прокурорами всіх рівнів заходи реагування (підпункт 14.6 п. 14); ін.

Водночас, як встановлено в ході дослідження [63, с. 138–140], методологія проведення громадських перевірок у сфері виконання покарань і

пробації України зазначені критерії оцінки їх результатів не передбачає, включаючи й міжнародні рекомендації з означених питань [245].

Окрім того, при складанні відповідного плану та методології здійснення даного виду соціального моніторингу, на жаль, не застосовуються й критерії, якими користуються під час перевірок інші суб'єкти контрольно-наглядової діяльності. Так, у Законі України «Про Рахункову палату» [418] доволі показовими у цьому сенсі є такі критерії оцінювання результатів їх моніторингу, як:

- 1) оцінка продуктивності використання бюджетних коштів (абзац 2 ч. 4 ст. 4 цього законодавчого акта);
- 2) оцінка результативності використання бюджетних коштів (абзац 2 ч. 4 ст. 4);
- 3) оцінка економності використання бюджетних коштів (абзац 3 ч. 4 ст. 4).

Без сумніву, включення цих критеріїв до загального переліку показників підсумкової оцінки, отриманих під час здійснення громадського контролю за станом дотримання прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань, тільки підвищило б рівень ефективності діяльності даного суб'єкта моніторингу у сфері виконання покарань і пробації України [73, с. 269–271], враховуючи, що щорічно фінансування системи ДКВС України становить менше 50% від потреб [196].

Отже, виникла складна прикладна проблема, яка потребує вирішення на всіх рівнях функціонування сфери виконання покарань і пробації України, включаючи й доктринальний (науковий) [551, с. 517–523]. Про потребу її вирішення свідчать також результати проведеного анонімного опитування з означеної проблематики.

Зокрема, на запитання «Чи варто розробити на законодавчому рівні критерії оцінювання змісту та ефективності кримінально-виконавчої діяльності з боку громадськості?» респонденти з персоналу органів і УВП відповіли:

– «так» – 313 з 1017 осіб, які взяли участь у дослідженні (30% від загальної кількості опитаних респондентів);

- «частково» – 566 осіб (55%);
- «ні» – 138 осіб (15%) (додатки В, Г).

Натомість засуджені, які відбували покарання у виді позбавлення волі, на вказані питання анкети анонімного опитування дали такі відповіді:

- «так» – 515 з 1017 респондентів (50% у їх загальній структурі);
- «частково» – 388 осіб (38%);
- «ні» – 114 осіб (12%) (додатки Д, Є).

Майже ідентичні відповіді були отримані також на запитання «Чи слід сьогодні змінити зміст громадського контролю у сфері виконання покарань України, а також його форми і види?».

Зокрема, персонал ДКВС України на нього відповів:

- «так» – 444 з 1017 осіб, які брали участь в анонімному опитуванні (44% у загальній їх кількості, що взяли участь у дослідженні);
- «частково» – 477 осіб (47%);
- «ні» – 86 осіб (9%) (додатки В, Г).

Своєю чергою, на це питання анонімної анкети засуджені, які утримувались у місцях позбавлення волі, дали такі відповіді:

- «так» – 623 з 1017 респондентів (61% у загальній їх структурі);
- «частково» – 259 осіб (25%);
- «ні» – 135 осіб (14%) (додатки Д, Є).

Про вплив вказаної детермінанти на ефективність здійснення громадського контролю за дотриманням прав людини і громадянина дедалі частіше останнім часом згадують і науковці.

Зокрема, А. В. Танько у своїх працях обґрунтовує потребу впровадження у зміст взаємодії правоохоронних органів з громадськістю людиноцентристської концепції, одним із принципів якої є верховенство права, відповідно до якої держава створена і функціонує для людини, а не навпаки [491, с. 70].

Виходячи з цього, можна було б до критеріїв оцінки результатів громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України віднести стан дотримання природних прав, законних інтересів і свобод не тільки засуджених (як передбачено ч. 2 ст. 25 КВК), а й персоналу ДКВС України та учасників кримінально-виконавчої діяльності, що дозволить системно оцінити рівень детермінації порушень перших у контексті дії так званого детермінаційного комплексу причин і умов [142, с. 191–193].

Натомість О. Р. Радишевська наполягає на тому, що слід більш активно в національному законодавстві на практиці здійснювати так звану європеїзацію прав людини, враховуючи, що цей процес є багатовекторним і багатогранним поняттям, яке передбачає різні напрями її реалізації [443, с. 9–10].

Більш того, на її переконання (і це не викликає заперечень), європеїзація є ієрархічним впливом, що пов'язаний з впровадженням у національне законодавство правозастосовну діяльність європейських цінностей, стандартів, доктрин тощо [443, с. 10].

Знову ж таки, якщо врахувати цей підхід та сучасні законодавчі акти, які стосуються реформ у сфері виконання покарань і пробації України [484], а також положення відповідного закону з означеної проблематики [230, с. 229–235], то варто було б до критеріїв оцінки стану дотримання прав засуджених з боку громадськості віднести показник, що визначає рівень приведення правового статусу вказаних осіб до європейських стандартів [545, с. 203–217].

Про потребу реформування (видозміни, удосконалення, впорядкування тощо) чинного кримінально-виконавчого законодавства України за стандартами європейського права свого часу наполягала у своїх роботах й Т. А. Денисова [109, с. 80]. Аналогічні висновки з цього приводу зробили О. Г. Крикушенко [208, с. 120] та Л. А. Лазоренко [226, с. 131].

Виходячи зі змісту завдань пропонованої дисертації та в контексті формування критеріїв оцінки ефективності здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України в цілому, а не відповідно до

закріпленого зараз у ч. 2 ст. 25 КВК звуженого предмета даного виду соціального моніторингу, слухною та своєчасною є пропозиція С. І. Скокова, який небезпідставно вважає одним із пріоритетних напрямів розвитку національної кримінально-виконавчої системи на сучасному етапі підвищення рівня правової та соціальної захищеності персоналу ДКВС України [469, с. 160], що, без сумніву, має стати одним із системних елементів предмета громадського контролю.

Як показали результати вивчення наукової літератури, у такому ж сенсі орієнтують на видозміну змісту вказаного виду моніторингу й зарубіжні фахівці, беручи за основу критерії, що вироблені під час практики ЄСПЛ. Такого висновку, зокрема, дійшла Ю. Войтенко, яка доводить у своїх роботах, що практика цього Суду є орієнтиром для української системи прав людини [48, с. 7].

Про ефективність впливу ЄСПЛ на правову систему та правозастосовну практику в Україні пишуть також П. М. Рабінович [439, с. 34–36], О. В. Соловійов [472], Л. В. Пастухова [303] та інші вчені [338].

Отже, якщо за основу взяти сформульовані на доктринальному рівні підходи, то до критеріїв оцінки здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань мають бути віднесені стан і ефективність реалізації у сфері виконання покарань і пробації України практики ЄСПЛ.

Однак, попри все, враховуючи тривалість та інші об'єктивні перешкоди, які виникають у процесі реалізації наукових досліджень у нормотворчій діяльності суб'єктів законодавчої ініціативи (ст. 93 Конституції України) [552, с. 290–300], в тому числі через соціальну некомпетентність останніх щодо потребидотримання прав людини в умовах її ізоляції від суспільства [323, с. 66–67], найбільш наближеними, як видається, до впровадження у діяльність громадських об'єднань є ті критерії, що закріплені в нормативно-правових актах, які використовують під час перевірки інші суб'єкти моніторингу, зокрема у сфері виконання покарань і пробації.

Приміром, у підпункті 8 пункту 4 Положення про Державну аудиторську службу України звертає на себе увагу те положення, що стосується здійснення контролю за станом реалізації, врахування і впровадження в діяльність об'єкта перевірки сформованих вказаною Службою рекомендацій і пропозицій, спрямованих на усунення виявлених недоліків і прорахунків у роботі об'єктів контролю [327].

Без сумніву, такий законодавчий підхід у вигляді окремого критерію оцінки результатів кримінально-виконавчої діяльності з боку громадських об'єднань варто впровадити у зміст їх моніторингу за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань.

Цікавими у сенсі громадської діяльності є деякі права волонтерів пробації, що закріплені у відповідному Положенні про організацію діяльності цих суб'єктів [330], які можуть бути використані як один із критеріїв громадського контролю, який здійснюється за процесом виконання-відбування покарань, а саме – право на безпечні і належні умови волонтерської діяльності, а також на отримання достовірної та повної інформації про порядок здійснення пробації.

Як видається, поряд з оцінкою ефективної діяльності центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації України, та його міжрегіональних управлінь і адміністрації органів пробації та УВП (ст. 11 КВК), під час здійснення громадського контролю має визначатись також результативність реалізації цими суб'єктами висновків, рекомендацій, пропозицій тощо інших суб'єктів контрольної-наглядової діяльності (Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [429], Уповноваженого у справах ЄСПЛ [333], органів прокуратури, ін.).

Зокрема, як це зрозуміло зі змісту п. 4 Положення про Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, цей суб'єкт контролю у сфері виконання покарань і пробації має право вимагати негайного припинення протиправних дій (бездіяльності) посадових і службових осіб ДКВС України [326], що теж, як

видається, повинно стати одним із критеріїв оцінки ефективності здійснення громадського моніторингу за дотриманням прав засуджених.

Своєю чергою, дотримуючись положень ст. 4 Закону України «Про доступ до публічної інформації» та ст. 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу», важливим критерієм оцінки контрольної діяльності громадськості у сфері виконання покарань і пробації має стати стан і рівень реалізації на практиці принципу прозорості та відкритості функціонування органів і УВП.

Показовою у цьому сенсі є діяльність Національної поліції України, що ґрунтується на відповідних принципах (верховенства права, дотримання прав і свобод людини, відкритості та прозорості, ін. (ст.ст. 6–12), які, у свою чергу, створюють реальні правові гарантії здійснення контролю у зазначеній галузі суспільних відносин.

Крім того, закріплення у відповідному законодавчому акті спеціального розділу VIII «Громадський контроль поліції» дає можливість суб'єктам даного соціального моніторингу дієво та ефективно впливати на стан забезпечення прав людини і громадянина силами зазначеного правоохоронного органу, позаяк громадськість має право вимагати від останнього надавати публічний звіт про поліцейську діяльність (ст. 86 Закону), приймати резолюцію недовіри керівникам органів поліції (ст. 87), брати участь у розгляді скарг на дії чи бездіяльність поліцейських (ст. 90).

І хоча на сьогодні у чинному кримінально-виконавчому законодавстві України (ст. 2 КВК) відсутні такі ж норми реагування громадських об'єднань на виявлені порушення прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань, одним із критеріїв оцінки здійснення цими суб'єктами моніторингу з означених питань має стати рівень реалізації їх рішень, що стосуються прийняття резолюції недовіри відповідним керівникам органів і УВП (ст. 11 вказаного Кодексу).

У цілому ж, якщо узагальнити відповідні норми, що пов'язані із проведенням контролю у різних галузях суспільної діяльності, включаючи

сферу виконання покарань і пробації України, то до критеріїв, які можна було би впровадити у зміст громадського моніторингу, слід віднести:

1) наявність інформації про стан реалізації в органах і УВП антикорупційної програми юридичної особи (ст.ст. 61–63 Закону України «Про запобігання корупції»).

Потреба включення такого оціночного показника до критеріїв ефективності здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань зумовлена численними щорічними випадками вчинення корупційних діянь персоналом ДКВС України (зокрема, у 2016 році скоєно 5 таких суспільно небезпечних діянь [421, с. 14], а упродовж 2017–2020 рр. – вже 63 [221, с. 69]).

При цьому суттєво не змінилася ситуація з цього питання й у 2021–2024 роках [5]);

2) відомості про стан реалізації концепцій, стратегій та інших державних програм у сфері виконання покарань і пробації (ст. 4 Закону України «Про національну безпеку України»).

Такий критерій дасть змогу здійснити оцінку результативності діяльності Міністерства юстиції України та підпорядкованої йому системи органів і УВП, спрямованої на їх впровадження у різні напрями процесу виконання-відбування покарань.

Красномовно про ефективність їх реалізації протягом 1991–2016 рр. свідчать відомості, викладені в преамбулі Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, у якій, зокрема, констатовано про катастрофічний стан кримінально-виконавчої системи, що виник у вказаний історичний період [196].

Більш того, у затвердженій у грудні 2022 року Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року мова також йде про ті ж проблеми, що зумовили потребу прийняття зазначеної вище державної програми [484];

3) інформація про результати документальної та фактичної перевірки стану об'єкта контролю (п. 16 Порядку проведення інспектування державною контрольно-ревізійною службою) [335].

Зазначений підхід дасть можливість суб'єктам громадського контролю зіставити результати зазначених видів моніторингу та встановити у зв'язку з цим реальний стан дотримання прав засуджених під час виконання-відбування покарань;

4) інші критерії, які застосовують відповідні суб'єкти контрольно-наглядової діяльності [378], включаючи міжнародні неурядові правозахисні організації [464].

Зокрема, у так званому Стамбульському протоколі прописано конкретні критерії (методології) визначення фактів катувань нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження та покарання, як:

- а) загальні аспекти, які потрібно враховувати при опитуванні (розділ IV);
- б) фізичні докази катувань (р. V);
- в) психологічні докази катувань (р. VI), ін. [475].

Натомість у Керівних принципах застосування стандартів йдеться про такі ключові критерії вимірювання ефективності розслідування (перевірки, моніторингу тощо), як:

- а) незалежність;
- б) ретельність;
- в) невідкладність;
- г) компетентність;
- г) залучення потерпілого і контроль громадськості [464, с. 15–17].

Інші міжнародно-правові підходи передбачають також відповідні рекомендації з цього приводу [400].

Без сумніву, що і зазначені критерії мають застосовуватись громадськими об'єднаннями та їх уповноваженими представниками при здійсненні моніторингу за станом дотримання прав засуджених під час виконання кримінальних покарань.

Такий висновок можна зробити зі змісту наукових праць, що стосуються Національної доктрини кримінально-виконавчого права: правові засади реформування кримінально-виконавчої політики України [40, с. 182–183], а також з положень сучасних державних програм з означеної проблематики [484], включаючи нормативно-правові акти загального спрямування щодо забезпечення прав людини і громадянина в Україні [278].

Проте, як видається, без закріплення на законодавчому рівні методології перевірок та критеріїв оцінки їх результатів під час здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України розроблений у цій дисертації та інших джерелах алгоритм з означених питань залишиться тільки «теоретичною моделлю», яка, якщо буквально тлумачити принцип участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і УВП, тобто невтручання цих суб'єктів у певні сфери їх функціонування, не матиме правових підстав для їх застосування у ході здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених, особливо з урахуванням «звуженості» предмета даного моніторингу та наявних у зв'язку з цим правових прогалів і колізій [186, с. 223–230].

Як з цього приводу слушно зауважує І. С. Яковець, для визначення ефективності виконання кримінальних покарань на законодавчому рівні слід створити систему оцінювання, яка б, зокрема, включала законодавчо визначену процедуру та спеціально визначені суб'єкти контролю [533, с. 83–84].

Враховуючи вказаний доктринальний підхід та наявні у зв'язку з цим правові прогалів, логічно було б ч. 1 ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання» доповнити пунктом 5-2 такого змісту:

«У випадках, визначених у законі, громадські об'єднання та їх уповноважені представники мають право здійснювати громадський контроль за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування, а також за дотриманням прав людини і громадянина на підприємствах, в організаціях та установах незалежно від форми їх власності».

Крім цього, вказані законодавчі акти варто доповнити ст. 21-1 «Повноваження громадських об'єднань при здійсненні контрольних функцій» такого змісту:

«Під час здійснення цивільного (демократичного) контролю у випадках, передбачених законом, громадські об'єднання та їх уповноважені представники мають право застосовувати методологічні перевірки та критерії оцінки, які визначені на нормативно-правовому рівні для органів державної влади, органів місцевого самоврядування та міжнародних суб'єктів моніторингу, акредитованих на території України згідно з міжнародними договорами.

Результати перевірки та висновки щодо їх оцінки громадські об'єднання у місячний термін зобов'язані оприлюднити на своїх вебсайтах та в друкованих офіційних виданнях, а також у письмовому виді направити Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини та Генеральному прокурору для відома і відповідного правового реагування.

Адміністрація об'єктів контролю зобов'язана розглянути надані для неї письмові висновки за результатами перевірки, вжити невідкладних заходів щодо усунення виявлених порушень прав людини і громадянина та письмово повідомити про наслідки розгляду такого висновку суб'єкта, який здійснював перевірку».

Таким чином, якщо взяти за основу запропонований законодавчий підхід і теоретико-методологічні засади, що стосуються оцінки ефективності проведення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань, то можна вивести певні критерії з цього приводу, якими мають користуватися відповідні суб'єкти громадського моніторингу, а саме:

1. Рівень встановлення випадків порушення прав людини і громадянина у сфері виконання покарань і пробації (повнота, всебічність, системність тощо).
2. Рівень виявлення детермінант, які спричинили та зумовили вчинення посягань на охоронювані права, законні інтереси та свободи суб'єктів і

учасників кримінально-виконавчих правовідносин (у повному обсязі, частково, не встановлені).

3. Рівень реагування суб'єктів громадського контролю на встановлені під час перевірки порушення прав людини і громадянина у процесі виконання-відбування покарань (у формі офіційного звернення та направлення матеріалів перевірки до відповідних органів державної влади, у формі анонімного повідомлення, у формі участі у проведенні заходів ОРД чи негласних слідчих (розшукових) дій).

4. Рівень встановлення та реагування суб'єктів громадського контролю на виявлені під час попередніх перевірок недоліки і прорахунки та детермінанти, які сприяли вчиненню порушень прав людини і громадянина у галузі кримінально-виконавчої діяльності.

5. Рівень та стан реагування керівників кримінально-виконавчої системи (від Міністерства юстиції України до конкретно взятого органу чи УВП) на виявлені при здійсненні громадського контролю порушення прав людини і громадянина та на детермінанти, які їх спричинили та зумовили.

6. Рівень залучення представників громадськості до участі в діяльності інших суб'єктів контрольної-наглядової діяльності (в реалізації завдань прокурорського нагляду, здійсненні відомчого контролю, виконанні функцій національного превентивного механізму тощо).

7. Рівень участі громадських об'єднань у проведенні експертизи проєктів нормативно-правових актів, які стосуються сфери захисту прав людини і громадянина у процесі виконання-відбування покарань.

8. Рівень ініціювання громадськими об'єднаннями через можливості суб'єктів законодавчої ініціативи відповідних законопроєктів з питань, що пов'язані з удосконаленням правового механізму, який спрямований на забезпечення прав законних інтересів і свобод як суб'єктів, так і учасників кримінально-виконавчої діяльності.

9. Рівень визначення ефективності реалізації у кримінально-виконавчій системі відповідних концепцій, стратегій та інших державних програм.

10. Рівень взаємодії (внутрішньої та зовнішньої) громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольно-наглядової діяльності.

11. Рівень координації діяльності різноманітних громадських об'єднань при здійсненні відповідного контролю за дотриманням прав людини і громадянина у сфері виконання покарань і пробації.

12. Рівень впровадження у законодавство та практику кримінально-виконавчої діяльності міжнародних стандартів з прав людини і громадянина та відповідного позитивного зарубіжного досвіду.

13. Рівень виконання в окремо взятому органі та УВП, а також у цілому в системі виконання покарань і пробації рішень і практики ЄСПЛ, що стосуються стану забезпечення прав, законних інтересів і свобод засуджених.

14. Рівень бюджетного та іншого забезпечення процесу виконання-відбування покарань в окремо взятому органі чи УВП та в цілому системи ДКВС України, а також рівень ініціювання керівниками відповідних рівнів сфери виконання покарань і пробації перед центральними органами державної влади, Кабінетом Міністрів України, Президентом України та Верховною Радою України щодо вирішення зазначених вище проблем, а також удосконалення правового механізму кримінально-виконавчої діяльності.

15. Рівень залучення можливостей органів місцевого самоврядування і територіальних громад, підприємств, організацій та установ різних форм власності до процесу виконання-відбування покарань.

16. Рівень залучення можливостей близьких родичів засуджених та їх законних представників до забезпечення прав людини і громадянина у сфері виконання покарань і пробації.

17. Рівень розгляду звернень засуджених та інших осіб адміністративних органів та УВП і його співвідношення з результатами такої діяльності з боку інших суб'єктів контрольно-наглядової діяльності.

18. Рівень розслідування громадськими об'єднаннями фактів порушень прав людини і громадянина у сфері виконання покарань і пробації з урахуванням міжнародних методологій і критеріїв.

19. Рівень професійності суб'єктів громадського контролю, їх компетентності та відповідальності за результати перевірки у галузі кримінально-виконавчої діяльності.

20. Рівень дотримання громадськими об'єднаннями визначених у законі принципів своєї діяльності.

Звісно, цей перелік критеріїв оцінки ефективності здійснення громадського контролю не є статичним, позаяк наявна динаміка видозміни міжнародного права та вітчизняного законодавства (зокрема, прийняття Закону України «Про пенітенціарну систему» [409]) діалектично можуть зумовити перегляд цих показників та вдосконалення за іншими правовими вимогами і положеннями даного виду соціального моніторингу в цілому [511, с. 22–23], враховуючи при цьому, що в кінцевому підсумку рівень громадського контролю у будь-якій державі визначає відповідний політико-правовий режим, який є пріоритетним на певному етапі його функціонування (дія так званої відомої в науці концепції політичного злочину) [292, с. 123–152].

Назагал же, виходячи з отриманих результатів даного дослідження, можна запропонувати таке визначення поняття «критерії оцінки громадськістю ефективності діяльності органів та установ виконання покарань, пов'язаної із забезпеченням прав людини і громадянина у процесі виконання-відбування покарань та усуненням у зв'язку з цим виявлених порушень»: це такі визначені у нормативно-правових актах показники, що застосовуються громадськими об'єднаннями та їх уповноваженими представниками при здійсненні перевірки та з метою встановлення співвідношення відповідності закону та наявного стану дотримання правового статусу суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин, формулювання на цій підставі відповідних висновків, рекомендацій, пропозицій і рішень, а також вчинення конкретних

дій, спрямованих на усунення детермінант, які спричинили та зумовили факти суспільно небезпечних посягань на зазначені об'єкти правової охорони.

Отже, до системоутворюючих ознак, що становлять зміст сформульованого авторського поняття, слід віднести такі:

1. Критерії – це показники оцінки результатів проведеного громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України.

Такий підхід ґрунтується на етимологічному значенні слова «критерій», що означає «підстава для оцінки, мірило» [38, с. 315].

2. Критерії – це показники оцінки результатів зіставлення відповідності закону та наявного стану забезпечення прав людини і громадянина.

Слово «зіставлення» тлумачиться як порівняння чогось із чим-небудь ([473].

3. Критерії – це показники оцінки ефективності громадського контролю, що визначені на законодавчому рівні.

Саме з цих міркувань у дисертації обґрунтовано авторську пропозицію з означеного питання щодо закріплення цієї правової категорії у виді окремого пункту 5-2 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання», що надає громадському контролю статусу офіційності та обов'язковості виконання рекомендацій і висновків цих суб'єктів моніторингу адміністрацією органів і УВП.

4. Критерії – це показники оцінки стану дотримання у процесі виконання-відбування покарань прав, законних інтересів і свобод як суб'єктів, так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин.

При цьому варто зауважити, що на сьогодні на законодавчому рівні (ч. 2 ст. 25 КВК) така діяльність оцінюється тільки щодо засуджених, що, як доведено у цій дисертації, не дозволяє усувати в повному обсязі ті детермінанти, які сприяють вчиненню порушень їхнього правового статусу.

Описана ситуація пов'язана з тим, що за межами предмета громадського контролю залишаються права, законні інтереси і свободи персоналу ДКВС України та інших учасників кримінально-виконавчих правовідносин (близьких родичів засуджених, представників громадськості, органів місцевого

самоврядування та ін.), які також є необхідними елементами забезпечення процесу виконання-відбування покарань.

5. Критерії – це показники оцінки результатів проведеного громадського контролю, на підставі яких його суб'єктами формуються відповідні висновки, рекомендації, пропозиції та рішення з означеного виду суспільної діяльності.

Слово «висновок» означає логічний підсумок, зроблений на основі отриманих результатів моніторингу [11, с. 85]. Рекомендація – це порада, вказівка кому-небудь [451]. Пропозиція – порада; те, що пропонується чий-небудь увазі [38, с. 569]. Рішення – спосіб вирішення, розв'язання чого-небудь [38, с. 589].

6. Критерії – це показники оцінки результатів громадського контролю, на підставі яких вчиняються дії, спрямовані на усунення детермінант, які спричинили та зумовили факти суспільно небезпечних посягань на об'єкти правової охорони, які є предметом цього виду соціального моніторингу.

Під усуненням науковці розуміють таку діяльність, яка пов'язана з припиненням існування, ліквідацією та виключенням дії когось-, чогось [38, с. 661].

Детермінанти – це сукупність явищ, процесів, фактів тощо, які спричинюють або зумовлюють наявність взаємопов'язаних, взаємозалежних, взаємозумовлених та взаємодіючих інших явищ, процесів і фактів [142, с. 184].

Умови – це різноманітні явища, процеси, обставини тощо, які сприяють або створюють можливість виникнення та прояву причини, яка породжує наслідок [142, с. 189].

Без сумніву, що під час здійснення громадського контролю варто враховувати і цей вид детермінант, які в процесі виконання-відбування покарань можуть проявлятися у неналежному матеріально-технічному забезпеченні УВП, низькому рівні соціальної підтримки персоналу ДКВС України, неналежній взаємодії засуджених з близькими родичами тощо.

Такий вигляд загалом має теоретична модель сформульованих у даній роботі критеріїв оцінки ефективності здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання

кримінальних покарань та наукове обґрунтування потреби їх закріплення на законодавчому рівні.

Теоретичне значення сформульованого в цій роботі поняття, як видається, полягає у тому, що таким чином збагачено доктринальними знаннями відому в науці теорію «ефективності кримінально-правового регулювання» [164, с. 101–114], а також створено відповідне методологічне підґрунтя щодо залучення до оцінки вказаного процесу громадських інституцій та їх уповноважених представників у виді науково обґрунтованих критеріїв, що визначені у законі.

У свою чергу, практичне значення сформульованого поняття виражається в тому, що на підставі результатів аналізу системоутворюючих ознак, які утворюють його зміст, можна здійснювати відповідну нормотворчу діяльність, спрямовану на удосконалення правового механізму з питань здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України та підвищення ролі й ефективності діяльності суб'єктів даного виду суспільного моніторингу, що зрештою має якісно змінити сутність і спрямованість заходів щодо усунення детермінант, які породжують та зумовлюють вчинення посягань на права, законні інтереси і свободи як суб'єктів, так і учасників процесу виконання-відбування покарань.

Висновки до четвертого розділу

1. Встановлено, що сучасна державна політика України у сфері виконання покарань і пробації хоча й створила формальні правові умови і гарантії для здійснення ефективного громадського контролю у цій галузі суспільної діяльності, але на всіх рівнях її реалізації (концептуальному, законодавчому, нормативному, управлінському та правозастосовному) виступає тими детермінантами, які знижують результативність вказаного виду соціального моніторингу через наявність правових прогалин і колізій, а також психологічних стереотипів у всіх суб'єктів формування і реалізації зазначеного

виду внутрішньої політики держави (Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Президента України, Міністерства юстиції України та ін.), пов'язаних з недостатністю розуміння та скептицизмом останніх щодо потенційних можливостей громадських об'єднань і їх законних представників у здійсненні якісних контрольних перевірок дотримання прав, законних інтересів і свобод засуджених у процесі виконання-відбування покарань, а також запереченням у зв'язку з цим розширення меж і змісту предмета громадського контролю, який би охоплював не тільки моніторинг прав, законних інтересів і свобод засуджених, а й персоналу органів і УВП та інших учасників кримінально-виконавчих правовідносин (близьких родичів засуджених, адвокатів, представників громадських об'єднань та ін.).

Констатовано також, що з часу часткового (у формі координації діяльності органів і УВП) підпорядкування сфери виконання покарань і пробації у 2010 році Міністру юстиції України до повного передання функцій центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику в даній галузі суспільної діяльності, у 2012 році Міністерству юстиції України, суттєвих кількісно-якісних змін, що стосуються як ефективності кримінально-виконавчої діяльності, так і стану забезпечення прав засуджених (у сенсі предмета громадського контролю, який закріплений у ч. 2 ст. 25 КВК) не відбулось.

Встановлено, що суттєвою детермінантою, яка сприяє наявності хронічних проблем з питань забезпечення прав людини у сфері виконання покарань і пробації нашої держави, є неналежний науковий супровід та доктринальне обґрунтування проведення реформ у зазначеній галузі суспільної діяльності, а саме: як у перші роки незалежності України (1991 р.), так і нині (2024 р.) мова у працях науковців ведеться не стільки про «громадський контроль», скільки про «участь громадськості у діяльності органів та УВП».

Доведено, що в сучасних спеціальних державних програмах, які стосуються реформ у сфері виконання покарань і пробації України, не визначені відповідні концептуальні, організаційно-управлінські та правові

засади щодо створення належних гарантій для здійснення ефективного та результативного громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених у процесі виконання-відбування покарань, а також правового статусу ДКВС України та учасників кримінально-виконавчої діяльності (близьких родичів засуджених, представників громадськості, органів державної влади, ін.).

2. З'ясовано сутність і зміст взаємодії громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольної-наглядової діяльності у сфері виконання покарань і пробації України та на цій підставі сформульовано авторське поняття, відповідно до якого під такою взаємодією треба розуміти визначену на законодавчому та іншому нормативно-правовому рівнях спільну і узгоджену роботу цих контролюючих органів, що пов'язана зі здійсненням перевірки стану за дотриманням прав, законних інтересів і свобод як суб'єктів, так і учасників кримінально-виконавчих відносин, яка об'єднана єдиною метою, завданнями та предметом моніторингу, що проводиться у випадках, зазначених у законі, та спрямована на виявлення порушень і здійснення відповідних заходів щодо усунення детермінант, які їх спричинили та зумовили, а також на притягнення винних у їх вчиненні осіб до юридичної відповідальності. При цьому здійснено аналіз системоутворюючих ознак, що складають його зміст, до яких віднесено такі:

а) взаємодія має бути визначена в обов'язковому порядку на законодавчому та іншому нормативно-правовому рівнях;

б) взаємодія – це спільна та узгоджена діяльність чітко визначених у законі суб'єктів контрольної-наглядового характеру. При цьому їх класифікація, перелік, характеристика та напрями співпраці мають передбачати такий вид взаємодії у законодавчих актах України, які регулюють правовий статус відповідних суб'єктів соціального моніторингу;

в) взаємодія – це спільна перевірка у межах єдиного предмета моніторингу;

г) взаємодія – це спільна перевірка, предметом якої має стати стан дотримання прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань у виді арешту, обмеження волі або позбавлення волі, а також інших видів покарань;

г) взаємодія – співпраця громадських об'єднань з питань визначення стану забезпечення правового статусу суб'єктів і учасників кримінально-виконавчої діяльності;

д) взаємодія – це спільна діяльність, яка об'єднана єдиною метою, завданнями та предметом моніторингу;

е) взаємодія – це спільна діяльність, яка чітко визначена у законі;

є) взаємодія, окрім інших завдань здійснення контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених у процесі виконання-відбування покарань, має спрямовуватись й на реалізацію інших завдань, що визначені у кримінально-виконавчому законодавстві України.

Констатовано також, що такий авторський підхід має не тільки теоретичне значення (таким чином збагачено теорію з питань взаємодії), а й спрямований на вирішення суто прикладних питань, які пов'язані зі змістом досліджуваної у цій роботі проблеми, а саме на удосконалення правового механізму здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань (як це, зокрема, сьогодні передбачено в ч. 2 ст. 25 КВК) та підвищення рівня його ефективності на практиці.

3. Обґрунтовано потребу закріплення на законодавчому рівні в Україні критеріїв оцінки ефективності здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань та сформульовано у зв'язку з цим авторське їх поняття, а саме: це такі визначені у нормативно-правових актах показники, що застосовуються громадськими об'єднаннями та їх уповноваженими представниками при здійсненні перевірки та з метою встановлення співвідношення відповідності закону та наявного

стану дотримання правового статусу суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин, формулювання на цій підставі відповідних висновків, рекомендацій, пропозицій і рішень, а також вчинення конкретних дій, спрямованих на усунення детермінант, які спричинили та зумовили факти суспільно небезпечних посягань на зазначені об'єкти правової охорони.

Доведено також теоретичне та практичне значення цього поняття.

Зокрема, теоретичне значення сформованого й обґрунтованого у цій роботі поняття полягає у тому, що таким чином збагачено доктринальними знаннями відому у науці теорію «ефективності кримінально-правового регулювання», а також створено відповідне методологічне підґрунтя щодо залучення до оцінки означеного процесу громадських інституцій та їх уповноважених представників у виді науково обґрунтованих критеріїв, що визначені у законі.

Своєю чергою, практичне значення сформульованого поняття виражається у тому, що на підставі результатів аналізу системоутворюючих ознак, які становлять його зміст, можна здійснювати відповідну нормотворчу діяльність, спрямовану на вдосконалення правового механізму з питань здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України та підвищення ролі та ефективності діяльності суб'єктів означеного виду суспільного моніторингу, що має якісно змінити й сутність та спрямованість заходів щодо усунення детермінант, які спричинюють та зумовлюють вчинення посягань на права, законні інтереси і свободи як суб'єктів, так і учасників процесу виконання-відбування покарань.

Сформульовано також критерії оцінки ефективності проведення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань в Україні, до яких віднесено:

- 1) рівень встановлення випадків порушення прав людини і громадянина у сфері виконання покарань і пробації (повнота, всебічність, системність тощо);
- 2) рівень виявлення детермінант, які спричинили та зумовили вчинення посягань на охоронювані права, законні інтереси та свободи суб'єктів і

учасників кримінально-виконавчих правовідносин (у повному обсязі, частково, не встановлені);

3) рівень реагування суб'єктів громадського контролю на встановлені під час перевірки порушення прав людини і громадянина у процесі виконання-відбування покарань (у формі офіційного звернення та направлення матеріалів перевірки до відповідних органів державної влади; у формі анонімного повідомлення; у формі участі у проведенні заходів ОРД чи негласних слідчих (розшукових) дій);

4) рівень встановлення та реагування суб'єктів громадського контролю на виявлені під час попередніх перевірок недоліки і прорахунки та детермінанти, які сприяли вчиненню порушень прав людини і громадянина в галузі кримінально-виконавчої діяльності;

5) рівень і стан реагування керівників кримінально-виконавчої системи (від Міністерства юстиції України до конкретно взятого органу чи УВП) на виявлені при здійсненні громадського контролю порушення прав людини і громадянина та на детермінанти, які їх спричинили та зумовили;

6) рівень залучення представників громадськості до участі в діяльності інших суб'єктів контрольної-наглядової діяльності (при реалізації завдань прокурорського нагляду, здійсненні відомчого контролю, виконанні функцій національного превентивного механізму, т. ін.);

7) рівень участі громадських об'єднань у проведенні експертизи проєктів нормативно-правових актів, які стосуються сфери захисту прав людини і громадянина у процесі виконання-відбування покарань;

8) рівень ініціювання громадськими об'єднаннями через можливості суб'єктів законодавчої ініціативи в Україні відповідних законопроєктів з питань, що пов'язані з удосконаленням правового механізму, який спрямований на забезпечення прав, законних інтересів і свобод як суб'єктів, так і учасників кримінально-виконавчої діяльності;

9) рівень визначення ефективності реалізації у кримінально-виконавчій системі відповідних концепцій, стратегій та інших державних програм;

10) рівень взаємодії (внутрішньої та зовнішньої) громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольно-наглядової діяльності;

11) рівень координації діяльності різноманітних громадських об'єднань при здійсненні відповідного контролю за дотриманням прав людини і громадянина у сфері виконання покарань і пробації;

12) рівень впровадження у законодавство України та практику кримінально-виконавчої діяльності міжнародних стандартів з прав людини і громадянина та відповідного позитивного зарубіжного досвіду;

13) рівень виконання в окремо взятому органі та УВП, а також у цілому в системі виконання покарань і пробації рішень і практики ЄСПЛ, що стосуються стану забезпечення прав, законних інтересів і свобод засуджених;

14) рівень бюджетного та іншого забезпечення процесу виконання-відбування покарань в окремо взятому органі чи УВП та в цілому системи ДКВС України, а також рівень ініціювання керівниками відповідних ступенів сфери виконання покарань і пробації перед центральними органами державної влади, Кабінетом Міністрів України, Президентом України та Верховною Радою України щодо вирішення зазначених вище проблем, а також удосконалення правового механізму кримінально-виконавчої діяльності;

15) рівень залучення можливостей органів місцевого самоврядування і територіальних громад, підприємств, організацій та установ різних форм власності до процесу виконання-відбування покарань;

16) рівень залучення можливостей близьких родичів засуджених та їх законних представників до забезпечення прав людини і громадянина у сфері виконання покарань і пробації;

17) рівень розгляду звернень засуджених та інших осіб адміністративних органів та УВП і його співвідношення з результатами такої діяльності з боку інших суб'єктів контрольно-наглядової діяльності;

18) рівень розслідування громадськими об'єднаннями фактів порушень прав людини і громадянина у сфері виконання покарань і пробації з урахуванням міжнародних методологій та критеріїв;

19) рівень професійності суб'єктів громадського контролю, їх компетентності та відповідальності за результати перевірки в галузі кримінально-виконавчої діяльності;

20) рівень дотримання громадськими об'єднаннями визначених у законі принципів своєї діяльності.

4. Наукові результати досліджень автора, які висвітлені в Розділі 4, викладені в опублікованих працях (Гарасим П. С., 2022з; Гарасим П. С., 2022и; Гарасим П. С., 2022о; Гарасим П. С., 2023а; Гарасим П. С., 2023б; Гарасим П. С., 2023д; Гарасим П. С., Дучимінська Л. М., 2022; Гарасим П. С., Грицюк І. В., 2023).

ВИСНОВКИ

У результаті всебічного, системного та комплексного теоретичного дослідження запропоновано нове вирішення наукової проблеми, пов'язаної зі здійсненням громадського контролю за сферою виконання покарань в Україні. Цьому слугувало наукове обґрунтування заходів, спрямованих на удосконалення наявного правового механізму з означеної проблематики та практики його реалізації, а також концептуальних положень, рекомендацій і пропозицій, спрямованих на удосконалення правового механізму організації та здійснення контролю у сфері виконання покарань, з урахуванням рішень ЄСПЛ з означених питань, вимог міжнародно-правових актів і кращих зарубіжних практик. Зокрема:

1. Визначено стан наукових досліджень, пов'язаних з організацією та здійсненням громадського контролю у сфері виконання покарань України, у зв'язку з чим підсумовано, що він не повною мірою відповідає потребам практики кримінально-виконавчої діяльності та процесам, що пов'язані зі здійсненням реформ у сфері виконання покарань і пробації в Україні. Окремі доктринальні праці з такої тематики не мають комплексного та системного характеру, що негативно впливає на ефективність громадського контролю, який здійснюється у вказаній галузі суспільних правовідносин. Це зумовлено низкою негативних тенденцій, які сформувалися впродовж певного історичного періоду (1922–2024 рр.), коли у кримінально-виконавчому (виправно-трудова) праві та законодавстві виник і набув подальшого розвитку інститут такого виду соціального моніторингу. Про потребу активізації наукових пошуків з означеної тематики заявили 60% опитаних осіб з персоналу органів і установ виконання покарань, а також 86% респондентів серед засуджених, які відбували покарання у вигляді позбавлення волі.

На підставі узагальнення отриманих результатів дослідження констатовано також, що: а) як у радянський період (1922–1991 рр.), так і в

період незалежності (1991–2024 рр.) громадському контролю у сфері виконання покарань України на всіх рівнях (законодавчому, організаційно-управлінському, політичному тощо) приділялась неналежна увага, що сформувало одну з негативних тенденцій, яка знижує рівень ефективності реалізації на практиці вказаного виду соціального моніторингу; б) заперечуючи радянські підходи, національний законодавець безпідставно звужив у КВК України предмет громадського контролю, звівши його до моніторингу дотримання прав засуджених, що теж негативно впливає на результативність такого контролю у вигляді окремо сформованої тенденції; в) як у радянські часи, так і в період незалежності України об'єктами громадського контролю є лише засуджені до позбавлення волі, арешту та обмеження волі, що не тільки порушує конституційний принцип рівності громадян перед законом, але зумовлює розвиток тих негативних тенденцій, які впливають на ефективність цього виду соціального моніторингу; г) правовий статус будь-якої особи, включаючи засуджених, крім їхніх прав, охоплює також законні інтереси і свободи, а тому їх включення у предмет громадського контролю за сферою виконання покарань є об'єктивно потрібною умовою, яка би зменшувала негативний вплив на його ефективність негативних тенденцій, що сформувались з часу виникнення і розвитку зазначеного інституту кримінально-виконавчого права і законодавства в Україні; г) на практиці ототожнюється діяльність, що стосується здійснення громадського контролю, та діяльність, пов'язана з участю громадськості у визначених законами випадках, у процесі виправлення, ресоціалізації засуджених, що теж негативно впливає на ефективність цього виду соціального моніторингу у вигляді окремо сформованої тенденції, позаяк зазначені види кримінально-виконавчої діяльності є нерівнозначними.

2. У результаті з'ясування сутності і змісту кримінально-виконавчої категорії «громадський контроль за процесом виконання-відбування покарань» сформульовано дефініцію «громадського контролю у сфері виконання покарань»,

проаналізовано його системоутворюючі ознаки, що визначають його зміст. На основі глибокого аналізу системоутворюючих ознак вказаного явища констатовано, що громадський контроль у сфері виконання покарань: а) це суспільна діяльність. Розкрито сутність цієї ознаки, доведено, що такий вид соціального моніторингу передбачає, що його суб'єктом може бути тільки громадськість (громада), тобто певна група людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів, які виникають або стосуються суспільства; б) це такий вид соціального моніторингу, яким вправі займатись лише визначені на нормативно-правовому рівні громадські об'єднання та їх уповноважені представники. Обґрунтовано, що зміст даної системоутворюючої ознаки зумовлений положенням ч. 7 ст. 7 Закону України «Про громадські об'єднання», відповідно до якої такі суспільні утворення мають реєструватись у встановленому законом порядку. Зокрема, з'ясовано, що така процедура передбачена Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»; в) це діяльність, у тому числі міжнародних неурядових організацій, які в установленому порядку зареєстровані в Україні. Встановлено, що юрисдикція (простір, територія діяльності, компетенція тощо) міжнародних неурядових організацій визначається їхнім Статутом. При цьому вказані суб'єкти громадського контролю наділені міжнародною правосуб'єктністю (правом вчиняти дії чи уникати їх вчинення) тією мірою, в якій така правосуб'єктність визначена тим чи іншим міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надала Верховна Рада України (ст. 9 Конституції України), що повною мірою стосується й контролю за сферою виконання покарань і пробації в нашій державі; г) це діяльність окремих фізичних осіб у випадках, визначених у законодавстві. Ідентифіковано форми участі вищезазначених суб'єктів у здійсненні громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених у процесі виконання-відбування кримінальних покарань, а саме: 1) у вигляді усних і письмових звернень до відповідних органів державної влади, включаючи органи і УВП, з питань, що стосуються життєдіяльності засуджених у процесі виконання-відбування покарань (ст. 40

Конституції України, закони України «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації», «Про інформацію», КВК (ст.ст. 8, 107, 113); 2) у вигляді залучення окремих осіб як фахівців (спеціалістів) до діяльності національного превентивного механізму (ч. 7 ст. 24 КВК); 3) в інших формах, передбачених законом (у виді викривачів (ст.ст. 53–59-9 Закону України «Про запобігання корупції»); у виді негласних співробітників (п. 13 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»), ст.ст. 246, 275 КПК, ст. 104 КВК); г) це діяльність, спрямована на встановлення відповідності вимогам Конституції України, законам та іншим нормативно-правовим актам стану забезпечення прав, законних інтересів та основоположних свобод як суб'єктів, так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин. Доведено, що у якій би формі не здійснювався громадський контроль у сфері виконання покарань та пробації (перевірки, експертизи, моніторингу тощо), його сутністю, змістом і призначенням має бути встановлення відповідності процесу виконання-відбування покарань чинному кримінально-виконавчому законодавству (ст. 2 КВК України) (у контексті чинної ч. 2 ст. 25 цього Кодексу – встановлення відповідності змісту кримінально-виконавчої діяльності вимогам законодавства, що регулює дотримання прав засуджених до позбавлення волі, арешту або обмеження волі); д) це діяльність, предметом якої є стан забезпечення прав, законних інтересів та основоположних свобод як суб'єктів, так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин. У зв'язку з цим констатовано, що зміст громадського контролю за станом забезпечення прав, законних інтересів та свобод суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин полягає в тому, щоб оцінити (визначити відповідність встановленому законом порядку виконання-відбування покарань), як ці об'єкти правової охорони захищаються на практиці (у кримінально-виконавчій діяльності); е) це діяльність, об'єктом якої є як суб'єкти (засуджені та персонал органів і УВП), так і учасники кримінально-виконавчих правовідносин (близькі родичі засуджених, представники громадськості та органів місцевого

самоврядування, міжнародні експерти і т.ін.). Доведено, що, здійснюючи громадський контроль тільки за дотриманням прав засуджених, його суб'єкти залишають без реагування на детермінанти, що породжують та зумовлюють протиправні посягання на вказані об'єкти (вся сукупність кримінально-виконавчих явищ, процесів, фактів, проявів, з якими вони взаємозв'язані та взаємозумовлені), тобто не беруться до уваги змістові елементи кримінально-виконавчої діяльності, суб'єктом якої є також персонал ДКВС України, та не оцінюється у зв'язку з цим участь громадськості у зазначеному процесі та інших причетних до нього осіб; є) це діяльність, яка ґрунтується на вимогах Конституції України та інших законодавчих актів, що регулюють порядок здійснення громадськістю даного виду соціального моніторингу. Аргументовано, що потреба включення вказаної системоутворюючої ознаки у зміст поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань» зумовлена правовими засадами організації та здійснення процесу виконання-відбування покарань, а також законодавчими актами, які регулюють діяльність громадських об'єднань в Україні; ж) це діяльність, що здійснюється громадськими об'єднаннями та їх уповноваженими особами у межах чітко визначених на законодавчому рівні повноважень. Зауважено, що такий законодавчий підхід додатково акцентує увагу на тому юридичному факті, що спостережні комісії хоча й включають у свій склад представників громадськості, але за визначеною у законі соціально-правовою природою не можуть вважатись повноцінними суб'єктами громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України, позаяк створюються не громадянами, а державними органами місцевого самоврядування, яким вони є підконтрольні, а тому об'єктивно не в змозі повною мірою та без відповідних упереджень і застережень з боку суб'єктів, які їх створили, моніторити процес виконання-відбування покарань, маючи при цьому чітко окреслені повноваження з цього приводу.

На основі отриманих результатів доведено теоретичне та практичне значення виведеної кримінально-виконавчої правової категорії. Зокрема

аргументовано, що теоретична значущість вказаного поняття криється в тім, що його змістові системоутворюючі елементи можуть слугувати певними орієнтирами та окремими частинами предмета подальших досліджень з означених питань та підґрунтям для формування законотворчих проєктів, спрямованих на удосконалення в цілому сутності, форм і методів здійснення громадського контролю не тільки за дотриманням прав засуджених до певних видів покарань (обмеження волі, позбавлення волі, арешту), а й загалом за процесами виконання й відбування покарань. Натомість акцентовано увагу на тому, що практична цінність сформульованої дефініції виражається у можливому використанні її законодавцем за умови доповнення ст. 25 КВК України відповідним за змістом новим положенням у формі примітки.

3. З'ясовано сутність, зміст і роль обраної для наукового аналізу методології дослідження питань, що стосуються змісту, форм і методів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань, і на цій підставі сформульовано її авторську дефініцію, а саме: це система методів, прийомів і засобів наукового пізнання зазначеного інституту кримінально-виконавчого права, які застосовуються на концептуальній основі та спрямовані на досягнення мети і реалізації визначених завдань дисертації з урахуванням отриманої та опрацьованої об'єктивної, точної та узагальненої інформації, що стосується змісту предмета її дослідження. Визначено структуру методології дослідження питань, що стосувалися змісту, форм і методів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України, та зроблено аналіз її системних елементів, якими є: а) діяльність, що спрямована на визначення потреби дослідження, обґрунтування її актуальності, практичної й теоретичної значимості; б) діяльність, що пов'язана з аналізом результатів вивчення як законодавчих, так і інших нормативно-правових актів України та норм міжнародного права, метою яких є регулювання діяльності громадських об'єднань і їхніх уповноважених представників, пов'язаної зі здійсненням соціального моніторингу у сфері виконання покарань та пробації; в) діяльність, що стосується

визначення завдань цієї роботи, виходячи з результатів вивчення даної проблематики на науковому рівні.

Для з'ясування соціально-правової природи громадського контролю та обґрунтування доцільності його здійснення у сфері виконання-відбування покарань і пробації в Україні застосовано такі методи наукового дослідження предмета наукової роботи, як: 1) діалектичний метод, за допомогою якого з'ясовано сутність і зміст даного виду соціального моніторингу у контексті взаємоспричиненості, взаємозумовленості та взаємодії поміж собою всіх явищ і процесів, які мають місце у вказаній галузі суспільної діяльності; 2) історико-правовий метод дослідження, що слугував з'ясуванню стану наукових досліджень, пов'язаних з організацією та здійсненням громадського контролю у цій сфері кримінально-виконавчих правовідносин; 3) догматичний метод, апробований під час аналізу соціально-правової природи законодавчих актів, які регулюють сферу виконання покарань і пробації України та стосуються організації і здійснення громадського контролю та оцінки сучасного стану їх реалізації суб'єктами зазначеного виду соціального моніторингу; 4) формально-логічний метод, який дав змогу з'ясувати соціально-правову сутність та сформулювати авторське визначення поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань», що, своєю чергою, виступило додатковим аргументом, який свідчить про наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих в ході нашого дослідження результатів; 5) порівняльно-правовий (компаративістський) метод, що був застосований при з'ясуванні сутності і спрямованості міжнародно-правових актів, які регулюють порядок здійснення громадського контролю за додержанням прав, законних інтересів і свобод засуджених у ході виконання кримінальних покарань, а також у процесі аналізу зарубіжної практики з означених питань; 6) методи синтезу, дедукції та індукції, застосовані під час формулювання авторських понять і обґрунтуванні пропозицій, завданням яких убачається вдосконалення правового механізму реалізації громадського контролю в сфері виконання покарань та пробації в Україні, зокрема при дослідженні питань, які стосувалися сучасної державної політики в розглядуваній галузі суспільної діяльності та

підвищення рівня взаємодії громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольної-наглядової діяльності за дотриманням законності в ході виконання-відбування покарань; 7) метод моделювання, який дозволив сформулювати авторську позицію при формуванні та обґрунтуванні пропозицій, спрямованих на усунення наявних правових прогалин і колізій, а також підвищення рівня громадського контролю в сфері виконання покарань та пробації в Україні, з урахуванням рішень ЄСПЛ, національної судової практики та теоретичних підходів з означеної проблематики; 8) метод системно-структурного аналізу, використаний в ході з'ясування сутності і змісту такої соціально-правової категорії, як «контроль», а також при розробці науково обґрунтованих шляхів підвищення рівня взаємодії громадськості з іншими суб'єктами контрольної-наглядової діяльності у сфері виконання покарань і пробації України; 9) соціологічні методи (анкетування, спостереження, інтерв'ювання, т. ін.), що дали можливість додатково обґрунтувати потребу активізації наукових пошуків, які стосуються досліджуваної у цій роботі проблематики; 10) інші наукові методи (філософсько-правові, метод природного права, теократично-пізнавальні, гносеологічні, т. ін.), які надали можливість більш детально й виважено оцінити результати цієї наукової роботи, а також сформулювати науково обґрунтовані авторські пропозиції щодо розширення предмета і загалом удосконалення правового механізму з питань здійснення громадського контролю в сфері виконання покарань та пробації в Україні.

4. З приводу з'ясування сучасного стану здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань в Україні доведено малоефективність його сучасної практичної реалізації, вказано на об'єктивну потребу зміни змісту, форм і методів проведення громадського контролю у сфері виконання покарань у контексті тих реформ, які пов'язані з програмними цілями нашої держави, що стосуються вступу України до ЄС і НАТО. Деталізовано детермінанти, які негативно впливають на ефективність цього виду соціального моніторингу, зокрема наголошено, що: 1) у законі визначено обмежений

перелік форм і видів даного виду соціального моніторингу (здійснення його «напівгромадськими» суб'єктами типу спостережних комісій і піклувальних рад при виховних колоніях, а також тими громадськими об'єднаннями, статuti яких передбачають такий вид діяльності); 2) у кримінально-виконавчому законодавстві України не передбачено негласної форми громадського контролю за аналогією того, який здійснюється відповідно до законодавства України з питань запобігання корупції (у формі викривачів), а також з урахуванням положень ст. 43 КК, що стосується виконання спеціального завдання; 3) на нормативно-правовому рівні звужено предмет громадського контролю, який зведено тільки до оцінки дотримання прав засуджених до позбавлення волі, арешту і обмеження волі, а також залишено поза увагою всіх суб'єктів контрольної-наглядової діяльності права, законні інтереси та свободи інших категорій осіб, які відбували визначені в ст. 51 КК покарання, і осіб, звільнених від покарання або його подальшого відбування, які є об'єктами виправно-ресоціалізаційного впливу та рівноцінними суб'єктами кримінально-виконавчих правовідносин; 4) на рівні закону не включено у предмет громадського контролю такі невід'ємні складові правового статусу засуджених, як законні інтереси і свободи, на порушенні яких у сфері виконання покарань і пробації України акцентується увага у рішеннях ЄСПЛ; 5) звуження на нормативно-правовому рівні в Україні предмета громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації не дозволяє на практиці нейтралізувати, блокувати, усунути причини та умови, які сприяють вчиненню порушень прав та інших елементів правового статусу засуджених, а отже, його розширення (до моніторингу в цілому даної галузі суспільної діяльності) є об'єктивною вимогою сьогодення та реальністю, з якою треба рахуватися, здійснюючи відповідні реформи у зазначеній галузі суспільних відносин; 6) зростає кількість звернень громадян до ЄСПЛ, включаючи засуджених, котрі відбувають покарання, що стало наслідком низького рівня виконання Україною своїх конституційних зобов'язань щодо захисту прав і свобод людини (ст. 3 Основного Закону); 7) ні в КВК (ст.ст. 24, 25), ні в інших законах, ні в

підзаконних нормативно-правових актах, що регулюють питання, пов'язані зі здійсненням громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України, не передбачено такого виду реагування, який характерний для інших контрольно-наглядових органів, як обов'язковість виконання обґрунтованих вимог і приписів суб'єктів їх реалізації.

Констатовано також, що, незважаючи на наявність протягом тривалого періоду (1991–2024 р.р.) закріплених на законодавчому рівні суб'єктів контрольно-наглядової діяльності, включаючи й громадський моніторинг, стан забезпечення прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань в умовах незалежної України суттєво не покращився, що виступає додатковим аргументом, який свідчить про наявність конкретної складної та системної проблеми, вирішення якої лежить і в науковій площині. У зв'язку з цим обґрунтовано потребу видозміни чинної правової бази з означеної проблематики, а також усунення детермінант (причин, умов і корелянтів), які негативно впливають на результативність проведення зазначеного виду соціального моніторингу через закріплення в чинному КВК України нової редакції ч.1 статті 25.

5. Для вивчення організації та спрямованості законодавчого забезпечення в Україні громадського контролю за дотриманням прав засуджених і ув'язнених під варту детально визначено зміст законодавчого забезпечення громадського контролю за дотриманням в Україні прав, законних інтересів і свобод засуджених і ув'язнених під варту та за отриманими результатами дослідження сформульовано авторську дефініцію такого поняття: це діяльність визначених у законі суб'єктів нормотворення, що здійснюється на відповідних правових засадах з метою створення гарантованих умов для реалізації такого виду соціального моніторингу. При цьому до системоутворюючих ознак, що складають його зміст, обґрунтовано віднесено такі з них: а) це діяльність законотворчого характеру, особливістю якої є те, що за її результатами видаються такі правові приписи, які є обов'язковими для виконання

відповідними суб'єктами суспільних відносин, включаючи тих осіб та громадські організації, які здійснюють відповідний контроль у сфері виконання покарань і пробації України; б) це діяльність визначених у законі суб'єктів нормотворення, що перелічені в ст. 93 Конституції України; в) це діяльність, що ґрунтується на відповідних правових засадах, передусім на положеннях ст.ст. 36, 37 Конституції України, у яких закріплено правові гарантії реалізації права громадян на об'єднання у громадські організації, а також правообмеження, що забороняються у зв'язку з цим; г) це така законодавча діяльність, метою якої є створення гарантованих правових умов здійснення даного виду соціального моніторингу.

Доведено також, що сформульоване авторське поняття «законодавче забезпечення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених і утримуваних під вартою» можна визнати як теоретико-прикладну модель зазначеного виду суспільно-державної діяльності, яка гарантована всіма видами та суб'єктами законотворчого процесу. Констатовано, що теоретичне значення сформульованого поняття полягає в тому, що застосований у цій дисертації методологічний підхід дав змогу розширити межі знань щодо змісту і сутності загальноправової категорії «законодавче забезпечення», а практичне – в тому, що на підставі аналізу соціально-правової природи системоутворюючих ознак, які складають його зміст, можна формувати відповідні навчально-методичні видання, що стосуються досліджуваної проблематики, а також підвищувати професійний рівень усіх без винятку суб'єктів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України.

Встановлено також колізійність норм Положення про спостережні комісії, які не тільки суперечать ст. 8 Конституції України (принципу верховенства права), але й створюють умови та підвищують ризики, що пов'язані з посяганням на права, законні інтереси і свободи засуджених, а саме: 1) у пункті 1 цього нормативно-правового акта закріплено положення про те, що громадський контроль поширюється на всі УВП, включаючи й виховні колонії (ч. 2 ст. 11

КВК), натомість у ч. 2 ст. 25 цього Кодексу йдеться про те, що у спеціальних виховних установах зазначений вид соціального моніторингу здійснюється піклувальними радами; 2) затверджені в пункті 3 зазначеного Положення завдання цих суб'єктів громадського контролю також не повною мірою кореспондуються зі змістом законодавчих актів, що стосуються даної проблематики; 3) у пункті 2 цього Положення закріплено принципи, на яких ґрунтується діяльність даного суб'єкта здійснення громадського контролю (гласності; демократичності; добровільності; відкритості, прозорості та звітності), які також не повною мірою співвідносяться з іншими принципами, що визначені в законодавчих актах України, які пов'язані зі змістом даного виду соціального моніторингу; 4) інші правові колізії та прогалини, що містяться в цьому Положенні та на які увагу звертають як науковці у своїх працях, так і суб'єкти нормотворчої діяльності. Запропоновано, з огляду на перелічені проблеми, внести зміни до ст.ст. 24, 25 КВК України.

6. З'ясовано сутність і особливості суб'єктів, форм і методів здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених та сформовано перелік науково обґрунтованих теоретико-прикладних заходів, спрямованих на усунення наявних у зв'язку з цим правових прогалин і колізій. Зокрема, сформульовано авторське визначення поняття «суб'єкт здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань», під яким слід розуміти фізичних та юридичних осіб, які є учасниками кримінально-виконавчих правовідносин, що виникають у зв'язку з проведенням ними такого виду суспільного моніторингу (контролю, перевірки, оцінки тощо) у зазначеній галузі суспільної діяльності. Натомість під формами здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених у цій роботі розуміється закріплене в законодавчих актах право на здійснення відповідними суб'єктами соціального моніторингу за цим видом діяльності, а також способи реалізації ними своїх повноважень. Своєю чергою, під методами здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і

свобод засуджених запропоновано розуміти визначені у законодавчих актах способи реалізації громадськими організаціями та їх уповноваженими представниками передбачених їхніми статутами повноважень, що пов'язані з перевіркою відповідності забезпечення органами і установами виконання покарань визначеному на нормативно-правовому рівні статусу вказаних об'єктів правової охорони. Установлено, що в нормативно-правових актах, включаючи кримінально-виконавче законодавство України, ні поняття цих термінів, ні відповідних правових норм, які б закріплювали форми діяльності тих чи інших суб'єктів, включаючи й громадський контроль, не закріплено, що виступає однією з детермінант, яка знижує рівень ефективності здійснення даного виду соціального моніторингу у сфері виконання покарань і пробації. Запропоновано низку змін і доповнень до ст.ст. 24, 25 КВК України, а також закріплення нової статті 25-1.

Крім цього, акцентовано увагу на тому, що: а) по-перше, у чинному законодавстві України (як-от, у ст.ст. 50, 51 КК) закріплено термін «покарання», а тому вживання у ч. 2 ст. 25 КВК іншого – «кримінальне покарання» – є некоректним з огляду на вимоги нормотворчої техніки та дотримання при цьому юридичної термінології, а також з урахуванням правил співвідношення поміж собою норм матеріального (у даному разі – КК) та процесуального (КВК, у якому визначено процедури виконання положень такого інституту кримінального права, як «покарання») права; б) по-друге, виконання покарань є неможливим об'єктивно без відбування покарань, позаяк це є невід'ємні елементи одного й того ж процесу – виконання-відбування покарань, а тому громадський контроль має здійснюватися щодо всієї сфери виконання покарань і пробації України. Доведено, що за суттю і соціально-правовою природою до суб'єктів громадського контролю у зазначеній галузі суспільної діяльності можна віднести лише уповноважених осіб та громадські об'єднання, статuti яких передбачають такий вид соціального моніторингу. Здійснено класифікацію суб'єктів, які вправі проводити громадський контроль у сфері виконання покарань і пробації України, – це: 1) моніторинг, який

реалізується спостережними комісіями та піклувальними радами при виховних колоніях через представників громадськості, які є їх членами та у визначених на нормативно-правовому рівнях уповноважені діяти від імені даного суб'єкта перевірки (ч. 2 ст. 25 КВК); 2) моніторинг, суб'єктом якого є громадські організації (ч. 2 ст. 25 КВК) при умові, якщо їх статuti передбачають зазначений вид діяльності у такій галузі суспільної діяльності; 3) моніторинг, який проводиться представниками громадських організацій, залучених до виконання функцій національного превентивного механізму (ч. 7 ст. 24 КВК); 4) моніторинг, який здійснюється представниками громадськості у випадках їх залучення до здійснення перевірок іншими суб'єктами контрольної-наглядової діяльності за дотриманням прав засуджених (ч. 1 ст. 25 КВК; закони України «Про прокуратуру», «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю», «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», т. ін.); 5) моніторинг, суб'єктом якого є міжнародні неурядові організації (ч. 1 ст. 24 КВК).

7. Деталізовано сутність та проведено глибокий аналіз змісту принципів діяльності громадських об'єднань та їхніх уповноважених представників, що стосуються здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань в Україні, та на цій підставі сформульовано низку авторських визначень, які мають теоретичну і практичну цінність у розв'язанні проблемних питань, які виникають під час реалізації суб'єктами даного виду соціального моніторингу своїх повноважень. Запропоновано авторську дефініцію принципу рівності суб'єктів при здійсненні громадського контролю за дотриманням прав засуджених, під яким розуміється гарантована на законодавчому та організаційно-управлінському рівнях діяльність відповідних громадських об'єднань та їх уповноважених представників, що стосується порядку та правил відвідування ними установ виконання покарань, з метою перевірки відповідності закону реального стану забезпечення зазначеного елементу правового статусу осіб, які відбувають покарання. В аналогічному контексті сформульовано також

авторське поняття принципу відсутності майнового інтересу в діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників при проведенні громадського контролю за дотриманням прав засуджених, під яким розуміється здійснення зазначеним суспільним утворенням чи його членами вказаних повноважень з питань соціального моніторингу, пов'язаних з визначенням відповідності закону стану забезпечення правового статусу осіб, які відбувають покарання у відповідних органах і установах виконання покарань.

Обґрунтовано також зміст авторського поняття принципів прозорості, відкритості та публічності здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених, під яким запропоновано розуміти ті основоположні законодавчі засади проведення уповноваженими представниками та громадськими об'єднаннями такого виду діяльності, які передбачають вільний доступ до отриманої ними інформації та узагальнених результатів перевірки, з урахуванням особливостей процесу виконання-відбування покарань та законів з питань інформації і доступу до публічної інформації.

Сформульовано поняття «принципи діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання покарань», під яким слід розуміти визначені у Конституції України, інших законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах керівні (основоположні) засади їхньої діяльності в означеному напрямі, з урахуванням тих вимог, які зумовлені відповідними правообмеженнями, що закріплені в законі. Водночас здійснено також аналіз системоутворюючих ознак, що складають його зміст, до яких віднесено такі: 1) вказані принципи в обов'язковому порядку мають бути визначені на нормативно-правовому рівні, з урахуванням тих теоретико-прикладних підходів, що вироблені та загальноновизнані в науці; 2) обсяг і розміри застосування громадськими об'єднаннями та їх уповноваженими представниками своїх повноважень з питань реалізації на практиці принципів здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і

свобод засуджених на законодавчому рівні регулюються тими правообмеженнями, які не вправі використовувати в ході проведення соціального моніторингу зазначені суб'єкти перевірки. Доведено, що наявність усіх системоутворюючих ознак поняття «принципи діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань» є необхідною об'єктивною умовою функціонування даного інституту кримінально-виконавчого права та запорукою ефективності реалізації суб'єктами соціального моніторингу своїх законодавчих і статутних повноважень. Констатовано, також що закріплення у чинному кримінально-виконавчому законодавстві принципів здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених у процесі виконання-відбування покарань дасть можливість підвищити рівень ефективності діяльності суб'єктів соціального моніторингу та в цілому позитивно вплине на результативність кримінально-виконавчої діяльності в Україні, у тому числі з питань, що стосуються реалізації нашою державою міжнародно-правових зобов'язань щодо захисту прав, основоположних свобод і законних інтересів людини та громадянина у вказаній галузі суспільних відносин.

Здійснено класифікацію принципів, що мають забезпечувати проведення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України, до яких віднесено: а) конституційні принципи (загальноправові), які вказані в Основному Законі України (ст. 1 (принцип демократизму), ст. 3 (принцип визнання прав, законних інтересів людини і громадянина найвищою соціальною цінністю), ст. 8 (принцип верховенства права), ч. 1 ст. 19 (принцип здійснювати все, що не заборонено законом), ст.ст. 21, 24 (принцип рівності перед законом), ін.); б) галузеві принципи (ті, зокрема, що закріплені в ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»); в) конкретно-правові принципи (ті, які знайшли своє відображення, наприклад, у Положенні про спостережні

комісії або у Статуті відповідного громадського об'єднання). Звернуто також увагу на те, що навіть закріплення загальних принципів у законодавчих актах (здійснення так званого писаного права) не гарантує їх реалізації на практиці, однак все ж запропоновано внести зміни та доповнення до ст.ст. 24, 25 КВК України та до ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання», частини 2 пункту 2 Положення про спостережні комісії

8. Визначено сутність, зміст і спрямованість міжнародно-правових актів з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених та за результатами проведеного аналізу зазначених нормативно-правових джерел сформульовано авторське поняття «міжнародно-правові підходи, що пов'язані зі здійсненням громадського контролю за дотриманням прав засуджених, їх законних інтересів і свобод», а саме: це визначені на нормативно-правовому, доктринальному та правозастосовному рівнях заходи та гарантії діяльності відповідних суб'єктів здійснення цього виду соціального моніторингу, предметом якого є визначення відповідності вітчизняних законодавчих актів та норм міжнародного права стану дотримання вказаних елементів правового статусу осіб, які відбувають покарання в установах попереднього ув'язнення або установах виконання покарань. Окрім цього, здійснено аналіз системоутворюючих ознак, що складають його зміст, до яких віднесено такі: 1) це визначені на нормативно-правовому рівні засади діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників з питань здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України; 2) це сформульовані та адаптовані на інших рівнях (науковому та правозастосовному) зазначені міжнародно-правові засади здійснення громадського контролю; 3) це діяльність, що гарантована на правовому рівні; 4) це діяльність визначених у законодавчих актах України та нормах міжнародного права відповідних суб'єктів соціального моніторингу; 5) це діяльність, яка має всі ознаки державного контролю за змістом, тобто спрямована на виявлення порушень, пов'язаних з недотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань та осіб, утримуваних під вартою; 6) це діяльність, спрямована на

встановлення відповідності нормам міжнародного права та іншим законодавчим актам України реального (фактичного) стану дотримання прав, законних інтересів і свобод засуджених в УВП і утримуваних під вартою в СІЗО; 7) це діяльність, предметом якої є перевірка стану та ефективність забезпечення прав, законних інтересів і свобод засуджених і утримуваних під вартою в процесі виконання-відбування покарань, тобто ключових елементів правового статусу вказаних суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин, який закріплений у ст. 7 КВК України.

9. Для вивчення зарубіжної практики здійснення громадського соціального моніторингу у сфері виконання покарань проведено аналіз значного обсягу зарубіжної практики проведення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань і за його результатами доведено взаємозв'язок, взаємодію і взаємовплив між цим видом суспільної діяльності та рівнем демократії в будь-якій державі. Виходячи з цього, за останнім критерієм зарубіжні держави класифіковано на: а) держави з високим рівнем демократії та аналогічним рівнем проведення громадського контролю у пенітенціарній сфері (Норвегія, Швеція, Німеччина, Канада, ін.); б) держави зі «середнім» рівнем демократії й такого виду соціального моніторингу (Італія, Туреччина, Румунія, ін.); в) держави з «мінімальним» рівнем демократії та громадського контролю (Молдова, Грузія, Угорщина, ін.); г) держави з тоталітарно-авторитарними політичними режимами, у яких її органи різноманітними засобами і формами подавляють будь-які демократичні ініціативи народу, включаючи й здійснення громадського контролю (росія, Китай, Білорусь, Іран, Північна Корея, ін.).

Завдяки отриманим у ході дослідження результатам сформульовано таке визначення поняття «позитивний досвід організації та реалізації у пенітенціарних системах світу громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених до позбавлення волі», під яким у цій роботі слід розуміти апробовані у процесі пенітенціарної діяльності законодавчі

підходи, що стосуються здійснення зазначеного виду соціального моніторингу, з метою встановлення відповідності закону стану дотримання правового статусу осіб, які тримаються у пенітенціарних установах, включаючи установи попереднього ув'язнення, що суттєвим чином підвищили рівень захищеності вказаних об'єктів правової охорони від протиправних посягань, та які при дотриманні відповідних конституційно-правових процедур можуть бути використані при удосконаленні правового механізму з означених питань в Україні. При цьому здійснено аналіз його системоутворюючих ознак, що складають його зміст. Констатовано також, що позитивний зарубіжний досвід з означеної тематики дослідження виступає потрібною та обов'язковою умовою не тільки реформування кримінально-виконавчої системи України, але й удосконалення правового механізму та практики здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод як суб'єктів, так і учасників процесу виконання-відбування покарань. Доведено, що важливим моментом таких перетворень має стати системний підхід до вирішення сучасних проблем через внесення запропонованих змін і доповнень до ст.ст. 7, 11, 25, 106, 141 КВК України, а також доповнити КВК України новою статтею 25-2.

10. Для з'ясування ролі та впливу рішень ЄСПЛ на зміст громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань роз'яснено, що рішення Європейського суду з прав людини, які є частиною національного законодавства, зумовлюють потребу: а) удосконалення чинного національного законодавства з означеної проблематики; б) підвищення рівня правозастосовної практики з питань виконання-відбування покарань та покращення у зв'язку з цим правоохоронної діяльності щодо захисту прав, законних інтересів і свобод усіх суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин; в) якісної зміни змісту та розширення предмета громадського моніторингу в галузі кримінально-виконавчої діяльності; г) посилення взаємодії громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольно-наглядової діяльності в Україні, включаючи міжнародні неурядові організації; г) усунення причин і умов, які сприяли вчиненню протиправних посягань на права, законні інтереси та свободи як

суб'єктів, так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин. Сформульовано також авторське визначення поняття «вплив рішень Європейського суду з прав людини на зміст громадського контролю у сфері виконання покарань», під яким слід розуміти ті правові наслідки, юридичні обов'язки та права, що виникають у відповідних суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин та пов'язані з якісною (ефективною) зміною їх діяльності та в цілому з удосконаленням чинного законодавства і правозастосовної практики в Україні з питань виконання-відбування покарань. Запропоновано внести зміни до ст.ст. 5, 8 КВК України, до ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання», а також доповнити КВК України ст. 125-1

11. Для з'ясування змісту і спрямованості сучасної державної політики України у сфері виконання покарань та її ролі в удосконаленні правових засад громадського контролю підкреслено, що сучасна державна політика України у сфері виконання покарань і пробації хоча й створила формальні правові умови і гарантії для здійснення ефективного громадського контролю у цій галузі суспільної діяльності, але на всіх рівнях її реалізації (концептуальному, законодавчому, нормативному, управлінському та правозастосовному) виступає тими детермінантами, які знижують результативність вказаного виду соціального моніторингу, через наявність правових прогалин і колізій, а також психологічних стереотипів у всіх суб'єктів формування і реалізації зазначеного виду внутрішньої політики держави (Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Президента України, Міністерства юстиції України та ін.), пов'язаних з недостатністю розуміння та скептицизмом останніх щодо потенційних можливостей громадських об'єднань і їх законних представників у здійсненні якісних контрольних перевірок дотримання прав, законних інтересів і свобод засуджених у процесі виконання-відбування покарань, а також запереченням у зв'язку з цим розширення меж і змісту предмета громадського контролю, який би охоплював не тільки моніторинг прав, законних інтересів і свобод засуджених, а й персоналу органів і УВП та інших учасників

кримінально-виконавчих правовідносин (близьких родичів засуджених, адвокатів, представників громадських об'єднань та ін.). Зауважено, що з часу часткового (у формі координації діяльності органів і УВП) підпорядкування сфери виконання покарань і пробації у 2010 році Міністру юстиції України до повного передання функцій центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику в даній галузі суспільної діяльності, у 2012 році Міністерству юстиції України значущих кількісно-якісних змін, що стосуються як ефективності кримінально-виконавчої діяльності, так і стану забезпечення прав засуджених (у сенсі предмета громадського контролю, який закріплений у ч. 2 ст. 25 КВК) не відбулось. Доведено, що в сучасних спеціальних державних програмах, які стосуються реформ у сфері виконання покарань і пробації України, не визначено відповідних концептуальних, організаційно-управлінських та правових засад щодо створення належних гарантій для здійснення ефективного та результативного громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених у процесі виконання-відбування покарань, а також правового статусу ДКВС України та учасників кримінально-виконавчої діяльності (близьких родичів засуджених, представників громадськості, органів державної влади, ін.). Запропоновано КВК України доповнити ст. 11-1 та ст. 11-2.

12. З метою визначення найбільш ефективних шляхів підвищення рівня взаємодії громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольної-наглядової діяльності у сфері виконання покарань і пробації в Україні з'ясовано сутність та зміст такої взаємодії громадських об'єднань з іншими суб'єктами і на цій основі сформульовано авторську дефініцію, за якою таку взаємодію визначено як закріплену на законодавчому та іншому нормативно-правовому рівні спільну і узгоджену роботу цих контролюючих органів, що пов'язана зі здійсненням перевірки стану за дотриманням прав, законних інтересів і свобод як суб'єктів, так і учасників кримінально-виконавчих відносин, яка об'єднана єдиною метою, завданнями та предметом моніторингу, що проводиться у випадках, передбачених законом, та спрямована на виявлення порушень і здійснення

відповідних заходів щодо усунення детермінант, які їх спричинили та зумовили, а також на притягнення винних у їх вчиненні осіб до юридичної відповідальності. При цьому наведено такі системоутворюючі ознаки взаємодії громадських об'єднань з іншими суб'єктами, які є результатом проведеного ним глибокого аналізу заначеного явища: а) взаємодія визначається в обов'язковому порядку на законодавчому та іншому нормативно-правовому рівнях; б) взаємодія є спільною та узгодженою діяльністю чітко визначених у законі суб'єктів контрольно-наглядного характеру, а їх класифікація, перелік, характеристика та напрями співпраці мають охоплюватись таким видом взаємодії у законодавчих актах України, які регулюють правовий статус відповідних суб'єктів соціального моніторингу; в) взаємодія є спільною перевіркою у межах єдиного предмета моніторингу; г) взаємодія є спільною перевіркою, предметом якої має стати стан дотримання прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання покарань у виді арешту, обмеження волі або позбавлення волі, а також інших видів покарань; г) взаємодія є співпрацею громадських об'єднань з питань визначення стану забезпечення правового статусу суб'єктів і учасників кримінально-виконавчої діяльності; д) взаємодія є спільною діяльністю, яка об'єднана єдиною метою, завданнями та предметом моніторингу; е) взаємодія є спільною діяльністю, яка чітко визначена у законі; є) взаємодія, окрім інших завдань здійснення контролю за дотриманням прав, законних інтересів та свобод засуджених у процесі виконання-відбування покарань, має спрямовуватись й на реалізацію інших завдань, що визначені у кримінально-виконавчому законодавстві України.

13. Для з'ясування змісту і спрямованості науково-методологічних підходів щодо якісної видозміни критеріїв оцінювання громадськістю результатів діяльності органів і установ виконання покарань обґрунтовано потребу закріплення на законодавчому рівні в Україні критеріїв оцінки ефективності здійснення громадського контролю за дотриманням прав

засуджених під час виконання кримінальних покарань та сформульовано у зв'язку з цим авторське їх поняття, а саме: це такі визначені у нормативно-правових актах показники, що застосовуються громадськими об'єднаннями та їх уповноваженими представниками при здійсненні перевірки та з метою встановлення співвідношення відповідності закону та реального стану дотримання правового статусу суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин, а також формулювання на цій підставі відповідних висновків, рекомендацій, пропозицій і рішень, а також учинення конкретних дій, спрямованих на усунення детермінант, які спричинили та зумовили факти суспільно небезпечних посягань на зазначені об'єкти правової охорони.

Сформульовано також критерії оцінки ефективності проведення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених під час виконання кримінальних покарань в Україні, до яких, зокрема, віднесено: 1) рівень встановлення випадків порушення прав людини і громадянина у сфері виконання покарань і пробації (повнота, всебічність, системність тощо); 2) рівень виявлення детермінант, які спричинили та зумовили вчинення посягань на охоронювані права, законні інтереси та свободи суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин (у повному обсязі, частково, не встановлено); 3) рівень реагування суб'єктів громадського контролю на встановлені під час перевірки порушення прав людини і громадянина у процесі виконання-відбування покарань (у формі офіційного звернення та направлення матеріалів перевірки до відповідних органів державної влади; у формі анонімного повідомлення; у формі участі у проведенні заходів ОРД чи негласних слідчих (розшукових) дій); 4) рівень встановлення та реагування суб'єктів громадського контролю на виявлені під час попередніх перевірок недоліки і прорахунки та детермінанти, які сприяли вчиненню порушень прав людини і громадянина у галузі кримінально-виконавчої діяльності; 5) рівень та стан реагування керівників кримінально-виконавчої системи (від Міністерства юстиції України до конкретно взятого органу чи УВП) на виявлені при здійсненні громадського контролю порушення

прав людини і громадянина та на детермінанти, які їх спричинили та зумовили;

б) рівень залучення представників громадськості до участі в діяльності інших суб'єктів контрольно-наглядової діяльності (при реалізації завдань прокурорського нагляду, здійсненні відомчого контролю, виконанні функцій національного превентивного механізму, т. ін.); 7) рівень участі громадських об'єднань у проведенні експертизи проєктів нормативно-правових актів, які стосуються сфери захисту прав людини і громадянина у процесі виконання-відбування покарань; 8) рівень ініціювання громадськими об'єднаннями через можливості суб'єктів законодавчої ініціативи в Україні відповідних законопроєктів з питань, що пов'язані з удосконаленням правового механізму, який спрямований на забезпечення прав, законних інтересів і свобод як суб'єктів, так і учасників кримінально-виконавчої діяльності; 9) рівень визначення ефективності реалізації у кримінально-виконавчій системі відповідних концепцій, стратегій та інших державних програм; 10) рівень взаємодії (внутрішньої та зовнішньої) громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольно-наглядової діяльності; 11) рівень координації діяльності різноманітних громадських об'єднань при здійсненні відповідного контролю за дотриманням прав людини і громадянина у сфері виконання покарань і пробації; 12) рівень впровадження у законодавство України та практику кримінально-виконавчої діяльності міжнародних стандартів з прав людини і громадянина та відповідного позитивного зарубіжного досвіду; 13) рівень виконання в окремо взятому органі та УВП, а також у цілому в системі виконання покарань і пробації рішень і практики ЄСПЛ, що стосуються стану забезпечення прав, законних інтересів і свобод засуджених; 14) рівень бюджетного та іншого забезпечення процесу виконання-відбування покарань в окремо взятому органі чи УВП та в цілому системи ДКВС України, а також рівень ініціювання керівниками відповідних ступенів сфери виконання покарань і пробації перед центральними органами державної влади, Кабінетом Міністрів України, Президентом України та Верховною Радою України щодо

вирішення зазначених вище проблем, а також удосконалення правового механізму кримінально-виконавчої діяльності; 15) рівень залучення можливостей органів місцевого самоврядування і територіальних громад, підприємств, організацій та установ різних форм власності до процесу виконання-відбування покарань; 16) рівень залучення можливостей близьких родичів засуджених та їхніх законних представників до забезпечення прав людини і громадянина у сфері виконання покарань і пробації; 17) рівень розгляду звернень засуджених та інших осіб адміністративних органів та УВП та його співвідношення з результатами такої діяльності з боку інших суб'єктів контрольно-наглядової діяльності; 18) рівень розслідування громадськими об'єднаннями фактів порушень прав людини і громадянина у сфері виконання покарань і пробації з урахуванням міжнародних методологій і критеріїв; 19) рівень професійності суб'єктів громадського контролю, їх компетентності та відповідальності за результати перевірки у галузі кримінально-виконавчої діяльності; 20) рівень дотримання громадськими об'єднаннями визначених у законі принципів своєї діяльності.

14. Для удосконалення правового механізму здійснення громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань в Україні, а також для усунення у зв'язку з цим наявних правових прогалин і колізій доведено очевидність проблем прикладного характеру, пов'язаних з реалізацією громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань в Україні та відсутністю реальних правових механізмів їх забезпечення у чинному кримінально-виконавчому законодавстві, внесено низку науково обґрунтованих пропозицій, які безсумнівно матимуть теоретичне і практичне значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. Л. Особливості початкового етапу розслідування викрадення людей, вчинених злочинними групами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. 19 с.
2. Авраменко А. М. Кримінально-виконавча характеристика покарання у виді арешту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2011. 20 с.
3. Автухов К. А. Виконання покарання у виді арешту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. ун-т «Юридична академія ім. Ярослава Мудрого», 2012. 20 с.
4. Агапова О. В. Контроль та нагляд за діяльністю Національної гвардії України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Т. 2. Вип. 2. С. 112–115.
5. Аналітичний звіт за результатами моніторингу стану дотримання прав осіб, які утримуються в установах Державної кримінально-виконавчої служби України. Київ: Український інститут з прав людини, 2022. 62 с.
6. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ: Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України, 1999. 38 с.
7. Андрійченко О., Чернецька О. Практика Європейського суду з прав людини у здійсненні правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 284–288.
8. Афанасьєва О. Громадська рада: перші кроки. *Аспект*. 2005. № 1(4). С. 30–31.
9. Бабін Б. В. Правові стандарти Ради Європи у сфері ефективних розслідувань. *Кримінально-виконавча політика України та Європейського*

Союзу: розвиток та інтеграція: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 лист. 2015 р.). Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 249–252.

10. Бадира В. А. Виправлення жінок, засуджених до позбавлення волі, як мета покарання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2006. 17 с.

11. Балинська О. М. Правова комунікація: вербально-біхевіористський підхід: монографія. Львів: ПАІС, 2008. 212 с.

12. Бараш Є. Концептуальні засади реформування сучасної кримінально-виконавчої політики України. *Право України*. 2019. № 7. С. 14–39.

13. Бардаш С. В. Метод фінансово-господарського контролю: теоретична інтеграція. *Фінанси України*. 2010. № 3. С. 117–126.

14. Батлер В. Е. Україна на юридичній карті світу. *Правова доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / за заг. ред. О. В. Петришина. С. 250–262.

15. Бахман О. В. Контрольно-наглядова діяльність та адміністративний примус в сфері охорони праці (по матеріалах підрозділів державного нагляду за охороною праці Головного штабу МВС України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса: Одеськ. нац. юрид. академія, 2007. 19 с.

16. Беца О. В. Реалізація ідей соціальної реабілітації засуджених у зарубіжній пенітенціарії. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1996. № 1. С. 48–54.

17. Белкіна Д. С. Правові колізії та прогалини у сучасному кримінально-виконавчому праві України. Запоріжжя: Класичний приватний ун-т, 2020. 20 с.

18. Бистрига Г. М. Контрольно-наглядова діяльність як форма правової діяльності органів державної влади. *Держава і право*. 2009. Вип. 46. С. 115–123.

19. Богатирьов І. Г. Доктринальна модель побудови пенітенціарної системи України нового типу: інноваційний проєкт. Київ: ВД «Дакор»; Держ. пенітен. служба України, 2014. 56 с.

20. Богатирьов І. Г., Пузирьов М. С., Шкута О. О. Доктрина пенітенціарного права України: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2017. 236 с.
21. Богатирьова О. І. Служба пробації як аналог кримінально-виконавчої інспекції: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2013. 368 с.
22. Бодюл Є. М. Правові та організаційні засади виконання покарань в кримінально-виконавчих установах відкритого типу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 18 с.
23. Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (ІХ–ХХ ст.): навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. 408 с.
24. Бондарєва К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: НАВС, 2018. 20 с.
25. Борисов В. І., Фрос П. Л. Поняття кримінально-правової політики. *Правова доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. С. 56–71.
26. Боровик А. В., Колб О. Г. Тлумачний словник пенітенціарної лексики: науково-довідкове видання. Луцьк: СПД Гадяк Ж. В.; друкарня «Волиньполіграф», 2018. 340 с.
27. Братель С. Г. Громадський контроль за діяльністю міліції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 269 с.
28. Букалов О. Судова статистика в Україні: все, як було. *Аспект.* Донецьк: Донецький Меморіал, 2006. 20 с.
29. Бурменський М. В. Українська доктрина співвідношення міжнародного і національного права. *Правова доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 2: Публічно-правова доктрина України / за заг. ред. Ю. П. Битяка. С. 632–662.

30. Буханевич А. І. Публічний контроль за діяльністю органів державної влади: теоретико-методологічний аналіз: автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.01. Київ: Нац. акад. держ. управління при Президентові України, 2011. 22 с.
31. Буханевич А. Публічна адміністрація як інститут оптимізації публічного контролю в громадському суспільстві. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. Вип. 2. С. 46–56.
32. В Китаї рейтинг замість громадян вирішуватиме з ким дружити, де працювати. *Історія Китайської антиутопії – Еспресо. TV*. URL: <https://espreso.tv>.
33. В Україні зареєстровано 160 тисяч організацій громадянського суспільства. URL: <https://zmina.info/news/v-ukrayni-160-tysyach-organizaczi-gromadyanskogo-suspilstva>.
34. В'язень виграв Європейський суд. Україна готується до великих відшкодувань. URL: <https://glavcom.ua>.
35. Василенко К. І. Соціально-виховна робота в системі засобів виправлення і ресоціалізації засуджених у виправних колоніях України середнього рівня безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: НАВС, 2017. 19 с.
36. Василюк І. М. Право засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу до людської гідності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2017. 20 с.
37. Ващук О. М. Конституційно-правовий статус громадських організацій України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ: Ін-т держави і права НАН України ім В. М. Корецького, 2004. 17 с.
38. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. О. Єрошенко. Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
39. Верховенство права: рішення Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua>library>fiten>.

40. Вибрана бібліографія з актуальної теми «Національна доктрина кримінально-виконавчого права: правові засади реформування кримінально-виконавчої політики України». *Право України*. 2019. № 7. С. 182–183.

41. Висновки й рекомендації Комітету проти катувань за результатами візиту в Україну 12–23 листопада 2001 року. *Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України*: наукове видання / за заг. ред. Є. Ю. Захарова. Харків: Права людини, 2009. С. 163–167.

42. Віденська конвенція про дипломатичні зносини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

43. Відповідь уряду України на доповідь Комітету проти катувань за результатами його візиту у 2002 році. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

44. Вісім кримінальних проваджень, сорок документів прокурорського реагування, тридцять три позови – результати перевірок використання майна установами виконання покарань та СІЗО. URL: <https://gp.gov.ua>.

45. Вітвіцький С. С. Історико-теоретичні проблеми становлення та розвитку громадського і державного контролю. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 4. С. 55–59.

46. Вітвіцький С. С. Ретроспективний аналіз змісту соціального контролю (за часів СРСР). *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 3. С. 54–57.

47. Возна Т. І. Діяльність правоохоронних органів і неурядових організацій та взаємодія щодо запобігання та боротьби з торгівлею людьми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2003. 19 с.

48. Войтенко Ю. Міжнародна інформаційна безпека у контексті діяльності України. *Європейська юридична освіта і наука*: матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та аспірантів (м. Ужгород, 17–19 груд. 2009 р.). Ужгород, 2010. С. 58–62.

49. Войтенко Ю. Практика Європейського суду з прав людини як орієнтир для української системи прав людини. *Судово-юридична газета*. 2018. 30 лип. С. 7.
50. Войціховський А. В., Устименко О. С. Тенденції застосування рішень Європейського суду з прав людини в Україні. *Urgent problem of law on the model stage of statehood development: conference proceedings*, 20–21 October, 2017. Lublin: Izdevniecība «Baltiga Publishing», 2017. P. 240–243.
51. Воронюк О. П. *Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2 груд. 2016 р.). Київ: Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2016. С. 257–259.
52. Встановлення відповідності. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.m.wikipedia.org>.
53. Гарасим П. С. Взаємодія суб'єктів громадського контролю з іншими органами моніторингу у сфері виконання покарань України. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 1 (79). С. 157–161. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2023.1.25>.
54. Гарасим П. С. Вплив громадського контролю на стан реалізації завдань кримінально-виконавчого законодавства України. *Правові новели: науковий юридичний журнал*. 2023. Вип. 19. С. 110–116. DOI: <https://doi.org/10.32847/ln.2023.19.15>.
55. Гарасим П. С. Вступ. Історико-правова генеза виникнення, розвитку та сучасний стан функціонування інституту громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань. *Громадський контроль у сфері виконання покарань України*: навч. посібник / за заг. ред. В. В. Топчія; Державний податковий університет. Ірпінь: Терен, 2023. С. 6–45.
56. Гарасим П. С. Громадський контроль у сфері виконання покарань України: сучасні законодавчі підходи та практика їх реалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 298–300. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/70>.

57. Гарасим П. С. Зміст сучасної державної політики у сфері пробації з питань громадського контролю. *Поговоримо про пробацію: історія становлення, розвиток та перспективи*: матер. круглого столу (м. Одеса, 11 лют. 2022 р.). Одеса: ОДУВС, 2022. С. 42–44.
58. Гарасим П. С. Історико-правова генеза виникнення та розвитку інституту громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України (1970–1991 рр.). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 399–401. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/97>.
59. Гарасим П. С. Історико-правові аспекти становлення інституту громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Право та державне управління*. 2023. № 1. С. 138–143. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2023.1.20>.
60. Гарасим П. С. Недосконалість законодавства – одна з детермінант, що обумовлює низький рівень громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2022. № 3 (35). С. 324–329. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2022.35.324>.
61. Гарасим П. С. Основні принципи здійснення громадського моніторингу за процесом виконання-відбування покарань в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2022. Вип. 26. С. 188–193. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.25>.
62. Гарасим П. С. Про вплив міжнародно-правових актів на ефективність громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2022. № 1(18). С. 55–61. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2022.1.06>.
63. Гарасим П. С. Про деякі детермінанти, що обумовлюють низький рівень ефективності громадського контролю у сфері виконання покарань. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та*

поведінкових наук – 2022: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 10 черв. 2022 р.). Чернігів: Академія ДПтС, 2022. С.138–140.

64. Гарасим П. С. Про деякі змістовні системоутворюючі ознаки, які складають сутність поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 467–469. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/111>.

65. Гарасим П. С. Про деякі історико-правові детермінанти, що впливають на ефективність громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2022. № 4 (36). С. 170–176. DOI: <https://doi.org/http://doi.org/10.23939/law2022.36.170>.

66. Гарасим П. С. Про деякі особливості здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України у воєнний час. *Knowledge. Education. Law. Management*. 2022. № 5 (49). С. 138–141. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.5.22>.

67. Гарасим П. С. Про деякі проблеми здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод військовополонених в Україні та Російській Федерації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 417–419. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/98>.

68. Гарасим П. С. Про деякі проблеми, що обумовлюють низький рівень громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань в Україні. *Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права, кримінології та судочинства*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 200-й річниці з дня народження Френсіса Гальтона (м. Київ, 20 трав. 2022 р.). Київ: ДУІТ, 2022. С. 144–147.

69. Гарасим П. С. Про роль і місце громадського контролю у виправленні засуджених в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 6. С. 68–71. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2022.13>.

70. Гарасим П. С. Про роль і місце громадського контролю у запобіганні тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими в Україні. *Юридичний вісник*. 2022. № 6. С. 77–83.

71. Гарасим П. С. Про роль і місце системоутворюючих ознак у формуванні змісту поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань». *Право та державне управління*. 2022. № 1. С. 112–116. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.1.16>.

72. Гарасим П. С. Роль громадського контролю у забезпеченні реалізації мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства України. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 246–250. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.1.35>.

73. Гарасим П. С. Роль громадського контролю у запобіганні кримінальним правопорушенням, що вчиняються персоналом державної кримінально-виконавчої служби України. *Прикладна економіка: від теорії до практики*: матеріали доповідей учасників Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (м. Луцьк, 27–28 бер. 2023 р.). Луцьк: Волинський інститут ім. В. Липинського ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2023. С. 269–271.

74. Гарасим П. С. Роль і місце громадського контролю у правовому механізмі запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються персоналом органів та установ виконання покарань. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 6 (47). С. 124–127. DOI: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2022.25>.

75. Гарасим П. С. Роль і місце представників громадських об'єднань у діяльності національного превентивного механізму України. *Knowledge. Education. Law. Management*. 2022. № 8 (52). С. 149–153. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.8.24>.

76. Гарасим П. С. Роль не обов'язкових для України міжнародно-правових актів при удосконаленні громадського контролю у сфері виконання покарань. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи*

попередження злочинності: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 лист. 2022 р.). Одеса, 2022. С. 225–226.

77. Гарасим П. С. Роль факультативних міжнародно-правових актів у процесі удосконалення сфери виконання покарань в Україні. *Наука і вища освіта*: матеріали XXXI Міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених (м. Запоріжжя, 9 лист. 2022 р.). Запоріжжя: КПУ, 2022. С. 74.

78. Гарасим П. С. Співвідношення міжнародно-правових та національних актів, що стосуються громадського контролю у сфері виконання покарань. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 4 лист. 2022 р.). Чернігів: Академія ДПтС, 2022. С. 147–149.

79. Гарасим П. С. Сучасні проблеми здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 25 лют. 2022 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2022. С. 89–91.

80. Гарасим П. С. Форми громадського контролю у сфері виконання покарань України: проблеми реалізації на практиці та шляхи їх вирішення. *Knowledge. Education. Law. Management*. 2022. № 7 (51). С. 135–139. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.7.19>.

81. Гарасим П. С. Щодо змісту та сутнісних ознак поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань». *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*: збірник тез XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 8 червня 2022 р.). Львів: Видавництво “Львівської політехніки”, 2022. С. 85–87.

82. Гарасим П. С. Якісна видозміна форм впливу релігійних організацій щодо засуджених – об’єктивна складова процесу реформування сфери виконання покарань. Релігійна організація як учасник кримінально-виконавчої діяльності в Україні: навч. посібник / за заг. ред. В. Я. Конопельського,

О. Г. Колба. Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2022. 162 с. С. 108–124.

83. Гарасим П. С., Василюк І. М. Громадський контроль як один з елементів превентивного механізму запобігання порушенням права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності. *Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т. А. Денисової: збірник матеріалів* (м. Запоріжжя, 10 бер. 2022 р.). Запоріжжя: КПУ, 2022. С. 101–102.

84. Гарасим П. С., Грицюк І. В. Сучасні нормативно-правові підходи щодо удосконалення діяльності спостережних комісій в умовах воєнного часу в Україні. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 16 бер. 2023 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 69–71.

85. Гарасим П. С., Гумін О. М. Про деякі історичні детермінанти, що обумовлюють сучасний стан громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції: збірник матеріалів Всеукраїнської конференції* (м Львів, 25 березня 2022 р.). Львів: СПОЛОМ, 2022. С. 10–12.

86. Гарасим П. С., Дучимінська Л. М. Деякі правові прогалини, що стосуються здійснення громадського контролю за дотриманням прав військовополонених в Україні та Російській Федерації. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу* (м. Київ, 24 лист. 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 171–173.

87. Гарасим П. С., Колб О. Г., Гумін О. М. Громадський контроль: поняття, зміст, сутність та особливості реалізації у певних сферах суспільної діяльності України. *Деліктологія: монографія / за заг. ред. І. М. Копотуна, С. В. Петкова, Р. Polian. Куновіце: Академія ГУСПОЛ, 2022. Т. 7. С. 39–60.*

88. Гаращук В. М. Доктрина контролю та нагляду у сфері організаційно-управлінських відносин. *Правова доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 2: Публічно-правова доктрина України / за заг. ред. Ю. П. Битяка. С. 269–292.
89. Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України: навч. посібник / за ред. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 624 с.
90. Глинов проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 19.11.2009 (заява № 13693/05). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
91. Глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015 № 70/1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
92. Годлевська-Коновалова А. В. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2019. 20 с.
93. Голові Верховної Ради України подана доповідь Уповноваженого про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2021 рік. URL: <https://ombudsman.gov.ua>>ggolov.
94. Градецький А. В. Особливості карально-виховного впливу на засуджених колишніх суддів та співробітників правоохоронних органів, які відбувають покарання у виді позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2010. 19 с.
95. Гречаник С. К. Поняття та сутність взаємодії органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України з державними та неурядовими інститутами. *Діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України: адміністративно-правовий аспект*: навч. посіб. / ред. колегія: В. П. Петків (голова) та ін. Київ: КНТ, 2011. С. 351–363.
96. Гритенко О. А. Дисциплінарна практика в жіночих кримінально-виконавчих установах мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання: теоретичні та соціально-правові аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса: Одес. нац. юрид. академія, 2012. 23 с.

97. Грицай І. О. Місце і роль неурядових правозахисних організацій в механізмі забезпечення прав громадян України. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 23–31.
98. Громадська організація «Всеукраїнська пенітенціарна асоціація України». URL: <https://penalassociationukr.com>.
99. Громадський контроль. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
100. Громадський контроль. *Вікіпедія*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document>.
101. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2010. 36 с.
102. Гусарьов С. Д. Про зміст категорії «правова політика». *Правові реформи в Україні і проблеми та перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 16 жовтня 2013 р.). Київ: Нац. акад. внут. справ, 2013. С. 41–45.
103. Гусєва Є. І. Адміністративно-правове регулювання участі громадян у забезпеченні безпеки дорожнього руху: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя: КПУ, 2018. 236 с.
104. Дев'яносто п'ять відсотків скарг до ЄСПЛ від українців стосуються невиконання судових рішень. URL: <https://www.radiosvoboda.org>.
105. Декларація про державний суверенітет України: постанова Верховної Ради Української РСР від 16.07.1990 р. № 55-ХІІ. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
106. Денисова О. В. Кримінально-правова характеристика катування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: ХНУВС, 2016. 20 с.
107. Денисова Т. А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. 506 с.

108. Денисова Т. А. Пошук відповідей на амбітні програми реформування кримінально-виконавчої системи України: від законодавства до кадрового забезпечення. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1 (11). С. 8–19.
109. Денисова Т. А. Чи потрібна модернізація кримінально-виконавчого законодавства? *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 2(8). С. 73–83.
110. Денисова Т. Визначення ефективності виправного впливу на осіб, засуджених до позбавлення волі. *Право України*. 2019. № 7. С. 108–124.
111. Денисюк С. Ф. Громадський контроль як гарантія законності в адміністративній діяльності правоохоронних органів в Україні: монографія. Харків: Золота лілія, 2010. 368 с.
112. Деякі показники діяльності установ кримінально-виконавчої системи МВС України за 1991 рік: інформ. бюл. Київ: ГУВП МВС України, 1992. 28 с.
113. Джафарова О. В. Правові основи партнерства міліції і населення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2003. 19 с.
114. Діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України: адміністративно-правовий аспект: навч. посіб. / ред. колегія: В. П. Петков (голова) та ін. Київ: КНТ, 2011. 648 с.
115. Довідник про автореферати виконаних в Україні за 1991–2008 роки дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата юридичних наук / уклад.: В. К. Грищук, Б. О. Кириць, О. Ф. Пасека. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 472 с.
116. Додіна Є. С. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса: Одеськ. нац. юрид. академія, 2002. 21 с.
117. Донецький Меморіал. *Кримінальні покарання в Україні*. Донецьк: Донецький Меморіал, 2007. 36 с.

118. Доповідь Уряду України Європейського комітету щодо запобігання тортурам за результатами візиту, який відбувся 8–24 лютого 1998 року (рос. мовою). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

119. Доповідь Уряду України Європейського комітету щодо запобігання тортурам за результатами візиту, який відбувся 15–23 липня 1999 року (рос. мовою). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

120. Доповідь Уряду України Європейського комітету щодо запобігання тортурам за результатами візиту, який відбувся 10–26 вересня 2000 року (рос. мовою). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

121. Доповідь Уряду України за наслідками візиту до України Європейського комітету запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) 9–21 жовтня 2005 року. *Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України*: наукове видання / за заг. ред. Є. Ю. Захарова. Харків: Права людини, 2009. С. 339–359.

122. Дотримання прав людини в місцях позбавлення волі: доповідь уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 1998–1999 рр. (витяг). *Аспект*. Донецьк: Донецький Меморіал, 2001. № 6. С. 12–15.

123. Дотримання прав ув'язнених в Україні у 2005 році. *Аспект*. Донецьк: Донецький Меморіал, 2005. № 2(15). С. 3–48.

124. Дотримання прав ув'язнених в Україні у 2008 році. *Аспект*. Донецьк: Донецький Меморіал, 2009. 36 с.

125. Друге дихання. Фразеологізм, значення. URL: korusno-znatu.in.ua.

126. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія). Доповідь про правосуддя: довідкове видання / пер. Укр. С. Головатого. Страсбург: USAID, 2019. 91 с.

127. Європейська конвенція про визнання правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій (ETS № 124). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

128. Європейська конвенція щодо запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, ратифікована Україною 24.01.1997; набрала чинності 01.09.1997. *Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями*. Київ: Анна-Т, 2008. С. 267–273.

129. Європейський суд з прав людини. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.m.wikipedia.org/>.

130. Європейські пенітенціарні правила: Рекомендація Ради Європи R(2006)2 від 11.01.2006 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

131. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=225262.

132. Жупанов Д. Аналітичний звіт за результатами здійснення моніторингових візитів до установ Державної кримінально-виконавчої служби України у 2018 році. Київ: Права людини, 2018. 64 с.

133. Журавська З. В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: НАВС, 2012. 20 с.

134. Забезпечення прав засуджених осіб та їх особистої безпеки в період воєнного часу. URL: <https://helsinki.org.ua>.

135. Забезпечення. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.m.wikipedia.org/wiki>.

136. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. № 217А(III). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

137. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році. URL: <https://kvs.gov.ua/importal-info/for-publik>.

138. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України: станом на 01.04.2023. URL: <https://kvs.gov.ua/important-info/for-public/>
139. Загальні засади діяльності спостережних комісій: наук.-практ. посіб. / О. В. Анпілогов, Ю. В. Кутєпов, І. С. Яковець; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків: Право, 284 с.
140. Заєць А. П. Концепція правової держави і верховенства права в українській правовій державі. *Правова доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / за заг. ред. О. В. Петришина. С. 489–531.
141. Заєць А. П. Правова держава в контексті українського правового досвіду. Київ, 1999. С. 133.
142. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
143. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. Кн. 3: Практична кримінологія. 320 с.
144. Закон України «Про Національну поліцію». Науково-практичний коментар / за заг. ред. С. В. Петухова. Київ: Центр навчальної літератури, 2015. 240 с.
145. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань: навч. посібник / за заг. ред. О. Г. Колба. Луцьк: СПД Гадяк Ж. В.; Волиньполіграф, 2020. 320 с.
146. Запобігання потраплянню у місця позбавлення волі заборонених предметів: кримінологічні та кримінально-виконавчі засади: навч. посібник / за заг. ред. О. Г. Колба. Одеса: Вид. Дім «Гельветика», 2022. 400 с.
147. Запобігання правопорушенням у місцях позбавлення волі: навч. посібник. Вид. 2-ге, допов. і випр. / за заг. ред. В. Л. Ортинського, О. Г. Колба. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2010. 244 с.

148. Заросило В. О. Порівняльний аналіз адміністративної діяльності міліції України та поліції зарубіжних країн (Великобританії, США, Канади та Франції): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Нац. акад. України, 2002. 19 с.

149. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі: монографія / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків: Кроссроуд, 2011. 323 с.

150. Захарс В. Реформування тюремної системи Латвії. *Аспект*. 2003. № 1(9). С. 29–33.

151. Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями / упоряд.: О. І. Шинальський та ін. Київ: Анна, 2008. 502 с.

152. Звід принципів захисту всіх осіб, підданих затриманню чи ув'язненню у будь-якій формі: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 09.12.1988 р. № 43/173. *Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями / упоряд.:* О. І. Шинальський та ін. Київ: Анна-Т, 2008. С. 75–85.

153. Звітність. URL: <https://sum.in.ua>zvitnisty>.

154. Знайкін проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 07.10.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

155. Іваньков О. І. Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення захисту прав засуджених до позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: ХНУВС, 2016. 233 с.

156. Іваньков І., Чайковський А. Історико-правовий аналіз діяльності органів і установ виконання покарань на території України (кінець 19 – середина 20 сторіччя): монографія / за заг. ред. І. Г. Богатирьова. Бровари: ХМУНТЕУ, 2010. 208 с.

157. Івашків проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 22.09.2022 р. (заява № 92533/06). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

158. Індекс демократії у світі припинив падіння: Україна – на 84-у місці у світі. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29700023.html>.
159. Інклюзивність. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.m.wikipedia.org/wiki>.
160. Інструкція з примусового виконання рішень: Наказ Міністерства юстиції України від 02.04.2012 р. № 512/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
161. Кайл Е. Відповідальність перед суспільством (витяг з книги «Управління тюрмами в період змін»). *Аспект*. 2005. № 1(14). С. 55.
162. Калашніков проти Російської Федерації: рішення Європейського суду з прав людини від 15.07.2002 р. (заява № 47095/991). *Огляд рішень Європейського суду з прав людини*. Донецьк: Донецький меморіал, 2011. С. 15–18.
163. Капустинський В. А. Вплив діяльності Європейського суду з прав людини на формування національних правозахисних систем і додержання стандартів захисту прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2002. 20 с.
164. Карчевський М. В., Кудінов А. С. Ефективність кримінально-правового регулювання в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2016. № 4. С. 101–114.
165. Касьяненко Ю. Я. Методологія юридичної науки. *Юридична енциклопедія*: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 2001. Т. 3: К–М, 2001. С. 618–619.
166. Кац та інші проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 18.12.2008 р. (заява № 89465/02). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
167. Качура О. О. Європейський суд з прав людини в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод громадян України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків: ХНУВС, 2015. 20 с.
168. Квацук В. А., Сокальська О. В. Взаємодія уповноваженого органу з питань пробації з громадськими організаціями як умова дотримання прав

засуджених. *Держава і громадянське суспільство: грані взаємодії*: матеріали круглого столу (м. Київ, 12 черв. 2017р.). Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2017. С. 71–74.

169. Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль І. М. Загальна теорія держави і права: підручник / за заг. ред. М. С. Кельмана. Тернопіль: ТОВ Терно-граф, 2018. 804 с.

170. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Кримінально-виконавча політика України: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. 336 с.

171. Кириченко В. Є. Громадянське суспільство в традиції та українській реальності. *Держава і громадянське суспільство: грані взаємодії*: матеріали кр. столу (Київ, 12.06.2017). Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2017. С. 3–7.

172. Ківалов С. В. Європейський суд з прав людини: нові виклики і перспективи. *Правова доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 2: Публічно-правова доктрина України / за заг. ред. Ю. П. Битяка. С. 731–754.

173. Климко М. І. Контроль в системі радянського державного управління: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. 278 с.

174. Ключев О. М. Інститут участі громадян у правоохоронній діяльності України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2003. № 24. С. 1–5.

175. Кнодаль Л. В. Пенітенціарна система США. *Сучасна наука – пенітенціарній практиці*: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 груд. 2014 р.). Київ: Ін-т кримінально-виконавчої служби; Київ. регіон. центр НАПрН України, 2014. С. 393–396.

176. Кобринський В. Ю. Державний контроль у сфері національної безпеки України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Київ. ун-т внутр. справ, 2008. 209 с.

177. Кодекс поведінки посадових осіб щодо підтримання правопорядку: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 17.12.1979 р. № 34/169. *Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями* / упоряд.: О. І. Шинальський та ін. Київ: Анна-Т, 2008. С. 53–58.

178. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

179. Козловський А. Взаємозв'язок філософії та права (гносеологічні засади). *Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / за ред. Ю. І. Римаренка, Я. Ю. Кондратьєва, В. Я. Тація, Ю. С. Шемшученка*. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. Т. 1: Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. С. 65.

180. Колб І. О. Соціально-правова природа застосування в Україні до засуджених, позбавлених волі, заходів вгамування: монографія. Луцьк: Терен, 2019. 546 с.

181. Колб О. Г. Про співвідношення кримінально-правових понять, що вживаються у національному та міжнародному праві. *Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті П. П. Михайленка): тези доп. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 24 верес. 2010 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2010. С. 141–144.

182. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 32 с.

183. Колб О. Г., Дучимінська Л. М. Сучасна політика у сфері виконання покарань України: зміст та особливості. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1(11). С. 55–64.

184. Колб О. Г., Колб І. О. Громадський контроль у механізмі нагляду за дотриманням прав засуджених до позбавлення волі. *Вісник прокуратури*. 2014. № 7(157). С. 34–45.
185. Колб О. Г., Копотун І. М., Джу́жа О. М., Пасічник Д. С. Запобігання надзвичайним подіям кримінально-правового характеру у кримінально-виконавчих установах в Україні. *Znanstvend Misel: Global Science Center LP*. 2020. № 47-2(47). С. 8–14.
186. Колб О. Г., Махніцький О. І. Зміст громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 3(9). С. 223–230.
187. Колб О. Г., Новосад Ю. О. Щодо змісту деяких детермінант, що обумовлюють та сприяють вчиненню злочинів. *Knowledge. Education. Law. Management*. 2017. № 4(20). С. 169–178.
188. Колодій А. М. Громадянське суспільство: доктрина та вітчизняна практика. *Правова доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / за заг. ред. О. В. Петришина. С. 459–488.
189. Колодкина А. Л. Роль прокуратури як учасника кримінально-виконавчої діяльності в реалізації міжнародних стандартів поведіння із засудженими у виправних колоніях України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1(11). С. 232–241.
190. Колодяжний М. Г. Реалізація стратегії громадського впливу на злочинність у зарубіжних країнах. *Проблеми законності: зб. наук. пр.* Харків, 2015. Вип. 129. С. 217–223.
191. Комірчий П. О. Вплив викривачів на зниження рівня корумпованості публічних службовців у правоохоронній сфері. *Роль інституту викривачів у запобіганні та протидії корупції: матеріали круглого столу* (м. Київ, 2 лист. 2018 р.). Київ: НАВС, 2018. С. 70–73.
192. Конвенція про захист прав і основоположних свобод: прийнята 11.09.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

193. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1984 р. № 39/46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

194. Конкін О. Політика внутрішньодержавної безпеки. *Міжнародна поліцейська енциклопедія*: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. Т. 1: Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. С. 517–529.

195. Конопельський В. Я. Кримінально-виконавчі засади диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків: ХНУВС, 2015. 36 с.

196. Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 78. Ст. 2401.

197. Копотун І. М. Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях: монографія. Київ: ПП «Золоті ворота», 2013. 472 с.

198. Коренєв О. Громадський порядок як соціально-правова категорія. *Міжнародна поліцейська енциклопедія*: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. Т. 1: Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. С. 91.

199. Косінов С. А. Контроль як доктринальна категорія правової науки. *Правова доктрина України*: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / за заг. ред. О. В. Петришина. С. 752–773.

200. Костенко О. М. Соціально-натуралістична юриспруденція – доктринальна основа для правової реформи в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 309–314.

201. Котень Т. За кількістю звернень до ЄСПЛ Україна посідає третє місце. URL: <https://glavcom.ua>.
202. Кочура О. О. Окремі аспекти виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. № 32. Т. 2. С. 116–122.
203. Кравцов А. Р. Поняття та характеристика форм оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України. *Вісник Луганського ДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2012. № 54. URL: <https://studfile.net>.
204. Кравчук В. М. Взаємовідносини громадських організацій і держави в умовах формування громадського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти): дис. ... канд. юрид. наук: 12:00:01. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2008. 208 с.
205. Кривенко Л. М. Особливості пенітенціарної системи Австралії. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби: науковий журнал*. 2014. № 1 (спеціальний випуск). С. 92–95.
206. Крижанівський А. Ф. Доктрина правового порядку в Україні: генезис, сучасний стан і перспективи. *Правова доктрина: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / за заг. ред. О. В. Петришина. С. 692–712.
207. Крикушенко О. Багатофакторний аналіз процесу виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі. *Право України*. 2019. № 7. С. 78–92.
208. Крикушенко О. Г. Трансформація поглядів на процес виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 2(8). С. 114–124.
209. Кримінальна відповідальність за катування в Україні та зарубіжних країнах: навч. посібник / за заг. ред. А. В. Савченка. Київ: Вид. дім «Кондор», 2018. 240 с.

210. Кримінальна субкультура: поняття, суспільна небезпека, форми та засоби впливу на правопорядок в установах виконання покарань: навч. посібник / за заг. ред. О. Г. Колба. Київ: Вид. дім «Кондор», 2016. 222 с.
211. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-е вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 1040 с.
212. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
213. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / за ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2012. 768 с.
214. Кримінально-виконавче право: підручник / В. В. Голіна, А. Х. Степанюк, О. В. Лисодєд та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни і А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2015. 392 с.
215. Кримінально-виконавче право: підручник / за заг. ред. Б. М. Головкина, А. Х. Степанюка. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2019. 288 с.
216. Кримінально-виконавче право: підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. / за заг. ред. Б. М. Головкина, А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2019. 288 с.
217. Кримінально-виконавче право України: короткий курс лекцій: навч. посібник. Вид. 2-ге, випр. та доповн. / за заг. ред. В. В. Топчія; Державний податковий університет. Ірпінь: Терен, 2023 332 с.
218. Кримінально-виконавче право України: підручник / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2010. 752 с.
219. Кримінально-виконавче право України: підручник: у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. Є. Ю. Бараша. Київ: Нац. акад. внутр. справ; ФОП Кандиба Т. П., 2018. 363 с.
220. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

221. Кримінологічна характеристика злочинів, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України: монографія. Вид. 3-є, допов. і випр. / за заг. ред. В. В. Топчія. Луцьк: Терен, 2023. 418 с.

222. Кримінологія: підручник / за ред. В. В. Голіна, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2014. 440 с.

223. Крупник А. С. Зарубіжний досвід громадського контролю: уроки для України. *Ефективність державного управління*: зб. наук. праць. Львів: Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління України, 2007. Вип. 14. С. 146–154.

224. Кубко Є. Б. Проблеми запровадження міжнародно-правових стандартів адміністративної діяльності. *Правова доктрина України*: у 5 т. Т. 2: Публічно-правова доктрина України / за заг. ред. Ю. П. Битяка. Харків: Право, 2013. С. 241–268.

225. Кубрак Р. М., Лень В. В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених з психологічними відхиленнями до позбавлення волі на певний строк: монографія. Дніпро: Вид. Біла К. О., 2018. 272 с.

226. Лазоренко Л. А. У пошуках «ідеальної» в'язниці (від зародження ідеї до її реалізації). *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 2(8). С. 125–123.

227. Лео Цанд проти Австрії: рішення Європейського суду з прав людини від 12.10.1978 р. (заява № 7360/76). URL: <https://hudoc.echr.coe.int>.

228. Липачова Л. М. Реалізація конституційного права людини та громадянина на звернення за захистом своїх прав і свобод до Європейського суду з прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2002. 20 с.

229. Лисенко М. І. Ізоляція засуджених до позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: ХНУВС, 2004. 20 с.

230. Лисодед О. В. Новий закон уніс нові корективи у правовий статус засуджених (коментар до Закону України від 07.09.2016 р. № 1492-VIII). *Право і суспільство*. 2017. № 1. Ч. 1. С. 229–235.

231. Лисодед О. В. Теоретичні засади вдосконалення правового статусу засуджених. *Правова доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. С. 765–783.

232. Лисодед О. В., Остапко К. С. Органи та установи виконання покарань у виді позбавлення волі в Україні (1917–2004 роки). *Форум права*. 2021. № 2. С. 31–45.

233. Лисодед О., Степанюк А. Втілення міжнародних стандартів поводження із засудженими у пенітенціарних установах Швеції. *Аспект*. 2005. № 1 (14). С. 36–38.

234. Литвинов О. М. Адміністративно-територіальна координація діяльності суб'єктів профілактики злочинів в Україні на місцевому рівні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків: Харків. держ. ін-т внутр. справ, 2002. 20 с.

235. Литвинов О., Орлов Ю. Інституційні засади реформування сучасної кримінально-виконавчої політики України. *Право України*. 2019. № 7. С. 40–52.

236. Лихолоб В. Г. Органи внутрішніх справ у боротьбі зі злочинністю (морально-правовий аспект реалізації закону). Київ: Вища школа, 1991. 219 с.

237. Лі проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 06.11.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

238. Логвиненко проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 14.01.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

239. Лопата проти Росії: рішення Європейського суду з прав людини від 08.07.2010 р. (заява № 72250/01). *Огляд рішень Європейського суду з прав людини*. Донецьк: Донецький меморіал, 2011. С. 19–21.

240. Лотарев проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 08.04.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

241. Луга Д. С. Пенітенціарні системи західноєвропейських країн. *Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 лист. 2015 р.). Київ: Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2015. С. 593–595.

242. Лукашевич С. Ю. Попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі: монографія. Харків: Вид. СПД Вапнярчук Н. М., 2006. 104 с.

243. Майданик О. О. Теоретичні проблеми контрольної функції парламенту України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2008. 39 с.

244. Манько Ю. В., Сокальська О. В. Громадський контроль за дотриманням прав осіб, які утримуються в установах виконання покарань. *Держава і громадянське суспільство: грані взаємодії*: матер. круглого столу (м. Київ, 12 черв. 2017 р.). Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2017. С. 75–78.

245. Мардох Д. Боротьба з жорстоким поведженням і безкорисністю та ефективно розслідування жорстокого поведження: доповідь по Україні. Київ: К.І.С., 2010. 108 с.

246. Маркін М. Досвід Польщі – для України. *Аспект*. 2003. № 1(9). С. 27–28.

247. Матушевський та Матушевський проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 23.06.2011 р. (заява № 59461/08). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

248. Мельниченко проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 19.10.2004 р. (заява № 17707/02). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

249. Мельничук С. М. Контрольно-наглядова форма правозастосовної діяльності і особливості теоретичного розуміння. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 7. С. 62–68.

250. Мендель М. Пенітенціарні системи деяких європейських країн. *Аспект*. 2001. № 1(2). С. 19–22.
251. Микієвич М. М., Трагнюк О. Я. Міжнародно-правова доктрина України щодо членства у міждержавних союзах. *Правова доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 2: Публічно-правова доктрина України / за заг. ред. Ю. П. Битяка. С. 696–730.
252. Михайленко П. П. Рецидивна злочинність та її запобігання органами внутрішніх справ: монографія. Київ: РВВ МВС УРСР, 1970. 444 с.
253. Михайлюк та Петров проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 10.12.2009 р. (заява № 11932/02). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
254. Михалко І. С. Забезпечення принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослужняної поведінки засуджених: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого, 2012. 20 с.
255. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб: Резолюція ООН від 23.07.1996 р. № 995-788. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
256. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: прийнятий 16.12.1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН (Резолюція № 2200А(XXI)). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
257. Міканідзе Г., Квачантірадзе Д., Шенгелія П. Моніторинг пенітенціарних установ Грузії. *Аспект*. 2002. № 3 (8). С. 44–49.
258. Мінімальні стандартні правила щодо поводження із засудженими: схвалені Резолюціями економічної і соціальної Ради ООН від 31.07.1957 р. № 663СІ(XXIV) та від 13.05.1977 р. № 2076(LXII). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
259. Мозоль Н. І. Механізм виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні. *Актуальні проблеми прав людини, що перебуває в конфлікті зі законом, крізь призму правових реформ: зб. матер. міжнар.- практ. конф.* (м. Київ, 2 груд. 2016 р.). Київ: Ін-т Крим.-викон. служби, 2016. С. 390–391.

260. Монаєнко А. О. Правові основи державного фінансового контролю: навч. посібник. Запоріжжя: Класичний приватний ун-т, 2008. 182 с.
261. Моніторинг дотримання прав людини в Казахстані. *Аспект*. 2002. № 3(8). С. 44–49.
262. Моніторинг СІЗО у Вірменії. *Аспект*. 2003. № 1(9). С. 50–53.
263. Моніторинг соціологічний. *Вікіпедія*. URL: <https://esu.com.ua>.
264. Музичук О. М. Організаційно-правові основи участі громадян в охороні громадського порядку і боротьби з правопорушеннями: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків: ХНУВС, 2003. 20 с.
265. Мукшименко А. П. Адміністративно-правове забезпечення громадського контролю за дотриманням прав людини при виконанні кримінальних покарань: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків: ХНУВС, 2010. 20 с.
266. Мукшименко А., Автухов К., Сванідзе Е. Правовий поради́ник для засуджених до позбавлення волі. Київ: Рада Європи, 2016. 54 с.
267. Навроцький В. О. Види джерел кримінального права. *Правова доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. С. 100–114.
268. Навроцький В. О. Предмет, завдання та функції науки кримінального права. *Правова доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. С. 17–29.
269. Надрага В. І. Взаємодія владних структур, політичних і громадських організацій як засіб підвищення ефективності управління на регіональному рівні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ: Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, 2003. 20 с.
270. Надточій проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 15.05.2008 р. № 7460/03. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

271. Назимко Є. С. Зарубіжний досвід кримінально-правової регламентації інституту покарання неповнолітніх: монографія. Київ: КНТ, 2015. 368 с.
272. Наливайко В. С. Ресоціалізація злочинців за кордоном та її особливості. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1999. № 4. С. 65–67.
273. Наливайко Л. Р., Грицай І. О. Адміністративно-правові основи регулювання діяльності неурядових правозахисних організацій. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 272 с.
274. Наливайко Т. В. Громадський контроль в Україні як інститут громадянського суспільства: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2010. 18 с.
275. Настюк В. Я. Режимне регулювання – формуючий сегмент доктрини адміністративного права. *Правова доктрина: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 2: Публічно-правова доктрина України / за заг. ред. Ю. П. Битяка. С. 293–327.
276. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужи, В. В. Чирея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
277. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. М. В. Лошицького. Київ: ВД «Професіонал», 2018. 783 с.
278. Національна стратегія у сфері прав людини: затверджена Указом Президента України від 24.03.2021 р. № 119. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
279. Недержавна організація. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.m.wikipedia.org>.
280. Нецветаєв Є. О. Стан дотримання прав людини в умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1(11). С. 116–123.
281. Нецветаєв Є., Жупанов Д. Моніторинг пенітенціарної реформи в Україні у 2016–2019 рр. Київ: Права людини, 2019. 84 с.

282. Нечипорук та Йонкало проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 21.04.2011 р. (заява № 42310/04). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

283. Ніколенко Д. О. Культура професійного спілкування співробітників УВП із засудженими. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1997. № 1(2). С. 57–61.

284. Новак (Novak) проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 31.03.2011 р. (заява № 60846/10). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

285. Новіков М. М. Об'єднання громадян у механізмі взаємодії держави і громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2015. 20 с.

286. Новікова К. А. Критерії обмеження права на особисту свободу людини в заходах кримінально-правового характеру. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1(11). С. 100–106.

287. Новосад Ю. О. Прокуратура України як учасник кримінально-виконавчої діяльності: монографія. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2019. 462 с.

288. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу злочинності та віктимізації в Україні: монографія. Харків: Юрайт, 2016. 116 с.

289. Огляд рішень Європейського суду з прав людини. Донецьк: Донецький Меморіал, 2011. 55 с.

290. Олег Колесник проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 19.11.2009 р. (заява № 17551/02). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

291. Операційний план реалізації у 2022-2024 роках Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

292. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності: монографія. Харків: D і CD плюс, 2016. 656 с.

293. Орлова О. О. Катування, нелюдське та таке поводження чи покарання, що принижує людську гідність: розмежування понять. *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 3. С. 63–67.
294. Ортинський В. Л., Кельман М. С., Штангрет М. Й. Теорія держави і права (схеми, таблиці, поняття, принципи, основні засади): навч. посібник. Львів: Львів. ін-т внутр. справ, 2003. 180 с.
295. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
296. Основи методології наукових досліджень: посіб. для студ. і курсантів / за ред. П. С. Прибутька. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 156 с.
297. Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи Української РСР: затв. постановою Кабінету Міністрів Української РСР від 11.07.1991 р. № 88. Київ: ГУВП МВС України, 1991. 18 с.
298. Основні принципи поведінки із засудженими. *Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями* / упоряд.: О. І. Шинальський та ін. Київ: Анна-Т, 2008. С. 96–97.
299. Остапко К. С. Правова регламентація виконання покарання у виді позбавлення волі у виправних колоніях мінімального рівня безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2018. 20 с.
300. Панкратова В. О., Лубенець С. А. Право на освіту у практиці Європейського суду з прав людини. *Приватне та публічне право*. 2019. № 2. С. 128–132.
301. Парадигма. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.m.wikipedia.org/wiki>.
302. Пархоменко Н. М. Національна доктрина України: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / за заг. ред. О. В. Петришина. С. 638–691.

303. Пастухова Л. В. Ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2003. 21 с.

304. Переш І. Є. Інститут конституційного контролю в Чехословаччині, Чехії і Словаччині: історико-правове дослідження (1918–2000 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2004. 20 с.

305. Петельнікова Н. М., Стеценко С. Г. Тюремний і Пробаційний омбудсмен Англії та Уельсу як елемент запозичення позитивного досвіду. *Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2 груд. 2016 р.). Київ: Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2016. С. 184–186.

306. Писаренко В. П. Організація контролю за виконанням нормативно-правових актів в органах виконавчої влади: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 12.00.02. Харків: Харків. регіон. ін-т держ. управління, 2007. 19 с.

307. План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.06.2021 р. № 756-р. URL: <https://kmu.gov.ua>.

308. Плужнік О. І. Кримінальна відповідальність за порушення режиму відбування покарання у виправних установах та тримання під вартою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: НАВС України, 2003. 20 с.

309. Повідомлення Міністерства юстиції України від 29.11.2021 щодо електронних консультацій з громадськістю відносно проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про спостережні комісії». URL: <https://minjust.gov.ua>.

310. Повноваження. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.m.wikipedia.org/wiki>.

311. Погорілко В. Ф. Публічна влада. *Юридична енциклопедія*: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 5.

312. Погребна К. Ф. Громадський контроль у правовому механізмі запобігання кримінальним правопорушенням у процесі виконання-відбування покарань. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 26 лист. 2021 р.). Одеса: ОДУВС, 2021. С. 154–155.

313. Погребна К. Ф. Громадський контроль у сфері виконання покарань: міжнародно-правовий вимір. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 356–358.

314. Погребна К. Ф. Про деякі історико-правові аспекти дослідження змісту громадського контролю у сфері виконання покарань України. *European Reform Bulletin*. 2021. № 4. С. 45–48.

315. Погребна К. Ф. Про деякі нормативно-правові прогалини, що стосуються громадського контролю у сфері виконання покарань. *Прикладна економіка: від теорії до практики*: наук.-практ. інтернет-конф. (м. Луцьк, 1 берез. 2021 р.). Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021. С. 25–26.

316. Погребна К. Ф. Про деякі сучасні проблеми здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Юридичний бюлетень*. 2021. Вип. 23. С. 225–231.

317. Погребна К. Ф. Роль громадського контролю у правовому механізмі виконання-відбування кримінальних покарань та запобігання злочинам у цій сфері суспільних відносин. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 51–55.

318. Погребна К. Ф. Щодо змісту поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3. С. 19–24.

319. Погребна К. Ф., Конопельський В. Я. Про нормативно-правові засади громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-*

розшукової діяльності: тези IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 26 лют. 2021 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2021. С. 136–137.

320. Погребняк С. П. Принципи права: доктринальні питання. *Правова доктрина*: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / за заг. ред. О. В. Петришина. С. 386–415.

321. Погребняк С. П. Роль основоположних принципів у застосуванні права. *Проблеми філософії права*. 2008–2009. Т. 6–7.

322. Подорожна Г. В. Інтеграція положень права ЄС в правопорядок України: модернізація окремих інститутів права. *Публічне право*. 2015. № 1. С. 35–40.

323. Подорожна Т., Котуха О. Соціальна компетентність як основа концепту «права людини». *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 3 (13). С. 60–68.

324. Положення про Громадську раду при Міністерстві юстиції України: схвалено на засіданні Громадської ради при Міністерстві юстиції України (протокол № 1 від 16.05.2011 р.). URL: <https://zakon.minjst.gov.ua>.

325. Положення про Громадську раду при Міністерстві юстиції України: схвалено на засіданні Громадської ради (протокол № 1 від 16.05.2011 р.). URL: <https://minjust.gov.ua>.

326. Положення про Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: затв. Уповноваженим Верховної Ради з прав людини 09.02.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

327. Положення про Державну аудиторську службу України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 03.02.2016 р. № 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

328. Положення про Державну казначейську службу України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 р. № 215. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

329. Положення про здійснення помилювання: затв. Указом Президента України від 21.04.2015 р. № 223/2015. URL: <https://president.gov.ua>.

330. Положення про організацію діяльності волонтерів пробації: затв. наказом Міністерства юстиції від 17.01.2017 р. № 98/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

331. Положення про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 01.04.2004 р. № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

332. Положення про спостережну комісію: проект, розроблений Міністерством юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua>.

333. Положення про Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 31.05.2006 р. № 784. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

334. Поняття та зміст прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України та шляхи їх подолання: навч. посібник / за заг. ред. О. Г. Колба. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2021. 336 с.

335. Порядок проведення інспектування державною контрольно-ревізійною службою: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2006 р. № 550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

336. Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

337. Порядок складання досудової доповіді: затв. наказом Міністерства юстиції України від 27.01.2017 р. № 200/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

338. Права і свободи людини і громадянина в Україні (доктрина Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України): навч. посібник / В. Кампо, С. Вдовіченко, М. Савчин та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 376 с.

339. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. № 2823/5. URL:<https://zakon.rada.gov.ua>.

340. Правила медичної етики: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 18.12.1982 р. № 37/194. *Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями / упоряд.*: О. І. Шинальський та ін. Київ: Анна-Т, 2008. С. 59–62.

341. Правила ООН стосовно поводження із засудженими жінками і засобів покарання для жінок-правопорушниць без позбавлення їх свободи (Бангкокські правила): прийняті Генеральною Асамблеєю ООН 21.12.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

342. Правова статистика: підручник / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2014. 448 с.

343. Правові засади діяльності прокуратури України у сфері виконання покарань: навч. посібник / за заг. ред. О. М. Джужи, О. Г. Колба. Київ: Кондор, 2016. 240 с.

344. Правознавство: словник: навчальний посібник / за ред. В. Г. Гончаренка. Київ: Юрисконсульт; КНТ, 2007. 636 с.

345. Предмет. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.m.wikipedia.org>>wiki.

346. Пришляк Г. Я. Методологія дослідження демократичного контролю в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2013. № 1. С. 35–37.

347. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 01.12.1994 р. № 264/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 32. Ст. 455.

348. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 9. Ст. 50.

349. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.

350. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 р. № 4061-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

351. Про виведення Державного департаменту з підпорядкування МВС України: Указ Президента України від 12.03.1999 р. № 248/99. *Офіційний вісник України*. 1999. № 11. Ст. 24.

352. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

353. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 07.06.2018 р. № 2447-V-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

354. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства юстиції України, Міністерства культури України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується через відповідних міністрів, а також Державного космічного агентства України: Закон України від 16.10.2012 р. № 5461-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

355. Про внесення змін до Положення про спостережні комісії: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.11.2022 р. № 1314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

356. Про громадський контроль: проект Закону України, внесений народним депутатом України Тігіпком С. Л. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

357. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.

358. Про демократичний цивільний кодекс над Военною організацією і правозахисними органами держави: Закон України від 19.06.2003 р. № 975-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 46. Ст. 366 (відмінений Законом України від 21.06.2018. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241).

359. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 р. № 1780-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

360. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.

361. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 р. № 2713- ІV. 2005. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.

362. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських об'єднань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

363. Про державну статистику: Закон України від 17.09.1992 р. № 2614-ХІІ (втратив чинність на підставі Закону від 01.01.2023 № 2524-ІХ). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

364. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. Ст. 93.

365. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157- VІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

366. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

367. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992 р. № 2782-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 1. Ст. 1.

368. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 51.

369. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-ІV. *Урядовий кур'єр*. 2004. 20 квіт. С. 2–3.

370. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

371. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 25. Ст. 171.

372. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 р. № 9. *Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах* / упоряд.: В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 136–140.

373. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.06.1992 р. № 8. *Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах* / упоряд.: В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2001. С. 100–108.

374. Про затвердження Виправно-трудоного кодексу Української РСР: Закон Української РСР від 23.12.1970 р. № 3325-07. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1971. № 1. Ст. 6.

375. Про затвердження зводу відомостей, що становлять державну таємницю: наказ Служби безпеки України від 23.12.2020 р. № 383. URL: <https://ips.ligazakon.net>.

376. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

377. Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України: Указ Президента України від 31.07.1998 р. № 827/98 (втратив чинність 22.06.2019 на підставі Указу Президента України від № 394/2011). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

378. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

379. Про затвердження Положення про порядок акредитації організацій, що забезпечують реалізацію програм і проектів міжнародної технічної допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.02.1999 р. № 170. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 40. Ст. 338.

380. Про затвердження Положення про професійно-технічне училище при спеціальній виховній установі: наказ Міністерства освіти і науки України та Міністерства юстиції України від 12.06.2018 р. № 631/1824/5. URL: <https://ips.ligazakon.net>.

381. Про затвердження Положення про територіальне (міжрегіональне) воєнізоване формування Державної кримінально-виконавчої служби України від 06.02.2017 р. № 292/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

382. Про затвердження Порядку організації здобуття повної загальної середньої освіти засудженими до позбавлення волі на певний строк або довічного позбавлення волі, а також неповнолітніми особам, взятими під варту: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 р. № 526. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

383. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі: наказ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 15.08.2014 р. № 1348/5/572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

384. Про затвердження порядку сприяння проведення громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 р. № 976. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

385. Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах і організаціях: наказ Міністерства юстиції України від 8.06.2005 р. № 1000/5. URL: <https://ips.ligazakon.net>.

386. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.
387. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.
388. Про інформацію Кабінету Міністрів України про хід виконання постанови Верховної Ради України від 06.05.1933 року «Про тимчасові слідчі ізолятори на територіях виправно-трудових колоній» від 09.12.1997 р. № 701/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
389. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 24.02.2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
390. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: Указ Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
391. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
392. Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.05.2016 р. № 348. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
393. Про міжнародні договори: Закон України від 25.06.2004 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.
394. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 р. № 565-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 4. Ст. 20 (втратив чинність на підставі Закону України від 02.07.2015 № 580-VIII). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
395. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
396. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20–21. Ст. 190.

397. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
398. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
399. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
400. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
401. Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992 р. № 2460-XII. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1992. № 34. Ст. 504 (втратив чинність на підставі Закону України від 22.03.2012 № 1572-VI). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
402. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.
403. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 09.12.2010 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 94. Ст. 3334.
404. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 6. Ст. 35.
405. Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах: наказ Офісу Генерального прокурора від 20.12.2021 р. № 400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
406. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
407. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю: Закон України від 26.01.1993 р. № 2939-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 13. Ст. 110.

408. Про офіційну статистику: Закон України від 16.08.2022 р. № 2524-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

409. Про пенітенціарну систему: проект Закону України, внесений у 2021 році Кабінетом Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

410. Про Положення про Державний департамент України з питань виконання покарань: Указ Президента України від 31.07.1998 р. № 827/98 (втратив чинність 30.07.2009 на підставі Указу Президента України від № 532/2009). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

411. Про Положення про Офіс Президента України: Указ Президента України від 25.06.2019 р. № 436/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

412. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.1993 р. № 3352-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 360.

413. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента України від 10.06.1997 р. № 503. URL: <https://ips.ligazakon.net>.

414. Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 р. № 16. *Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах* / упоряд.: В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 259–262.

415. Про превентивні і компенсаційні засоби у зв'язку з катуванням, нелюдським чи таким, що принижують гідність, поводження або покарання щодо засуджених та осіб, взятих під варту, та запровадження інституту пенітенціарних суддів: проект Закону України, поданий народними депутатами Ю. Р. Мірошніченком, В. О. Барвіненком, І. О. Котвіцьким. URL: <https://ips.ligazakon.net>.

416. Про пробацію: Закон України від 05.02 2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 9.

417. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.
418. Про Рахункову палату: Закон України від 02.07.2015 р. № 576-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 36. Ст. 360.
419. Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України: постанова Верховної Ради Української РСР в сфері зовнішніх зносин від 25.12.1990 р. № 581-XII. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1991. № 5. Ст. 25.
420. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: Закон України від 17.03.2011 р. № 3160-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 380.
421. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році. Київ: Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.
422. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.
423. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. № 2. *Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах / упоряд.:* В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 202–212.
424. Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушенням режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.03.1993 р. № 2. *Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах / упоряд.:* В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 109–116.
425. Про судову практику у справах про необхідну оборону: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 1. *Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах / упоряд.* В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 169–171.

426. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 р. № 15. *Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах* / упоряд.: В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 254–258.

427. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

428. Про тимчасові слідчі ізолятори на територіях виправно-трудогих колоній: постанова Верховної Ради України від 06.05.1993 р. № 3/95-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

429. Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини: Закон України від 27.12.1997 р. № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

430. Про утворення Державного департаменту України з питань виконання покарань: Указ Президента України від 22.04.1998 р. № 344/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

431. Про утворення Державної установи «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 684-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

432. Про утворення державної установи «Центр пробації»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 655-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

433. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000 р. № 1835-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 40. Ст. 338.

434. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

435. Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України: наукове видання / В. А. Бадира, О. П. Букалов, І. С. Яковець та ін.; за заг. ред. Є. Ю. Захарова. Харків: Права людини, 2009. 368 с.

436. Програма діяльності Кабінету Міністрів України: затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 12.06.2020 р. № 471. *Офіційний вісник України*. 2020. № 50. Ст. 1571.

437. Пролонгація. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Пролонгація>.

438. Пузирьов М. С. Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: НАВС, 2012. 252 с.

439. Рабінович П. Ефективність впливу Конвенції прав і свобод людини на держави-члени Ради Європи. *Право України*. 2000. № 11. С. 34–36.

440. Рабінович П. М. Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні. *Правова доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / за заг. ред. О. В. Петришина. С. 287–308.

441. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Вид. 5-е, зі змінами. Тернопіль: Лілея, 2002. 189 с.

442. Рабінович П. Рішення Європейського суду з прав людини: до характеристики концептуально-методологічних засад їх обґрунтування. URL: <https://eurocourt.in.ua>.

443. Радишевська О. Р. Європеїзація права й інші концепти правового дискурсу: співвідношення понять. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 4(10). С. 5–13.

444. Радов Г. О. Першочергові проблеми пенітенціарної політики України на сучасному етапі. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1996. № 1. С. 12–16.

445. Радов Г. О. Роль та місце пенітенціарної системи в структурі державного управління України. Доктринальна модель Закону «Про

пенітенціарну систему України». *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1997. № 1(2). С. 5–52.

446. Реалізація принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань у кримінально-виконавчій діяльності України: навч. посібник / за заг. ред. О. Г. Колба, О. М. Джужи. Київ: Кондор, 2016. 336 с.

447. Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, 16-17. Ст. 133.

448. Регламент Кабінету Міністрів України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р. № 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

449. Резніченко Г. С. Особливості виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених жінок: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2009. 18 с.

450. Рекомендація REC (2006) 13 Комітету Міністрів державам-учасницям щодо застосування тримання під вартою, умов, в яких воно відбувається, запровадження гарантій від зловживань з пояснювальною запискою: прийнята 27.09.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

451. Рекомендація. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.m.wikipedia.org/wiki>.

452. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство») від 09.07.1998 р. № 12-рп/98. *Офіційний вісник України*. 1998. № 32. Ст. 1209.

453. Рішення Конституційного Суду України від 12.04.2012 р. № 9-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу). URL: <https://ccu.gov.ua>.

454. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про статус народного

депутата України» в редакції Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про статус народного депутата України» від 25 вересня 1997 року (справа про статус народного депутата України) від 10 травня 2000 року № 8-рп/200. URL: <https://ccu.gov.ua>.

455. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частини першої, другої, третьої ст. 95, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України від 25.01.2012 р. № 3-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

456. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частини першої, десятої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування) від 16.04.2009 р. № 7-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

457. Роган М. Інспекція пенітенціарної системи: мета і принципи. *Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 лист. 2015 р.). Київ: Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2015. С. 562–568.

458. Рогатіна Л. П. Громадський контроль над державою: сутність, механізми реалізації та перспективи розвитку: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Одеса: Одеськ. південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського, 2011. 197 с.

459. Романенко О. В. Пенітенціарна функція демократичної правової держави та роль громадського суспільства в механізмі її реалізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: НАВС, 2004. 19 с.

460. Романов М. В. Правове регулювання заходів стягнення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2003. 20 с.
461. Рудник В. І. Реалізація принципу гуманізму при виконанні та відбуванні покарання у виді позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: НАВС, 2010. 20 с.
462. Рябчинська О. П. Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови: монографія. Запоріжжя: Акцент Інвес-трейд, 2013. 448.
463. Самошенко і Строков проти Росії: рішення Європейського суду з прав людини від 22.07.2010 р. (заява № 21731/03). *Огляд рішень Європейського суду з прав людини*. Донецьк: Донецький Меморіал, 2011. С. 43.
464. Сванідзе Е. Ефективне розслідування фактів жорстокого поводження: Керівні принципи застосування європейських стандартів. Київ: К.І.С., 2011. 144 с.
465. Свобода. *Вікіпедія*. URL: [https://uk.m.wikipedia.org>wiki](https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Свобода).
466. Селмуні проти Франції («Selmoni v. Frances»): рішення Європейського суду з прав людини від 28.07.1999 р. № 2580394. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
467. Семеницин М. О., Бесчастний В. М., Вітвіцький С. С., Ткаченко Р. О. Громадський контроль за діяльністю органів Національної поліції України: науково-практичний посібник. Київ: ВД «Дакар», 2020. 152 с.
468. Сквірський І. О. Громадський контроль у публічному управлінні: теоретико-правові та праксеологічні аспекти: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя: Класичний приват. ун-т, 20013. 413 с.
469. Скоков С. І. Реформування кримінально-виконавчої системи України: ретроспективний огляд. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 4 (6). С. 155–161.
470. Смоляр О. А. Державний та громадський контроль у сфері місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2017. 22 с.

471. Сокурєнко і Стригун проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 20.07.2006 р. (заява № 29458/04). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
472. Соловйов О. В. Застосування Європейської конвенції з прав людини та практики Страсбурзького суду в Україні (загальнотеоретичні аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2011. 16 с.
473. Співставляти. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.m.wikipedia.org/wiki>.
474. Спільник С. І. Соціальний контроль як чинник розвитку суспільства: соціально-філософський аналіз: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Запоріжжя: Запор. нац. ун-т, 2006. 197 с.
475. Стамбульський протокол. Керівництво щодо ефективного розслідування та документування тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання. *Серія публікацій з питань професійної підготовки*. № 8/RCV. Нью-Йорк–Женева: Управління Верховного Комісара ООН з прав людини, 2004. 114 с.
476. Стан. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.m.wikipedia.org/wiki>.
477. Статут Ради Європи: прийнятий 05.05.1949 р. № 994_001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
478. Степанов О. В., Мазуніна Д. А. Актуальні питання відбування покарання засудженими жінками зі своїми дітьми в кримінально-виконавчих установах зарубіжних країн та України. *Державна пенітенціарна служба України: історія сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних стандартів та концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28–29 берез. 2003 р.). Київ: Державна пенітенціарна служба України; ВД «Дакор», 2013. С. 514–517.
479. Степанюк А. Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження): автореф. дис. ... д-ра наук: 12.00.08. Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2002. 34 с.

480. Степанюк А. Х. Роль принципів у формуванні кримінально-виконавчого права. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 1(20). С. 171–181.
481. Степанюк А. Х., Автухов К. А. Процесуальні аспекти доктрини кримінально-виконавчого права. *Правова доктрина: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. С. 784–798.
482. Степанюк А. Х., Яковець І. С. Втілення міжнародних стандартів у практичну діяльність кримінально-виконавчої системи України: монографія. Харків: Кроссруд, 2007. 184 с.
483. Стерн В. Тюремне реформування та НПО (витяг з книги «Грид проти майбутнього»). *Аспект*. 2000. № 1. С. 57–60.
484. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
485. Стулов О. О. Сучасні підходи до проблеми реалізації принципу законності у сфері виконання покарань. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 296–305.
486. Сукачов проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 30.01.2020 р. (заява № 14057/17). URL: <https://sud.ua.news.publication>.
487. Сушинський О. І. Контроль у сфері публічної влади: теоретико-методологічні та організаційно-правові аспекти: монографія. Львів: ЛРУ УУАДУ, 2002. 468 с.
488. Сушинський О. І. Теоретико-методологічні засади контролю у сфері публічної влади: дис. ... д-ра юрид. наук: 25.00.01. Київ: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2002. 406 с.
489. Сушко Л. П. Організаційно-правові засади здійснення судового контролю в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. 209 с.

490. Сфера виконання покарань. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.m.wikipedia.org>wiki>.
491. Танько А. В. Людиноцентристська концепція взаємодії Національної поліції з громадянами. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 4(10). С. 62–73.
492. Тарануха В. П. Звернення громадян як засіб забезпечення законності в діяльності місцевих органів виконавчої влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь: Нац. акад. Держ. податк. служби України, 2003. 20 с.
493. Тарасюк І. В., Мацюк В. В. Функціонування пенітенціарних систем Великої Британії, Франції, Німеччини у порівнянні з Україною. *Сучасна наука – пенітенціарній практиці: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 жовт. 2013 р.)*. Київ: Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2013. С. 580–582.
494. Телесніцький Г. Н. Використання зарубіжного досвіду для удосконалення кваліфікуючих ознак і покарання за катування. *Митна справа*. 2013. № 1(85). Ч. 2. Кн. 1. С. 210–214.
495. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.
496. Терещенко М. М. Взаємозв'язок державного та громадського контролю як інструмент реалізації публічного управління: автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02. Київ: Ін-т підготовки кадрів Держ. служби зайнятості України, 2020. 21 с.
497. Тимошук В. П. Процедура прийняття адміністративних актів: питання правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2009. 214 с.
498. Ткачук А. Ф. Законодавство для третього сектору: необхідність та перспектива змін. Київ: Ін-т громадянського суспільства, 2002. 32 с.
499. Тодика Ю. М., Серьогін В. О. Конституційний принцип гласності: поняття та сутність. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 3(58). С. 31–39.

500. Томкіна О. О. Принцип добросовісності державної влади: постановка проблеми. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1(76). С. 65–74.
501. Трубніков В. М. Кримінально-виконавче право: навч. посібник. Харків: Рубікон, 1998. 144 с.
502. Туленков М. В. Організаційна взаємодія в демократичній системі соціального управління. Київ: УПК ДСЗУ, 2007. 169 с.
503. Туляков В. О. Порівняльний метод у науці кримінального права. *Правова доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. С. 30–40.
504. Турчина О. С. Зарубіжний досвід громадського впливу на засуджених та можливості його імплементації у вітчизняне законодавство. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 2. С. 145–147.
505. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами: ратифікована Законом України від 10.11.1994 р. № 237/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 46. Ст. 214.
506. Удосконалення системи виконання покарань в Україні на основі міжнародного досвіду. URL: <https://ar.google.com.ua>.
507. Усаченко Л. М. Громадська експертиза рішень органів державної влади як форма громадського контролю. URL: <https://www.Кnuара.Kharkol.ua/e-book/apdu/2009-2/doc/5/17/pdf>.
508. Устинова І. П. Правовий статус органів фінансового контролю в системі органів виконавчої влади України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 1997. 27 с.
509. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права: резолюція ООН від 10.12.2008 р. № 995 і 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

510. Фещенко Л. О. Взаємодія органів внутрішніх справ з Державною податковою службою у здійсненні правоохоронної діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 217 с.
511. Філософія права / за ред. О. Г. Данільяна. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 286 с.
512. Х'юз Д. Удосконалення процедур і практики проведення в'язничних інспекцій. *Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 лист. 2015 р.). Київ: Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2015. С. 83–87.
513. Хавронюк М. І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації: монографія. Київ: Істина, 2005. 264 с.
514. Харченко проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 10.05.2011 р. (заява № 40107/02). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
515. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
516. Цивільний контроль. *Вікіпедія*. URL: [https://uk.m.wikipedia.org>wiki](https://uk.m.wikipedia.org/wiki).
517. Шалімов проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 04.03.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
518. Шевчук С. В. Судовий прецедент у діяльності Європейського суду з прав людини та його вплив на правову систему України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 5 (67). С. 114–115.
519. Шевчук С. Європейська конвенція про захист прав людини та основних прав: практика застосування та принципи тлумачення у контексті рішень ЄСПЛ. URL: <https://eurocourt.in.ua>.
520. Шемшученко Ю. С. Гармонізація законодавства України з міжнародним Європейським правом. *Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації державно-правових систем*: матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 17–20 жовт. 2000 р.). Київ: Нац. акад. наук України, 2000. С. 8–20.

521. Шестак С. В. Недержавний контроль за діяльністю міліції: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків: ХНУВС, 2009. 199 с.

522. Шишка О. Р. Концепт терміна «закон» у практиці ЄСПЛ. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*: зб. наук. пр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 трав. 2020 р.). Харків: ХНУВС, 2020. С. 54–56.

523. Школик А. М. Адміністративно-правове забезпечення управлінської діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. 17 с.

524. Шнайдер Ганс Йоахім. Кримінологія. Berlin–Boston: DeGruyter, 2021. Ver, Reprint, 2021. URL:
<https://portal.dnb.de/opac/showFullRecord?currentResultId=%22120744996%22%26a%20ny&currentPosition=0>

525. Шутак І. Д., Онищук І. І. Юридична техніка: питання доктрини. *Правова доктрина України*: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / за заг. ред. О. В. Петришина. С. 638–691.

526. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захист управ і свобод людини і громадянина в Україні у 2016 році. Київ: Права людини, 2017. URL:
<https://dostup.pravda.com.ua>.

527. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 4: Н–С. 834 с.

528. Юрій Михайлович Іванов проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 15.10.2009 р. (заява № 4045/04). URL:
<https://zakon.rada.gov.ua>.

529. Ягунов Д. В. Пенітенціарна політика країн Азії у ХХІ столітті (узагальнення показників в'язничного населення). *Політичні інститути та процеси*. 2022. № 4. С. 55–78.

530. Ягунов Д. В. Сучасна пенологія: альтернативний курс: науково-практичне видання. Одеса: Фенікс, 2010. 172 с.
531. Яковець І. С. Громадський контроль за діяльністю органів і установ виконання покарання. *Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України*: наукове видання / за заг. ред. Є. Ю. Захарова. Харків: Права людини, 2009. С. 131–146.
532. Яковець І. С. Наукові засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань. *Правова доктрина України*: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. С. 799–820.
533. Яковець І. С. Теоретичні та практичні засади оптимізації процесу виконання покарань: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків: ХНУВС, 2013. 37 с.
534. Яковець І. С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань: монографія. Харків: Право, 2013. 392 с.
535. Яковець І., Автухов К. Шлях впровадження та подальші перспективи інституту оцінки ризиків вчинення повторного правопорушення в Україні. *Право України*. 2019. № 7. С. 132–162.
536. Яковлюк І. В. Правова інтеграція як фактор розвитку Української державності та її правової системи. *Правова доктрина*: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та практична юриспруденція / за заг. ред. О. В. Петришина. С. 713–751.
537. Яковлюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз: монографія. Харків: Право, 2013. 760 с.
538. Яременко С. П. Інститут викривачів в Україні: реалії переходу від теорії до практики. *Реалізація державної політики в міжнародному вимірі*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 груд. 2017 р.). Київ: НАВС, 2017. С. 191–195.

539. Ярмакі В. Х. Міжнародний досвід здійснення громадського контролю за правоохоронною діяльністю та шляхи його адаптації в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 3. С. 219–222.

540. Ярмиш О. Н. Перетворення у правоохоронній системі незалежної України. Чому вони дотепер не принесли успіхів? (Роздуми ветерана-учасника реформаційних потуг). *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1(11). С. 47–54.

541. Anagnostou D. European Court of Human Rights: Implementing Strasbourg's judgments on Domestic Polys. *Edinburgh University Press*. 2013. 455 p.

542. Crossly N., Roberts M. After Habrmas: New Perspectives on the Public Sphere: monograf. Oxford: Haper, 2004. 192 p.

543. David Thor Biorgvinsson Reflections on the Interplay Between the Domestic Courts and the European Court of Human Rights. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 верес. 2012 р.)*. Одеса: Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.»; «Фенікс», 2012. С. 75.

544. Gerald J., Fleuren J. Implementation of the European Convention on Human Rights and of judgments of the ECtHR in nation case-law. *A comparative analysis*. 2014. 455 p.

545. Harasym P., Sybirna R., Ortynskyi V., Shai R., Maskovita M. Prospects for improving public control over the observance of the rights of convicts: Perspectivas para mejorar el control público sobre la observancia de los derechos de los convictos. *Cuestiones Políticas*. 2023. № 41(78). P. 203–217. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.14>

546. Interlaken Declaration (19 February 2010) (§ «D»). High level Conference of the Future of European Court of Human Rights. URL: <https://weol.coc.int/viemDoc>.

547. International Society for Human Right (ISHR). *Вікіпедія*. URL: <https://uk.m/wikipedia.org>.

548. Leanza P., Pridal O. The right to a fair trial. Article 6 of the European Convention on Human Rights. *Walters KLuwer Law Business*. 2014. 456 p.
549. Pavlo Garasim. Draft regulation on monitoring commissions: content and role in changing public control in the sphere of penalty and probation in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 4. P. 52–56.
550. Pavlo Garasim. The role and place of public control in the legal mechanism for the prevention of penitentiary crime in Ukraine. *Scientific journal of Polonia university. Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*. Częstochowa. 2022. 55 (2022). № 6. P. 145–150. DOI: <https://doi.org/10.23856/5519>.
551. Pavlo Harasym, Nataliya Ortynska, Volodymyr Kantsir, Svitlana Soroka, Anna Bondarchuk. Public Control Over The Observance of The Rights of The Convicted In The Field of Execution of Punishments. *Baltic Journal of Law & Politics*. 16:1 (2023). P. 517–523. DOI: <https://doi.org/10.2478/bjlp-2023-0000038>.
552. Pavlo Harasym, Oleksii Humin, Roman Shai, Svitlana Soroka, Anna Bondarchuk. (2023). Legislative perspectives of ensuring public control over the observance of the rights of convicts in Ukraine. *Cuestiones Políticas*. № 41(79). P. 290–300. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4179.19>.
553. Rules of Court (1 May 2013). Registry of the Court, Strasbourg. URL: <https://www.echr.coc.int/NR/rdionlyres>.
554. Schmitter P. C. Anintroduction to Southern European transitions from authorian rule. *Transitions from authoritarian rule: Southern Europe*. Balttimore: Johns Hopkins U. P., 1986. P. 3–10.
555. The future of the Strasbourg Court and enforcement of ECHR standards: reflections on the Interlace process: Conclusions of the Chairperson, Mrs Berta Dauibler-Gnelin, of the hearing held in Paris on 16 December, 2000, 96. URL: <https://assembly.coc.int/Committee Docs>.
556. The Pilot judgment Procedure. Information note issued issued by the Registrar. URL: <https://www.echr.coc.int/NR/rdionlyres>.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких відображено основні наукові результати дисертації

1.1 Монографія

1. Гарасим П. С., Колб О. Г., Гумін О. М., 2022. Громадський контроль: поняття, зміст, сутність та особливості реалізації у певних сферах суспільної діяльності України. Деліктологія: монографія. Куновице: Академія ГУСПОЛ, 2022. Т. 7. С. 39–60. (*Особистий внесок: підготовано підрозділ 2.3 Розділу II, де розкрито особливості реалізації можливостей громадськості у воєнний час, розроблені пропозиції, спрямовані на удосконалення правового механізму здійснення громадського контролю, з урахуванням законодавчих підходів і практики їх реалізації в умовах відкритої агресії російської федерації проти нашої держави*).

1.2 Публікації у наукових фахових виданнях України

2. Гарасим П. С., 2022а. Громадський контроль у сфері виконання покарань України: сучасні законодавчі підходи та практика їх реалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. С. 298–300. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/70>.

3. Гарасим П. С., 2022б. Історико-правова генеза виникнення та розвитку інституту громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України (1970–1991 рр.). *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9. С. 399–401. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/97>.

4. Гарасим П. С., 2022в. Основні принципи здійснення громадського моніторингу за процесом виконання-відбування покарань в Україні. *Юридичний бюлетень*. Вип. 26. С. 188–193. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.25>.

5. Гарасим П. С., 2022г. Про роль і місце громадського контролю у запобіганні тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими в Україні. *Юридичний вісник*. № 6. С. 77–83. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2022.10>.

6. Гарасим П. С., 2022г. Роль і місце громадського контролю у правовому механізмі запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються персоналом органів та установ виконання покарань. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 6 (47). С. 124–127. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2022.25>.

7. Гарасим П. С., 2022д. Про вплив міжнародно-правових актів на ефективність громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. № 1(18). С. 55–61. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2022.1.06>.

8. Гарасим П. С., 2022е. Про деякі змістовні системоутворюючі ознаки, які складають сутність поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань». *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5. С. 467–469. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/111>.

9. Гарасим П. С., 2022є. Про роль і місце системоутворюючих ознак у формуванні змісту поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань». *Право та державне управління*. № 1. С. 112–116. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.1.16>.

10. Гарасим П. С., 2022ж. Про роль і місце громадського контролю у виправленні засуджених в Україні. *Juris Europensis Scientia*. Вип. 6. С. 68–71. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2022.13>.

11. Гарасим П. С., 2023а. Взаємодія суб'єктів громадського контролю з іншими органами моніторингу у сфері виконання покарань України. *Держава та регіони*. Серія: *Право*. № 1 (79). С. 157–161. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2023.1.25>.

12. Гарасим П. С., 2023б. Вплив громадського контролю на стан реалізації завдань кримінально-виконавчого законодавства України. *Правові новели*:

науковий юридичний журнал. № 19. С. 110–116. DOI: <https://doi.org/10.32847/ln.2023.19.15>.

13. Гарасим П. С., 2023в. Історико-правові аспекти становлення інституту громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Право та державне управління*. № 1. С. 138–143. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2023.1.20>.

14. Гарасим П. С., 2023г. Про деякі проблеми здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод військовополонених в Україні та Російській Федерації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2. С. 417–419. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/98>.

15. Гарасим П. С., 2023г. Роль громадського контролю у забезпеченні реалізації мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства України. *Право і суспільство*. № 1. С. 246–250. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.1.35>.

1.3 Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав

16. Гарасим П. С., 2022з. Про деякі особливості здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України у воєнний час. *Knowledge, Education, Law, Management*. № 5 (49). С. 138–141. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.5.22>.

17. Гарасим П. С., 2022и. Роль і місце представників громадських об'єднань у діяльності національного превентивного механізму України. *Knowledge, Education, Law, Management*. № 8 (52). С. 149–153. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.8.24>.

18. Гарасим П. С., 2022і. Форми громадського контролю у сфері виконання покарань України: проблеми реалізації на практиці та шляхи їх вирішення. *Knowledge, Education, Law, Management*. № 7 (51). С. 135–139. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.7.19>.

19. Garasim P. 2022і. Draft regulation on monitoring commissions: content and role in changing public control in the sphere of penalty and probation in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 4. P. 52–56. (Проект положення про спостережні комісії: зміст та роль у зміні громадського контролю у сфері виконання покарань та пробації в Україні).

20. Garasim P. 2022й. The role and place of public control in the legal mechanism for the prevention of penitentiary crime in Ukraine. *Scientific journal of Polonia university. Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej. Częstochowa*. Vol. 55. № 6. P. 145–150. DOI: <https://doi.org/10.23856/5519>. (Роль і місце громадського контролю в правовому механізмі запобігання пенітенціарній злочинності в Україні).

21. Harasym P., Ortynska N., Kantsir V., Soroka S., Bondarchuk A., 2023 Public control over the observance of the rights of the convicted in the field of execution of punishments. *Baltic Journal of Law & Politics*. № 16 (1). P. 517–523. DOI: <https://doi.org/10.2478/bjlp-2023-0000038>. (Особистий внесок: визначено нормативно-правові засади здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України, основні проблеми у цій сфері та обгрунтовано шляхи їхнього вирішення).

22. Harasym P., Humin O., Shai R., Soroka S., Bondarchuk A., 2023. Legislative perspectives of ensuring public control over the observance of the rights of convicts in Ukraine *Cuestiones Políticas*. № 41 (79). P. 290–300. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4179.19>. (Особистий внесок: сформульовано законодавчі перспективи забезпечення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених в Україні).

1.4 Статті у виданнях, що включені до наукометричних баз даних

Scopus / Web of Science

23. Chystokletov L., Khytra O., Yarmol L., Harasym P. European Court of Human Rights practice of the in health matters *ECS Transactions*. № 107 (1). P. 18413–18421. DOI: 10.1149/10701.18413ecst (Особистий внесок: здійснено аналіз практики Європейського суду з прав людини у справах охорони здоров'я

та виокремлено принципи, якими керується суд при постановленні рішень, здійснено формулювання висновків).

24. Harasym P., Sybirna R., Ortynskyi V., Shai R., Maskovita M. Prospects for improving public control over the observance of the rights of convicts. *Cuestiones Politicas*. 2023. № 41 (78). P. 203–217. URL: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.14>. (Особистий внесок: визначено перспективні шляхи та засоби, спрямовані на вдосконалення громадського контролю за дотриманням прав засуджених у сучасних умовах реформування сфери виконання покарань і пробації України).

25. Harasym P., Chernetska O., Galagan S., Patyk A., Patyk L., Humin O. Public participation in crime prevention in Ukraine. *Revista De Gestão Social E Ambiental*. 2024. № 18 (6). P. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.24857/rgsa.v18n6-062> (Особистий внесок: здійснено літературний огляд, визначення методології, формулювання висновків).

2. Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

26. Гарасим П. С., 2022к. Зміст сучасної державної політики у сфері пробації з питань громадського контролю. *Поговоримо про пробацію: історія становлення, розвиток та перспективи: матеріали круглого столу* (Одеса, 11 лютого 2022 року). Одеса: ОДУВС. С. 42–44.

27. Гарасим П. С., 2022л. Сучасні проблеми здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Хмельницький, 25 лютого 2022 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ. С. 89–91.

28. Гарасим П. С., Василюк І. М., 2022. Громадський контроль як один з елементів превентивного механізму запобігання порушенням права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності. *Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т. А. Денисової: збірник матеріа-*

лів (Запоріжжя, 10 березня 2022 р.). Запоріжжя: КПУ. С. 101–102. *(Особистий внесок: сформульовано пропозиції щодо удосконалення змісту громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України, здійснено визначення завдань запобігання вчиненню кримінальних правопорушень щодо осіб, які тримаються у кримінально-виконавчих установах закритого типу).*

29. Гарасим П. С., Гумін О. М., 2022. Про деякі історичні детермінанти, що обумовлюють сучасний стан громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції: збірник матеріалів Всеукраїнської конференції* (Львів, 25 березня 2022 р.). Львів: СПОЛОМ. С. 10–12. *(Особистий внесок: здійснена періодизація детермінант, які негативно впливають на стан громадського контролю у сфері виконання покарань України та які сформувались на протязі 1991-2022 років).*

30. Гарасим П. С., 2022м. Про деякі проблеми, що обумовлюють низький рівень громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань в Україні. *Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права, кримінології та судочинства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 200-річчю з дня народження Френсіса Гальтона* (Київ, 20 травня 2022 року). Київ: ДУІТ. С. 145–147.

31. Гарасим П. С., 2022н. Щодо змісту та сутнісних ознак поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань». *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез XI Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Львів, 8 червня 2022 року). Львів: Видавництво Львівської політехніки. С. 85–87.

32. Гарасим П. С., 2022о. Про деякі детермінанти, що обумовлюють низький рівень ефективності громадського контролю у сфері виконання покарань. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2022: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. (Чернігів, 10 червня 2022 р.). Чернігів: Академія ДПТС. С. 138–140.

33. Гарасим П. С., 2022п. Співвідношення міжнародно-правових та національних актів, що стосуються громадського контролю у сфері виконання покарань. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції*. (Чернігів, 04 листопада 2022 р.). Чернігів: Академія ДПтС. С. 147–149.

34. Гарасим П. С., Дучимінська Л. М., 2022. Деякі правові прогалини, що стосуються здійснення громадського контролю за дотриманням прав військовополонених в Україні та Російській Федерації. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвідомчого науково-практичного круглого столу* (Київ, 24 листопада 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ. С. 171–173. (*Особистий внесок: визначено особливості здійснення громадського контролю за дотриманням правового статусу військовополонених в умовах воєнного стану в Україні, пропозиції удосконалення правового механізму з означених питань*).

35. Гарасим П. С., 2022р. Роль не обов'язкових для України міжнародно-правових актів при удосконаленні громадського контролю у сфері виконання покарань. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. (Одеса, 25 листопада 2022 р.). С. 225–226.

36. Гарасим П. С., Грицюк І. В., 2023. Сучасні нормативно-правові підходи щодо удосконалення діяльності спостережних комісій в умовах воєнного часу в Україні. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Хмельницький, 16 березня 2023 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 69–71. (*Особистий внесок: визначено особливості діяльності громадських об'єднань у сфері виконання покарань і пробації в Україні в умовах воєнного стану, їхній вплив на суб'єктів нормотворчої діяльності з питань громадського контролю*).

37. Гарасим П. С., 2023д. Роль громадського контролю у запобіганні кримінальним правопорушенням, що вчиняються персоналом державної криміна-

льно-виконавчої служби України. *Прикладна економіка: від теорії до практики: матеріали доповідей учасників Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції* (Луцьк, 27–28 березня 2023 р.). Луцьк: Волинський інститут ім. В. Липинського ПрАТ «ВНЗ «МАУП». С. 269–271.

Апробація результатів роботи

№ з/п	Тип конференції	Назва конференції	Місце і дата проведення	Форма участі
1.	Круглий стіл	Поговоримо про пробацію: історія становлення, розвиток та перспективи <i>(Круглий стіл)</i>	м. Одеса, 11 лютого 2022 року	очно
2.	Всеукраїнська науково-практична конференція	Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності <i>(V Всеукраїнська науково-практична конференція)</i>	м. Хмельницький, 25 лютого 2022 р.	заочно
3.	Наукові читання	Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т. А. Денисової <i>(Наукові читання)</i>	м. Запоріжжя, 10 березня 2022 р.	заочно
4.	Всеукраїнська конференція	Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції <i>(Всеукраїнська конференція)</i>	м. Львів, 25 березня 2022 р.	очно
5.	Всеукраїнська науково-практична	Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права,	м. Київ, 20 травня 2022 року	заочно

	конференція	кримінології та судочинства (<i>Всеукраїнська науково-практична конференція, присвяченої 200-річниці з дня народження Френсіса Гальтона</i>)		
6.	Всеукраїнська науково-практична конференція	Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави (<i>XI Всеукраїнська науково-практична конференція</i>)	м. Львів, 8 червня 2022 року	очно
7.	Міжнародна науково-практична конференція	Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2022 (<i>Міжнародна науково-практична конференція</i>)	м. Чернігів, 10 червня 2022 р.	заочно
8.	Міжнародна науково-практична конференція	Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи (<i>II Міжнародна науково-практична конференція</i>)	м. Чернігів, 04 листопада 2022 р.	очно
9.	Круглий стіл	Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення (<i>Міжвідомчий науково-практичний круглий стіл</i>)	м. Київ, 24 листопада 2022 р.	очно
10.	Всеукраїнська	Кримінально-правові,	м. Одеса, 25	очно

	науково-практична конференція	кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності (<i>Всеукраїнська науково-практична конференція</i>)	листопада 2022 р.	
11.	Всеукраїнська науково-практична конференція	Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану (<i>Всеукраїнська науково-практична конференція</i>)	м. Хмельницький, 16 березня 2023 р.	очно
12.	Всеукраїнська студентська науково-практична конференція	Прикладна економіка: від теорії до практики (<i>Всеукраїнська студентська науково-практична конференція</i>)	м. Луцьк, 27–28 березня 2023 р.	заочно

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ
до проекту Закону України
«Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення
громадського контролю у сфері виконання покарань України»

Чинна редакція	Редакція проекту Закону
Кримінально-виконавчий кодекс України	
<p>Стаття 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»</p> <p>Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань</p> <p>1. Об'єднання громадян та медіа, релігійні та благодійні організації, окремі особи в порядку, встановленому цим Кодексом і законами України, можуть надавати допомогу органам та установам виконання покарань у виправленні засуджених і проведенні соціально-виховної роботи.</p> <p>2. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань у виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах здійснюють спостережні комісії, які діють на підставі цього Кодексу та Положення про спостережні комісії, що затверджується Кабінетом Міністрів України, а у виховних колоніях - піклувальними радами. У випадках, встановлених цим Кодексом та законами України, громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань можуть здійснювати громадські об'єднання.</p>	<p>Частина 1 статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»:</p> <p>Громадський контроль у сфері виконання покарань і пробації здійснюється громадськими об'єднаннями та їх уповноваженими представниками, статuti яких передбачають такий вид суспільної діяльності.</p> <p>У випадках, визначених у законі, громадський контроль може також проводитись спостережними комісіями, а також національним превентивним механізмом.</p> <p>Результати громадського контролю обов'язково спрямовуються Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, у центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації, а також в Офіс Генерального прокурора для відповідного реагування, та підлягають розгляду зазначеними учасниками кримінально-виконавчої діяльності згідно з чинним законодавством з питань звернень громадян</p>
<p>Відсутня норма в ч. 2 ст. 24</p>	<p>Частина 2 ст. 24 «Відвідування установ виконання покарань»</p> <p>«Інші особи, а також близькі родичі засуджених можуть відвідувати установи</p>

	виконання покарань за спеціальним дозволом адміністрації цих установ або вищих органів управління зазначеними установами з метою, яка визначена в інших нормативно-правових актах, що стосуються порядку відвідування установ виконання покарань України»
Відсутня норма в частині 2 статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»	<p>Частина 2 статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»:</p> <p>Громадський контроль у сфері виконання покарань здійснюється також у випадках та з метою забезпечення національної безпеки України</p>
Відсутня норма в частині 2 статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»	<p>Речення у частині 2 статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»:</p> <p>Держава гарантує та створює належні умови для здійснення зазначеного виду суспільного контролю у сфері виконання покарань України</p>
Відсутня норма в частині 2 статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»	<p>Словосполучення у другому реченні частини 2 статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»</p> <p>У випадках, встановлених цим Кодексом та законами України, громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань можуть здійснювати громадські об'єднання, статути яких передбачають такий вид діяльності</p>
Відсутня норма в частині 2 статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»	<p>Словосполучення у першому реченні частини 2 статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»</p> <p>«Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних</p>

	покарань у виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах здійснюють спостережні комісії, які діють на підставі цього Кодексу та Положення про спостережні комісії, що затверджується Кабінетом Міністрів України, а у виховних колоніях – піклувальними радами, повноваження членів яких закріплюються з дотриманням вимог нормативно-правових актів з питань організації діловодства».
<p>Частина 2 статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»:</p> <p>2. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань у виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах здійснюють спостережні комісії, які діють на підставі цього Кодексу та Положення про спостережні комісії, що затверджується Кабінетом Міністрів України, а у виховних колоніях - піклувальними радами. У випадках, встановлених цим Кодексом та законами України, громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань можуть здійснювати громадські об'єднання.</p>	<p>Частина 2 статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»:</p> <p>«Громадський контроль за дотриманням прав засуджених, їх законних інтересів і свобод під час їх тримання в кримінально-виконавчих установах закритого та відкритого типу згідно із законодавством України здійснюють спостережні комісії, повноваження членів яких визначаються з урахуванням вимог нормативно-правових актів з питань організації діловодства»</p>
<p>Відсутня норма у частині 1 статті 24 Відвідування установ виконання покарань</p>	<p>Частина 1 ст. 24 Відвідування установ виконання покарань</p> <p>«Без спеціального дозволу (акредитації) в будь-який час безперешкодно відвідувати установи виконання покарань для здійснення контролю та проведення перевірок (за бажанням – у супроводі трьох медичних працівників для медичного огляду засуджених та двох представників засобів масової інформації) мають право представники громадських організацій, які уповноважені проводити перевірки дотримання прав, законних інтересів і свобод засуджених».</p>

<p>Відсутня норма статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»</p>	<p>Частина 3 статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»:</p> <p>3. У випадках, визначених у цьому Кодексі та в інших законодавчих актах України, громадський контроль за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених мають право здійснювати й інші фізичні та юридичні особи, про які йдеться у ст. 24 цього Кодексу</p>
<p>Відсутня норма статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»</p>	<p>Частина 4 статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»:</p> <p>4. «Громадський контроль за дотриманням прав засуджених здійснюється у визначених у цьому Кодексі та інших законодавчих актах України формах»</p>
<p>Відсутня норма статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»</p>	<p>Частина 5 статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»</p> <p>5. «У випадках, визначених у законі, громадський контроль за дотриманням прав засуджених може здійснюватись і в інших формах»</p>
<p>Відсутня норма статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»</p>	<p>Частина 6 статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»</p> <p>6. «Громадський контроль полягає у документальній і фактичній перевірці стану діяльності органів і установ виконання покарань, спрямованої на забезпечення прав, законних інтересів і свобод засуджених, персоналу та учасників кримінально-виконавчої діяльності, визначеними у законодавчих актах України методами і</p>

	способами»
Відсутня норма статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»	<p>Частина 7 статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»</p> <p>7. «Громадський контроль за дотриманням прав засуджених, які відбувають інші, передбачені законом, покарання, осіб, звільнених від покарання та його відбування, а також об'єктів пробаційних програм, здійснюється у порядку та у випадках, визначених у законі».</p>
Відсутня примітка у статті 25 КВК України	<p>Примітка до ст. 25 КВК України:</p> <p>«Примітка: Під громадським контролем у цій статті Кодексу слід розуміти такий вид унормованої суспільної діяльності відповідних громадських об'єднань та їх уповноважених представників, зокрема й міжнародного характеру, а також передбачених в законі випадках – окремих громадян, що спрямована на встановлення відповідності вимогам Конституції України, законам та іншим нормативно-правовим актам стану забезпечення прав, законних інтересів та основоположних свобод суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин, яка ґрунтується на вимогах законодавчих актів України та нормах міжнародного права, що регулюють порядок здійснення громадськістю цього виду контролю у межах її повноважень»</p>
Відсутня норма у КВК України	<p>Стаття 25-1 Демократичний цивільний контроль за діяльністю органів і установ виконання покарань</p> <p>«Демократичний цивільний контроль за діяльністю органів і установ виконання покарань з питань забезпечення прав, законних інтересів і свобод засуджених, персоналу установ та інших осіб, залучених до кримінально-виконавчої діяльності, здійснюється громадськими об'єднаннями та їх уповноваженими представниками, статути яких передбачають зазначені повноваження»</p>

<p>Відсутня норма статті 24 Відвідування установ покарань</p>	<p>Частина 8 статті 24 Відвідування установ виконання покарань</p> <p>8. «Адміністрація установ виконання покарань, які відвідуються зазначеними у цій статті Кодексу особами, зобов'язана під розпис довести до них права і обов'язки, які виникають у них у зв'язку зі здійсненням контролю та перевірки, а також в інших, передбачених законом, випадках»</p>
<p>Відсутня норма у частині 7 статті 24 Відвідування установ виконання покарань</p>	<p>Речення у частині 7 статті 24 Відвідування установ виконання покарань</p> <p>«Залучення громадських об'єднань та їх уповноважених представників до виконання функцій національного превентивного механізму України не позбавляє їх права здійснювати свої повноваження згідно із закріпленими у законі принципами діяльності громадських об'єднань»</p>
<p>Відсутня норма статті 24 Відвідування установ виконання покарань</p>	<p>Частина 9 статті 24 Відвідування установ виконання покарань</p> <p>9. «Відвідування установ виконання покарань може бути тимчасово заборонено центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації України, у випадках, зазначених в ч. 1 ст. 105 цього Кодексу».</p>
<p>Відсутня норма статті 24 Відвідування установ виконання покарань</p>	<p>Частина 10 статті 24 Відвідування установ виконання покарань</p> <p>10. «Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації, територіальні органи та установи виконання покарань зобов'язані забезпечити рівний доступ для відвідування установ виконання покарань усім зазначеним у цій статті Кодексу особам».</p>
<p>Відсутня норма в статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»</p> <p>.</p>	<p>Друге речення ч. 2 ст. 25 доповнити у кінці словосполученням</p> <p>«У випадках, встановлених цим Кодексом та законами України, громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань можуть здійснювати громадські об'єднання, які діють без будь-якого майнового чи іншого матеріального інтересу».</p>

<p>Відсутня норма в статті 106 Підстави застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї</p>	<p>Частина 4 статті 106 Підстави застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї</p> <p>4. «Залучення персоналу органів і установ виконання покарань, а також спеціальних воєнізованих формувань Державно кримінально-виконавчої служби України до вгамування засуджених у випадках масових заворушень або проявів групової непокори цих осіб забороняється»</p>
<p>Відсутня норма в статті 11 Види органів і установ виконання покарань</p>	<p>Частина 9 статті 11 Види органів і установ виконання покарань</p> <p>9. «Визначені у законі органи і установи виконання покарань несуть відповідальність перед суспільством за ефективність реалізації мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства України»</p>
<p>Відсутня норма в статті 25 «Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань»</p>	<p>Частину 2 ст. 25 КВК доповнити у кінці реченням</p> <p>«У порядку, визначеному в законі, при кожній установі виконання покарань можуть створюватись громадські ради, які мають право здійснювати громадський контроль з дотриманням прав засуджених».</p>
<p>Відсутня норма в статті 141 Відбування покарання засудженими вагітними жінками, матерями-годувальницями і жінками, які мають дітей віком до трьох років</p>	<p>Частина 8 статті 141 Відбування покарання засудженими вагітними жінками, матерями-годувальницями і жінками, які мають дітей віком до трьох років</p> <p>7. «За дотриманням прав дітей, які проживають у будинку дитини, створених при установах виконання покарань, здійснюється контроль відповідними державними органами, а також громадський контроль у випадках, визначених у законі»</p>
<p>Відсутня норма в статті 7 Основи правового статусу засуджених</p>	<p>Частина 6 статті 7 Основи правового статусу засуджених</p> <p>«Правові наслідки судимості визначаються законом і мають чітко встановлені межі, що стосуються правового статусу засуджених».</p>

Відсутня норма в КВК	<p>Стаття 25-2 «Національний превентивний механізм»</p> <p>«Для забезпечення прав, законних інтересів і свобод суб'єктів та учасників кримінально-виконавчої діяльності в Україні створюється національний превентивний механізм. Порядок утворення та функціонування національного превентивного механізму визначається спеціальним законом»</p>
Відсутня норма в КВК	<p>Стаття 125-1 «Організація та забезпечення навчання засуджених до позбавлення волі у закладах вищої освіти»</p> <p>«У колоніях відповідно до Закону України «Про вищу освіту» забезпечується доступність здобуття засудженими вищої освіти на умовах, які визначаються центральними органами виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері освіти і науки та у сфері виконання покарань і пробації України».</p>
Відсутня норма в ст. 8 Основні права засуджених	<p>Частина 8 статті 8 Основні права засуджених</p> <p>«Керівник органу або установи виконання покарань несе персональну відповідальність за створення перешкод, пов'язаних з реалізацією права на звернення засуджених, включаючи й у Європейський суд з прав людини».</p>
Відсутня норма в КВК	<p>Стаття 11-1 «Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації України»</p> <p>«Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації України, організовує і координує діяльність інших суб'єктів і учасників процесу виконання-відбування покарань на підставі цього Кодексу, інших законодавчих актів та відповідно до Положення про цей орган».</p>
Відсутня норма в КВК	<p>Стаття 11-2 «Державна кримінально-виконавча система України»</p> <p>«Державна кримінально-виконавча система України діє на підставі цього Кодексу та спеціального закону, який визначає її повноваження, та безпосередньо організовує</p>

	взаємодію органів і установ виконання покарань з питань реалізації державної політики у сфері виконання покарань і пробації, а також здійснює у зв'язку з цим проведення контролю з таких питань».
Відсутня норма в ст. 23 Контроль за діяльністю органів і установ виконання покарань	Речення у статті 23 Контроль за діяльністю органів і установ виконання покарань «Під час здійснення зазначеного контролю у випадках, передбачених у законі, суб'єкти такого моніторингу мають право залучати до його проведення інших учасників кримінально-виконавчої діяльності, включаючи представників громадських об'єднань»
Відсутня норма статті 24 Відвідування установ виконання покарань	Речення в частині 7 ст. 24 Відвідування установ виконання покарань «Представники вказаних у частині 7 зазначеної статті Кодексу суб'єктів моніторингу залучаються до виконання функцій національного превентивного механізму у порядку, який встановлений у законі та на підставі рішення уповноваженого органу, законні інтереси яких представляють вказані суб'єкти контролю»
Відсутній принцип у ст. 5	Доповнити ст.5 новими принципами: «...» відкритості та прозорості діяльності органів і установ виконання покарань для демократичного (цивільного) контролю» «...» врахування рішень Європейського суду з прав людини (що логічно впливає зі змісту Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини)»
Положення про спостережні комісії	
Відсутня норма у частині 2 пункту 2	На початку речення частину 2 пункту 2 Положення про спостережні комісії доповнити реченням «Спостережні комісії організовують і здійснюють свою діяльність на загально визначених принципах Конституції України, міжнародного права та Закону України «Про громадські об'єднання», а також на закріплених у цьому Положенні принципах».
Закон України «Про громадські об'єднання»	
Відсутня норма в статті 3 Принципи утворення і діяльності громадських	Частина 8 статті 3 Принципи утворення і діяльності громадських об'єднань

<p>об'єднань</p>	<p>8. «Громадські об'єднання при наданні відповідних повноважень їх членам для вчинення дій від їх імені мають право вимагати від уповноважених осіб володіння знаннями і навичками у сфері їх предметної діяльності (при здійсненні перевірок, контролю, участі у процесі як суб'єкта правовідносин тощо). Зазначене право громадських об'єднань не може бути визнане її членами як порушення принципів їх утворення та діяльності, за винятком протиправної діяльності цих об'єднань».</p>
<p>Відсутня норма в статті 3 Принципи утворення і діяльності громадських об'єднань</p>	<p>Останнє речення ч. 7 ст. 3 Принципи утворення і діяльності громадських об'єднань</p> <p>«Публічність означає, що громадські об'єднання інформують суспільство про свої мету (цілі) та діяльність, а також про її результати, які обов'язково оприлюднюються в друкованих засобах масової інформації або у власних друкованих виданнях, зареєстрованих відповідно до закону».</p>
<p>Відсутні принципи в статті 3 Принципи утворення і діяльності громадських об'єднань</p>	<p>Частина 1 статті 3 Принципи утворення і діяльності громадських об'єднань доповнити принципами:</p> <p>...) верховенства права ...) звітності</p>
<p>Відсутня норма в статті 3 Принципи утворення і діяльності громадських об'єднань</p>	<p>Частина 1 статті 3 Принципи утворення і діяльності громадських об'єднань</p> <p>8) взаємодії з іншими суб'єктами, які здійснюють контроль і нагляд за дотриманням прав, законних інтересів та свобод людини і громадянина</p>
<p>Відсутня норма в статті 22 Засади взаємодії громадських об'єднань з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування</p>	<p>Речення в частині 1 статті 22 Засади взаємодії громадських об'єднань з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування</p> <p>«Громадські об'єднання вправі взаємодіяти з питань, що належать до їх компетенції, з урахуванням принципів, що закріплені у ст. 3 цього Закону.</p> <p>Залучення уповноважених представників громадських об'єднань до виконання завдань спільно з органами</p>

	державної влади, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, органами місцевого самоврядування, підприємствами, організаціями та установами різних форм власності здійснюється у порядку, визначеному в їх Статутах»
Відсутня норма в частини 1 статті 21 Права громадських об'єднань Громадський контроль за функціонуванням органів і установ пенітенціарної системи здійснюється відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України.	Пункт 5-1 частини 1 статті 21 і установ пенітенціарної системи 5-1. «У випадках, визначених у законі, представники громадських об'єднань можуть залучатися до виконання функцій національного превентивного механізму»
Відсутня норма в статті 22 Засади взаємодії громадських об'єднань з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування	Частина 6 статті 22 Засади взаємодії громадських об'єднань з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування 6. «Громадські об'єднання мають право взаємодіяти з визначених напрямів своєї статутної діяльності з відповідними міжнародними неурядовими правозахисними організаціями, що акредитовані в Україні, в порядку, визначеному у міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»
Відсутня норма в статті 3 Принципи утворення і діяльності громадських об'єднань	Частина 1 статті 3 Принципи утворення і діяльності громадських об'єднань 9) координації дій між громадськими об'єднаннями
Відсутня норма в частини 1 статті 21 Права громадських об'єднань	Частина 5-2 статті 21 Права громадських об'єднань 5-2. «У випадках, визначених у законі, громадські об'єднання та їх уповноважені представники мають право здійснювати громадський контроль за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування, а також за дотриманням прав людини і громадянина на підприємствах, організаціях та установах, незалежно від форми їх власності».
Відсутня норма в Законі	Стаття 21-1 «Повноваження громадських об'єднань при здійсненні контрольних функцій» «Під час здійснення цивільного

	<p>(демократичного) контролю у випадках, передбачених законом, громадські об'єднання та їх уповноважені представники мають право застосовувати методологічні перевірки та критерії оцінки, які визначені на нормативно-правовому рівні для органів державної влади, органів місцевого самоврядування та міжнародних суб'єктів моніторингу, акредитованих на території України згідно з міжнародними договорами.</p> <p>Результати перевірки та висновки щодо їх оцінки громадські об'єднання у місячний термін зобов'язані оприлюднити на своїх веб-сайтах та в друкованих офіційних виданнях, а також у письмовому виді направити Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини та Генеральному прокурору для відома і відповідного правового реагування.</p> <p>Адміністрація об'єктів контролю зобов'язана розглянути надані для неї письмові висновки за результатами перевірки, вжити невідкладних заходів щодо усунення виявлених порушень прав людини і громадянина та письмово повідомити про наслідки розгляду такого висновку суб'єкта, який здійснював перевірку»</p>
Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»	
Відсутній пункт у ст. 13 Закону	<p>Ст.13 доповнити пунктом 13-1</p> <p>«Уповноважений має право залучати до виконання функцій національного превентивного механізму, у випадках, передбачених у законі, представників громадських об'єднань, експертів, учених та інших фахівців у галузі прав людини»</p>

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проекту Закону України

«Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення громадського контролю у сфері виконання покарань України»

1. Обґрунтування потреби прийняття проекту

Як доводять результати кримінально-виконавчої діяльності та спеціальних наукових досліджень, однією з детермінант, що негативно впливає на її стан, рівень та в цілому на ефективність функціонування в Україні органів і установ виконання покарань (УВП), є вкрай формальний громадський контроль за зазначеним видом суспільних відносин.

Сутність цієї проблеми полягає у тому, що на законодавчому рівні (зокрема, в ч. 2 ст. 25 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК)) визначено повноваження громадськості лише на здійснення відповідного моніторингу за дотриманням прав засуджених, які відбувають покарання в УВП. Поза увагою громадського контролю залишаються не тільки законні інтереси та свободи осіб, які тримаються в УВП, але й життєво важливі аспекти сфери виконання покарань України, включаючи й права персоналу та інших учасників кримінально-виконавчої діяльності.

Такий законодавчий підхід суперечить законам логіки та змісту процесу «виконання-відбування» покарань, позаяк і одна, і інша діяльність є нерозривною за суттю і правовою природою, а тому односторонній громадський контроль тільки за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених не може відобразити у повному обсязі всіх проблем, які виникають у цих суб'єктів у сфері виконання покарань.

Додатковим аргументом з цього приводу виступають ті статистичні дані, що свідчать про критичний стан, який виник у зазначеній галузі суспільних відносин у зв'язку з виконанням-відбуванням покарань, а також через те, що у такому стані УВП і слідчі ізолятори (СІЗО) негативно впливають й на

криміногенну ситуацію в Україні. Так, згідно з офіційними даними Міністерства юстиції України, щорічно з боку засуджених вчиняється від 200 до 300 рецидивних злочинів під час виконання-відбування покарань. Рівень злочинності у розрахунку на 1 тис. осіб становить від 4,91 до 6,54 випадки, що значно вище аналогічних показників, коли органи та УВП перебували у підпорядкуванні Державної пенітенціарної служби (ДПтС) України.

Своєю чергою, порівняно з 1991 роком рівень злочинності серед персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України у 2021 році виріс майже у 5-ть разів (з 19 до більше 100 випадків вчинення цими особами кримінальних правопорушень).

Отже, аналіз наукової літератури, законодавства та практики з питань здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України дає підстави стверджувати, що він має формальний характер і жодним чином позитивно не впливає на стан правопорядку в органах та установах виконання покарань, а також на рівень ефективності кримінально-виконавчої діяльності загалом, позаяк для цього не створено відповідних законодавчих умов і гарантій такого контролю. Тому питання вдосконалення правового механізму здійснення громадського контролю в зазначеній сфері суспільних відносин потребує додаткового законодавчого вирішення.

2. Мета і завдання прийняття проекту

Метою законопроекту є удосконалення **громадського контролю у сфері виконання покарань України**

Завданнями, які покликані вирішити законопроект, є:

– визначити зміст правових засад здійснення **громадського контролю у сфері виконання покарань України;**

– визначити особливості застосування **громадського контролю у сфері виконання покарань України.**

3. Загальна характеристика і основні положення проекту акта

Пропонується внести зміни в ст.ст. 25, 6, 127, 161, 24, 125, 107, 128, 113, 5 Кримінально-виконавчого кодексу України.

Крім того, пропонується внесення змін до низки законів України та нормативно-правових актів, зокрема: законів України «Про громадські об'єднання», «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», Проекту Закону України «Про пенітенціарну систему», Положення про спостережні комісії.

4. Стан нормативно-правової бази для прийняття законопроекту

Основними нормативними актами у цій сфері правовідносин є Конституція України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Закони України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», «Про громадські об'єднання», «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації».

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Прийняття та реалізація законопроекту не потребує виділення додаткових коштів з Державного бюджету України.

6. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття законопроекту

Реалізація проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення громадського контролю у сфері виконання покарань України» дозволить зробити зазначену галузь суспільних відносин більш ефективною, впровадити нові підходи до регулювання питань дотримання прав людини в установах, а також забезпечити реалізацію заходів, спрямованих на покращення умов відбування покарань та тримання під вартою засуджених та осіб, узятих під варту.

Анкета
анонімного опитування персоналу органів та установ виконання покарань
з питань здійснення громадського контролю
у сфері виконання покарань України

1. Всього в опитуванні взяли участь 1017 осіб (100%)

2. Структура респондентів: 1017 осіб (100%)

2.1.	Особи рядового та начальницького складу	729 (71%)
2.2.	Державні службовці	99 (11%)
2.3.	Вільнонайманий склад (особи, які працюють за строковими трудовими договорами або за контрактом)	189 (18%)

3. Вікові ознаки респондентів:

3.1.	Від 18 до 25 років	444 (43%)
3.2.	Від 26 до 35 років	409 (40%)
3.3.	Від 36 до 50 років	133 (14%)
3.4.	Від 51 року і старші	31 (3%)

4. Освітній рівень респондентів:

4.1.	Мають повну середню освіту	507 (50%)
4.2.	Мають середню спеціальну освіту або ступінь бакалавра	337 (33%)
4.3.	Мають вищу освіту або ступінь магістра	168 (16%)
4.4.	Мають науковий ступінь або вчене звання	5 (1%)

5. Стаж роботи (служби) в органах та установах покарань:

5.1	До 1-го року	111 (10%)
5.2.	Від 1 до 3-х років	327 (32%)
5.3.	Від 3 до 10 років	497 (49%)
5.4.	Від 10 років і старші	82 (9%)

6. Питання, які були винесені для анонімного опитування

№ з/п	Зміст питання	Варіанти відповідей	Відповідь по суті	Питома вага (%) у структурі відповідей	Примітка
1	2	3	4	5	6
1.	Чи володієте Ви інформацією щодо змісту і спрямованості наукових досліджень з означеної проблематики?	так	349	35%	
		ні	161	15%	
		частково	507	50 %	
2.	Чи влаштовують Вас результати наукових досліджень з питань громадського контролю у сфері виконання покарань?	так	403	40%	
		ні	148	14%	
		частково	466	46%	
3.	Чи варто активізувати наукові дослідження за цією тематикою?	так	479	48%	
		ні	143	13%	
		частково	395	39%	
4.	Чи зрозумілим для Вас є зміст словосполучення «громадський контроль у сфері виконання покарань»?	так	511	50%	
		ні	112	11%	
		частково	394	39%	
5.	Чи варто на науковому рівні сформулювати поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань»?	так	783	73%	
		ні	63	6%	
		частково	216	21%	
6.	Чи слід на законодавчому рівні закріпити поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань»?	так	622	61%	
		ні	78	8%	
		частково	317	31%	
7.	Чи відомі Вам форми та види громадського контролю у сфері виконання покарань?	так	355	35%	
		ні	164	17%	
		частково	488	48%	

8.	Чи необхідно на законодавчому рівні визначити форми та види громадського контролю?	так	679	67%	
		ні	35	3%	
		частково	303	30%	
9.	Чи варто визначати на рівні кримінально-виконавчого законодавства принципи здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань?	так	701	70%	
		ні	28	1%	
		частково	298	29%	
10.	Чи тотожними (однаковими) за змістом є поняття «громадський контроль» та «участь громадськості у виправленні та ресоціалізації засуджених»?	так	379	37%	
		ні	96	10%	
		частково	544	53%	
11.	Чи слід у кримінально-виконавчому законодавстві України створити спеціальний інститут права «громадський контроль у сфері виконання покарань» у виді спеціального розділу (глави) чи системи відповідних норм (статей)?	так	477	47%	
		ні	109	11%	
		частково	431	42%	
12.	Чи володієте Ви інформацією про зарубіжний досвід щодо здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань?	так	296	29%	
		ні	310	31%	
		частково	411	40%	
13.	Чи варто впроваджувати зарубіжний досвід з питань громадського контролю у сфері виконання покарань у чинне законодавство України?	так	313	30%	
		ні	138	15%	
		частково	566	55%	

14.	Чи відповідає національне законодавство вимогам міжнародного права, що стосується змісту громадського контролю у сфері виконання покарань?	так	279	28%	
		ні	333	32%	
		частково	405	40%	
15.	Чи слід впроваджувати на практиці в Україні відповідні норми міжнародного права з питань громадського контролю у сфері виконання покарань, які мають рекомендаційний характер?	так	488	48%	
		ні	112	12%	
		частково	417	40%	
16.	Чи належною є взаємодія громадськості з органами державної влади та місцевого самоврядування з питань контролю за сферою виконання покарань?	так	373	37%	
		ні	256	25%	
		частково	388	38%	
17.	Чи варто розробити на законодавчому рівні критерії оцінювання змісту та ефективності кримінально-виконавчої діяльності з боку громадськості?	так	313	30%	
		ні	138	15%	
		частково	566	55%	
18.	Чи слід сьогодні змінити зміст громадського контролю у сфері виконання покарань України, а також його форми і види?	так	444	44%	
		ні	86	9%	
		частково	477	47%	
19.	Чи влаштовує Вас сучасна державна політика України, що стосується змісту громадського контролю	так	129	15%	
		ні	321	30%	

	у сфері виконання покарань?	частково	567	55%	
20.	Чи належним є сьогодні громадський контроль за процесом виконання-відбування покарань в Україні?	так	431	42%	
		ні	98	10%	
		частково	488	48%	
21.	Чи варто координувати на рівні держави діяльність громадськості з питань здійснення контролю у сфері виконання покарань?	так	523	51%	
		ні	66	7%	
		частково	428	42%	
22.	Чи належним чином діє в Україні національний превентивний механізм запобіганням тортурам, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню і покаранню?	так	709	69%	
		ні	44	5%	
		частково	264	26%	
23.	Чи необхідно частіше Уповноваженому з прав людини Верховної Ради України залучати до проведення перевірок у сфері виконання покарань представників громадських організацій?	так	117	12%	
		ні	301	30%	
		частково	599	58%	
24.	Чи ефективним є законодавче забезпечення здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України?	так	433	42%	
		ні	101	11%	
		частково	483	47%	

Примітка: зазначене опитування проведено у 2020–2021 рр. в органах та установах виконання покарань, які розташовані на території Волинської, Запорізької, Київської, Львівської та Харківської областей.

Аналітична довідка
про результати анонімного опитування персоналу
установ виконання покарань з питань здійснення громадського контролю
у сфері виконання покарань України

Зазначене дослідження проведено у 2020–2021 рр. у межах авторської дисертаційної наукової роботи «Теоретичні, нормативно-правові та практичні засади здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України» (спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право).

Для забезпечення принципу об'єктивності та за погодженням керівників міжрегіональних управлінь виконання покарань Міністерства юстиції України анонімне опитування персоналу кримінально-виконавчих установ було здійснено у різних адміністративно-територіальних областях нашої держави, а саме у: Волинській (анкетуванням було охоплено 2 виправні колонії); Запорізькій (3 установи виконання покарань (УВП)); Київській (4 УВП); Львівській (4 УВП) та Харківській (4 УВП).

Всього у цьому дослідженні на добровільній основі прийняли участь 1 тис. 17 осіб з числа персоналу УВП, які згідно зі ст. 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» мали такий статус. У структурі респондентів (729 із 1017 осіб, які взяли участь в анкетуванні) 71% становили ті із них, які належали до так званого начальницького складу, тобто ті особи, що безпосередньо беруть участь у виправно-ресоціалізаційному процесі щодо засуджених.

Перед проведенням вказаного дослідження усім респондентам було роз'яснено положення ст. 28 Конституції України, відповідно до якого жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана науковим досліддам, а також

доведено правила заповнення розданих для них анкет. Зокрема, роз'яснено, що для їх оцінки в анкеті розроблено 24 питання, кожне з яких передбачає надання тільки однієї із 3-х варіантів запропонованих відповідей («так»; «ні»; «частково») шляхом проставлення навпроти вибраної письмової відповіді відмітки.

Крім цього, особам з числа персоналу УВП надана інформація про те, що заповнені ними анкети, без вказівки будь-яких персональних даних та підпису респондента, мають бути поміщені у спеціальну поштову скриньку, яка розміщена на першому поверсі адміністративної споруди УВП, що знаходиться за межами охороняемого об'єкта.

Автором такого дослідження усім респондентам роз'яснено, що узагальнені результати анонімного опитування будуть спрямовані керівництву УВП, з якими вони можуть ознайомитись особисто згідно усного чи письмового звернення, а також опубліковані у відповідних наукових виданнях України, до яких є вільний доступ у мережі Інтернет.

У контексті оцінки кількісно-якісних безособових даних всіх осіб із числа персоналу Держаної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України, які на добровільних засадах взяли участь в анонімному анкетуванні, звертають на себе увагу такі отримані у зв'язку з цим результати:

а) більшість респондентів (83% із 1017 осіб, які брали участь в опитуванні) мали вік від 18 до 35 років (відповідно: від 18 до 25 років – 43% та від 26 до 35 років – 40%), тобто належали до категорії молодих осіб із незначним життєвим досвідом;

б) тільки 49% респондентів мали середню спеціальну освіту або ступінь бакалавра та диплом про вищу освіту чи ступінь магістра (відповідно: 33% та 16%), тобто тією чи іншою мірою володіли навиками та розуміли зміст, мету і завдання будь-якого наукового дослідження;

в) майже половина респондентів (49%), та третина із них (32%) мали стаж роботи (служби) в органах та УВП від 3-х років та від 1-го до 3-х років відповідно, тобто відносились до категорії малодосвідчених та осіб, які певною мірою володіли належними професійними знаннями.

Із 24-х відповідей, які отримані на питання, що були зазначені в розробленій автором дослідження анкеті, для вирішення завдань вказаної роботи важливі такі отримані теоретико-прикладні результати опитування:

1. Тільки 35% респондентів (349 із 1017 осіб, які брали участь у цьому дослідженні) володіли інформацією щодо змісту і спрямованості наукових досліджень з питань здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України, що об'єктивно зумовлює потребу активізації доктринальних розробок з означеної проблематики (I-е питання в анкеті).

2. Лише 40% опитаних осіб задоволені результатами наукових досліджень із вказаного питання (II-ге в анкеті), що можна вважати додатковим аргументом щодо підвищення ефективності та інтенсивності діяльності учених у цьому напрямі.

3. Тільки 48% респондентів переконані, що варто активізувати наукові дослідження за вказаною тематикою (3-є питання в анкеті), що можна зараховувати до неочікуваних (парадоксальних) результатів цього дослідження, зважаючи на показники відповідей на перші два питання анкети.

У цьому випадку відповіді респондентів були зумовлені неналежним життєвим і професійним досвідом, а також низьким рівнем освіти цих осіб (50% респондентів мали лише повну середню освіту, а менше 1% – науковий ступінь або вчене звання).

4. Лише для 50% респондентів (4-те питання в анкеті) зрозумілим є зміст словосполучення «громадський контроль у сфері виконання покарань», що є однією з обставин, яка зумовлює потребу у наукових дослідженнях з означеної тематики.

5. Аналогічний висновок можна зробити з огляду на отримані результати на 5-те питання анкети, відповідно до яких 73% респондентів заявили, що слід на науковому рівні сформулювати досліджуване поняття.

6. У такому ж сенсі оцінили питання (6-те в анкеті) щодо закріплення на законодавчому рівні поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань», а саме – у цьому переконані 61% респондентів.

7. Тривожним є те, що тільки для 35% опитаних осіб відомими є форми та види громадського контролю, який здійснюється за процесом виконання-відбування покарань (7-ме питання в анкеті).

Своєю чергою, отриманий результат зумовлює потребу більш інтенсивно та предметно працювати науковцям з означеної проблематики дослідження.

8. 67% респондентів небезпідставно у зв'язку з цим вважають, що слід на законодавчому рівні чітко визначити форми та види громадського контролю у сфері виконання покарань України (8-ме питання в анкеті).

9. До такого самого висновку дійшли особи (70% респондентів) й щодо визначення на законодавчому рівні принципів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України (9-те питання в анкеті), що стало, зокрема, вирішальним у складанні структури зазначеного дисертаційного пошуку.

10. 37% респондентів переконані, що за змістом поняття «громадський контроль» та «участь громадськості у виправленні та ресоціалізації засуджених» є тотожними (синонімічними, однаковими тощо) (10-е питання в анкеті).

Отриманий результат виступає також тією обставиною, яка зумовлює потребу активізації наукових розробок у цьому напрямі, враховуючи, що на теоретично-прикладному рівнях змістова відмінність цих понять доведена не повною мірою.

11. Саме тому, як видається, тільки 47% респондентів вважають, що слід у кримінально-виконавчому законодавстві України створити спеціальний інститут права «громадський контроль у сфері виконання покарань» (11-е питання в анкеті).

З огляду на сучасний стан зазначеного виду суспільної діяльності, створення такого правового інституту є об'єктивною потрібною умовою

підвищення рівня ефективності громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань в Україні.

12. Недостатньо сталу та впевнену позицію респондентів у попередніх питаннях анкети можна пояснити також тим, що тільки 29% із них володіють інформацією про зарубіжний досвід щодо здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань (12-те питання в анкеті).

13. Саме з цих міркувань, як видається, лише 30% респондентів вважають, що варто впроваджувати у національне законодавство і практику позитивний досвід з означеної тематики дослідження (13-те питання в анкеті).

14. У такому аспекті можна оцінити й результати відповідей респондентів (14-те питання в анкеті) щодо відповідності національного та міжнародного законодавства з питань громадського контролю у сфері виконання покарань.

15. Відсутність належної інформації щодо змісту міжнародно-правових актів і зарубіжної практики, які стосуються громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань, зумовило й те, що тільки 48% респондентів переконані, що варто національне законодавство удосконалювати з урахуванням зазначених джерел (15-те питання в анкеті).

16. Лише 37% респондентів заявили про належний рівень взаємодії громадськості з органами державної влади та місцевого самоврядування з питань контролю за сферою виконання покарань в Україні.

Зазначений результат дослідження можна вважати проблемою, що безпосередньо стосується предмета такого наукового пошуку та підтверджує об'єктивну потребу та правильність вибору теми і об'єкта цієї дисертації (16-те питання в анкеті).

17. Не менш алогічними, з огляду на наявні проблеми, що стосуються змісту, видів і форм громадського контролю у сфері виконання покарань України, є й отримані відповіді респондентів на питання щодо критеріїв оцінювання громадськістю результатів кримінальної діяльності (17-те питання

в анкеті), відповідно до яких тільки 30% із них вважають, що такі показники слід закріпити на законодавчому рівні.

18. У такому ж сенсі можна розглядати відповіді респондентів щодо видозміни змісту громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань (18-те питання в анкеті), враховуючи, що тільки 44% із них вважають, що такі дії мають бути вчинені.

Як видається, цей результат можна віднести до однієї з корелянт, яка негативно впливає на ефективність такого виду соціального моніторингу у сфері виконання покарань України.

19. Досить неочікуваними у контексті тих реформ, які проводяться з 2017 року у системі органів та УВП, можна вважати результати відповідей респондентів на питання щодо змісту сучасної кримінально-виконавчої політики України та її впливу на зміст громадського контролю (19-те питання в анкеті), а саме – тільки 15% із них переконані, що цей вид державної політики у сфері виконання покарань і пробації є задовільними.

Своєю чергою, отриманий у зв'язку з цим результат можна віднести до тих детермінант, які зумовлюють низький рівень ефективності громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань.

20. Більш позитивно оцінили респонденти стан і результативність здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України (20-те питання в анкеті), а саме – 42% із них обґрунтовано вважають, що цей вид соціального моніторингу сьогодні є задовільним.

Проте, майже половина респондентів переконана, що такий контроль є лише частково належним (48%), а 10% – вважають його незадовільним, що слід також віднести до переліку проблем, які слід вирішити при проведенні реформи у системі ДКВС України.

21. Практично всі респонденти думають, що потрібно координувати на рівні держави діяльність громадськості з питань контролю у сфері виконання покарань (зокрема, «так» заявили 51% цих осіб, а «частково» – 42%) (21-е питання в анкеті).

Як видається, отриманий у зв'язку з цим результат теж варто віднести до однієї з умов, яка детермінує низький рівень громадського контролю за процесом виконання-відбування покарань, враховуючи, що згідно з чинним законодавством України одним із принципів функціонування громадських об'єднань є невтручання держави у їх діяльність (ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»).

22. Тільки 69% респондентів вважають ефективною діяльність національного превентивного механізму щодо запобігання тортурам, нелюдському та такому, що принижує гідність, поводження і покарання (22-е питання в анкеті).

Цей результат опитування, як видається можна оцінити як наявну на практиці проблему, що потребує вирішення на всіх рівнях (доктринальному, законодавчому, організаційно-управлінському, т. ін.), позаяк від цього залежить ефективність громадського контролю у сфері виконання покарань.

23. Лише 12% респондентів переконані, що Уповноваженому Верховної Ради України слід частіше залучати до перевірок дотримання прав засуджених у ході виконання-відбування покарань представників громадських об'єднань (23-е питання в анкеті).

Опитані дали оцінку не стільки ефективності громадського контролю, скільки діяльності Уповноваженого, що й зумовило вибір такого питання як одного із завдань цієї дисертації.

24. У контексті вирішення тих проблем, що становлять зміст предмета такого наукового пошуку та визначили його мету і перелік завдань, цікавими можна вважати відповіді респондентів (24-е питання анкети) щодо ефективності законодавчого забезпечення громадського контролю у сфері виконання покарань України, а саме – більшість із них (47% вважають таке забезпечення частковим, а 11% – незадовільним).

З огляду на це, постановка питання в цій дисертації, яке стосується шляхів удосконалення правового механізму з досліджуваної проблематики, є своєчасною, актуальною та такою, що носить теоретико-прикладний характер.

Отже, отримані у ході анонімного опитування персоналу органів та УВП результати не тільки становлять одне із емпіричних джерел окресленого дослідження, але, поряд з іншими такими ж матеріалами, можуть слугувати методологічним підґрунтям в обґрунтуванні авторських пропозицій, висновків, оцінок тощо, спрямованих на якісну видозміну змісту громадського контролю, його форм і видів у сфері виконання покарань України.

Своєю чергою, узагальнені у цій аналітичній довідці результати анонімного опитування можуть бути використані керівництвом органів та УВП при проведенні занять професійної підготовки та підвищення кваліфікації усіх без винятку категорій персоналу ДКВС України, мова про які ведеться в ст. 14 Закону України «Про Держану кримінально-виконавчу службу України».

Анкета

анонімного опитування засуджених, які відбували покарання в установах виконання покарань, з питань здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України

1. Всього в опитуванні взяли участь 1017 осіб (100%)

2. Структура респондентів: 1017 осіб (100%)

2.1.	Відбували покарання у виправних колоніях	696 осіб (68%)
2.2.	Тримались у виправних центрах	265 осіб (26%)
2.3.	Тримались в арештних домах	56 осіб (6%)

3. Вік засуджених, які взяли участь в опитуванні: 1017 осіб (100%)

3.1.	Від 18 до 25 років	317 (31%)
3.2.	Від 26 до 35 років	577 (57%)
3.3.	Від 36 до 50 років	95 (9%)
3.4.	Від 51 року і старші	28 (3%)

4. Освітній рівень респондентів: 1017 осіб (100%)

4.1.	Не мали повної середньої освіти	17 (2%)
4.2.	Мали повну середню освіту	899 (88%)
4.3.	Мали ступінь бакалавра або середню спеціальну освіту	82 (8%)
4.4.	Мали вищу освіту або ступінь магістра	19 (2%)

5. Відомості про судимість респондентів 1017 осіб (100%)

5.1.	Раніше не засуджувались	220 (21%)
5.2.	Раніше засуджувались, але судимість погашена або знята згідно із законом	353 осіб (35%)
5.3.	Раніше засуджувались, при цьому судимість не погашена і не знята згідно із законом	444 осіб (44%)

6. Питання, які були винесені для анонімного опитування

№ з/п	Зміст питання	Варіанти відповідей	Відповідь по суті	Питома вага (%) у структурі відповідей	Примітка
1	2	3	4	5	6
1.	Чи володієте Ви інформацією щодо змісту і спрямованості наукових досліджень з означеної проблематики?	так	55	7%	
		ні	833	82%	
		частково	119	11 %	
2.	Чи влаштовують Вас результати наукових досліджень з питань громадського контролю у сфері виконання покарань?	так	130	14%	
		ні	221	21%	
		частково	666	65%	
3.	Чи варто активізувати наукові дослідження за даною тематикою?	так	399	39%	
		ні	64	8%	
		частково	544	53%	
4.	Чи зрозумілим для Вас є зміст словосполучення «громадський контроль у сфері виконання покарань»?	так	136	14 %	
		ні	544	53%	
		частково	337	33%	
5.	Чи варто на науковому рівні сформулювати поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань»?	так	172	18%	
		ні	328	32%	
		частково	517	50%	
6.	Чи слід на законодавчому рівні закріпити поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань»?	так	478	48%	
		ні	155	16%	
		частково	375	36%	
7.	Чи відомі для Вас форми та види громадського контролю у сфері виконання покарань?	так	65	6%	
		ні	703	70%	
		частково	249	24%	

8.	Чи необхідно на законодавчому рівні визначити форми та види громадського контролю?	так	469	46%	
		ні	82	8%	
		частково	466	46%	
9.	Чи варто визначати на рівні кримінально-виконавчого законодавства принципи здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань?	так	544	53%	
		ні	160	17%	
		частково	313	30%	
10.	Чи тотожними (однаковими) за змістом є поняття «громадський контроль» та «участь громадськості у виправленні та ресоціалізації засуджених»?	так	345	33%	
		ні	161	17%	
		частково	511	50%	
11.	Чи слід у кримінально-виконавчому законодавстві України створити спеціальний інститут права «громадський контроль у сфері виконання покарань» у виді спеціального розділу (глави) чи системи відповідних норм (статей)?	так	313	30%	
		ні	225	23%	
		частково	479	47%	
12.	Чи володієте Ви інформацією про зарубіжний досвід щодо здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань?	так	56	7%	
		ні	852	83%	
		частково	109	10%	
13.	Чи варто впроваджувати зарубіжний досвід з питань громадського контролю у сфері виконання покарань у чинне законодавство України?	так	636	62%	
		ні	82	9%	
		частково	299	29%	
14.	Чи відповідає національне законодавство вимогам міжнародного права, що стосується змісту	так	161	17%	
		ні	269	26%	

	громадського контролю у сфері виконання покарань?	частково	587	57%	
15.	Чи слід впроваджувати на практиці в Україні відповідні норми міжнародного права з питань громадського контролю у сфері виконання покарань, які мають рекомендаційний характер?	так	422	41%	
		ні	124	13%	
		частково	471	46%	
16.	Чи належною є взаємодія громадськості з органами державної влади та місцевого самоврядування з питань контролю за сферою виконання покарань?	так	35	4%	
		ні	577	56%	
		частково	405	40%	
17.	Чи варто розробити на законодавчому рівні критерії оцінювання змісту та ефективності кримінально-виконавчої діяльності з боку громадськості?	так	515	50%	
		ні	114	12%	
		частково	388	38%	
18.	Чи слід змінити зміст громадського контролю у сфері виконання покарань України, а також його форми і види?	так	623	61%	
		ні	135	14%	
		частково	259	25%	
19.	Чи влаштовує Вас сучасна державна політика України, що стосується змісту громадського контролю у сфері виконання покарань?	так	142	15%	
		ні	617	60%	
		частково	258	25%	
20.	Чи належним є сьогодні громадський контроль за процесом виконання-відбування покарань в Україні?	так	62	5%	
		ні	622	61%	
		частково	353	34%	
21.	Чи варто координувати на рівні держави діяльність громадськості з питань здійснення контролю у сфері виконання покарань?	так	35	4%	
		ні	633	62%	
		частково	349	34%	
22.	Чи належним чином діє в Україні національний превентивний механізм	так	38	5%	
		ні	587	57%	

	запобіганням тортурам, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню і покаранню?	частково	392	38%	
23.	Чи необхідно частіше Уповноваженому з прав людини Верховної Ради України залучати до проведення перевірок у сфері виконання покарань представників громадських організацій?	так	699	68%	
		ні	15	2%	
		частково	303	30%	
24.	Чи ефективним є законодавче забезпечення здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України?	так	128	13%	
		ні	522	51%	
		частково	367	36%	

Примітка: зазначене опитування проведено у 2020–2021 рр. в органах та установах виконання покарань, які розташовані на території Волинської, Запорізької, Київської, Львівської та Харківської областей.

Аналітична довідка
про результати анонімного опитування засуджених,
які відбували покарання в установах виконання покарань,
з питань здійснення громадського контролю
у сфері виконання покарань України

Вказане дослідження проведено у 2020–2021 рр. у межах авторської дисертації «Теоретичні, нормативно-правові та практичні засади здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України» (спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право) в установах виконання покарань, які дислокувались на території Волинської, Запорізької, Київської, Львівської та Харківської областей.

Всього у цьому анонімному опитуванні на добровільній основі взяли участь 1017 осіб, які відбували покарання в УВП зазначених областей. До особливостей цих респондентів варто віднести такі:

а) більшість засуджених (696 із 1017 осіб, що брали участь в анкетуванні, або 68% у загальній структурі респондентів) тримались у виправних колоніях різних видів безпеки (ст. 18 КВК України);

б) переважна кількість засуджених мали вік від 26 до 35 років (57% у структурі респондентів) та від 18 до 25 років (31%), тобто належали до категорії молодих людей без достатнього життєвого досвіду;

в) більшість засуджених (88% у загальній кількості респондентів) мали повну середню освіту;

г) тільки 21% засуджених раніше не притягались до кримінальної відповідальності.

Водночас 44% цих респондентів мали не погашену і не зняту згідно із законом (ст. ст. 89, 91 КК та ст. 539 КПК України) судимість, тобто належали до категорії «рецидивістів».

Перед проведенням анонімного опитування усім засудженим, які дали згоду на свою участь у цьому дослідженні, були доведені та роз'яснені вимоги ч. 2 ст. 28 Конституції України, відповідно до яких жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана науковим досліддам.

Крім цього, зазначеним респондентам були доведені правила заповнення розданих для них анкет анонімного опитування, а саме – роз'яснено, що в анкеті є 24 питання, на які слід дати лише одну із 3-х запропонованих у ній варіантів («так»; «ні»; «частково») відповідей.

Особам, які взяли участь у цьому дослідженні, роз'яснено також, що заповнені ними анкети, без вказівки будь-яких персональних даних та без особистого підпису цих засуджених, мають бути поміщені у поштову скриньку, яка розміщена на території жилої зони УВП.

Під час анкетування засуджених були отримані такі результати, які мають теоретично-прикладне значення для з'ясування змісту, досягнення мети та реалізації завдань окресленого дисертаційного пошуку, а саме:

1. Більшість респондентів (82% у загальній кількості – 833 із 1017 осіб, які взяли участь в анонімному опитуванні) не володіють інформацією щодо змісту і спрямованості наукових досліджень з означеної проблематики (1-е питання в анкеті).

Як видається, саме зазначена обставина й зумовила відповіді засуджених на інші питання анкети.

2. У такому ж форматі слід оцінити й відповіді опитаних осіб на 2-ге питання в анкеті. Зокрема, тільки 14% із них задоволені результатами наукових розробок з питань громадського контролю у сфері виконання покарань України.

3. 39% у структурі всіх респондентів переконані, що варто активізувати наукові пошуки у цьому напрямі (3-е питання в анкеті).

Це свідчить про правильність обраного у цій дисертації предмета дослідження, а також про його теоретичну та практичну значущість.

4. Переважна частина респондентів (53% зробили позначку в анкеті – «ні», а ще 33% – «частково») вважають незрозумілим зміст словосполучення «громадський контроль у сфері виконання покарань» (4-те питання в анкеті).

Вказаний результат можна віднести до однієї з детермінант, яка негативно впливає на ефективність здійснення окресленого соціального моніторингу за процесом виконання-відбування покарань.

5. Попри те, тільки 18% у структурі респондентів повідомили, що потрібно на науковому рівні сформулювати поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань» (5-е питання в анкеті).

Як видається, вказаний результат можна також віднести до тих детермінант, які знижують рівень та ефективність такого соціального моніторингу у галузі кримінально-виконавчої діяльності.

6. Важливими можна вважати відповіді засуджених на 6-е питання анкети, а саме – більшість респондентів заявили, що слід на законодавчому рівні чітко визначити поняття «громадський контроль у сфері виконання покарань».

7. 70% опитаних осіб не володіють інформацією щодо форм і видів громадського контролю у сфері виконання покарань (7-е питання в анкеті).

Цей результат також, як видається, можна віднести до однієї з детермінант, яка зумовлює низький рівень проведення такого виду соціального моніторингу за процесом виконання-відбування покарань.

8. Майже половина респондентів (46% у загальній кількості опитаних осіб) (8-ме питання анкети) вважають, що потрібно на законодавчому рівні закріпити форми та види здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань.

Цей факт можна оцінити як такий, що зумовлює необхідність активізації нормотворчої та наукової діяльності з означеної проблематики.

9. У такому ж контексті можна оцінити й отримані відповіді засуджених на питання щодо закріплення у кримінально-виконавчому законодавстві України принципів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань (9-е питання в анкеті), які заявили, що це потрібно зробити (53% у структурі всіх респондентів).

10. Тривожним та водночас теоретично важливими у сенсі активізації наукових пошуків є відповіді засуджених про тотожність понять «громадський контроль» та «участь громадськості у виправленні та ресоціалізації засуджених» (10-е питання анкети). Зокрема, 33% із загальної кількості опитаних осіб переконані, що вказані терміни є однаковими за змістом, а ще 50% – що вони є тотожними за змістом «частково».

Без сумніву, вказаний результат також можна віднести до детермінант, яка знижує рівень та ефективність громадського контролю у сфері виконання покарань України.

11. Крім того, 23% респондентів переконані, що у кримінально-виконавчому законодавстві України не потрібно створювати спеціальний інститут права «громадський контроль у сфері виконання покарань» у виді спеціального розділу (глави, статті тощо) (11-е питання в анкеті).

Цей результат свідчить про недовіру засуджених до законодавця та про їх невисокий рівень правової свідомості, що теж можна віднести до тих детермінант, які знижують ефективність такого виду соціального моніторингу за процесом виконання-відбування покарань.

12. Повне пояснення щодо відповіді осіб, які брали участь в анонімному опитуванні, можна знайти у 12-у питанні анкети, на яке засуджені відповіли, що не володіють інформацією щодо зарубіжного досвіду з питань здійснення контролю за процесом виконання-відбування покарань (83% у структурі респондентів).

13. 62% засуджених переконані у тому, що зарубіжний досвід необхідно впроваджувати у національне законодавство України з означених питань (13-е питання анкети).

Вказаний результат, без сумніву, підтверджує теоретичну та практичну спрямованість завдань цієї дисертації.

14. У такому ж вимірі можна оцінити й відповіді на 14-е питання в анкеті, згідно з якими тільки 17% засуджених вважають, що національне законодавство відповідає вимогам міжнародного права з питань громадського контролю.

Окрім того, цей результат можна віднести до додаткових аргументів щодо актуальності, теоретичної та практичної значущості вибраної теми цієї дисертації.

15. Більшість респондентів (41% – «так»; 46% – «частково») переконані, що у кримінально-виконавчу практику слід активно впроваджувати ті норми міжнародного права, що мають рекомендаційний характер з питань громадського контролю у сфері виконання покарань (15-е питання анкети).

Зазначений результат слід, як видається, вважати таким, що може підвищити рівень та ефективність такого виду соціального моніторингу за процесом виконання-відбування покарань в Україні.

16. Знову ж таки, переважна чисельність опитаних осіб (56% – заявили «ні», а 40% – «частково») вважають, що взаємодія громадськості з органами державної влади та місцевого самоврядування з означених у цьому дослідженні питань є неналежною (16-е питання в анкеті).

Вказаний результат можна віднести до детермінант, що зумовлюють низький рівень та ефективність громадського контролю у сфері виконання покарань України.

17. Майже всі респонденти переконані, що на законодавчому рівні в Україні необхідно закріпити чіткі критерії оцінювання громадськістю змісту процесу виконання-відбування покарань (50% – відповіли «так»; а ще 38% – «частково») (17-е питання анкети).

Цей результат можна оцінити як такий, що спрямований на підвищення рівня ефективності вказаного соціального моніторингу у сфері виконання покарань України.

18. Знову ж таки, майже всі засуджені, які взяли участь в анонімному опитуванні («так» – 61%; «частково» – 25%), вважають, що сьогодні слід суттєво змінити зміст, форми та види громадського контролю у сфері виконання покарань України (18-е питання анкети).

Отриманий результат також, як видається, слід віднести до аргументів щодо потреби активізації наукових досліджень та нормотворчої діяльності з означеної тематики та змісту предмета цієї дисертації.

19. Майже половина респондентів (15% – відповіли «так», а 25% – «частково») заявили, що їх не влаштовує сучасна держана політика з питань здійснення громадського контролю за сферою виконання покарань України (19-те питання в анкеті).

Цей результат додатково свідчить про актуальність обраної у цій дисертації теми наукового пошуку, а також про його теоретичне та практичне значення.

20. У такому ж форматі можна оцінити й відповіді респондентів (20-е питання в анкеті) про те, що сьогодні в Україні є неналежним громадський контроль за процесом виконання-відбування покарань (61% опитаних осіб заявили – «ні», а ще 34% – «частково»).

21. 62% опитаних осіб вважають, що держава не має права координувати діяльність громадськості з питань здійснення контролю у сфері виконання покарань, а ще 34% – що це варто робити лише «частково» (21-е питання анкети).

Вказаний результат цілком кореспондується з принципами діяльності громадських об'єднань, що визначені в законі України «Про громадські об'єднання», а також свідчить про наявність складної прикладної проблеми з означених питань в нашій державі.

22. Майже всі респонденти (57% сказали – «незадовільно», а ще 38% – «частково») (22-е питання в анкеті) переконані, що національний превентивний механізм щодо запобігання тортурам, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню і покаранню, діє в Україні неналежним чином.

Отриманий результат виступає додатковим аргументом щодо потреби удосконалення правових засад здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань нашої держави.

23. Важливими у цьому контексті можна вважати й відповіді засуджених, які брали участь в опитуванні (23-е питання в анкеті), щодо підвищення ефективності залучення Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини представників громадських об'єднань до здійснення соціального контролю за процесом виконання-відбування покарань.

24. Більшість респондентів (51% у загальній їх структурі) переконані, що законодавче забезпечення громадського контролю у сфері виконання покарань України є незадовільними.

Зазначений результат опитування можна розцінити як додатковий аргумент, який використаний у визначенні завдань означеного дисертаційного пошуку, а також при розробці відповідних авторських висновків, положень і пропозицій, спрямованих на вирішення цієї проблематики дослідження.

Отож, слід констатувати, що отримані під час анонімного опитування засуджених, які відбували покарання у відповідних УВП, результати, становлять не тільки відповідне емпіричне підґрунтя цієї дисертації, але й мають теоретичне та практичне значення при виборі її об'єкта, предмета, мети і завдань.

З метою врахування цих результатів у процесі кримінально-виконавчої діяльності вказана аналітична довідка спрямована також керівникам відповідних УВП та управлінських структур ДКВС.

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ
УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ ПРАВА
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь,
Київської обл., 08201
тел.: (044) 3632732
e-mail: 30.01@dpu.edu.ua

MINISTRY OF FINANCE OF
UKRAINE
STATE TAX
UNIVERSITY
EDUCATIONAL AND RESEARCH
INSTITUTE OF LAW
31 Universytetska str., Irpin,
Kyiv region, 08201
tel.: (044) 3632732
e-mail: 30.01@dpu.edu.ua

14.04.2023 № 37 / 13-14
на _____

Голові Комітету Верховної Ради
України з питань правоохоронної
діяльності
Сергію ІОНУШАСУ

Про направлення пропозицій
щодо удосконалення чинного
кримінально-виконавчого
законодавства України

Шановний Сергію Костянтиновичу!

Направляю для використання у роботі Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення чинного кримінально-виконавчого законодавства України, які розроблені у складі робочої групи науковців (Топчій В. В., Колб О. Г., Мамка Г. М., Гумін О. М., Грицюк І. В., Гарасим П. С., Зарадюк З. В., Колб Р. О., Дучимінська Л. М., Ковальчук В. С., Бусел А. О., Аністратенко Ю. І.).

Про результати впровадження даних пропозицій просимо повідомити засобами електронного зв'язку e-mail: nnipravo@ukr.net.

Додатки: на 10 арк. у 1 прим.

З повагою
Директор навчально-наукового
інституту права Державного податкового
університету, доктор юридичних наук,
професор, заслужений юрист України

Василь ТОПЧІЙ

Ігор ГРИЦЮК 0967949845

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
Комітет з питань правоохоронної діяльності
01008, м.Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

**Директору Навчально-наукового
Інституту права
Топчію В.В.**
вул. Університетська, 31,
м. Ірпінь,
Київська обл., 08201

Шановний Василю Васильовичу!

У Комітеті Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності розглянуто пропозиції з удосконалення чинного кримінально-виконавчого законодавства України та проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення громадського контролю у сфері виконання покарань України», розроблені робочою групою науковців в складі Топчія В.В., Мамки Г.М., Медведенка А.Л., Конопельського В.Я., Грицюка І.В., Погребної К.Ф., Гарасима П.С., Колб Р.О., Зарадюк З.В., Дучимінської Л.М., Ковальчука В.С.

Комітет висловлює щиру вдячність за надані пропозиції, які отримані на основі проведеного комплексного дослідження, мають необхідний теоретичний та методологічний рівень, практичну значущість.

Повідомляємо, що зміст отриманих пропозицій доведено до відома народних депутатів України – членів Комітету, які як суб'єкти права законодавчої ініціативи можуть їх врахувати при подальшому вдосконаленні чинного законодавства.

Принадгдно інформуємо, що відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання» від 29.08.2019 р. № 19-ІХ питання кримінально-виконавчого законодавства стосується предметів відання Комітету Верховної Ради України з питань правової політики.

З огляду на зазначене, Ваше звернення з матеріалами також направлено до Комітету Верховної Ради України з питань правової політики для розгляду в межах повноважень.

З повагою
Голова Комітету

С. Іонушас

ЄАС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Іонушас Сергій Костянтинівч
Сертифікат: 26B2648ADD3032E104000000D0512F005F3AAE00
Дійсний до: 20.12.2024 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
04-27/12-2023/49307 від 10.03.2023

1134306

Паперова копія
електронного документа

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань правової політики

01008, м.Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-84

Директору навчально-наукового
інституту права Державного
податкового університету
ТОПЧІО В.
вул. Університетська, 31,
м. Ірпінь, Київська область,
08201

e-mail: nnipravo@ukr.net

Шановний пане Василю!

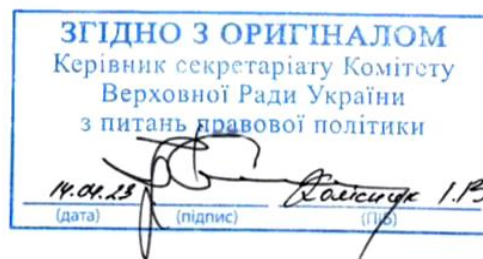
У Комітеті Верховної Ради України з питань правової політики розглянуто в межах предмету відання Ваше звернення стосовно необхідності удосконалення чинного кримінально-виконавчого законодавства України та повідомляємо таке.

Відповідно до частини першої статті 93 Конституції України право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України, у зв'язку з цим зміст Вашого звернення доведено до відома народних депутатів – членів Комітету для можливого використання у законотворчій діяльності.

З повагою

Голова Комітету

Д.В. МАСЛОВ

ЄАС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Маслов Денис Вячеславович
Сертифікат: 3F AA9288358E C003040000005D153100E534B400
Дійсний до: 08.03.2025 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
04-26/11-2023/78202 від 14.04.2023

1130124

0001755

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, тел. (380-32) 237-49-93, 258-21-11, факс: (380-32) 258-26-80
 ел. пошта: coffice@lpnu.ua, інтернет: www.lpnu.ua

07.01.2025 № 67-01-18

на № _____

ДОВІДКА

про використання в навчальному процесі
 результатів дисертаційного дослідження
Гарасима Павла Станіславовича

Основні положення та результати дисертаційного дослідження Гарасима Павла Станіславовича на тему «Теоретико-прикладні засади здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України», виконаного за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, впроваджені у навчальний процес Національного університету «Львівська політехніка» та застосовуються при підготовці контрольних та курсових робіт спеціальності 081 «Право», у тематиці наукових досліджень освітньо-наукових програм третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 Право. Положення дисертаційного дослідження також використовуються у викладанні навчальних дисциплін «Кримінально-виконавче право», «Кримінальне право», «Кримінальне процесуальне право», «Організація діяльності судів та правоохоронних органів», «Актуальні проблеми кримінального права та процесу (судова практика)» для бакалаврів та магістрів спеціальності 081 «Право». Основні положення зазначеного дисертаційного дослідження враховані при підготовці навчальних та робочих програм, планів семінарських і практичних занять, питань контролю успішності студентів із зазначених навчальних дисциплін. Зокрема, в освітній процес впроваджено запропоновані Гарасимом Павлом Станіславовичем наступні положення:

- науково-методологічні підходи до дослідження проблеми здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України (Розділ 1, підрозділ 1.2. «Сутність і зміст кримінально-виконавчої категорії «громадський контроль у сфері виконання покарань»; підрозділ 1.3. «Методологія дослідження питань, що стосуються змісту, форм і методів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань»; Розділ 4, підрозділ 4.3. «Науково-методологічні підходи до якісної видозміни критеріїв оцінки громадськістю результативності діяльності органів і установ виконання покарань з питань забезпечення прав людини»).
- результати аналізу сучасної концепції здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань в Україні (Розділ 2, підрозділ 2.1. «Сучасний стан здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань»; підрозділ 2.2.

«Законодавче забезпечення громадського контролю за дотриманням прав засуджених і ув'язнених під варту»).

- результати аналізу видів громадського контролю у сфері виконання покарань України, принципів діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників, що стосуються здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань (Розділ 2, підрозділ 2.3. «Суб'єкти, форми і методи здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених»; підрозділ 2.4. Принципи діяльності громадських об'єднань та їх уповноважених представників, що стосуються здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань).

- результати дослідження міжнародно-правових підходів, пов'язаних зі здійсненням громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод засуджених (Розділ 3, підрозділ 3.1. «Міжнародні нормативно-правові акти з питань здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених, їх законних інтересів і свобод»; підрозділ 3.2. «Зарубіжна практика здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання покарань»; підрозділ 3.3. «Вплив рішень Європейського суду з прав людини на зміст громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації України»).

- результати дослідження взаємодії громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольно-наглядової діяльності у сфері виконання покарань, обґрунтування необхідності поширення громадського контролю на об'єкти пробації, зазначені у ст.ст. 8, 9, 10 Закону України «Про пробацію» (Розділ 4, підрозділ 4.1. «Сучасна державна політика України у сфері виконання покарань і пробації та її роль в удосконаленні правових засад здійснення громадського контролю»; підрозділ 4.2. «Шляхи підвищення рівня взаємодії громадських об'єднань з іншими суб'єктами контрольно-наглядової діяльності у сфері виконання покарань і пробації»).

Проректор
з науково-педагогічної роботи
Національного університету
«Львівська політехніка»

Олег ДАВИДЧАК

Виконавець:
Гумін О.М. (0322) 258-30-36